

Γενική επιμέλεια σειράς:

Δημ. Λυπουρλής, Θ. Μαυρόπουλος, Κων. Ζήτρος

Μετάφραση: Κωνσταντίνα Α. Μόσχου

Επιμέλεια: Ι. Σ. Χριστοδούλου

Στοιχειοθεσία: Κώστας Κορδαλής

Εξώφυλλο: Θωμάς Γκινούδης

Εκτύπωση: Λιθογραφείο Ι. Αντωνιάδη, Θ. Ψαρρά Ο.Ε.

Βιβλιοδεσία: Βιβλιοδετική, Γ. Δεληδημητρίου

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Εκδόσεις Ζήτρος

Πλάτωνος 2, τηλ. (2310)270184, 270884, fax 271766
546 31 Θεσσαλονίκη

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

Ασκληπιού 6

τηλ. (210)3626350, Fax: (210)3626360

106 80 Αθήνα

www.zitros.gr e-mail:info@zitros.gr

ISBN: 960 - 7760 -39 - 5

© 2002 Εκδόσεις Ζήτρος

Printed in Thessaloniki, Greece.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

ΠΛΑΤΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΡΕΤΑΙ

Μετάφραση

Κωνσταντίνα Α. Μόσχου

Επιμέλεια

Ι. Σ. Χριστοδούλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΡΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βιογραφικό Σημείωμα	9
Βιβλιογραφία	13
Ο Φιλόσοφος και η Θρησκεία του	15
Πλατωνικά Ζητήματα	55
Η άποψη του Πλουτάρχου για τις γυναίκες	151
Γυναικών Αρεταί	161
Η Αρετή και τα φύλα	313

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

Ο Πλούταρχος (περ. 46-119 μ.Χ.) γεννήθηκε στη Χαιρώνεια της Βοιωτίας. Υπήρξε σημαντικός ιστορικός, βιογράφος και φιλόσοφος. Το έργο του είχε μεγάλη απήχηση και συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη του δοκιμίου, της βιογραφίας και της ιστοριογραφίας στην Ευρώπη, τους μεταγενέστερους αιώνες.

Ο Πλούταρχος ήταν γιος του Αριστόβουλου, βιογράφου και φιλοσόφου. Από το 66 ως το 67 μ.Χ. σπούδασε μαθηματικά και φιλοσοφία στην Αθήνα, με δάσκαλο το φιλόσοφο Αμμώνιο. Αργότερα, ανέλαβε δημοσία καθήκοντα που τον οδήγησαν πολλές φορές στη Ρώμη. Εκεί, έδωσε διαλέξεις πάνω σε ζητήματα της φιλοσοφίας, έκανε πολλούς φίλους, και είναι πιθανό να γνώρισε τους αυτοκράτορες Τραϊανό και Αδριανό. Μια δελφική επιγραφή αποκαλύπτει πως ο Πλούταρχος είχε τη ρωμαϊκή υπηκοότητα. Ταξίδεψε πολύ, στη

Σπάρτη, την Κόρινθο, την Πάτρα, τις Σάρδεις, την Αλεξάνδρεια, αλλά εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Χαιρώνεια, όπου απέκτησε δημόσια αξιώματα και διηύθυνε μια σχολή· εκεί δίδασκε φιλοσοφία, και ιδιαίτερα ηθική. Είχε στενούς δεσμούς με την Ακαδημία της Αθήνας και τους Δελφούς, και είναι γνωστό πως διατήρησε σε όλη του τη ζωή το ιερατικό αξίωμα. Η σύζυγός του ονομαζόταν Τιμοξένα. Από τα γραπτά του γνωρίζουμε πως είχε μια κόρη, που πέθανε σε νηπιακή ηλικία, και τέσσερις γιους, από τους οποίους οι δύο τουλάχιστον ενηλικιώθηκαν.

Ανάμεσα στα 227 περίπου έργα του, που αναγράφονται στον κατάλογο του Λαμπρία, τα γνωστότερα είναι οι *Παράλληλοι Βίοι* και τα *Ηθικά* ή *Moralia*. Στους *Παράλληλους Βίους*, ο Πλούταρχος αφηγείται τις γενναίες πράξεις, και περιγράφει τους χαρακτήρες Ελλήνων και Ρωμαίων στρατιωτικών, νομοθετών, ρητόρων και πολιτικών. Τα *Ηθικά* είναι μια σειρά περισσότερων από εξήντα δοκιμίων πάνω σε θέματα ηθικά, θρησκευτικά, φυσικά, πολιτικά και φιλολογικά. Ο Πλούταρχος έγινε δημοφιλής, επειδή πραγματευόταν συγκεκριμένα ανθρώπινα προβλήματα, στα οποία απέφευγε να δίνει λύσεις που δεν επαρκούσαν. Η φιλοσοφία του ήταν εκλεκτική, καθώς συγκέντρωνε δάνεια στοιχεία από τους Στωικούς, τους Πυθαγορείους, τους Περιπατητικούς, γύρω από έναν Πλατωνικό πυρήνα.

Η επίδραση που άσκησε ο Πλούταρχος τα κατοπινά

χρόνια, υπήρξε βαθιά και σπουδαία. Οι *Βίοι* του ενέπνευσαν το ρήτορα Αριστείδη και τον ιστορικό Αρριανό, ενώ ο αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος γνώριζε και διάβαζε το έργο του. Η φήμη του Πλουτάρχου απλώθηκε στη Λατινική Δύση, ενώ συνέχισε να επηρεάζει τους φιλοσόφους και λογίους της Ελληνικής Ανατολής, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο Πρόκλος, ο Πορφύριος, και ο αυτοκράτορας Ιουλιανός, καθώς και τους Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, τον Κλήμη της Αλεξάνδρειας και το Μεγάλο Βασίλειο. Τον 9ο αιώνα, γνωρίζουμε πως ο Βυζαντινός πατριάρχης Φώτιος διάβαζε τους *Βίους* μαζί με τους φίλους του.

Τα έργα του Πλουτάρχου έγιναν γνωστά το 15ο αιώνα στην Ιταλία, από τους Έλληνες λογίους που εγκαταστάθηκαν εκεί. Σύντομα, οι Ιταλοί ουμανιστές τα μετέφρασαν στα λατινικά και τα ιταλικά, και η εικόνα που έδωσε ο Πλούταρχος για τον «υψηλής αρετής και ηρωικής ηθικής άνθρωπο της αρχαιότητας» έγινε το ουμανιστικό ιδεώδες την περίοδο της Αναγέννησης. Από την Ιταλία, το έργο του συγγραφέα έφτασε και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Τους αιώνες που ακολούθησαν, οι Γάλλοι François Rabelais και Michel de Montaigne, οι Άγγλοι Sir Thomas North, William Shakespeare και Francis Bacon, οι Γερμανοί Johann von Goethe και Friedrich von Schiller, είχαν διαβάσει τον Πλούταρχο, και η επίδρασή του είναι εμφανής στα έργα τους. Το 19ο αιώνα, η απήχηση του

αρχαίου συγγραφέα άρχισε να εξασθενεί, γεγονός που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επικράτηση του ρεύματος του Ρομαντισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κείμενα

Πλατωνικά Ζητήματα: Harold Cherniss, London William Heinemann Ltd., Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, MCMLXXVI.

Γυναικών Αρεταί: Frank Cole Babbitt, London, William Heinemann Ltd, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, MCMLXVIII

Μελέτες

Babut D., *Plutarque et le Stoïcisme*, Paris, Presses Universitaires de France, 1969.

Barbu Nicolae I., *Les procédés de la peinture des caractères et la vérité historique dans les biographies de Plutarque*, Roma, L' Erma, 1976.

Barrow R.H., *Plutarch and His Times*, Indiana, Bloomington & London, Indiana University Press, 1967.

Betz Hans Dieter, *Plutarch's Ethical Writings and Early Christian Literature*, Leiden, E.I. Brill, 1978.

Fuhrmann Francois, *Les images de Plutarque*, Paris, Université de Paris, 1964.

Jones Christopher Prestige, *Plutarch and Rome*, Oxford, Clarendon Press, 1972.

Helmbold William C. & O'Neil Edward N., *Plutarch's quotations*, Baltimore, American Philological Association, 1959.

Latzarus Bernard, *Les idées religieuses de Plutarque*, Paris, Leroux, 1920.

Levi Mario Attilio, *Plutarco e il V secolo*, Milano, Istituto Editoriale Cisalpino, 1955.

Le Corsu France, *Plutarque et les femmes*, Paris, Les Belles Lettres, 1981.

Peter Herman, *Die Quellen Plutarchs in den Biographien der Römer*, Amsterdam, Hakkert, 1965.

Resta Gianvito, *Le epitomi di Plutarco nel quattrocento*, Padova, Antenore, 1962.

Russell D.A., *Plutarch*, New York, Charles Scribner's Sons, 1973.

Scardigli Barbara, *Essays on Plutarch's Lives*, Oxford, Clarendon Press, 1995.

Sociedad Español de Plutarquistas, Aurelio Perez Jimenez, Gonzalo del Cerro Calderan, *Estudios sobre Plutarco: Obra y tradicion: actus del I symposion español sobre Plutarco, Fuen-girola 1988*, Malaga, Universidad de Malaga 1990.

Stadter Philip A., *Plutarch and the Historical Tradition*, London, Routledge, 1992.

Stolz Carl, *Zur relativen Chronologie der Parallelbiographien Plutarchs*, Lund, Ohlssons, 1929.

Τσιμπουκίδης Δημήτριος, *Ο Βιογράφος Πλούταρχος*, Αθήνα, εκδ. Παπαδήμας, 1987.

Verniere Yvonne, *Symboles et mythes dans la pensée de Plutarque: essai d'interprétation philosophique et religieuse des Moralia*, Paris, Les Belles Lettres, 1977.

Volkman Richard, *Leben, Schriften und Philosophie des Plutarch von Chaeronea*, Leipzig, Druckhaus 1970.

Wardman Alan, *Plutarch's Lives*, Berkeley & Los Angeles, University of California Press, 1974.

Weizsäcker Adolf, *Untersuchungen über Plutarchs biographische Technik*, Berlin, Weidmann, 1980.

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΟΥ

Ο Πλούταρχος υπήρξε δηλωμένος και συνεπής Πλατωνιστής, έστω και αν δεν ήταν σύμφωνος, σε όλες τις απόψεις, με την ορθοδοξία της σχολής.

Όταν ήταν νέος, οι Στωικοί ήταν η κυρίαρχη σέκτα, η πίστη που πρώτη θα σκεφτόταν κανείς, όταν ένας άντρας χαρακτήριζε τον εαυτό του φιλόσοφο. Ήταν η εποχή του Σενέκα, του Επικτήτου, και της επιρροής της ομάδας των Ρωμαίων Στωικών του πρώτου αιώνα. Στα τέλη, ωστόσο, της ζωής του Πλουτάρχου, η εικόνα, ιδωμένη σ' αυτά τα πολύ γενικά πλαίσια, είχε αλλάξει. Ο φιλόσοφος τώρα ήταν κατ' εξοχήν ένας Πλατωνικός. Ο Στωικισμός είχε ακόμη τους μεγάλους ερμηνευτές του, ακόμη κι ένα Μάρκο Αυρήλιο· αλλά το δεύτερο και τρίτο αιώνα, νέες και εξελισσόμενες μορφές του Πλατωνισμού ήρθαν να επισκιάσουν κάθε άλλη προσκόλληση. Όπου υπήρχε ανοιχτή σύ-

γκρουση και ανοιχτός συμβιβασμός ανάμεσα στους Χριστιανούς στοχαστές και τους ειδωλολάτρες αντιπάλους τους, ήταν με τους Πλατωνιστές. Κανείς άλλος δε μετρούσε.

Οι λόγοι γι' αυτή την κίνηση προς τον Πλατωνισμό είναι περίπλοκοι, και δεν τους γνωρίζουμε με σαφήνεια. Υπάρχει, όμως, ένας σχετικά επιφανειακός παράγοντας που χρειάζεται να τονιστεί. Ο Πλάτων, μόνος ανάμεσα στους ιδρυτές των σχολών, ήταν ένας λογοτέχνης κλασικός. Η «χρυσή ευφράδεια»¹ του Αριστοτέλη, αν και θαυμαστή, δεν ήταν τόσο ισχυρή σε σύγκριση με τους θησαυρούς της καθαρής Αττικής διαλέκτου του δασκάλου του. Αυτό ήταν ένα σημαντικό σημείο, σε μια εποχή που έστρεφε συνειδητά το βλέμμα της σε ένα μάλλον μακρινό παρελθόν, και το είδε κυρίως διαμέσου της λογοτεχνικής του κληρονομιάς. Όχι πως οι Αττικιστές θαύμασαν το ύφος του Πλάτωνα χωρίς επιφύλαξη. Υπήρχε μια ισχυρή παράδοση αποδοκιμασίας των περισσότερο ποιητικών και «διθυραμβικών» χαρακτηριστικών του. Ο Διονύσιος δυσανασχετούσε με το παρελκυστικό, μεγαλεπήβολο ύφος του Πλάτωνα· ο Λογγίνος, με τις μάλλον μπαρόκ προτιμήσεις του, υπερασπιζόταν ακριβώς τη μεγαλοπρέπεια και το μεταφορικό πλούτο. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, ο Πλάτων ήταν μια αποθήκη της παλαιό-

1. Κικέρων, *Academica* 2 119.

τερης γλώσσας, και το κείμενό του προκαλούσε την ερμηνεία εξίσου του γραμματικού και του φιλοσόφου.

Και ασφαλώς η φιλοσοφία, όπως την ήξερε ο Πλούταρχος, ήταν μια επιστημονική υπόθεση, που σε μεγάλο βαθμό είχε να κάνει με την ερμηνεία κειμένων. Εδώ, όπως στην επιστήμη της ιστορίας, υπήρχαν προβλήματα και διαφορές ανάμεσα σε αυθεντίες, που έπρεπε να συμβιβαστούν. Οι κλασικοί φιλόσοφοι, όπως οι κλασικοί ποιητές, δεν εννοούσαν πάντοτε αυτό που επιφανειακά έμοιαζαν να λένε. Ο Πλούταρχος, καθώς πραγματεύεται όλα αυτά, δείχνει, ακόμα μια φορά, τη γλωσσική εκλέπτυνση του επιχειρήματος, την εμπιστοσύνη στο εικός, τη βεβαιότητα για τις ηθικές αρχές, που η εργασία του σε άλλα πεδία αποκαλύπτει. Στην περίπτωση του Πλάτωνα, όπως και σ' εκείνη του Ησιόδου ή του Ηροδότου, η επιστημοσύνη του μερικές φορές ξαφνιάζει με τη στεγνότητα και την εμφανή της στειρότητα. Τι υποτίθεται, για παράδειγμα, ότι πρέπει να καταλάβουμε από την πλατωνική ερμηνεία του Δελφικού Ε; Ο Πλούταρχος μιλεί στο διάλογο *Περί τοῦ Εἶ τοῦ ἐν Δελφοῖς*² αυτοπροσώπως, παρόλο που αντιπροσωπεύει τον εαυτό του σε νεαρή ηλικία· εξετάζει τις συνέπειες της πεποίθησης πως το μυστηριώδες Ε είναι το αριθμητικό πέντε, και φυσικά ανατρέχει στο είδος του αριθμού-συμβολισμού, που συσχετίζουμε κυ-

2. 391 A· βλ. 428 B.

ρίως με τους Πυθαγορείους. Συνεχίζει για να βρει τις πεντάδες στον Πλάτωνα: οι «πρώτες αρχές» του *Σοφιστή* 256C: Ον, Ταυτό, Ἐτερον, Κίνησις, Στάσις· οι τέσσερις αρχές του *Φιλήβου* 23C: Ἀπειρον, Πέρας, Γίγνεσθαι, Αιτία Μίξεως, - συμπλήρωσαν την πεντάδα με την πρόσθεση της Αιτίας Διασπάσεως· οι πέντε κατηγορίες του Αγαθού στο *Φίληβο* 66A. Υπήρξαν εποχές, που αυτό το είδος ερμηνείας ενός θρησκευτικού συμβόλου θα το λάμβαναν σοβαρά υπόψη· δύσκολα, όμως, μπορούν να έχουν έτσι τα πράγματα με τον Πλούταρχο, και η συσσώρευση που κάνει των εναλλακτικών δυνατοτήτων, δίνει ίσως μόνη της την απόδειξη. Αυτό είναι ψευδο-μεταφυσική, ή το πολύ ένα διφορούμενο παιχνίδι μεταξύ σοβαρού και παρωδίας. Σκέφτεται κανείς όχι μόνο τον Πλάτωνα, αλλά και τις quincunces του Sir Thomas Browne και τους Πλατωνιστές του Cambridge.

Ωστόσο, ο τόνος των σημαντικότερων χειμένων, στα οποία ο Πλούταρχος ερμηνεύει τον Πλάτωνα, είναι αρκετά βαρύς, και τα κείμενα έχουν σοβαρή σχέση με τις βαθύτερες πεποιθήσεις του. Το σημαντικότερο κείμενο που σώζεται, είναι η εκτενής συζήτηση (1012A) της περιγραφής που δίνει ο Πλάτωνας στον *Τίμαιο* 35A για τη γένεση της «ψυχής του κόσμου». Αυτή είναι περίπλοκη και μαθηματική· αγγίζει, ωστόσο, κάποια κεντρικά σημεία της σκέψης του Πλουτάρχου. Υποστήριξε την ασυνήθιστη άποψη, που συμερίζεται ι-

διαιτέρως ο Αττικός, ένας Πλατωνιστής με επιρροή στα τέλη του δεύτερου αιώνα, ο οποίος μπορεί να την άντλησε από τον ίδιο τον Πλούταρχο: πως ο Πλάτων εννοούσε στον *Τίμαιο* τη δημιουργία του κόσμου κυριολεκτικά. Ο κόσμος πράγματι δημιουργήθηκε μέσα στο χρόνο, και η ιστορία της δημιουργίας του δεν ήταν, όπως οι περισσότεροι Πλατωνιστές υποστηρίζουν, η συμβολική ανάλυση μιας τάξης που υπάρχει αιώνια. Ο λόγος τάχα που ο Πλούταρχος το πιστεύει αυτό, είναι ο επιστημονικός: να αποδείξει πως ο Πλάτων ήταν συνεπής με τον εαυτό του (1013E). Παραπονείται για τους προγενεστέρους του, πως ενδιαφέρονται περισσότερο να κάνουν το φιλόσοφο να λείει αποδεκτά πράγματα, απ' όσο να τον συμφιλιώσουν με τον εαυτό του. Χωρίς δημιουργία μέσα στο χρόνο, πιστεύει, η «προτεραιότητα» ή «ανωτερότητα» της ψυχής, και η δραστηριότητά της ως εισηγητή της αλλαγής και της κίνησης, για την οποία ο Πλάτων επιμένει αλλού, θα ήταν κενές νοήματος. Κατά τη δική του άποψη, ότι υπήρχε πριν από τον κόσμο ήταν ακοσμία, «αταξία», κι αυτή αφορούσε τόσο στο σώμα ή την ύλη (σώμα), όσο και στο νου ή την ψυχή (ψυχή). Η ψυχή που ήταν υπεύθυνη για την κίνηση, στην ακοσμία δε διέθετε τάξη και λόγο. Τώρα, ο Πλάτων μίλησε για μια ψυχή χωρίς τάξη, που ήταν δημιουργός κακού, επίσης στους *Νόμους* (896D), και ο Πλούταρχος την εξισώνει με την άτακτη ψυχή της προ-κοσμικής σύγχυσης. Σ' αυ-

τήν, και όχι στην ύλη, πρέπει να αποδοθεί η αιτία του κακού στον κόσμο. Υποστηρίζει (1014F) πως ο Πλάτων δεν μπορεί να θεωρούσε την ύλη ως την αιτία του κακού, και επίσης, να μιλά γι' αυτή³ σα να ήταν δίχως ποιότητα, και παρόμοια με τα άοσμα έλαια, που οι αρωματοποιοί χρησιμοποιούν ως βάση των προϊόντων τους.

Αυτή η περίπλοκη ερμηνεία έχει στοιχεία που χαρακτηρίζουν ιδιαίτερα τις αρχαίες φιλοσοφικές σχολές. Η έμφαση στην «αυτο-συνέπεια» της άποψης κάποιου, και τις «αυτο-αντιφάσεις» άλλων, είναι ένα τέτοιο στοιχείο· είναι μια φυσική συνέπεια της πολεμικής μελέτης των χειμένων. Χαρακτηριστική επίσης είναι η αναφορά πρωιμότερων απόψεων, δοξών, με τις οποίες ξεκινά ο Πλούταρχος. Αυτό είναι συνηθισμένο στοιχείο της φιλοσοφικής γραφής από τον Αριστοτέλη και εξής. Ο Πλούταρχος μας δίνει άλλο ένα τέτοιο καλό παράδειγμα στα πρώτα κεφάλαια του *Περὶ τῆς ἡθικῆς ἀρετῆς*, και μια από τις σπουδαίες συλλογές δοξών που μας παραδόθηκαν, σώζεται μέσα στο σώμα των έργων του, αν και δεν παρουσιάζει καμιά εσωτερική ένδειξη πως πρόκειται για δική του εργασία, και η σχέση της μαζί του πρέπει να παραμείνει αβέβαιη.

Όμως η σημασία των σχολίων στον *Τίμαιο*, ξεπερνά αυτή της επιστημονικής συζήτησης. Η ερμηνεία

που αναζητεί ο Πλούταρχος, δεν είναι απλώς κάποια που στέκει και ανταποκρίνεται στα κείμενα, αλλά αυτή που θα συμφωνεί με τις δικές του πεποιθήσεις για το καλό και το κακό στον κόσμο. Μοιάζει πάντοτε να έχει κατά νου, σα να ήταν κεντρικής σημασίας, την πίστη πως η αταξία και το κακό είναι φυσικής, και όχι υλικής προέλευσης. Υπάρχουν, γι' αυτόν, «κακές φυσχές» σε λειτουργία, και η ικανότητά μας να αλλάξουμε τον κόσμο ή τους εαυτούς μας προς το καλύτερο, περιορίζεται από την ύπαρξή τους, και εξαρτάται από το αν τις αναγνωρίζουμε. Προβληματιζόταν γι' αυτά τα θέματα σε όλη του τη ζωή.

Τώρα, η πίστη στον Πλάτωνα υποδήλωνε έναν ορισμένο βαθμό εχθρότητας για τις άλλες σέκτες. Φυσικά, οι φιλόσοφοι βρίσκονταν γενικά σύμφωνοι ενάντια στον έξω κόσμο, ειδικά στα ζητήματα της ηθικής· αλλά οι βασικές διαφορές αρχής ανάμεσα στις σέκτες, ήταν πολύ πραγματικές, και επαρκούσαν σε μεγάλο βαθμό, ώστε να δημιουργούν και να διαιωνίζουν αντιπαλότητες και αντιπάθεια, με τον ίδιο σχεδόν τρόπο που το κάνουν οι αιρετικές διαφορές στη Χριστιανοσύνη. Ότι δεν υπήρχε μεγάλη αιματοχυσία ανάμεσα στους φιλοσόφους, οφείλεται πιθανώς στο γεγονός ότι αυτά τα πράγματα αποτελούσαν την απασχόληση μιας μειοψηφίας, που δεν πετύχαινε συχνά να ξεσηκώνει τον όχλο. «Έξω οι χριστιανοί! Έξω οι επικούρειοι!» φωνάζει το εχθρικό πλήθος στον *Αλέξανδρο* (38)

3. *Τίμαιος* 50 F.

του Λουκιανού. Ο Πλούταρχος μάλλον δεν άκουσε αυτό το διαβολικό θόρυβο, που ανήκει στον κόσμο των μαζικών κινημάτων· εκείνον που ο Πλούταρχος έβλεπε από κάποια απόσταση.

Ακόμη και στον Πλούταρχο, ωστόσο, η πολεμική, μερικές φορές, κατεβαίνει σε επίπεδο προσώπων. Όταν ένας Επικούρειος εμφανίζεται σε κάποιο διάλογο (548A), είναι για να εξαφανιστεί προσβεβλημένος, αφήνοντας τους ακροατές του να κοιτούν. Ο εκκεντρικός Κυνικός Δίδυμος στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπόντων χρηστηρίων*, είναι μια κωμική μορφή (413A). Χτυπά το έδαφος με το ραβδί του, φρονεί πως το μαντέιο έπρεπε να έχει σταματήσει εδώ και πολύ καιρό, εξαιτίας των ανόητων ερωτήσεων που κάνουν οι άνθρωποι, και στο τέλος φεύγει θυμωμένος χωρίς να μιλήσει. Είναι φυσικά δύσκολο να ελέγξει κανείς την αντιπάθεια. Σε όλη την αρχαία λογοτεχνία έχουμε να κάνουμε με μια διάχυτη παράδοση υπερβολικών ύβρεων, που διαδόθηκε από τα δικαστήρια και την πολιτική, στον κόσμο της μάθησης και της επιστήμης. Είναι δελεαστικό να καταγράφουμε όλους τους μύδρους και υπαινιγμούς του Πλουτάρχου, ως συμβατικοί δόξας νόημα.

Όμως αυτό θα ήταν λάθος, όπως ακριβώς θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε το *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας*, απλή άσκηση ενός συγγραφέα αδέσμευτου σε οποιαδήποτε βασική αρχή. Ο Πλούταρχος είναι σοβαρός. Δε θεωρούσε τους Στωικούς και τους Επικού-

ρειους απλώς επαγγελματίες αντιπάλους, κατάλληλα αντικείμενα για τη σκληρότητα της αντιπαράθεσης· θεωρούσε πως βασικά έσφαλλαν, και πως η διδασκαλία τους ήταν βλαβερή. Και αυτή η αγανάκτηση πήγαζε από το ολοκληρωμένο σύνολο των θρησκευτικών και ηθικών πεποιθήσεων που υποστήριζε.

Ο Επικουρισμός είχε σπουδαία ιστορία. Έναν αιώνα περίπου νωρίτερα, είχε περάσει από μια φάση κατά την οποία ήταν δημοφιλής και, συγχρόνως, είχε επιρροή στο Ρωμαϊκό κόσμο: την εποχή του Λουκρητίου και του Καίσαρα. Η παλέρροια που υποχωρούσε, άφησε ένα πλήθος ηθικών ζητημάτων, στα οποία ακόμη και αντίπαλοι μπορούσαν να ανατρέχουν ελεύθερα. Οι *Ηθικές Επιστολές* του Στωικού Σενέκα, είχαν σε κάποιο βαθμό ως πρότυπο εκείνες του Επίκουρου, του οποίου τις γνώμες παραθέτει συχνά. Στο *Περὶ δεισιδαιμονίας* (164E), ο Πλούταρχος μας θυμίζει επανειλημμένα το Λουκρήτιο· εμπνέονταν και οι δύο από την Επικούρεια γραφή. Ωστόσο, η αντίκρουση του ατομισμού και του ηδονισμού, ήταν για τον Πλούταρχο, ως επί το πλείστον, μια συνηθισμένη ακαδημαϊκή άσκηση, που λειτουργούσε παιδαγωγικά. Τα επιχειρήματα θεμελιώνονταν σωστά, ο νεαρός μαθητής μπορούσε να τα κατέχει και να τα βελτιώνει στις λεπτομέρειες, όπως θα έκανε με ένα ανέκδοτο ή μια σύγκριση στη ρητορική του σχολή, και τον παρακινούσε η σκέψη πως «έσπαζε μια λόγχη», καθώς υπερασπιζόταν τις

αποδεκτές αξίες της θρησκείας και της ηθικής.

Τρία από τα αντι-Επικούρεια έργα του Πλουτάρχου επέζησαν στο χρόνο. Άλλοι τέσσερις ή πέντε τίτλοι είναι γνωστοί. Ένα από τα κείμενα (1128) που σώζονται, ένας στομφώδης λόγος που περιγελούσε τη συμβουλή του Επίκουρου «λάθε βιώσας», δείχνει πως μπορούμε να χειριστούμε ένα φιλοσοφικό ζήτημα με μια καθαρά ρητορική τεχνική. Τα άλλα δύο είναι περισσότερο σημαντικά. Και τα δύο αντλούν το θέμα τους από το βιβλίο ενός άμεσου μαθητή του Επίκουρου, του Κωλώτη, που είχε υποστηρίξει πως οι διδασκαλίες όλων των μη Επικουρείων «κάνουν ακόμα και τη ζωή αδύνατη» - δηλαδή, όχι μόνο είναι εσφαλμένες, αλλά και εμποδίζουν τις τακτικές δραστηριότητες των ανθρώπων. Η πρώτη απάντηση του Πλουτάρχου (1107D) σ' αυτή την κατηγορία ηλικίας τριακοσίων χρόνων, είναι μια αναθεώρηση των ερμηνειών των φιλοσόφων, που έδωσε ο Κωλώτης: είναι ένα ενημερωτικό και πειστικό βιβλίο. Το συντροφικό του κείμενο (1086C), τυπικά ένας διάλογος, αλλά στην ουσία ένας μονόλογος του Θέωνα, αντιστρέφει τους όρους εναντίον των Επικουρείων, υποστηρίζοντας πως οι κανόνες τους, εκτός από τις άλλες αδυναμίες τους, «ούτε καν» μας επιτρέπουν μια «ευχάριστη» ζωή - που, ασφαλώς, ο Επίκουρος και οι οπαδοί του πίστευαν πως ήταν το ένα και μόνο αγαθό.

Υπάρχουν επίσης αντι-Στωικά γραπτά, και, σε μια

πρώτη άποψη, παρουσιάζουν μια εκπληκτικά όμοια εικόνα:⁴ τρεις σωζόμενες πολεμικές (1033A-1086B), και οι τίτλοι επιπλέον έξι. Από τα έργα που σώθηκαν, ένα είναι πραγματεία, ένα είναι λόγος, και ένα, ένας ελάχιστα δραματικός διάλογος για τις «κοινές έννοιες». Ο λόγος πραγματεύεται το θέμα πως τα Στωικά παράδοξα είναι πιο περίεργα από τις επινοήσεις των ποιητών. Η πραγματεία αναζητεί επίμονα αντιφάσεις στα κείμενα μιας φιλοσοφίας, που, εν τέλει, συνίστατο σε μια «συνεπή ζωή». Ήταν προφανώς το συντροφικό κείμενο των χαμένων *Αντιφάσεων των Επικουρείων*: παρατηρούμε ξανά πόσο μεγάλο ρόλο έπαιξε η επίθεση, και η υπεράσπιση, εμφανών ασυνεπειών, σε όλες αυτές τις σχολαστικές συζητήσεις.

Οι Στωικοί, ωστόσο, ήταν πολύ πιο αξιόλογοι και σοβαροί αντίπαλοι από τους Επικουρείους, στα μάτια του Πλουτάρχου. Όχι μόνο αυτές οι τυπικές πολεμικές, αλλά και ορισμένα άλλα έργα κατευθύνονται ενάντια στις απόψεις τους. Το *Περί της ήθικης ἀρετῆς* (440D) και το *Πῶς ἂν τις αἰσθοίτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ* (75A) είναι τα σημαντικότερα απ' αυτά, αλλά τα βιβλία για την ψυχολογία των ζώων - *Περί τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι* (959A) και *Γρύλος* (985D) - είναι καθ' υποδήλωση αντι-Στωικά, εφόσον ο Πλούταρχος υποστήριξε πως τα ζώα έχουν επί-

4. Βλ. γενικά τον D. Babut, *Plutarque et le stoicisme*, Paris 1969.

σης λόγο, και ο άνθρωπος δεν είναι ο μόνος που τον διαθέτει: ένα θέμα σχετικό με τη χορτοφαγία, που φαίνεται πως τον προσείλκυε.⁵ Επιπλέον, ο αντι-Στωικός τόνος είναι συχνά αναγνωρίσιμος εκεί που προκύπτει κάποιο ζήτημα, με το οποίο μπορεί να σχετιστεί. Μετριάζεται μόνο από το θαυμασμό για τα κατορθώματα και τον ηρωισμό των Στωικών, όπως στον εγκωμιαστικό βίο του Κάτωνα του νεότερου, όπου ο Πλούταρχος μπαίνει στο πνεύμα των υπερβολικά επαινετικών διηγήσεων, το οποίο και ακολουθεί. Η συζήτηση μεταξύ Ακαδημίας και Στοάς, διαμορφώθηκε μέσα στον τρίτο αιώνα π.Χ., και αυτές οι παλιές αντιγνωμίες ακόμη έδιναν τροφή για τα επιχειρήματα του Πλουτάρχου: αλλά ο λόγος που η φωτιά έκαιγε τόσο λαμπρά, βρίσκεται, ακόμα μια φορά, στη σχέση της συζήτησης με τις δικές του γενικές πεποιθήσεις. Βλέπει στο Στωικισμό κάτι θεμελιακά εχθρικό προς την ηθική πίστη του στην αξία της ευγένειας και της ανθρωπιάς, και σ' εκείνη την έννοια της ανθρώπινης αδυναμίας και της κοσμικής ατέλειας, με τις οποίες μας θυμίζει την κλασική στάση της πρώιμης Ελλάδας, τη μετριοπαθή εμπιστοσύνη και το μετριασμένο πεσσιμισμό ενός Ηροδότου ή ενός Σοφοκλή.

Έτσι, ο Πλούταρχος ήταν ένας οπαδός της παράδοσης στη φιλοσοφία του, όπως και σε πολλά άλλα: ένας

5. Βλ. ειδικά τους δύο λόγους για την κρεατοφαγία, 993A - 999B.

ειδήμων στις συζητήσεις των σχολών: ένας πεπεισμένος Πλατωνιστής και ένα σοβαρό πρόσωπο που δεν είχε καμιά πρόθεση να διαχωρίσει τη ζωή του από τις θεωρίες του. Τουλάχιστον, αυτό είναι η *persona*: όπου κι αν κοιτάξουμε στα έργα του, αυτή διατηρείται με αξιοσημείωτη συνέπεια. Πρέπει ίσως να αφήσουμε τον εαυτό μας να πιστέψει πως πρόκειται για τον ίδιο τον άντρα.

Το κέντρο βάρους της φιλοσοφίας του Πλουτάρχου βρίσκεται στην ηθική. Η φυσική επιστήμη και η θεολογία εξυπηρετούν ηθικούς σκοπούς, όπως συμβαίνει συνήθως με την Ελληνιστική σκέψη. Αλλά δεν τις παραμελούσε. Το ίδιο έκανε και ο Σενέκας, που έγραφε το πολυδουλεμένο έργο του *Φυσικά Ζητήματα*, σε μια εποχή που επίσης έψαχνε βαθιά στη θεωρία της ηθικής και τα προβλήματά της.

Ο ηθικός προσανατολισμός της επιστήμης του Πλουτάρχου, φαίνεται καθαρά στον πολύπλοκο και φημισμένο διάλογο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς Σελήνης*.

Το σκηνικό είναι περιέργο. Ο Λαμπρίας, ο αδερφός του Πλουτάρχου, αφηγείται μια συζήτηση με μερικούς φίλους του, στην οποία ο ίδιος και κάποιος Λεύκιος, μαθητής του περίφημου Πυθαγόρειου Μοδεράτου από τα Γάδειρα, αναφέρουν στον κύκλο τους μια παλαιότερη συζήτηση, για τη φύση της σελήνης. Το κάνουν

αυτό, προφανώς, για να δώσουν στο Σέξτιο Σύλλα την ευκαιρία να πει μια περιέργη ιστορία, την οποία άκουσε από κάποιον ταξιδιώτη, που πρόσφατα επέστρεψε στην Καρχηδόνα από μια περιπέτεια στον Ατλαντικό. Η αρχή του διαλόγου λείπει, αλλά το ουσιαστικό σημείο για το μύθο που υποσχέθηκε ο Σύλλας, είναι σαφές. Το θέμα φαίνεται να είναι το «πρόσωπο» που βλέπουμε στη σελήνη. Στην πραγματικότητα, το πρώτο μέρος του βιβλίου είναι μια εφαρμογή των επιχειρημάτων της φυσικής και της οπτικής, όχι μόνο σ' αυτό το θέμα, αλλά και σε γενικά ζητήματα για τη φύση της σελήνης. Αναπτύσσονται Περιπατητικές και Στωικές θεωρίες. Η ιδέα του Κλέαρχου, πως το «πρόσωπο» είναι μια αντανάκλαση του γήινου Ωκεανού επαινείται, καθώς φανερώνει την τόλμη και τη γλαφυρότητά του. Η κύρια προσπάθεια κατευθύνεται, ακόμα μια φορά, ενάντια στους Στωικούς. Ο εκπρόσωπός τους είναι ο Φαρνάκης: άγνωστος, δεν περιγράφεται πολύ καθαρά, και αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο χλευασμού, όμως δεν είναι απαραίτητα πλάσμα της φαντασίας. Οι Στωικοί υποστήριζαν πως η σελήνη ήταν σύνθεση αέρα και φωτιάς· ο Πλούταρχος, ως Πλατωνιστής, υποστήριζε πως η ουσία της ήταν χώμα. Ξεκινά να αποδείξει πως οι Στωικοί δεν είναι συνεπείς με τον εαυτό τους. Η φωτιά που υποθέτουν, δεν μπορούσε να υπάρχει χωρίς στερεό υλικό (922A). Ορισμένοι αλληγοριστές με χιούμορ, πράγματι το εί-

δαν αυτό, μας λείει, όταν έκαναν τη χωλότητα και την ανικανότητα του Ηφαίστου να περπατήσει χωρίς ξύλινο ραβδί, σύμβολο της αδυναμίας της φωτιάς να επεκταθεί χωρίς καύσιμο υλικό. Οι «χιουμορίστες» του Πλουτάρχου είναι σαφώς Στωικοί, και το χιούμορ τους δεν έχει απώτερο στόχο. Πράγματι, οι Στωικοί αλληγοριστές του πρώτου αιώνα, τους οποίους γνωρίζουμε, ο Κορνούτος και ο «Ηράκλειτος», αναφέρουν και οι δύο την ερμηνεία - ο Κορνούτος (18) με παρόμοια λόγια (προβαίνει για το «περπατώ»). Ξανά (922, 930), οι Στωικοί υποστήριζαν πως το φως αλλάζει τον αέρα από σκοτεινό σε φωτεινό μέσα σε μια στιγμή, όπως βλέπουμε να συμβαίνει την αυγή· τότε, γιατί η σελήνη δε φωτίζεται ολόγυρα με τον ίδιο τρόπο; Οι σκιές της, στην πραγματικότητα οι φάσεις της, γίνονται ανεξήγητες. Επιπλέον (933D), αν είναι αέρας και φωτιά, ασφαλώς πρέπει να είναι αόρατη, όταν λάμπει απέναντι στο λαμπερό φόντο του αιθέρα που την περιβάλλει· όχι, όπως συμβαίνει, όταν σκοτεινιάζει και βρίσκεται σε έκλειψη. Το χειρότερο απ' όλα (925 κ.ε.), οι Στωικοί υποστήριζαν τη θεωρία της «φυσικής θέσης», σύμφωνα με την οποία τα στοιχεία τείνουν σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο, με τη γη να στέκεται στο κέντρο. Αυτό τους οδηγεί σε ποικίλες δυσκολίες. Το σύμπαν δεν μπορεί να είναι άπειρο, γιατί τότε δε θα είχε κέντρο. Η Στωική φωτιά-ψυχή και ο πανθεϊστικός ενυπάρχων Θεός, θα ήταν αδύνατοι· θα ήταν φωτιά σε

λάθος θέσεις. Δε θα χρειαζόταν επίσης πρόνοια, γιατί οι θέσεις των στοιχείων θα ήταν καθορισμένες - ενώ στην πραγματικότητα, ο Στωικισμός δίνει μεγάλη βαρύτητα στην πρόνοια και την τελεολογία, και στο να βρίσκονται τα πράγματα στην «καλύτερη» θέση, όχι μόνο στο ανθρώπινο σώμα αλλά και στον ίδιο τον κόσμο, ιδωμένο ως πελώριο οργανισμό. «Παντού, η αρχή του μέγιστου καλού είναι σημαντικότερη από εκείνη της αναγκαιότητας» (928C). Τα θέματα που συζητιούνται, είναι εύστοχα. Ο Πλούταρχος αναπτύσσει τις γνώσεις του της φυσικής και της οπτικής επαρκώς, για να υποστηρίξει τη θέση του. Όμως όλα παραμένουν στο γνωστό πνεύμα της αμφίβολης επιτυχίας - τουλάχιστον ως τη στιγμή που το παιχνίδι με τα παράδοξα θα αγνοηθεί στη συζήτηση για την πρόνοια και την τελεολογία, και που τα μεγαλύτερα ζητήματα θα φέρουν μαζί τους το θερμότερο ύφος της ηθικής μέριμνας και προτρεπτικής.

Ωστόσο, ο λόγος του Λαμπρία (934A κ.ε.) αναπτύσσει μια θετικότερη θεώρηση των φαινομένων. Στην πορεία του λόγου, βρίσκουμε το Λαμπρία (934C κ.ε.) να δίνει προσοχή στα διαφορετικά χρώματα, που είναι ορατά στη διάρκεια μιας σεληνιακής έκλειψης - κάτι που επίσης ενδιέφερε τους αστρολόγους - και να φτάνει στο συμπέρασμα πως το σκοτάδι, χρώμα του χώματος, ανήκει στη σελήνη, ενώ τα υπόλοιπα οφείλονται στο φως γύρω της. Ακολουθεί ένα ιδιαίτερα ευφά-

νταστο κείμενο:

Βλέποντας πως εδώ, στη γη, οι τόποι που σκιάζονται από πορφύρα και κόκκινα καλύμματα, παίρνουν χρώμα απ' αυτά και κοκκινίζουν λάμποντας, ενώ όταν είναι δίπλα σε λίμνες ή ποτάμια, εκτεθειμένοι στον ήλιο, εκπέμπουν πολλές διαφορετικές ακτινοβολίες, εξαιτίας των αντανάκλασεων, πρέπει άραγε να απορούμε αν, καθώς ένα τεράστιο ρεύμα σκιάς χύνεται σ' έναν ουράνιο, πράγματι, ωκεανό κίνησης, το ατίθασο φως, διαπερνώντας ταχύτατα αναρίθμητα άστρα, και λαμβάνοντας κάθε είδους συνδυασμούς και αλλαγές χρώματος, πρέπει να απορροφά ποικίλες αποχρώσεις της σελήνης και να τις αναπαράγει εδώ; Ένα αστέρι ή μια φωτιά δε θα εμφανίζονταν γκριζά ή βαθυγάλανα στη σκιά, ενώ πάνω από βουνά, πεδιάδες και θάλασσες, ακριβώς εκεί περνούν φευγαλέα πολλά είδη χρωμάτων από τον ήλιο, και η λάμψη του καθοδηγεί μέσα στις σκιές, και θολώνει μ' αυτό που αναμιγνύει αποχρώσεις σαν εκείνες που παράγονται στα χρώματα ενός ζωγράφου. Ο Όμηρος προσπάθησε να δώσει, με κάποιο τρόπο, ένα όνομα στις αποχρώσεις της θάλασσας: μιλεί για "χρώμα βαθύ σαν το κρασί", "πορφυρό κύμα", "γκρίζα θάλασσα", "λευκή γαλήνη". Όμως παραλείπει - καθώς είναι αναρίθμητες - τις ποικιλίες των σταθερά μεταβαλλόμενων χρωμάτων που βρίσκουμε στη γη. Τώρα, η σελήνη, κατά πάσα πιθανό-

τητα, δεν έχει μια απλή επίπεδη επιφάνεια σαν τη θάλασσα, αλλά μοιάζει στην κατασκευή της με τη γη, που ο γέροντας Σωκράτης περιέγραφε στο μύθο του - είτε εννοούσε τη γη μας με την αινιγματική περιγραφή του, είτε κάποια άλλη. Δεν υπάρχει τίποτε απίστευτο ή απίθανο στην ιδέα ότι η σελήνη, που δεν έχει τίποτα φθαρμένο και βρώμικο μέσα της, αλλά μαζεύει καθαρό φως από τον ουρανό, και είναι γεμάτη από μια θερμότητα που δε φλέγεται και δε μαίνεται, αλλά είναι υγρή, αβλαβής και φυσική, μπορεί να διαθέτει εξαιρετικά όμορφα μέρη, φλογισμένα βουνά, ζώνες πορφυρές, χρυσό κι ασήμι που δε βρίσκονται σκορπισμένα αραιά στα βάθη της, αλλά που εκρήγνυνται άφθονα στις πεδιάδες της, και είναι ορατά στα ομαλά της υψίπεδα.

(934D-935A)

Αυτό το είδος της περιγραφής, στο οποίο ο Πλούταρχος πιέζει τη γλώσσα να εκφράσει τα θαυμάσια αποτελέσματα του φωτός και του χρώματος, επανέρχεται σε δύο από τους σπουδαίους «μύθους του κάτω κόσμου», που συνέθεσε πάνω σε Πλατωνικά μοντέλα (563B x.e., 589F x.e.). Η ιδέα των υπέροχων φωτών είναι μέρος της ευφάνταστης κληρονομιάς της αστρονομίας, που εύκολα μεταφέρθηκε στη γλώσσα του θρησκευτικού οράματος. Αλλά η ιδιαίτερη μέριμνα για το χρώμα, φαίνεται περίεργη στον Πλούταρχο, που προφανώς το εκτιμούσε σωστά, και έδειχνε ενδιαφέρον για

το πρόβλημα της λεκτικής του έκφρασης. Η αναφορά στον Όμηρο είναι εντυπωσιακή· εδώ έχουμε ένα ακόμα ίχνος της μόρφωσης ενός σχολιαστή, που εξυπηρετεί ένα νέο σκοπό.

Όμως δεν είναι μόνο το χρώμα, που κάνει τη σελήνη του Λαμπρία τόσο περίεργη. Η φαντασία ξεπερνά την επιστημονική θεωρία. Το «πιθανό» (εικός) για τη φύση της σελήνης, προέρχεται από το μύθο στο Φαίδωνα του Πλάτωνα, που περιγράφει τις λάμψεις της «αληθινής γης», προφανώς ένα σύμβολο του κόσμου των «μορφών». Ο Πλούταρχος βασίζεται στην παραστατικότητα αυτού του μεγαλειώδους οράματος. Το ερμηνεύει σα μια πιθανή παραβολή για τη σελήνη· αλλά ο Λαμπρίας είναι ένας καλός Ακαδημαϊκός, και δεν μπορεί να είναι σ' αυτό δογματικός.

Το κείμενο, επιστημονικό έως φανταστικό, δεν πρέπει να παρερμηνευτεί. Πρέπει να παραβλέψουμε τον τόνο και το σκοπό του διαλόγου, για να ανακαλύψουμε μια σύγκρουση ανάμεσα στη σαφήνεια και την οξύνοια των προηγούμενων επιχειρημάτων για την αστροφυσική και τη σεληνιακή μυθολογία, που ξεκινά κάπου εδώ. Και οι δύο, επιστήμη και θρησκευτικός μύθος, ανήκουν στην ίδια σειρά υψηλών «κοσμικών» θεμάτων. Απαιτούν επεξεργασία και μεγαλοπρέπεια, όχι λιτή πραγματολογική διατύπωση. Ο Πλάτων έδωσε το σχέδιο στον *Τίμαιο*. Οι γνώσεις του Πλουτάρχου για την Ελληνιστική επιστήμη διεύρυναν το υλικό

για τη μεταφυσική και ηθικολογική του φαντασία· δεν του έδωσαν τον αντικειμενικό τόνο του σύγχρονου φυσικού.

Και καθώς συνεχίζουμε την ανάγνωση, το μυθικό επικρατεί όλο και περισσότερο. Κατοικείται η σελήνη; Ο Θέων προτείνει ότι οι σεληνάνθρωποι θα έπεφταν, θα καίγονταν, δε θα είχαν καθόλου τροφή. Ο Λαμπρίας απαντά λεπτομερώς. Δεν αποτελεί απόδειξη, ισχυρίζεται, να λέμε πως μια ακατοίκητη σελήνη δε θα εξυπηρετούσε κανένα σκοπό στο σύμπαν. Εξάλλου, κάποια μέρη της γης είναι έρημα. Αλλά στην πραγματικότητα, η σελήνη μπορεί να έχει κατοίκους· η ομαλή περιστροφή θα τους συγκρατούσε, μπορεί να υπάρχουν φυτά και δέντρα που δε χρειάζονται βροχή ή χιόνι, μπορεί η ίδια να έχει φυκτικές και εξομαλυντικές ποιότητες. Αν υπάρχουν ζωντανά πλάσματα πάνω της, δεν μπορούμε στ' αλήθεια να τα φανταστούμε - αλλά αυτό δε σημαίνει πως δεν υπάρχουν. Εδώ εμφανίζονται περισσότερα πλατωνικά ίχνη:

Πράγματι, μπορεί να εκπλαγούν πολύ περισσότερο στη γη, όταν δουν εκείνο το ίζημα και τα λασπώδη υπολείμματα του σύμπαντος, να εμφανίζονται ανάμεσα στις υγρασίες, τις ομίχλες και τα σύννεφά του, μια μικρή, αφώτιστη, ακίνητη στάλα. Ίσως αναρωτηθούν: μπορεί πραγματικά να παράγει και να θρέφει ζωντανά όντα, που διαθέτουν κίνηση, αναπνοή και θερμότητα; (940Ε).

Ο Σύλλας επίσης προβληματίζεται για τους κατοίκους της σελήνης. Η ιστορία του, πολυαναμενόμενη, αποδεικνύεται πραγματικά αξιοσημείωτη, και σ' αυτήν ο Πλούταρχος έχει συνυφάνει πολλά παραδοσιακά θέματα. Ένα είναι ο μύθος της φυλάκισης του Κρόνου σε κάποιο μακρινό νησί στη δύση. Υπάρχουν εδώ απηχήσεις της Ατλαντίδας του Πλάτωνα, αλλά επίσης άλλων ιστοριών, που ωρίμασαν την περίοδο που η Βρετανία και η μακρινή δύση της Ευρώπης ήταν το αγαπημένο έναυσμα για ουτοπικές φανταστικές ιστορίες. Ένα άλλο κοινό κίνητρο της φαντασίας, η ανακάλυψη ιερών βιβλίων, είναι επίσης σημείο αναφοράς, όμως δε χρησιμοποιείται καθόλου με τρόπο εσωτερικό στην ιστορία. Ουσιαστικά, είναι μια ιστορία προσωπικής αποκαλύψης: οι «υπηρέτες του Κρόνου» αποκαλύπτουν θρησκευτικές αλήθειες στον ταξιδιώτη.

Αυτά που λένε, συμβολίζουν μια επεξεργασμένη ψυχολογική διδασκαλία. Το σώμα, η ψυχή και ο νους (νόηση), είναι τρία χωριστά πράγματα, ακόμα πιο διακριτά από τα τρία «μέρη» της πλατωνικής ψυχής. Υπάρχουν δύο θάνατοι: ο ένας, ο χωρισμός του σώματος από τα άλλα δύο, που λαμβάνει χώρα στη γη· ο άλλος, ο χωρισμός του νου από την ψυχή, που λαμβάνει χώρα στη σελήνη, μετά από μια μακρά περίοδο κάθαρσης και αναμονής. Γιατί καθώς η ψυχή ανεβαίνει μετά τον πρώτο της θάνατο, περιπλανάται και δέχεται την τιμωρία της στην ατμόσφαιρα ανάμεσα στη

γη και τη σελήνη. Το χρονικό διάστημα που περνά εκεί, στα «λειβάδια του Ἰδης», εξαρτάται από την ηθική της κατάσταση. Η άφιξη στη σελήνη φέρνει χαρά, λαχτάρα, ελπίδα: μια ξαφνική αναστάτωση σαν εκείνη της μύησης στα μυστήρια. Η σελήνη, επομένως, κατοικείται από όντα που βρίσκονται μακριά· αυτά είναι *δαίμονες*· συνεχίζουν να υποφέρουν για τα λάθη που έγιναν, και γυρίζουν κάτω στη γη, για να φροντίζουν για τους χρησμούς, να τιμωρούν όσους κάνουν λάθη, και να προστατεύουν τους άντρες στις μάχες ή στη θάλασσα. Κάποια μέρα, όμως, «η αγάπη για την εικόνα του ήλιου» μπορεί να τους δώσει την απώτερη απαλλαγή τους· ο νους τότε ξεφεύγει από την ψυχή, που, έτσι, μένει να ονειρεύεται πάνω στη σελήνη, ώσπου τελικά γίνεται δεκτή και αφομοιώνεται από αυτήν, όπως το σώμα από τη γη. Υπάρχει μια αντίστροφη επίσης διαδικασία: ο ήλιος «σπέρνει» το νου στη σελήνη, κι εκείνη διαμορφώνει μ' αυτόν τις ψυχές· οι ψυχές περνούν στη γη, κι εκεί λαμβάνουν σώματα. Η σελήνη, λοιπόν, είναι το μόνο μέρος του σύμπαντος που δέχεται και παίρνει μαζί· είναι το απαραίτητο ενδιάμεσο στάδιο στην όλη διαδικασία της γένεσης. Όπως στην *Πολιτεία*, είναι οι Μοίρες -το πεπρωμένο- που εποπτεύουν σε ολόκληρη την υπόθεση. Η Ἄτροπος, στον ήλιο, κάνει τη διαδικασία να αρχίσει· η Κλωθώ, που κινείται γύρω από τη σελήνη, «ενώνει και συνδυάζει»· η Λάχεσις, η πιο αμφίβολη από τις τρεις, βρί-

σκει τις ψυχές καθώς πλησιάζουν στη γη.

Τα στοιχεία αυτής της φαντασίας, προέρχονται από πολλά μέρη. Περιλαμβάνουν Πλατωνικές αναμνήσεις, ίχνη αστρολογίας, πολλή λογοτεχνική καθώς και λαϊκή παράδοση. Η σύνθεση ανήκει στον Πλούταρχο· δε βρήκε το σχέδιο, έτσι όπως είναι, σε προγενέστερους συγγραφείς. Αργότερα, καθώς φαίνεται, στο *Περί του Σωκράτους δαιμονίου* (591B), έφτιαξε ακόμη μια κατασκευή από τα ίδια κομμάτια. Εκεί, όμως, είναι ένα μεταφυσικό και όχι ένα ψυχολογικό σχέδιο, όπου ο ήλιος και η σελήνη παίζουν το ρόλο τους, και οι τρεις Μοίρες κρατούν τα κλειδιά.

Η ιστορία των λογοτεχνικών οραμάτων του κάτω κόσμου, πηγάζει από τον Όμηρο στο Δάντη κι ακόμη παραπέρα. Ο Πλούταρχος κατέχει σημαντική θέση στην ιστορία. Ήθελε τέχνη και ευφυΐα σ' αυτές τις επεξεργασμένες συλλογές κειμένων, όπου η μίμηση του Πλάτωνα δεν τον απέτρεφε να προτείνει θεωρίες που ποτέ δε γνώρισε ο Πλάτων, και να δημιουργήσει φανταστικές ιστορίες, με το γούστο της εποχής του.

Επομένως, οι κάτοικοι της σελήνης είναι δαίμονες. Τι σημαίνει αυτό;

Στο *Περί τῶν ἐκλελειπότην χρηστηρίων* (410B), κάποιος Κλέομβροτος από τη Σπάρτη, αναγκάζεται να πει μερικές περίεργες ιστορίες. Ήταν ένας σπουδαίος ταξιδευτής, και το αντικείμενο των ταξιδιών του ή-

ταν «να μαζέψει πληροφορίες (ιστορία), ως το ακατέργαστο υλικό μιας φιλοσοφίας, που -για να χρησιμοποιήσουμε τις λέξεις του-, έκανε τη θεολογία απώτερο σκοπό της». Τον Κλεόμβροτο, ίσως, δεν πρέπει να τον πάρουμε πολύ στα σοβαρά: υπάρχει μια διακριτή διαφορά ανάμεσα στη δραστηριότητά του, και σ' εκείνη που μπορούμε να θεωρήσουμε του Πλούταρχου, για τον οποίο η θεολογία, όπως και για τον Πλάτωνα, ορίζεται από ηθικά πρότυπα. Η εξωτική σοφία, όσο κι αν είναι εντυπωσιακή, χρειαζόταν, κατά την άποψη του Πλούταρχου, κριτική εξέταση. Έπεται ότι, όταν ο Κλεόμβροτος λέει πως η θεωρία των δαιμόνων, με την έννοια των όντων που υποτίθεται πως είναι μεσολαβητές μεταξύ θεών και ανθρώπων, είχε μεγαλύτερη αξία στη φιλοσοφία από τη θεωρία του Πλάτωνα για την «ύλη», μπορεί να δείχνει περισσότερο ενθουσιασμό από όσο αισθανόταν ο ίδιος ο Πλούταρχος. Αλλά, είναι φανερό πως αυτή η ιδέα, ή μάλλον η ομάδα των ιδεών, είναι σημαντική για τον Πλούταρχο, όχι μόνο από το σύνολο των εκθέσεων εδώ και στο *Περί Ίσιδος και Όσίριδος*, αλλά και από τη συναφή χρήση της στην ψυχολογία, στην ερμηνεία του μύθου, και στους *Βίους*.⁶

Στο *Περί Ίσιδος και Όσίριδος*, ο Πλούταρχος αναζητεί μια αποδεκτή ερμηνεία της φρικτής ιστορίας

6. Βλ. ιδιαίτερα 358E - 361E.

της δολοφονίας του Όσιρι, και του ακόλουθου διαμελισμού του από τον Τυφώνα. Διακρίνει τέτοιες ιστορίες από την καθαρά ποιητική φαντασία: είναι ένας σημαντικός μύθος, η Αιγυπτιακή παράδοση είναι αρχαία και σπουδαία. Μια ιστορική ή ευημεριστική⁷ ερμηνεία, είναι ανευλαβής και δεν ταιριάζει. «Καλύτερη» - λιγότερο δυσάρεστη, περισσότερο αρμόζουσα, είναι η προσέγγιση που προτείνει η θεωρία των δαιμόνων. Αυτή έχει τις κλασικές της αυθεντίες: ο Πυθαγόρας, ο Πλάτωνας, ο μαθητής του Πλάτωνα ο Ξενοκράτης, ο Στωικός Χρύσιππος, όλοι στηρίζονται σε προγενέστερους *θεολόγους*. Στην παράλληλη αναφορά στο λόγο του Κλεομβρότου (414F), αναφέρονται επίσης ο Ζωροάστρης και άλλες ξένες πηγές, για να φανεί πως συμφωνούν, δίχως αμφιβολία, με τα εξωτικά ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες του Κλεομβρότου. Και στις δύο περιγραφές, αναφέρονται ποιητικές καθώς και φιλοσοφικές αυθεντίες. Έτσι, στο *Περί Ίσιδος και Όσίριδος* μαθαίνουμε πώς ο Όμηρος χρησιμοποίησε το επίθετο δαιμόνιος όμοια για το καλό και το κακό, συμφωνώντας έτσι με την άποψη του Ξενοκράτη και άλλων, ότι δηλαδή μερικοί δαίμονες έχουν κακές φύσεις. Ο Κλεόμβροτος, με τη σειρά του, παρουσιάζει ελαφρώς διαφορετικές επιστημονικές πληροφορίες: πως ο Όμηρος χρησιμοποιεί τους δαίμονες ως συνώνυμο των θε-

7. Ο Ευήμερος ήταν ποιητής, ιστοριογράφος και φιλόσοφος.

ών, και πως ο Ησίοδος⁸ ήταν ο πρώτος που έκανε καθαρά τη διάκριση των ποικίλων βαθμών της λογικής ύπαρξης: θεοί, δαίμονες, ήρωες, άνθρωποι. Ήταν πράγματι αυτό το κείμενο του Ησιόδου, μαζί με τις προτάσεις του Πλάτωνα στο *Συμπόσιο* για τους δαίμονες, που διαμόρφωσαν τα κεντρικά δικαιολογητικά κείμενα, τα οποία αργότερα, οι συγγραφείς αυτών των θεμάτων, συνήθιζαν να παρουσιάζουν. Η περιγραφή, ωστόσο, του Κλεομβρότου, πηγαίνει μακρύτερα: αναλαμβάνει την παράξενη αναλογία που ο Ξενοκράτης εισήγαγε μεταξύ των δαιμόνων και των ισοσκελών τριγώνων, τα οποία δεν είναι ούτε ισόπλευρα ούτε σκαληνά, αλλά βρίσκονται ανάμεσα στα δύο, συμμετέχοντας στη φύση και των δύο. Υιοθετεί επίσης την ιδέα που έχουμε ήδη συναντήσει: πως υπάρχει μια ορισμένη σχέση ανάμεσα στους δαίμονες και τη σελήνη, με τη σελήνη να είναι το ενδιαμέσο στο σύστημα του σύμπαντος. Τελικά, αποδίδει κακές και φρικαλέες πράξεις σε ορισμένους δαίμονες. Πόσο σοβαρά αντιμετωπίσε όλα αυτά ο Πλούταρχος, είναι δύσκολο να το πούμε. Βέβαια, κάνει χρήση αυτών των ιδεών και αλλού, και ιδιαίτερα στους μύθους: αλλά η τελική του στάση ίσως είναι περισσότερο Ακαδημαϊκή επιφύλαξη, παρά συγκατάθεση. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι τα επιχειρήματα του Κλεομβρότου δε μένουν ανέπαφα

8. *Έργα και Ημέραι* 122.

στην ακόλουθη συζήτηση, και ο τελικός λόγος του Λαμπρία αφήνει τους δαίμονες μόνο με έναν ελάχιστο ρόλο στην εξήγηση της προφητικής δύναμης του χρησμού.

Βλέπουμε ότι, ως σχολιαστής του Πλάτωνα, ο Πλούταρχος θεώρησε την αιτία του κακού στον κόσμο φυσική και όχι υλική. Χωρίς αμφιβολία μπήκε στον πειρασμό να συνδέσει αυτή τη θεωρία με την ιδέα των δαιμονικών όντων, είτε πρόκειται για άυλες ψυχές είτε για ημίθεους, μερικοί από τους οποίους μπορεί να ήταν επικίνδυνα κακοί και μοχθηροί, εκτός εάν ο θυμός τους υποχωρούσε με αποτρόπαιες ιεροτελεστίες. Αυτό φαίνεται να υποστήριζε ο Ξενοκράτης. Δεν είναι σαφές αν ο Πλούταρχος διαμόρφωσε τελικά μια άποψη γι' αυτό, αλλά οπωσδήποτε γνώριζε και σκεφτόταν την πιθανότητα. Αναμφίβολα μοιραζόταν επίσης το θρησκευτικό αίσθημα, χαρακτηριστικό της εποχής του: το αίτημα για μεσολαβητές ανάμεσα στο θεό και τους ανθρώπους. Αυτό είναι ένα ευρέως διαδεδομένο φαινόμενο της εποχής που ρίζωνε ο Χριστιανισμός: ίσως μπορούμε, εύλογα, να το θεωρήσουμε φυσική συνέπεια, σε έναν ανήσυχο πληθυσμό, της απομάκρυνσης του θείου από την καθημερινή εμπειρία, που ακολουθούσε την Ελληνιστική σύγχυση των φιλοσοφικών ιδεών. Η λέξη *δαίμων* είχε μια μακρά και μπερδεμένη ιστορία. Ριζικά «αλλοτριωμένη», έφτασε με φυσικό τρόπο να σημαίνει την τύχη, και, από εδώ, το πεπρω-

μένο, ή, περισσότερο προσωπικά, το «φύλακα-άγγελο» ενός ατόμου. Αυτή η ιδέα δε συνδεόταν κατ' ανάγκη είτε με εκείνη του μεσολαβητή, είτε με εκείνη της ενεργούς, όμως άυλης, ψυχής. Αλλά η σύνδεση γίνεται συχνά στην πράξη. Ο Πλούταρχος συνδέει το «φύλακα» με το «μεσολαβητή» με περισσότερη σαφήνεια στο *Περὶ τοῦ Σωκράτους Δαιμονίου*, τουλάχιστον αν σκοπεύουμε να ερμηνεύσουμε το μύθο με το *νοῦ-δαίμονα*, με τους όρους της περιγραφής του Θιάνορα για τη θεϊκή καθοδήγηση του Επαμεινώνδα. Μερικές φορές είναι πιο προσεκτικός· σε αυτή τη σχέση, αξίζει να δούμε πώς πραγματεύεται μια από τις πιο φημισμένες υπερφυσικές ιστορίες στην παράδοση, την εμφάνιση του φαντάσματος στο Βρούτο στην Ασία.⁹

«Ήταν μια σκοτεινή νύχτα, και το φως στη σκηνή δεν ήταν πολύ δυνατό. Ολόκληρο το στρατόπεδο ήταν ήσυχο. Ο Βρούτος κάτι σκεφτόταν και το γύριζε στο μυαλό του, όταν κατάλαβε πως κάποιος έμπαινε μέσα. Κοιτάζοντας προς την πόρτα, είδε ένα παράξενο και φοβερό όραμα... "Ποιος είσαι;" φώναξε, "θεός ή άνθρωπος; Γιατί ήρθες σε μένα;" "Είμαι ο κακός σου δαίμονας, Βρούτε," απάντησε το φάντασμα. "Θα με δεις στους Φιλίππους." "Θα σε δω," απάντησε ο Βρούτος, ατάραχος... Το πρωί πήγε στον Κάσσιο και του είπε για το όραμα. Ο Κάσσιος, βέβαια, ήταν Επι-

9. *Βρούτος* 36 κ.ε.

κούρειος... "Η άποψή μας, Βρούτε," είπε, "είναι πως δεν είναι όλες μας οι εμπειρίες και τα όραματα αληθινά· η αντίληψη είναι αδύναμη και μας εξαπατά, και ο νους μπορεί ακόμα πιο γρήγορα από τις αισθήσεις να αλλάξει και να μεταβληθεί σε κάθε είδους πράγμα χωρίς πραγματική αιτία. Το κερὶ πλάθεται από το τίποτα· ο ανθρώπινος νους, που περικλείει μέσα του τόσο αυτό που πλάθει όσο κι εκείνο που πλάθεται, μπορεί εύκολα να δώσει σχήμα και ποικιλία στον εαυτό του με τις δικές του επινοήσεις. Κοίταξε τις ξαφνικές τροπές, που η παραστατική μας ικανότητα παίρνει στα όνειρα, όταν κινείται αντιδρώντας σε όλα τα είδη εμπειριών και παραστάσεων, με την παραμικρή αφορμή· η φύση της είναι να βρίσκεται σε αέναη κίνηση, και η κίνηση είναι μια πράξη φαντασίας ή σκέψης. Στην περίπτωσή σου, ένα κουρασμένο σώμα είναι φυσικό να πάρει μια ταλάντευση και παραμόρφωση του νου. Όπως στους δαίμονες: δεν είναι πιθανό να υπάρχουν, και αν υπάρχουν, δεν είναι πιθανό να έχουν ανθρώπινη μορφή ή φωνή ή δύναμη, που μπορεί να μας διαπερνά. Μακάρι να είχαν, ώστε εμείς, ως πρωταθλητές της ευσέβειας και της τιμής, να μπορούσαμε να έχουμε θεϊκή βοήθεια, που να μας δίνει εμπιστοσύνη, και όχι μόνο όπλα και άλογα και πλοία".»

Το παράξενο με αυτό το κείμενο, είναι ότι η εξήγηση του Επικούρειου Κάσσιου, δύσκολα θα μπορούσε να

είναι λιγότερο Επικούρεια στο περιεχόμενο. Ο Επίκουρος υποστήριξε πως οι αισθήσεις ήταν αληθείς και όχι αναξιόπιστες, και πως οι άνθρωποι έβλεπαν τους θεούς, τουλάχιστον στα όνειρά τους, με ανθρώπινη μορφή. Θα ήταν εύκολο να κατασκευάσουμε μια Επικούρεια άποψη για ένα άκαχο ατομικό φάντασμα. Αλλά ο Πλούταρχος δεν το έκανε αυτό· μας έδωσε το λόγο ενός άπιστου, όμως με όρους Αριστοτελικούς ή Ακαδημαϊκούς. Είναι ελκυστικό να σκεφτούμε πως αυτό είναι το είδος σκεπτικισμού του Πλουτάρχου, με τη μορφή μιας τέτοιας ιστορίας. Ασφαλώς, εδώ δεν υπάρχει τίποτα που να υπαινίσσεται το μεσολαβητή ή φύλακα δαίμονα.

Πρέπει, νομίζω, να είναι λάθος να αποδίδουμε οποιοδήποτε αυστηρό σύστημα «δαιμονολογίας» στον Πλούταρχο. Η λογοτεχνική και φιλοσοφική παράδοση, η σοφία της Ανατολής, οι λαϊκές πεποιθήσεις της Ελλάδας, του ήταν όλα γνωστά. Πρόσφεραν υλικό για εικασία και διασκευή. Αν κάποτε έφτανε σε μια ορισμένη αποδοχή ή απόρριψη, ήταν εξαιτίας ηθικών «πιθανοτήτων».

Ούτε αυτό αληθεύει μόνο για τους δαίμονες. Περισσότερο θεμελιώδη θρησκευτικά θέματα, η αθανασία και η αξία της λατρείας, προκαλούν την ίδια εντύπωση. Ακόμα και στον *Παραμυθητικόν* προς τη γυναίκα του Τιμοξένα για το θάνατο της κόρης τους (608 Α), υπάρχει μια περίεργη διστακτικότητα. Η πίστη στην

αθανασία εδώ ισχύει, αλλά είναι περιορισμένη και αβέβαιη. «Είναι δυσκολότερο να είμαστε δύσπιστοι, απ' όσο να πιστεύουμε στην αναχώρησή μας για ένα καλύτερο μέρος»: μια αληθινά Ακαδημαϊκή απουσία θεωρίας. Στον *Παραμυθητικόν*, η έμφαση έγκειται μάλλον στην προειδοποίηση που κάνει επανειλημμένα ενάντια στον επιδεικτικό συναισθηματισμό στο θρήνο. Ο Πλούταρχος φαίνεται ιδιαίτερα ανήσυχος μήπως η γυναίκα του ντρόπιαζε τον εαυτό της - και τον ίδιο - με κάποια γυναικεία ικανοποίηση που προέρχεται από δεισιδαιμονικές πρακτικές. Η παραίνεση, περισσότερο απ' όσο η παρηγοριά, είναι αυτό που κυρίως παρατηρούμε.

Κι αυτή η μέριμνα για την εξωτερική συμπεριφορά και την ευπρέπεια στη θρησκεία, επαναλαμβάνεται σε πολλά σημεία. Η αξιοπρέπεια φαίνεται σχεδόν περισσότερο κεντρική στη θρησκεία του Πλουτάρχου, απ' όσο η πίστη.

Το *Περί δεισιδαιμονίας* (164Ε) είναι κείμενο-κλειδί. Είναι μάλλον ένα στομφώδες έργο, όπου γίνεται φανερό πως η δεισιδαιμονία είναι χειρότερο κακό από το αντίθετο άκρο του αθεϊσμού. Παριστάνεται ως το περισσότερο αφηρημένο είδος τρόμου:

«Αυτός που φοβάται το θεό, φοβάται τα πάντα - τη γη, τη θάλασσα, τον αέρα, τους ουρανούς, το σκοτάδι, το φως, τον ήχο, τη σιωπή, τα όνειρα. Οι δούλοι ξεχνούν τους κυρίους τους στον ύπνο τους, ο ύπνος κά-

νει πιο ελαφρές τις αλυσίδες των φυλαχισμένων· ερεθισμένα τραύματα, άγριες πληγές της σάρκας, φρικτοί πόνοι, όλα σταματούν όταν ο άρρωστος ξεκουράζεται:

*Αγαπημένη παρήγορε ύπνε,
βοήθεια στην αρρώστια μου,
πόσο γλυκά έρχεσαι στην ανάγκη μου!*¹⁰

Η δεισιδαιμονία δε σ' αφήνει να πεις κάτι τέτοιο. Μόνη αυτή δεν κάνει εχεχειρία με τον ύπνο, αλλά αρνείται στο νου αυτή τη μοναδική ευκαιρία να επιτύχει την ανάπαυση και την ανανεωμένη εμπιστοσύνη, απωθώντας τις πικρές και οδυνηρές σκέψεις που αφορούν στο θείο. Ο ύπνος του δεισιδαίμονα, είναι σαν την Κόλαση του αμαρτωλού: η δεισιδαιμονία ξυπνά τρομακτικές εικόνες δαιμόνων, τερατόμορφων φαντασμάτων, εκδικητικών Ερινυών. Βασανίζει τη δύστυχη ψυχή, την εκδιώκει από τον ύπνο με εφιάλτες. Μαστιγωμένη και χτυπημένη στα ίδια της τα χέρια, η ψυχή φαντάζεται πως υποφέρει στα χέρια των άλλων, και δέχεται περίεργες και φοβερές διαταγές.» (165D κ.ε.)

Ο ίδιος ο θάνατος δε φέρνει ανακούφιση:

«Οι "βαθιές πύλες" της Κόλασης ανοίγουν, ποτάμια φωτιάς ενώνονται με τα ρεύματα της Στυγός. Το σκοτάδι είναι γεμάτο φανταστικά φαντάσματα, με τρομακτικά βλέμματα και οικτρές κραυγές: δικαστές, βασανιστές, άβυσσοι, χάσματα, συνωστισμένα με αναρίθ-

10. Ευριπίδης, *Ορέστης* 211.

μητα βάσανα.» (167A)

Ο Αθεϊσμός, η απουσία πίστης στους θεούς, είναι αντιθέτως κάτι λιγότερο σοβαρό, ένα νοητικό σφάλμα, που δεν επιδεινώνεται από το συναισθηματικό τραύμα.

Ωστόσο, κανείς που διαβάζει τον Πλούταρχο ή σκέφτεται τη σταδιοδρομία του, δεν μπορεί να αμφιβάλει, ούτε για ένα λεπτό, πως υπήρξε ένας ευσεβής πιστός, ή πως θεώρησε οπωσδήποτε βάσιμη ελπίδα να έχει εμπιστοσύνη σε μιαν άλλη ζωή, και στην ευτυχία εκεί για τον ενάρετο. Δεν είναι δύσκολο να βρούμε ρητές δηλώσεις· ορίστε μία, από κάποια πολεμική εναντίον των Επικούρειων:

«Καταστρέφοντας την πίστη στην αθανασία, οι Επικούρειοι καταστρέφουν τις γλυκύτατες και μέγιστες ελπίδες του συνόλου της ανθρωπότητας. Τι πρέπει να πιστεύουμε για το καλό εμείς, που ζήσαμε ευσεβείς και ακέραιες ζωές, και δεν προσμέναμε κανένα κακό εκεί πέρα, αλλά μόνο τα πιο υπέροχα και θεία πράγματα; Οι αθλητές παίρνουν τα βραβεία τους, όχι στη διάρκεια του αγώνα, αλλά αφού έχουν κερδίσει. Με παρόμοιο τρόπο, η πεποίθηση ότι τα βραβεία της νίκης στη ζωή, φυλάσσονται για το καλό, όταν η ζωή έχει τελειώσει, κάνει τους ανθρώπους να αισθάνονται έναν υπέροχο ενθουσιασμό για την αρετή υπό το φως αυτών των προσδοκιών, που αγκαλιάζει επίσης το όραμα της πρόπουσας τιμωρίας προσώπων τέτοιων, όπως αυτά

Το *Περί δεισιδαιμονίας* φαίνεται βέβαια να δίνει ένα διαφορετικό τόνο από αυτές τις, με άλλα λόγια, απηχήσεις από το *Φαίδωνα*. Δύο εξηγήσεις της αντίθεσης προβάλλονται συνήθως. Η μία, ότι το *Περί δεισιδαιμονίας* είναι το πρώτο από ένα ζεύγος κειμένων, από τα οποία το δεύτερο θα πρέπει να ασχολούνταν με παρόμοιο τρόπο με τον αθεϊσμό. Αυτή δεν είναι πολύ πιθανή: αυτό που έχουμε, είναι καθαρά μια σύγκριση ανάμεσα στις δύο κακίες, με το εύστοχο αριστοτελικό συμπέρασμα, πως πρόκειται για ακρότητες που αναφέρονται στο «μέσο όρο», που είναι η ευσέβεια. Η άλλη άποψη, που είναι και η πιο κοινή, είναι πως ο Πλούταρχος άλλαξε γνώμη και έγινε περισσότερο ευσεβής, καθώς γερνούσε, και πως το *Περί δεισιδαιμονίας* είναι ένα ασυνήθιστα πρώιμο έργο. Δεν υπάρχει ανεξάρτητο επιχείρημα γι' αυτό, και είναι κύκλος να συ-

Έπεται ότι η σωστή ερμηνεία της λατρείας και του μύθου, ήταν κεντρικής σημασίας. Για έναν άντρα πολιτισμένης ηθικής και συντηρητικών τάσεων, που αντιμετώπιζε την παράξενη κληρονομιά της Ελληνικής και βαρβαρικής πρακτικής και του θρύλου τους, αυτό εγείρει αυτομάτως την πιθανότητα αλληγορίας. Τώ-

ρα, η αλληγορία είχε μια μακρά ιστορία στην Ελληνική οπτική, και οι Πλατωνιστές και οι Στωικοί, μαζί, το είχαν προσέξει, και λίγο πολύ με τα ίδια κίνητρα, εφόσον και τα δύο μέρη από συνήθεια προτιμούσαν να διατηρούν την παράδοση, να αξιοποιούν τη σοφία των ποιητών, και να δείχνουν σεβασμό στην επιστήμη και τη μάθηση. Η Στωική αντιμετώπιση του θέματος ήταν ιδιαίτερα ευφυής: οι σωζόμενες πραγματείες του πρώτου αιώνα, του Κορνούτου και του "Ηρακλείτου", είναι καλά παραδείγματα, και ο Πλούταρχος ασφαλώς γνωρίζει και χρησιμοποιεί έργα σαν τα δικά τους. Η γενική αρχή της αλληγορικής ερμηνείας δεν υπήρξε θέμα των σεκτών. Αυτό που είχε σημασία, ήταν η λογική χρήση της, και η αναφορά στους κανόνες της ευπρέπειας και της ηθικότητας. Εκεί που ο Πλούταρχος ασκεί κριτική στην ερμηνεία των άλλων, είναι γι' αυτούς τους λόγους που το κάνει. «Οι μύθοι πρέπει να αντιμετωπίζονται όχι σα να ήταν πραγματικές προτάσεις» -λόγοι: η αντίθεση λόγου-μύθου ανήκει στον Πλάτωνα- «αλλά υιοθετώντας από τον καθένα αυτό που είναι κατάλληλο, με βάση την αρχή της ομοιότητας» (374E). Οι ευημεριστικές αναγνώσεις του μύθου, αναπόφευκτα αντιβαίνουν σ' αυτό (360A): ο Εϋήμερος «διέδωσε τον αθεϊσμό μέσα στον κόσμο», υποβιβάζοντας τους θεούς της κοινής πίστης, σε υποτιθέμενους ιστορικούς χαρακτήρες. Αυτή ήταν η τελευταία παράβλεψη της ευπρέπειας, μια παράβαση του πιο σημαντι-

κού καταστατικού κανόνα απ' όλους. Μια καθαρά φυσική αλληγορία είναι συχνά, αν και όχι απαραίτητα, λανθασμένη, για παρόμοιους λόγους. Για παράδειγμα, είναι λάθος να εξηγούμε την απρεπή ιστορία της μοιχείας του Άρη με την Αφροδίτη, ένα παλιό εμπόδιο στη χρήση του Ομήρου ως ηθικού δασκάλου, με αστρολογικούς όρους ως εξής: «ο Άρης, σε σύνοδο με την Αφροδίτη, προμηνύει γεννήσεις νόθων» (19E). Περισσότερο διεξοδικά, στο *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος*:

«Δεν είναι σωστό να σκεφτόμαστε τον Όσιρι ή την Ίσιδα ως νερό, ήλιο, γη, ή ουρανό, ούτε τον Τυφώνα ως φωτιά, ξηρασία, ή θάλασσα. Αν είναι να αποφύγουμε το λάθος, πρέπει να αποδώσουμε στον Τυφώνα οτιδήποτε σε αυτά, που δε διαθέτει σωστό μέτρο ή τάξη, λαμβάνοντας υπόψη κάποια υπερβολή ή ελάττωμα, ενώ να τιμούμε και να σεβόμαστε όσα έχουν τάξη, και είναι καλά και χρήσιμα, όπως το εργόχειρο της Ίσιδας, και την εικόνα, την αναγέννηση, και την αρχή του Όσιρι.» (376F).

Πρέπει να ακολουθήσει η σκέψη, πως ο Πλούταρχος δεν μπορεί να πρόβαλε σοβαρά μια φυσική εξήγηση σα να ήταν η τελευταία λέξη πάνω σ' ένα πρόβλημα αξιολόγησης του μύθου ή της λατρείας. Στη *Δαιδάλα και Πλαταία*,¹¹ περιγραφή μιας τοπικής Βοιωτικής ιεροτελεστίας που περιλαμβάνει ένα ανεικονικό ξύλινο αντι-

11. Απόσπ. 157, Sandbach.

κείμενο λατρείας, το σωζόμενο απόσπασμα μιλεί επιδοκίμαστικά για μια «φυσική» εξήγηση ως «πρέπουσα». Περιλαμβάνει, επίσης, μια αλληγορία, στην οποία ο Ζεύς αναπαριστά μια «θερμή οργισμένη δύναμη». Αυτό το τελευταίο σημείο είναι καθαρά Στωικό. Από τη στιγμή που το κείμενο μοιάζει με λόγο που απευθύνεται σ' ένα πολυπληθές ακροατήριο, το συμπέρασμα ότι είναι ένας λόγος μέσα σ' ένα διάλογο, δικαιολογείται. Γι' αυτό, λοιπόν, δε χρειάζεται να αντιπροσωπεύει την ίδια την άποψη του Πλουτάρχου, και δε χαλά τη γενική εικόνα.

Η αλληγορία ήταν έτσι μια κύρια μέθοδος δικαιολόγησης, σ' ένα μορφωμένο και από κάποιες απόψεις πολύ εκλεπτυσμένο κοινό, των διδασκαλιών και λατρευτικών πρακτικών μιας παραδοσιακής θρησκείας, που πήγαινε πίσω, σε πολύ περισσότερο πρωτογενείς τρόπους σκέψης. Συμπλήρωνε, επίσης, τη λειτουργία της ερμηνείας μη-Ελληνικών θρησκειών, και της ενσωμάτωσής τους στο γενικό πλαίσιο μιας αποδεκτής φιλοσοφικής στάσης προς τους θεούς. Γιατί η *θεολογία* του Πλουτάρχου δεν περιοριζόταν στο ελληνικό πεδίο επιλογής. Η ρωμαϊκή λατρεία ήταν φυσικά ένα σημαντικό ενδιαφέρον· η ευρεία του μελέτη αυτού του θέματος στην αρχαία εποχή, γίνεται έκδηλη στους *Βίους*, καθώς και στην πολύ σοφή συλλογή *προβλημάτων*, που ονομάζονται *Αἵτια Ῥωμαϊκά*. Από τις νεότερες λατρείες που διαδίδονταν στις πόλεις και τους στρατούς

στο Μεσογειακό κόσμο, δε λείει τίποτα για το Χριστιανισμό, που ήταν ακόμα μια υπόθεση λίγων διασκορπισμένων κοινοτήτων· και τίποτα, πράγμα που προκαλεί περισσότερη έκπληξη, για το Μιθραϊσμό, αν και είχε κάποια γνώση των Ζωροαστρικών ιδεών. Συζητεί, ωστόσο, για τους Εβραίους¹² υπήρχε επαρκής μη ιουδαϊκή λογοτεχνία για τα ιουδαϊκά θέματα. Δε μιλεί μόνο για τα ταμπού τους στο φαγητό, αλλά και για την ταυτότητα του θεού τους. Ο Αθηναίος Μοιραγένης (671C) αναγκάζεται να προβάλλει πολλές αποδείξεις από τη λατρεία, πως οι Εβραίοι στην πραγματικότητα λάτρευαν το Διόνυσο· και αν επιτρεπόταν να αποκαλύψουν τη μυστική διδασκαλία της Ελευσίνας, θα μπορούσε, όπως ισχυρίζεται, να προβάλλει περισσότερες. Αλλά η πιο σημαντική προσφυγή του Πλουτάρχου σε μη-Ελληνική θρησκεία, είναι η σπουδαία πραγματεία *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος*. Σ' αυτήν, ο δυϊστικός Πλατωνισμός που τον χαρακτηρίζει, εφαρμόζεται στην ερμηνεία ενός αιγυπτιακού μύθου. Ο Ισιακός και ο Πλατωνιστής συναντιούνται σε μια εκπληκτική σύνθεση· το σκεφτόταν άραγε ο Απουλήιος αυτό, όταν έκανε το μύστη-ήρωα των *Μεταμορφώσεων*, συγγενή του Πλουτάρχου;

Σε όλα αυτά, όπως στην ερμηνεία φιλοσοφικών κειμένων, η ηθική μέριμνα και η μάθηση πηγαινούν χέρι-

12. *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος*, 363C.

χέρι. Η μάθηση συχνά μοιάζει τυπική και σχολαστική, και εκφράζεται με τις στερεότυπες προτάσεις του σχολιαστή, αλλά επίσης περιλαμβάνει ευρεία μελέτη, και μερικές φορές εύστοχη φιλοσοφική ή ανθρωπολογική κρίση. Στη συγκέντρωση της ιστορίας, ο Πλούταρχος μοιάζει με το χαρακτήρα του, τον Κλεόμβροτο· διαφέρει απ' αυτόν, στο γεγονός ότι φέρνει τη θεολογία που προκύπτει κάτω από τον κριτικό έλεγχο της ηθικής, της ευπρέπειας και της λογικής. Σ' αυτό, η σκέψη του δείχνει κάποια αναλογία με τη λογοτεχνική του θέση. Είδαμε πως, στη γλώσσα και το ύφος, αντιπροσωπεύει την παλιά τάξη, τη συνεχή παράδοση, όχι το νέο αρχαϊσμό της διεθνούς σοφιστικής που ακολούθησε. Το ίδιο συμβαίνει και με τα ζητήματα της θρησκείας: ανήκει στη συνεχή παράδοση της ελληνικής ευσέβειας και του ελληνικού σκεπτικισμού, χωρίς να επηρεάζεται πολύ από τις μεγάλες αλλαγές στο θρησκευτικό αίσθημα, που μπορούσε να αισθανθεί στον κόσμο γύρω του.

D.A. Russell*

* Russell D.A. *Plutarch*, Νέα Υόρκη, 1973.

ΠΛΑΤΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΖΗΤΗΜΑ Α'

Τί δήποτε τὸν Σωκράτην ὁ θεὸς μαιοῦσθαι μὲν ἐκέ-
 λευσεν ἐτέρους, αὐτὸν δὲ γεννᾶν ἀπεκάλυπεν, ὥς ἐν
 Θεαιτήτῳ λέγεται; Οὐ γὰρ εἰρωνευόμενός γε καὶ παί-
 D ζων προσεχρήσατ' ἂν τῷ τοῦ θεοῦ ὀνόματι. καὶ ἄλλως
 ἐν τῷ Θεαιτήτῳ πολλὰ μέγалаυχα καὶ σοβαρά Σω-
 κράτει περιτέθεικεν, ὧν καὶ ταῦτ' ἐστί· πολλοὶ γάρ δῃ,
 ὧ θαυμάσιε, πρὸς με οὕτω διετέθησαν, ὥστ' ἀτεχνῶς
 δάχνειν, ἐπειδὴν τινα λῆρον αὐτῶν ἀφαιρῶμαι· καὶ οὐκ
 οἶονταί με εὐνοίᾳ τοῦτο ποιεῖν, πόρρω ὄντες τοῦ εἰδέναι
 ὅτι οὐδεὶς θεὸς δύνουσι ἀνθρώποις· οὐδ' ἐγὼ δυσνοίᾳ
 τοιοῦτον οὐδὲν δρῶ, ἀλλὰ μοι φεῦδός τε συγχωρῆσαι
 καὶ ἀληθὲς ἀφανίσαι οὐδαμῶς θέμις.

Πότερον οὖν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὡς κριτικωτέραν ἢ γο-
 νιμωτέραν οὔσαν θεὸν προσεῖπε, καθάπερ Μένανδρος
 "ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ὁ θεός" καὶ Ἡράκλειτος "ἦθος ἀν-
 E θρώπῳ δαίμων"· ἢ θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον ὡς ἀληθῶς
 αἴτιον ὑφηγήσατο Σωκράτει τοῦτο τῆς φιλοσοφίας τὸ

ΖΗΤΗΜΑ Α'

1. Γιατί άραγε ο θεός πρόσταξε το Σωκράτη να βο-
 ηθήσει σαν μαία¹ τους άλλους, όμως εμπόδισε τον ίδιο
 να γεννήσει, όπως λέγεται στο Θεαίτητο²; Δε χρησι-
 μοποίησε, βέβαια, το όνομα του θεού ειρωνικά ή περι-
 παικτικά. Επίσης, στο Θεαίτητο, αποδίδονται στο Σω-
 κράτη πολλά περήφανα και σοβαρά λόγια, στα οποία
 περιλαμβάνονται και τα εξής: "γιατί, βέβαια, εξαίρετε
 φίλε μου, πολλοί κράτησαν τέτοια στάση απέναντί
 μου, ώστε να γίνονται στ' αλήθεια δηγτικοί, όποτε
 τους στερώ την ευκαιρία για κάποια ανοησία" και δεν
 πιστεύουν πως το κάνω αυτό με καλή διάθεση, γιατί
 απέχουν πολύ από το να γνωρίζουν πως κανένας θεός
 δεν εχθρεύεται τους ανθρώπους· κι εγώ δεν κάνω κά-
 τι τέτοιο με εχθρική διάθεση, αλλά θεωρώ πως δεν
 είναι καθόλου δίκαιο να αποδεχτώ το φέμα και να
 κρύψω την αλήθεια"³.

Τι από τα δυο, λοιπόν, συμβαίνει: ονόμασε τη δική
 του φύση θεό, γιατί ήταν τάχα περισσότερο διορατική
 ή γόνιμη, όπως ακριβώς λέει ο Μένανδρος "γιατί ο
 νους μας είναι ο θεός"⁴ και ο Ηράκλειτος "το ήθος για
 τον άνθρωπο είναι ο θεός του"⁵; ή κάτι θεϊκό και υπερ-
 φυσικό, σα να ήταν αληθινά η αιτία, έδειξε στο Σω-
 κράτη το δρόμο για το είδος αυτό της φιλοσοφίας, με

γένος, ὃ τοὺς ἄλλους ἐξετάζων αἰεὶ τύφου καὶ πλάνου καὶ ἀλαζονείας καὶ τοῦ βαρεῖς εἶναι πρῶτον μὲν αὐτοῖς εἶτα καὶ τοῖς συνοῦσιν ἀπήλλαττε; καὶ γὰρ ὥσπερ ἐκ τύχης τότε φορὰν συνέβη γενέσθαι σοφιστῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι· καὶ τούτοις οἱ νέοι πολὺ τελοῦντες ἀργύριον οἰήματος ἐπληροῦντο καὶ δοξοσοφίας, καὶ λόγων ἐξήλουν σχολὴν καὶ διατριβὰς ἀπράκτους ἐν ἔρισι καὶ φιλοτιμίαις καλὸν δὲ καὶ χρήσιμον οὐδ' ὅτιοῦν. τὸν οὖν ἐλεγκτικὸν λόγον ὥσπερ καθαρτικὸν ἔχων φάρμακον ὁ Σωκράτης ἀξιόπιστος ἦν ἐτέρους ἐλέγχων τῷ μηδὲν ἀποφαίνεσθαι, καὶ μᾶλλον ἤπτετο δοκῶν ζητεῖν κοινῇ τὴν ἀλήθειαν οὐκ αὐτὸς ἰδίᾳ δόξῃ βοηθεῖν.

1000 Ἐπειτα τοῦ κρίνειν ὄντος ὠφελίμου τὸ γεννᾶν ἐμπόδιόν ἐστι. τυφλοῦται γὰρ τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλούμενον· φιλεῖται δὲ τῶν ἰδίων οὐδὲν οὕτως ὥς δόξα καὶ λόγος ὑπὸ τοῦ τεκόντος. ἡ γὰρ λεγομένη τέκνων δικαιοσύνη διανομὴ πρὸς λόγους ἐστὶν ἀδικωτάτη· δεῖ γὰρ ἐκεῖ μὲν λαβεῖν τὸ ἴδιον, ἐνταῦθα δέ, καὶ ἀλλότριον ἤ, τὸ βέλτι-

το ὁποῖο, ἐλέγχοντας τοὺς ἄλλους συνεχῶς, τοὺς ἀπάλλασσε ἀπὸ τὴν ἐπαρση, τὴν πλάνη καὶ τὴν ἀλαζονεία τους· καὶ δὲν τοὺς ἀφῆνε νὰ εἶναι ἀνυπόφοροι, πρῶτα στοὺς εαυτοὺς τοὺς, καὶ ἐπειτα στοὺς συντρόφους τοὺς. Καὶ μάλιστα, σαν ἀπὸ τύχης, συνέβη τότε νὰ ἐμφανιστεῖ πλῆθος σοφιστῶν στὴν Ἑλλάδα· καὶ οἱ νέοι, καταβάλλοντες σ' αὐτοὺς μεγάλη ἀμοιβή, γέμιζαν ἐπαρση καὶ νόμιζαν πως εἶναι σοφοί, καὶ ποθοῦσαν νὰ ἔχουν τὴν ευκαιρία γιὰ συζητήσεις, καὶ νὰ ξοδεύουν τὸ χρόνο τοὺς ἀπρακτοὶ σὲ ἐρίδες καὶ ἀντιζηλίες, χωρὶς νὰ ἐπιθυμοῦν τίποτε καλὸ καὶ χρήσιμο. Ὁ Σωκράτης, λοιπόν, χρησιμοποιοῦντας τὸν ἐλεγκτικὸ τοῦ λόγου σαν καθαρτικὸ φάρμακο, θεωροῦνταν ἀξιόπιστος, γιατί ἤλεγχε τὶς ἀπόψεις τῶν ἄλλων χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ ἐκφέρει κάποια γνώμη⁶· καὶ τοὺς ἐπηρέαζε περισσότερο, ἐπειδὴ φαινόταν νὰ ἀναζητεῖ μαζί τοὺς τὴν ἀλήθεια καὶ ὄχι νὰ υποστηρίζει μόνος τοῦ μια ἀποψη.

2. Ἐπειτα, ἡ ἀσκήση τῆς κρίσης εἶναι ὠφέλιμη, ὁμῶς ἐμποδίζεται, ὅταν κανεῖς γεννά. Γιατί ὁποῖος ἀγαπά, εἶναι τυφλὸς γιὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγάπης τοῦ· καὶ ὁποῖος γεννά, τίποτε δικό τοῦ δὲν ἀγαπά, ὅπως ἀγαπᾷ τὴ γνώμη καὶ τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ. Γιατί, ἡ λεγόμενη δικαιοσύνη διανομὴ τῶν παιδιῶν, στὴν περίπτωσι τῶν ἐπιχειρημάτων εἶναι πολὺ ἀδικη· καὶ αὐτό, γιατί στὴν πρώτη περίπτωσι πρέπει κανεῖς νὰ πάρει αὐτό ποῦ εἶναι δικό τοῦ, ἐνῶ στὴ δεύτερη τὸ πιο καλὸ, ἀκόμη καὶ ἀνῆκει σὲ ἄλλον. Γι' αὐτό, ὁποῖος ἔχει δικά τοῦ παι-

- στον. ὅθεν ὁ γεννῶν ἴδια γίνεται φαυλότερος ἐτέρων κριτής. καὶ καθάπερ Ἡλείους τῶν σοφῶν τις ἔφη βελτίους ἂν εἶναι τῶν Ὀλυμπίων ἀγωνοθέτας, εἰ μὴδὲ εἰς Ἡλείων ἦν ἀγωνιστής, οὕτως ὁ μέλλων ἐν λόγοις ὀρθῶς ἐπιστατήσῃν καὶ βραβεύσειν οὐ δίκαιός ἐστιν αὐτὸς φιλοστεφανεῖν οὐδ' ἀνταγωνίζεσθαι τοῖς κρινομένοις. καὶ γὰρ οἱ τῶν Ἑλλήνων στρατηγοὶ τὴν περὶ τῶν ἀριστείων φῆφον φέροντες αὐτοὺς ἀρίστους ἔκριναν ἅπαντες· καὶ τῶν φιλοσόφων οὐδεὶς ἐστιν, ὅς οὐ τοῦτο πέπονθε δίχα τῶν ὥσπερ Σωκράτης ὁμολογούντων μὴδὲν ἴδιον λέγειν· οὗτοι δὲ καθαροὺς μόνοι καὶ ἀδεκάστους τῆς ἀληθείας παρέχουσιν ἑαυτοὺς δικαστάς. ὥσπερ γὰρ ὁ ἐν τοῖς ὦσιν ἀήρ, ἂν μὴ σταθερὸς ἦ μὴδὲ φωνῆς ἰδίας ἔρημος ἀλλ' ἤχου καὶ ροῖζου μεστός, οὐκ ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνεται τῶν φθεγγομένων, οὕτω τὸ τοὺς λόγους ἐν φιλοσοφίᾳ κρῖνον, ἂν ἐνδοθεν ἀντιπαταγῇ <τι> καὶ ἀντι-
 C. τηχῇ, δυσζύνετον ἔσται τῶν λεγομένων ἔξωθεν. ἡ γὰρ οἰκεία δόξα καὶ σύνοικος οὐ προσδέξεται τὸ διαφωνοῦν πρὸς αὐτήν, ὡς μαρτυρεῖ τῶν αἱρέσεων τὸ πλῆθος, ὧν, ἂν ἄριστα πράττη φιλοσοφία, μίαν ἔχει κατορθοῦσαν, οἰομένας δὲ τὰς ἄλλας ἀπάσας καὶ μαχομένας πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

διά, γίνεται περισσότερο καχὸς κριτῆς τῶν ἄλλων. Κι ὅπως ἀκριβῶς εἶπε κάποιος σοφός, πῶς οἱ Ἡλείοι θα μπορούσαν νὰ εἶναι καλῦτεροι κριτές τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ἀν οὔτε ἓνας Ἡλείος δὲν ἀγωνιζόταν, ἐ-
 τσι καὶ κάποιος πρὸς τὰ ἐπιχειρήματα πρόκειται νὰ κρίνει σωστά καὶ νὰ ἐπιβραβεύσει, γίνεται ἀδίκος, ὅταν ὁ ἴδιος ἐπιθυμῇ τὴ δόξα, καὶ ἀνταγωνίζεται ὅσους κρίνονται. Γιατί καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων, ὅταν φήφιζαν γιὰ τὰ βραβεῖα ἀνδρείας, ὅλοι θεώρησαν τοὺς εαυτοὺς τοὺς ἀρίστους· καὶ δὲν ὑπάρχει κανένας φιλόσοφος, στὸν ὁποῖο νὰ μὴν ἔχει συμβεῖ τὸ ἴδιο, με ἐξαίρεση ὅσους ὁμολογοῦν, ὅπως ὁ Σωκράτης, πῶς δὲ λένε τίποτα δικό τους· μόνο αὐτοὶ ἀναδεικνύονται ἐντιμοὶ καὶ ἀδεκάστοι κριτές τῆς ἀλήθειας. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἀέρας πρὸς τὴν ἀφτιά, δὲ συλλαμβάνει ὅλα ὅσα λέγονται, ἀν ὁ ἴδιος δὲν εἶναι σταθερός καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ δικό του ἤχο ἀλλὰ γεμάτος βοή καὶ σφυρίγματα, ἐτσι καὶ ὁποῖος κρίνει τὰ ἐπιχειρήματα στὴ φιλοσοφία, δὲ θὰ μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ ὅσα λέγονται ἀπ' ἐξῶ, ἀν ἀπὸ μέσα του κάτι ἀντηχεῖ καὶ καλύπτει κάθε ἄλλο ἤχο. Γιατί ἡ προσωπικὴ γνώμη πρὸς τὸν καθένα, δὲ θὰ δεχθεῖ ὅτι διαφωνεῖ μαζί της, ὅπως ἀποδεικνύει τὸ πλῆθος τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων· ἀπὸ αὐτά, ἀν ἡ φιλοσοφία λειτουργεῖ πολὺ καλὰ, θεωρεῖ πῶς ἓνα σύστημα εἶναι τὸ σωστό, καὶ πῶς τὰ ἄλλα διατυπώνουν ἐσφαλμένες κρίσεις καὶ ἀντιμάχονται τὴν ἀλήθεια.

Ἔτι τοίνυν, εἰ μὲν οὐδὲν ἔστι καταληπτὸν ἀνθρώπων καὶ γνωστὸν, εἰκότως ὁ θεὸς ἀπεκώλυσεν αὐτὸν ὑπηνέμια καὶ φευδῇ καὶ ἀβέβαια γεννᾶν, ἐλέγχειν δὲ τοὺς ἄλλους ἡνάγκαζε τοιαῦτα δοξάζοντας. οὐ γὰρ μικρὸν ἦν ὄφελος ἀλλὰ μέγιστον ὁ τοῦ μεγίστου τῶν κακῶν, ἀπάτης καὶ κενοφροσύνης, ἀπαλλάττων λόγος

οὐδ' Ἀσκληπιάδαις τοῦτο γ' ἔδωκε θεός.

οὐ γὰρ σώματος ἡ Σωκράτους ἰατρεία, ψυχῆς δ' ἦν ὑ-
D πούλου καὶ διεφθαρμένης καθαρισμός. εἰ δ' ἔστιν ἐπιστήμη τοῦ ἀληθοῦς ἐν δὲ τὸ ἀληθές, οὐκ ἔλαττον ἔχει τοῦ εὐρόντος ὁ μαθὼν παρὰ τοῦ εὐρόντος· λαμβάνει δὲ μᾶλλον ὁ μὴ πεπεισμένος ἔχειν, καὶ λαμβάνει τὸ βέλτιστον ἐξ ἀπάντων, ὥσπερ ὁ μὴ τεκῶν παῖδα ποιεῖται τὸν ἄριστον.

Ὅρα δὲ μὴ τᾶλλα μὲν οὐδεμιᾶς ἦν ἄξια σπουδῆς ποιήματα καὶ μαθήματα καὶ λόγοι ῥητόρων καὶ δόγματα σοφιστῶν, ἃ Σωκράτην γεννᾶν τὸ δαιμόνιον ἀπεκώλυσεν· ἦν δὲ μόνην ἡγεῖτο Σωκράτης σοφίαν <τὴν> περὶ τὸ θεῖον καὶ νοητόν, ἐρωτικὴν ὑπ' αὐτοῦ προσαγορευο-
E μένην, ταύτης οὐ γένεσις ἔστιν ἀνθρώποις οὐδ' εὗρεσις ἀλλ' ἀνάμνησις. ὅθεν οὐδὲν ἐδίδασκε Σωκράτης, ἀλλ'

3. Επιπλέον, αν ο άνθρωπος δεν μπορεί να καταλάβει και να γνωρίσει τίποτα, εύλογα ο θεός εμπόδισε το Σωκράτη να γεννήσει κούφιους, ψευδεῖς και αβέβαιους λόγους, ενώ τον ανάγκαζε να αντικρούει τους άλλους, που είχαν τέτοιες γνώμες ⁷. Γιατί δεν είναι μικρό, αλλά το μεγαλύτερο όφελος, ο λόγος που απαλλάσσει από το πιο μεγάλο κακό: τη δολιότητα και τη ματαιοφροσύνη

οὔτε στους γιους του Ασκληπιοῦ δεν ἔδωσε ο θεός αὐτό το δῶρο.⁸

Γιατί η θεραπεία του Σωκράτη δεν εξάγνιζε το σώμα, αλλά την ὑπουλη και διεφθαρμένη ψυχή. Αν, όμως, μπορεί κανείς να γνωρίσει την αλήθεια, και η αλήθεια είναι μία, τότε την κατέχει στον ἴδιο βαθμό αὐτός που την ανακάλυψε, με αὐτόν στον οποίο τη δίδαξε· ωστόσο, αποκτά μεγαλύτερο μέρος της αλήθειας ὅποιος δεν ἔχει πειστεῖ ὅτι την κατέχει, και παίρνει το καλύτερο ἀπ' ὅλα αὐτός ακριβῶς που δεν είναι γονιός, αλλά υιοθετεῖ το πιο καλὸ παιδί.

4. Σκέψου ακόμα, μήπως δεν ἦταν καθόλου ἄξια προσοχῆς και τα ἄλλα, τα ποιήματα και τα μαθήματα, οι λόγοι των ρητόρων και οι θεωρίες των σοφιστῶν, που το δαιμόνιο⁹ εμπόδισε το Σωκράτη να γεννήσει· και μήπως αὐτή που θεωρούσε ο Σωκράτης μοναδική σοφία, και την αποκαλούσε ἐρωτικὴ για το θεῖο και νοητό, δεν είναι δημιουργία και ανακάλυψη των ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀνάμνηση¹⁰. Γι' αὐτό ο Σωκράτης

ἐνδιδούς ἀρχὰς ἀποριῶν ὥσπερ ὠδίνων τοῖς νέοις ἐπή-
γειρε καὶ ἀνεκίνει καὶ συνεξῆγε τὰς ἐμφύτους νοήσεις·
καὶ τοῦτο μαιωτικὴν τέχνην ὠνόμαζεν, οὐκ ἐντιθεῖσαν
ἐξωθεν, ὥσπερ ἕτεροι προσεποιούντο, νοῦν τοῖς ἐντυγ-
χάνουσιν, ἀλλ' ἔχοντας οἰκεῖον ἐν ἑαυτοῖς ἀτελῇ δὲ καὶ
συγκεχυμένον καὶ δεόμενον τοῦ τρέφοντος καὶ βεβαι-
οῦντος ἐπιδεικνύουσιν.

δε δίδασκε τίποτα, ἀλλά, δίνοντας στους νέους εναύ-
σματα για απορίες, σα να τους προξενούσε ωδίνες το-
κετού, αφύπνιζε, ανακινούσε και έφερνε στην επιφάνεια
τις έμφυτες σκέψεις τους¹¹. αυτό το ονόμαζε μαιευτική
τέχνη¹². γιατί δεν εμφυτεύει απ' έξω κρίση, όπως άλ-
λοι προσποιούνται πως κάνουν, σε όσους τη συναντούν
τυχαία, αλλά δείχνει πως αυτοί την έχουν μέσα τους
εγγενή, όμως ατελή και συγκεχυμένη, και χρειάζεται
ενίσχυση.

* * *

ΖΗΤΗΜΑ Β'

Τί δήποτε τὸν ἀνωτάτω θεὸν πατέρα τῶν πάντων καὶ ποιητὴν προσεῖπεν; πότερον ὅτι τῶν μὲν θεῶν τῶν γεννητῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων πατὴρ ἐστίν, ὡς Ὅμηρος ἐ-
F πονομάζει, ποιητῆς δὲ τῶν ἀλόγων καὶ ἀψύχων; οὐδὲ γὰρ χορίου φησὶ Χρύσιππος πατέρα καλεῖσθαι τὸν πα-
ρασχόντα τὸ σπέρμα, καίπερ ἐκ τοῦ σπέρματος γεγονό-
τος. ἢ τῇ μεταφορᾷ χρώμενος, ὥσπερ εἶωθε, τὸν αἴτιον πατέρα τοῦ κόσμου κέκληκεν; ὡς τῶν ἐρωτικῶν λόγων
1001 πατέρα Φαῖδρον ἐν Συμπόσιῳ προσεῖπεν, εἰσηγητὴν αὐτῶν γενόμενον· ἐν δὲ τῷ ὁμωνύμῳ διαλόγῳ καλλί-
παιδα· πολλοὺς γὰρ καὶ καλοὺς λόγους ἐν φιλοσοφίᾳ γενέσθαι τὴν ἀρχὴν ἐκείνου παρασχόντος. ἢ διαφέρει πατὴρ τε ποιητοῦ καὶ γεννήσεως ποιήσις; ὡς γὰρ τὸ γεγεννημένον καὶ πεποίηται, οὐ μὴν ἀνάπαλιν, οὕτως ὁ γεννήσας καὶ πεποίηκεν· ἐμφύχου γὰρ ποιήσις ἢ γέννη-
σις ἐστίν. καὶ ποιητοῦ μὲν, οἷος οἰκοδόμος ἢ ὑφάντης ἢ λύρας δημιουργὸς ἢ ἀνδριάντος, ἀπήλλαχται γενόμενον

ΖΗΤΗΜΑ Β'

1. Γιατί, λοιπόν, αποκάλεσε τὸν ἀνώτατο θεὸ πατέρα καὶ δημιουργό των πάντων;¹ Ἐπειδὴ εἶναι πατέρας των θεῶν που γεννήθηκαν καὶ των ἀνθρώπων, ὅπως τὸν αποκαλεῖ ὁ Ὅμηρος, ἀλλὰ καὶ δημιουργὸς των ἀ-
λογων καὶ ἀψυχων πραγμάτων; Γιατί βέβαια, λέει ὁ Χρύσιππος², ἐκεῖνος που ἔδωσε τὸ σπέρμα δὲν αποκα-
λεῖται πατέρας τοῦ πλακούντα, παρόλο που καὶ αὐτὸς ἐγένε ἀπὸ τὸ σπέρμα. Ἡ, χρησιμοποιοῦντας τὸ σχῆμα τῆς μεταφορᾶς, ὅπως συνήθιζε, ὀνόμασε πατέρα ἐκεῖνον που δημιούργησε τὸν κόσμος; Ἔτσι, δηλαδή, ὅπως ἀποκάλεσε τὸ Φαῖδρο “πατέρα” των ἐρωτικῶν λόγων στο *Συμπόσιο*,³ ἐπειδὴ υπήρξε ὁ εἰσηγητὴς τους, καὶ γονιό ωραίων παιδιῶν στο διάλογο που φέρει τὸ ὄνομά του⁴· γιατί συνέβη νὰ προκύβουν πολλοὶ καὶ ωραῖοι λόγοι στὴ φιλοσοφία, ἀφ’οὗ ἐκεῖνος ἔκανε τὴν ἀρχή. Ἡ μήπως διαφέρει ὁ πατέρας ἀπὸ τὸν δημιουργό καὶ ἡ δημιουργία ἀπὸ τὴν γέννηση; Γιατί, ὅπως αὐτὸ που γεννιέται εἶναι δημιούργημα, χωρὶς νὰ συμβαίνει καὶ τὸ ἀντίθετο, ἔτσι καὶ ὁ γονιὸς ἔχει γίνε δημιουργός· δηλαδή, ἡ γέννηση εἶναι δημιουργία ἐνός ἐμφύχου ὄντος. Βέβαια, ἐνός δημιουργός, ὅπως ὁ οἰκοδόμος, ὁ υφαντής, ὁ κατασκευαστής μιᾶς λύρας ἢ ἐνός ἀνδριάντα, ἀποχωρίζεται τὸ ἔργο του, ὅταν ἔχει ολοκλη-

τὸ ἔργον· ἢ δ' ἀπὸ τοῦ γεννήσαντος ἀρχή καὶ δύναμις ἐγκέχραται τῷ τεκνωθέντι καὶ συνέχει τὴν φύσιν, ἀπό-
 Β σπασμα καὶ μόριον οὖσαν τοῦ τεκνώσαντος. ἐπεὶ τοίνυν οὐ πεπλασμένοις ὁ κόσμος οὐδὲ συνηρμοσμένοις ποιή-
 μασιν ὅμοιος, ἀλλ' ἔνεστιν αὐτῷ μοῖρα πολλή ζωότητος καὶ θειότητος, ἣν ὁ θεὸς ἐγκατέσπειρεν ἀφ' ἑαυτοῦ τῇ ὕ-
 λῃ καὶ κατέμιξεν, εἰκότως ἅμα πατήρ τε τοῦ κόσμου, ζῶου γεγονότος, καὶ ποιητὴς ἐπονομάζεται.

Τούτων δὲ μάλιστα τῆς Πλάτωνος ἀπτομένων δόξης, ἐπίστησον εἰ κάκεῖνο λεχθήσεται πιθανῶς· ὅτι, δεῖν ὄντων ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκε, σώματος καὶ ψυχῆς, τὸ μὲν οὐκ ἐγέννησε θεὸς ἀλλὰ, τῆς ὕλης παρασχομέ-
 νης, ἐμόρφωσε καὶ συνήρμοσε, πέρασιν οἰκείους καὶ
 C σχήμασι δῆσας καὶ ὀρίσας τὸ ἄπειρον· ἢ δὲ ψυχῇ, νοῦ μετασχοῦσα καὶ λογισμοῦ καὶ ἀρμονίας, οὐκ ἔργον ἐστὶ τοῦ θεοῦ μόνον ἀλλὰ καὶ μέρος, οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ γέγονεν.

ρωθεὶ ἡ δημιουργία τοῦ· ὁμῶς ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ δύναμις που προέρχεται ἀπὸ το γονιό καὶ ἀποτελεῖ τμήμα καὶ συστατικό του μέρος, ενσωματώνεται στον ἀπόγονό του καὶ συνέχει τὴ φύση του. Ἐπειδὴ, λοιπόν, ὁ κόσμος δε μοιάζει με δημιουργήματα που πλάστηκαν καὶ ἐνώθηκαν τὸ ἓνα με τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ἔχει μέσα του μεγάλο μερίδιο ζωικῆς καὶ θεϊκῆς φύσης, που ὁ θεὸς διέσπειρε ἀπὸ τον εαυτό του μέσα στην ὕλη καὶ τὰ ἀνέμειξε, εὐλόγα ἀποκαλεῖται ὁ θεὸς πατέρας καὶ δημιουργὸς τοῦ κόσμου, που δημιουργήθηκε γιὰ νὰ εἶναι ζωντανός.

2. Καὶ ἐνῶ αὐτὰ συμφωνοῦν σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ με τὴ γνώμη τοῦ Πλάτωνα, πρόσεξε ἀν θὰ λεχθεῖ με πειστικὸ τρόπο καὶ τὸ ἐξῆς· ὅτι ἀπὸ τὶς δύο οὐσίαις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχει σχηματιστεῖ ὁ κόσμος, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχῇ, τὴν πρώτην δὲν τὴ δημιούργησε ὁ θεός, ἀλλὰ, ὅταν τοῦ παρασχέθηκε ἡ ὕλη, τὴ διαμόρφωσε καὶ τὴ συνταίριασε, ἀφοῦ δέσμευσε καὶ περιορίσε τὸ ἄπειρο με κατάλληλα ὅρια καὶ σχήματα· ἐνῶ ἡ ψυχῇ, που συμμετέσχε ως συστατικὸ μέρος στο νοῦ, τὸ λογισμὸ καὶ τὴν ἀρμονία, δὲν εἶναι μόνον ἔργο τοῦ θεοῦ ἀλλὰ καὶ μέρος του, καὶ δε δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ προέρχεται καὶ ἀποτελεῖται ἀπ' αὐτόν.

* * *

ΖΗΤΗΜΑ Γ'

Ἐν τῇ Πολιτείᾳ, τοῦ παντός ὥσπερ μιᾶς γραμμῆς τε-
 τμημένης εἰς ἄνισα τμήματα, πάλιν τέμνων ἑκάτερον
 τμήμα εἰς δύο ἀνά τὸν αὐτὸν λόγον, τό τε τοῦ ὁρωμένου
 γένους καὶ τὸ τοῦ νοουμένου, τέτταρα τὰ πάντα ποιή-
 σας, τοῦ μὲν νοητοῦ πρῶτον ἀποφαίνει τὸ περὶ τὰ πρῶ-
 τα εἶδη, δεύτερον τὸ μαθηματικόν· τοῦ δ' αἰσθητοῦ
 πρῶτον μὲν τὰ στερέμνια σώματα, δεύτερον δὲ τὰς εἰ-
 κόνας καὶ τὰ εἰδῶλα τούτων· καὶ κριτήριον ἑκάστῳ τῶν
 D τεττάρων ἀποδίδωσιν ἴδιον, νοῦν μὲν τῷ πρώτῳ διά-
 νοιαν δὲ τῷ μαθηματικῷ, τοῖς δ' αἰσθητοῖς πίστιν, εἰκα-
 σίαν δὲ τοῖς περὶ τὰ εἰδῶλα καὶ τὰς εἰκόνας. τί οὖν δι-
 ανοηθεὶς εἰς ἄνισα τὰ τμήματα τὸ πᾶν ἔτεμε; καὶ πότε-
 ρον τῶν τμημάτων, τὸ νοητὸν ἢ τὸ αἰσθητόν, μεῖζόν ἐ-
 στιν; αὐτὸς γὰρ οὐ δεδήλωκε.

Δόξει δ' αὐτόθεν μὲν εἶναι μεῖζον τὸ αἰσθητόν· ἡ γὰρ
 ἀμέριστος οὐσία καὶ κατὰ ταῦτὸν ὡσαύτως ἔχουσα τῶν
 νοητῶν ἐστὶν εἰς βραχὺ συνηγμένη καὶ καθαρὸν, ἡ δὲ
 σκεδαστὴ περὶ τὰ σώματα καὶ περιπλανὴς τὸ αἰσθητόν
 παρέσχεν. ἔτι τὸ μὲν ἄσώματον πέρατος οἰκεῖον, τὸ δὲ

ΖΗΤΗΜΑ Γ'

1. Στην Πολιτεία,¹ ο Πλάτων παρουσιάζει το σύμ-
 παν σα μια γραμμὴ διαιρεμένη σε ἄνισα τμήματα, τέ-
 μνοντας το καθένα ἀπὸ τα δύο αρχικά τμήματα, δη-
 λαδὴ την τάξη του ορατοῦ καὶ την τάξη του νοητοῦ,
 ξανά στα δυο με την ἴδια λογικὴ· αφοῦ, λοιπόν, διαί-
 ρεσε το σύμπαν σε τέσσερα μέρη, παρουσιάζει ἀπὸ το
 νοητὸ πρώτα ὅ,τι ἀφορὰ στις πρωταρχικὲς μορφές, καὶ
 δεύτερο το μαθηματικὸ τμήμα· ἐνῶ ἀπὸ το αἰσθητό,
 πρώτα τα πραγματικὰ σώματα, καὶ ἔπειτα τις εἰκόνες
 καὶ τα εἰδῶλά τους. Επίσης ορίζει για καθένα ἀπὸ τα
 τέσσερα τμήματα ἰδιαίτερο κριτήριον: το νοῦ για το
 πρώτο τμήμα, τὴ διάνοια για το μαθηματικὸ, τὴν πί-
 στη για τα αἰσθητὰ πράγματα, καὶ τὴν εἰκασία για το
 τμήμα που ἀφορὰ στα εἰδῶλα καὶ τις εἰκόνες. Με ποιο
 σκεπτικὸ, λοιπόν, διαίρεσε το σύμπαν σε ἄνισα τμήμα-
 τα; Καὶ ποιο ἀπὸ τα δύο τμήματα, το νοητὸ ἢ το αι-
 σθητό, εἶναι μεγαλύτερο; Γιατί αὐτός δεν το διευκρίνι-
 σε.

Απὸ ἐδῶ, τώρα, θα φανεῖ πως εἶναι μεγαλύτερο το
 αἰσθητό· γιατί ἡ ἀδιαίρετη καὶ ἴδια σε ὅλα τα μέρη της
 οὐσία των νοητῶν, εἶναι πυκνὰ καὶ αμιγῶς συγκεν-
 τρωμένη, ἐνῶ ἡ χωρὶς τάξη καὶ διασκορπισμένη στα
 σώματα οὐσία ἔδωσε το αἰσθητό. Ἀκόμη, το ἀσώματο

Ε-σῶμα τῇ ὕλῃ μὲν ἄπειρον καὶ ἄοριστον, αἰσθητὸν δὲ γι-
 γνόμενον ὅταν ὀρισθῇ μετοχῇ τοῦ νοητοῦ. ἔτι, καθάπερ
 αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν ἕκαστον εἰκόνας ἔχει πλείους καὶ
 σκιάς καὶ εἰδῶλα καὶ ὅλως ἀφ' ἐνὸς παραδείγματος
 πάμπολλα μιμήματα γίνεσθαι καὶ φύσει καὶ τέχνῃ δυ-
 νατὸν ἐστίν, οὕτως ἀνάγκη τὰ ἐνταῦθα τῶν ἐκεῖ πλήθει
 διαφέρειν κατὰ τὸν Πλάτωνα παραδείγματα καὶ ιδέας
 τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν ὥσπερ εἰκόνων ἢ ἐμφάσεων ὑ-
 ποτιθέμενον. ἔτι τῶν εἰδῶν νόησιν ἐξ ἀφαιρέσεως καὶ
 περικοπῆς σώματος ἐπάγει, τῇ τῶν μαθημάτων τάξει
 καταβιβάζων ἀπὸ τῆς ἀριθμητικῆς ἐπὶ γεωμετρίαν, εἴτα
 μετὰ ταύτην ἐπ' ἀστρολογίαν, ἐπὶ πάσαις δὲ τὴν ἁρμο-
 νικὴν τιθεῖς· γίγνεται γὰρ τὰ μὲν γεωμετρούμενα τοῦ
 ποσοῦ μέγεθος προσλαβόντος· τὰ δὲ στερεὰ τοῦ μεγέ-
 θους βάθος· τὰ δ' ἀστρολογούμενα τοῦ στερεοῦ κίνησιν·
 τὰ δ' ἁρμονικὰ τῷ κινουμένῳ σώματι φωνῆς προσγενο-
 μένης. ὅθεν ἀφαιροῦντες φωνὴν μὲν τῶν κινουμένων κί-
 νησιν δὲ τῶν στερεῶν βάθος δὲ τῶν ἐπιπέδων μέγεθος
 1002 δὲ τῶν ποσῶν, ἐν αὐταῖς γενησόμεθα ταῖς νοηταῖς ιδέ-

ἔχει τέλος, ἐνῶ το σῶμα, που εἶναι ἀτέλειωτο καὶ δὲν
 ἔχει ὅρια στὴν ὕλη, γίνεται αἰσθητὸ ὅταν ὀριστεῖ ἀπὸ
 τῆ συμμετοχῆ του στο νοητό. Επιπλέον, ὅπως ακρι-
 βῶς καθένα ἀπὸ τα ἴδια τα αἰσθητά ἔχει περισσότερες
 ἀπὸ μία εἰκόνες, σκιές καὶ εἰδῶλα, καὶ γενικά ἀπὸ ἓνα
 ἀρχέτυπο εἶναι δυνατό νὰ γίνουν πάμπολλα ἀντίγρα-
 φα στὴ φύση καὶ στὴν τέχνη, ἔτσι τα πράγματα σ' αυ-
 τὸ τον κόσμον ἀναγκαστικά ξεπερνοῦν σὲ ἀριθμὸ ὅσα
 βρίσκονται σ' ἐκεῖνο τον κόσμον, σύμφωνα με τον Πλά-
 τωνα· γιατί αὐτὸς υποθέτει πως τα νοητὰ ἀποτελοῦν
 ἀρχέτυπα καὶ ιδέες τῶν αἰσθητῶν, που εἶναι σαν εἰκό-
 νες καὶ ἀντανακλάσεις τους. Ἀκόμη, θεωρεῖ πως ἡ νο-
 ητικὴ σύλληψη τῶν μορφῶν προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀφαί-
 ρηση καὶ τὴν περικοπὴ τοῦ σώματος, καθὼς ὁ Πλάτων
 κατεβαίνει, στὴν ταξινομήση τῶν μαθημάτων, ἀπὸ
 τὴν ἀριθμητικὴ στὴ γεωμετρίαν, καὶ, μετὰ ἀπὸ αὐτή,
 στὴν ἀστρονομία, ἔχοντας ὅμως τοποθετήσει πάνω
 ἀπ' ὅλες τις ἐπιστήμες τὴ θεωρίαν τῆς μουσικῆς· γιατί
 τα ἀντικείμενα τῆς γεωμετρίας προκύπτουν ὅταν τὸ
 ποσό ἀποκτήσῃ μέγεθος. Ἐνῶ τα στερεά, ὅταν τὸ μέ-
 γεθος ἀποκτήσῃ βάθος· καὶ τα ἀντικείμενα τῆς ἀστρο-
 νομίας, ὅταν τὸ στερεὸ ἀρχίσῃ νὰ κινεῖται· τέλος, ἡ θε-
 ωρία τῆς μουσικῆς προκύπτει, ὅταν προστεθεῖ ἡχος
 στο κινούμενο σῶμα. Γι' αὐτό, ἀφαιρώντας τὸν ἡχόν ἀ-
 πὸ τα κινούμενα σώματα, τὴν κίνηση ἀπὸ τα στερεά,
 τὸ βάθος ἀπὸ τα ἐπίπεδα καὶ τὸ μέγεθος ἀπὸ τις πο-
 σότητες, θὰ φτάσουμε στὶς ἴδιες τις νοητὲς ιδέες, που δε

αίς, οὐδεμίαν διαφορὰν ἐχούσαις πρὸς ἀλλήλας, κατὰ τὸ ἐν καὶ μόνον νοουμέναις. οὐ γὰρ ποιεῖ μονὰς ἀριθμόν, ἂν μὴ τῆς ἀπείρου δυάδος ἄφηται· ποιήσασα δ' οὕτως ἀριθμόν, εἰς στιγμὰς εἶτα γραμμὰς ἐκ δὲ τούτων εἰς ἐπιφανείας καὶ βάθη καὶ σώματα πρόεισι καὶ σωμάτων ποιότητος ἐν πάθεισι γιγνομένων. ἔτι τῶν μὲν νοητῶν ἐν κριτήριον ὁ νοῦς· καὶ γὰρ ἡ διάνοια νοῦς ἐστὶν ἐν τοῖς μαθηματικοῖς ὥσπερ ἐν κατοπτροῖς ἐμφαινόμενων τῶν νοητῶν. ἐπὶ δὲ τὴν τῶν σωμάτων γινώσιν ὑπὸ πλήθους πέντε δυνάμεις καὶ διαφορὰς αἰσθητηρίων ἢ φύσις ἔδωκεν ἡμῖν· καὶ οὐ πάντα φωρᾶται ταύταις ἀλλ' B ἐκφεύγει πολλὰ διὰ μικρότητα τὴν αἴσθησιν. ἔτι, ὥσπερ ἡμῶν ἐκάστου συνεστῶτος ἐκ τε τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος μικρόν ἐστι τὸ ἡγεμονικόν καὶ νοερὸν ἐν πολλῷ τῷ τῆς σαρκὸς ὄγκῳ κεκρυμμένον, οὕτως εἰκὸς ἔχειν ἐν τῷ παντὶ τὸ νοητὸν πρὸς τὸ αἰσθητόν. καὶ γὰρ ἄρχει τὰ νοητὰ τῶν σωματικῶν, ἀρχῆς δὲ πάσης πλέον τὸ ἐξ αὐτῆς καὶ μεῖζον.

Πρὸς δὲ τοῦναντίον εἶποι τις ἂν πρῶτον, ὅτι συγκρίνοντες <τὰ> αἰσθητὰ τοῖς νοητοῖς τρόπον τινὰ τὰ θνητὰ τοῖς θεοῖς ἐξισοῦμεν· ὁ γὰρ θεὸς ἐν τοῖς νοητοῖς. ἔπειτα πανταχοῦ δήπου τὸ περιεχόμενον ἑλαττόν ἐστι

διαφέρουν καθόλου μεταξύ τους, και νοούνται ως ενότητες και μονάδες². Γιατί η μονάδα δεν παράγει αριθμό, αν δε συσχετιστεί με την άπειρη δυάδα· αφού, λοιπόν, παραγάγει με αυτό τον τρόπο αριθμό, προχωρεί σε σημεία, έπειτα σε γραμμές, και μετά απ' αυτά σε επιφάνειες, σε βάθη, σε σώματα και σε ποιότητες σωμάτων που μεταβάλλονται. Επίσης, ένα κριτήριο των νοητών είναι ο νους· γιατί και η διάνοια είναι ό,τι και ο νους για τα νοητά, που αντανακλώνται στα μαθηματικά σαν σε κάτοπτρα. Για να γνωρίσουμε, όμως, τα σώματα που είναι πολυάριθμα, η φύση μάς έδωσε πέντε ικανότητες και διαφοροποιήσεις των αισθητηρίων οργάνων· αυτές δε διακρίνουν τα πάντα, αλλά διαφεύγουν από την αίσθηση πολλά, επειδή είναι πολύ μικρά. Ακόμη, όπως σε καθέναν από μας, που αποτελείται από ψυχή και σώμα, το κυρίαρχο και νοητό μέρος της ψυχῆς είναι μικρό και κρυμμένο στο μεγάλο όγκο της σάρκας, έτσι και στο σύμπαν, είναι εύλογο να συνδέεται με αυτό τον τρόπο το νοητό με το αισθητό. Γιατί τα νοητά αποτελούν αρχές των σωματικών, και ό,τι προέρχεται από κάθε αρχή, την ξεπερνά σε ποσότητα και σε μέγεθος.

2. Αντίθετα, όμως, θα έλεγε κανείς ότι, καταρχάς, συγκρίνοντας τα αισθητά με τα νοητά, κατά κάποιον τρόπο εξισώνουμε τα θνητά με τα θεία· γιατί ο θεός βρίσκεται στα νοητά. Έπειτα, σε κάθε περίπτωση, το περιεχόμενο είναι αναμφίβολα μικρότερο από το πε-

περιέχει τὸ αἰσθητόν· ὁ γὰρ θεὸς τὴν ψυχὴν εἰς τὸ μέσον θείας διὰ παντός τ' ἔτεινε καὶ ἔτι ἔξωθεν τὰ σώματα αὐτῇ περιεκάλυψεν. ἔστι δ' ἄόρατος ἡ ψυχὴ καὶ πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν ἀναίσθητος ὡς ἐν τοῖς Νόμοις εἴρηται· διὸ καὶ φθαρτὸς ἡμῶν εἰς ἕκαστός ἐστιν, ὁ δὲ κόσμος οὐ φθαρησόμενος· ἡμῶν μὲν γὰρ ἐκάστου τὴν ζωτικὴν δύναμιν ἐντὸς περιέχει τὸ θνητοειδὲς καὶ διαλυτόν, ἐν δὲ τῷ κόσμῳ τούναντίον ὑπὸ τῆς κυριωτέρας ἀρχῆς καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἐχούσης αἰεὶ σώζεται τὸ σωματικὸν ἐν μέσῳ περιεχόμενον. καὶ μὴν ἀμερές γε λέγεται καὶ ἀμέριστον τὸ μὲν σῶμα μικρότητι, τὸ δ' ἀσώματον

D καὶ νοητὸν ὡς ἀπλοῦν καὶ εἰλικρινὲς καὶ καθαρὸν ἀπάσης ἑτερότητας καὶ διαφορᾶς. καὶ ἄλλως εὐθὲς ἐστὶ τοῖς σωματικοῖς τεκμαίρεσθαι περὶ τῶν ἀσωμάτων. τὸ γοῦν νῦν ἀμερές μὲν καλεῖται καὶ ἀμέριστον, ἅμα δὲ πανταχοῦ ἐνέστηκε καὶ οὐδὲν αὐτοῦ τῆς οἰκουμένης μέρος ἔρημόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ πάθη πάντα καὶ πράξεις φθοραὶ τε πᾶσαι καὶ γενέσεις αἰεὶ ὑπὸ τὸν κόσμον ἐν τῷ νῦν περιέχονται. κριτήριον δὲ τοῦ νοητοῦ μόνον ἐστὶν ὁ νοῦς, ὡς φωτὸς ὁφθαλμοῦ, δι' ἀπλότητα καὶ ὁμοιότητα· τὰ δὲ σώματα, πολλὰς διαφορὰς ἔχοντα καὶ ἀνομοιότητος,

ριέχον, ἐνῶ ἡ φύσις τοῦ σύμπαντος περιβάλλει το αἰσθητό με το νοητό· γιατί ο θεός, "αφού τοποθέτησε την ψυχὴ στη μέση, την ἀπλώσε ἀνάμεσα σ' ὅλα τα πράγματα καὶ, ἐπιπλέον, κάλυψε μ' αὐτὴν ολόγυρα το ἐξωτερικὸ των σωμάτων". Ὅμως ἡ ψυχὴ εἶναι ἀόρατη καὶ "δεν τη συλλαμβάνει καμιά αἴσθησις", ὅπως ἔχει λεχθεῖ στους *Νόμους*³. Γι' αὐτὸ καὶ καθέννας ἀπὸ μας εἶναι φθαρτός, ἐνῶ ο κόσμος δεν πρόκειται νὰ φθαρεῖ· γιατί στον καθένα μας, αὐτὸ που εἶναι θνητὸ καὶ μπορεῖ νὰ διαλυθεῖ, περιέχει μέσα του τὴ ζωτικὴ δύναμη· ἀντίθετα ὅμως, μέσα στον κόσμον, ἡ πιο ἰσχυρὴ καὶ ἰδιαίτερα ὅλα τα μέρη τῆς ἀρχῆς, προστατεύει πάντοτε τὸ σωματικὸ, καὶ τὸ περικλείει μέσα τῆς. Καὶ ὅμως, λένε πως τὸ σῶμα δεν ἔχει μέρη καὶ δεν μπορεῖ νὰ διαιρεθεῖ, ἐπειδὴ εἶναι μικρό, ἐνῶ τὸ ἀσώματο καὶ νοητὸ εἶναι ἀπλό, ἀμιγές καὶ καθαρὸ ἀπὸ κάθε διαφορὰ καὶ ἀνομοιότητα. Ἀλλωστε, εἶναι ἀνοησία νὰ κρίνει κανεὶς τὰ ἀσώματα με βάση τὰ σωματικά. Λένε, λοιπόν, πως τὸ "τώρα" δεν ἔχει μέρη καὶ δεν μπορεῖ νὰ διαιρεθεῖ, ἐνῶ ὑπάρχει συγχρόνως παντοῦ καὶ δεν ἀπουσιάζει ἀπὸ κανένα μέρος τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ, ὅλες οὖν μεταβολές καὶ οὖν πράξεις, ὅλες οὖν φθορές καὶ οὖν δημιουργίες που συντελοῦνται μέσα στο σύμπαν περιέχονται στο "τώρα". Μοναδικό, ὅμως, κριτήριον τοῦ νοητοῦ εἶναι ο νοῦς, γιὰ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ὁμοιογένειά του, ὅπως τοῦ φωτός εἶναι ἡ ὄρασις. Ἐνῶ τὰ σώματα, που ἔχουν πολλές διαφορές καὶ ἀνομοιότητες, ἀπὸ τὴ φύση

ἄλλα ἄλλοις κριτηρίοις ὥσπερ ὄργανοις ἀλίσκεσθαι πέφυκεν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῆς ἐν ἡμῖν νοητῆς καὶ νοερᾶς δυνάμεως καταφρονοῦσιν ὀρθῶς· πολλή γάρ οὖσα καὶ μεγάλη περίεστι παντὸς τοῦ αἰσθητοῦ καὶ μέχρι τῶν θείων ἐξικνεῖται. τὸ δὲ μέγιστον αὐτὸς ἐν Συμποσίῳ διδάσκων, πῶς δεῖ τοῖς ἐρωτικοῖς χρῆσθαι, μετάγοντα τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν καλῶν ἐπὶ τὰ νοητά, παρεγγυᾷ μήτε σώματός τινος μήτ' ἐπιτηδεύματος μήτ' ἐπιστήμης κάλλει μιᾶς ὑποτετάχθαι καὶ δουλεύειν, ἀλλ' ἀποστάντα τῆς περὶ ταῦτα μικρολογίας ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ καλοῦ πέλαγος τρέπεσθαι.

καθένα τους συλλαμβάνεται ἀπὸ διαφορετικὰ κριτήρια, ὅπως τὰ ὄργανα. Ἀλλ' ὅμως, δεν εἶναι σωστό νὰ περιφρονοῦν τὴ νοητὴ καὶ διανοητικὴ δύναμη, ποὺ υπάρχει μέσα μας· γιατί, ἐπειδὴ εἶναι πολλή καὶ μεγάλη, βρίσκεται γύρω ἀπὸ κάθε αἰσθητό καὶ φτάνει μέχρι τὰ θεία. Καὶ το κυριότερο, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων διδάσκει στο Συμπόσιο πῶς πρέπει κανεὶς νὰ χειρίζεται τὰ ἐρωτικά, οδηγώντας τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὰ ωραία αἰσθητά στα νοητά, παροτρύνει νὰ μὴν υποτάσσεται κανεὶς καὶ νὰ μὴ γίνεται δούλος στὴν ομορφιά κανενός σώματος καὶ καμιάς ἀσχολίας καὶ ἐπιστήμης· ἀλλὰ, σταματώντας τὴν ἀσκοπὴ φλυαρία γύρω ἀπ' αὐτά, "νὰ στραφεῖ πρὸς τὸ μεγάλο πέλαγος τοῦ ωραίου".

* * *

ΖΗΤΗΜΑ Δ'

Τί δήποτε, τὴν ψυχὴν αἰεὶ πρεσβυτέραν ἀποφαίνων
 F τοῦ σώματος αἰτίαν τε τῆς ἐκείνου γενέσεως καὶ ἀρχήν,
 πάλιν φησὶν οὐκ ἂν γενέσθαι ψυχὴν ἄνευ σώματος οὐδὲ
 νοῦν ἄνευ ψυχῆς, ἀλλὰ ψυχὴν μὲν ἐν σώματι νοῦν δ' ἐν
 τῇ ψυχῇ; δόξει γὰρ τὸ σῶμα καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, συν-
 ὑπάρχον ἅμα τῇ ψυχῇ καὶ γεννώμενον ὑπὸ τῆς ψυχῆς.
 1003 "Ἡ τὸ πολλάκις ὑφ' ἡμῶν λεγόμενον ἀληθές ἐστιν; ἡ
 μὲν γὰρ ἄνους ψυχὴ καὶ τὸ ἄμορφον σῶμα συνυπῆρχον
 ἀλλήλοις αἰεὶ καὶ οὐδέτερον αὐτῶν γένεσιν ἔσχεν οὐδ'
 ἀρχήν· ἐπεὶ δ' ἡ ψυχὴ νοῦ μετέλαβε καὶ ἀρμονίας καὶ
 γενομένη διὰ συμφωνίας ἔμφρων μεταβολῆς αἰτία
 γέγονε τῇ ὕλῃ καὶ κρατήσασα ταῖς αὐτῆς κινήσεισι τὰς
 ἐκείνης ἐπεσπάσατο καὶ ἐπέστρεφεν, οὕτω τὸ σῶμα τοῦ
 κόσμου γένεσιν ἔσχεν ὑπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ κατασχημα-
 τίζόμενον καὶ συνομοιούμενον. οὐ γὰρ ἐξ αὐτῆς ἡ ψυχὴ
 τὴν τοῦ σώματος ἐδημιούργει φύσιν οὐδ' ἐκ τοῦ μὴ ὄν-
 τος, ἀλλ' ἐκ σώματος ἀτάκτου καὶ ἀσχηματίστου σῶμα
 B τεταγμένον ἀπειργάσατο καὶ πειθήνιον. ὥσπερ οὖν, εἰ

ΖΗΤΗΜΑ Δ'

Γιατί άραγε, ενώ υποστηρίζει πως η ψυχὴ εἶναι πά-
 ντα ανώτερη από το σώμα, και αποτελεί αιτία και αρ-
 χή της δημιουργίας του¹, από την άλλη ισχυρίζεται
 πως δε θα μπορούσε να δημιουργηθεῖ ψυχὴ χωρίς σώ-
 μα ούτε νους χωρίς ψυχὴ², αλλά ψυχὴ μέσα σε σώμα
 και νους μέσα στην ψυχὴ; Γιατί θα φανεί ότι το σώμα
 και υπάρχει και δεν υπάρχει, αν υπάρχει μαζί με την
 ψυχὴ και δημιουργεῖται από την ψυχὴ.

Ἡ αληθεύει αυτό που λέμε πολλές φορές; Γιατί η ψυ-
 χὴ χωρίς νου και η άμορφη ὕλη³ πάντα υπῆρχαν το έ-
 να μαζί με το άλλο, και κανένα από αυτά τα δύο δε
 δημιουργήθηκε ούτε είχε αρχή· όταν, όμως, η ψυχὴ
 πήρε κάτι από το νου και την αρμονία, και αφότου με
 τη συμφωνία έγινε λογική, υπῆρξε αιτία μεταβολῆς
 για την ὕλη· αφού κυριάρχησε στις κινήσεις της ὕλης
 με τις δικές της κινήσεις, τις απέσπασε και τις μετέ-
 στρεψε· με αυτό τον τρόπο, η ψυχὴ δημιούργησε το
 σώμα του σύμπαντος, δίνοντάς του σχῆμα και εξο-
 μοιώνοντάς το τελείως μαζί της. Γιατί η ψυχὴ δε δη-
 μιούργησε τη φύση του σώματος από τον εαυτό της,
 ούτε από το τίποτε, αλλά έντεχνα δημιούργησε σώμα
 με τάξη και πειθαρχία από σώμα άτακτο και ασχημά-
 τιστο. Όπως, λοιπόν, αν κάποιος πει πως η δύναμη

φαίη τις αἰεὶ τὴν τοῦ σπέρματος δύναμιν εἶναι μετὰ σώματος, γεγονέναι μέντοι τὸ σῶμα τῆς συκῆς ἢ τῆς ἐλαίας ὑπὸ σπέρματος, οὐδὲν ἔρεϊ διάφωνον (αὐτὸ γὰρ τὸ σῶμα, κινήσεως αὐτῷ καὶ μεταβολῆς ὑπὸ τοῦ σπέρματος ἐγγενομένης, ἔφυ τοιοῦτο καὶ διεβλάστησεν), οὕτως ἡ ἄμορφος ὕλη καὶ ἄοριστος ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἐνούσης σχηματισθεῖσα μορφήν ἔσχε τοιαύτην καὶ διάθεσιν.

του σπέρματος βρίσκεται πάντα μέσα στο σώμα, όμως το σώμα της συκιάς ἢ της ἐλαίας ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ το σπέρμα, δε θα πει κάτι αντιφατικό (γιατί το ἴδιο το σώμα ἀπὸ τη φύση του ἐγινε τέτοιο καὶ αναπτύχθηκε, ἐπειδὴ το σπέρμα φύτευσε μέσα του τὴν κίνηση καὶ τὴ μεταβολή), ἔτσι καὶ ἡ ἄμορφη καὶ ἀπροσδιόριστη ὕλη πῆρε τέτοια μορφή καὶ διάταξη, ὅταν ἡ ψυχὴ, που υπήρχε μέσα της, της ἔδωσε σχῆμα.

* * *

ΖΗΤΗΜΑ Ε'

Διὰ τί, τῶν μὲν εὐθυγράμμων τῶν δὲ κυκλικῶν σωμάτων καὶ σχημάτων ὄντων, τὰς τῶν εὐθυγράμμων
 C ἀρχὰς ἔλαβε, τὸ ἰσοσκελὲς τρίγωνον καὶ τὸ σκαληνόν, ὧν τὸ μὲν τὸν κύβον συνέστησε γῆς στοιχεῖον ὄντα, τὸ δὲ σκαληνὸν τὴν τε πυραμίδα καὶ τὸ ὀκτάεδρον καὶ τὸ εἰκοσάεδρον, τὸ μὲν πυρὸς σπέρμα τὸ δ' αἴρος τὸ δ' ὕδατος γενόμενον· τὸ δὲ τῶν κυκλικῶν ὅλως παρῆκε, καίτοι μνησθεῖς τοῦ σφαιροειδοῦς, ἐν οἷς φησι τῶν κατηγορηθμημένων σχημάτων ἕκαστον σώματος περιφεροῦς εἰς ἴσα διανεμητικὸν εἶναι;

Πότερον, ὥς ὑπονοοῦσιν ἔνιοι, τὸ δωδεκάεδρον τῷ σφαιροειδεῖ προσένειμεν, εἰπὼν ὅτι τούτῳ πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ὁ θεὸς κατεχρήσατο φύσιν ἐκεῖνο διαζωγραφῶν; καὶ γὰρ μάλιστα τῷ πλήθει τῶν στοιχείων ἀμβλύτητι
 D δὲ τῶν γωνιῶν τὴν εὐθύτητα διαφυγὸν εὐκαμπές ἐστι, καὶ τῇ περιτάσει καθάπερ αἱ δωδεκάσχυτοι σφαῖραι κυκλοτερές γίνεται καὶ περιληπτικόν· ἔχει γὰρ εἴκοσι γωνίας στερεάς, ὧν ἑκάστην ἐπίπεδοι περιέχουσιν ἀμβλεῖαι τρεῖς· ἑκάστη γὰρ ὀρθῆς ἐστὶ καὶ πέμπτου μο-

ΖΗΤΗΜΑ Ε'

Ι. Αφού τα σώματα και τα σχήματα είναι άλλα ευθύγραμμα και άλλα κυκλικά, γιατί θεώρησε αρχές των ευθυγράμμων το ισοσκελές τρίγωνο και το σκαληνό, από τα οποία το ισοσκελές συνέστησε τον κύβο, που είναι στοιχείο της γης, ενώ το σκαληνό την πυραμίδα, το οκτάεδρο και το εικοσάεδρο, που έγιναν αντίστοιχα σπέρμα της φωτιάς, του αέρα και του νερού¹, ενώ αγνόησε τελείως το ζήτημα των κυκλικών σχημάτων, παρόλο που ανέφερε το σφαιρικό, στο σημείο που λέει πως καθένα από τα σχήματα που απαρίθμησε, μπορεί να διαιρεί ένα σφαιρικό σώμα σε ίσα μέρη;

Τι από τα δύο συμβαίνει: συνέδεσε το δωδεκάεδρο με το σφαιρικό, όπως εικάζουν μερικοί², επειδή είπε πως ο θεός σχεδίασε και εφάρμοσε το πρώτο στη φύση του σύμπαντος; Γιατί μάλιστα το δωδεκάεδρο, αποφεύγοντας την ευθύτητα εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των στοιχείων του και της αμβλύτητας των γωνιών του, είναι εύκαμπτο, και γίνεται στρογγυλό και περιεκτικό, επειδή είναι τεντωμένο ολόγουρα, όπως οι μπάλες που είναι φτιαγμένες από δώδεκα τεμάχια δέρματος· γιατί έχει είκοσι στερεές γωνίες, που καθεμιά τους την περιέχουν τρεις επίπεδες αμβλείες· δηλαδή, καθεμιά αποτελείται από μια ὀρθή γωνία και το ένα πέμπτο

ρίου· συνήρμυσται δὲ καὶ συμπέπηγεν ἐκ δώδεκα πενταγώνων ἰσογωνίων καὶ ἰσοπλευρῶν, ὧν ἕκαστον ἐκ τριάκοντα τῶν πρώτων σκαληνῶν τριγώνων συνέστηκε· διὸ καὶ δοκεῖ τὸν ζῶδιαχόν ἅμα καὶ τὸν ἐνιαυτὸν ἀπομιμεῖσθαι ταῖς διανομαῖς τῶν μοιρῶν ἰσαριθμοῖς οὕτως.

Ἡ πρότερόν ἐστι κατὰ φύσιν τὸ εὐθύ τοῦ περιφεροῦς, μᾶλλον δ' ὅλως πάθος τι τῆς εὐθείας ἢ περιφερῆς; κάμπεσθαι γάρ λέγεται τὸ ὀρθόν, καὶ ὁ κύκλος γράφεται κέντρῳ καὶ διαστήματι, τοῦτο δ' ἐστὶν εὐθείας τόπος, ὅφ' ἥς καὶ μετρεῖται, τὸ γὰρ περιέχον ἐκ τοῦ μέσου πανταχόθεν ἴσον ἀφέστηκε. γεννᾶται δὲ καὶ κῶνος καὶ κύλινδρος ἀπ' εὐθυγραμμίων, ὁ μὲν τριγώνου περὶ μίαν πλευρὰν μένουσαν τῇ ἑτέρᾳ πλευρᾷ καὶ τῇ βάσει περιενηχθέντος, ὁ δὲ κύλινδρος παραλληλογράμμου ταῦτο τοῦτο παθόντος. ἔτι τῆς μὲν ἀρχῆς ἐγγυτέρω τὸ ἔλαττον, ἐλαχίστη δὲ πασῶν ἡ εὐθεῖα· τῆς γὰρ περιφεροῦς τὸ μὲν <ἐντός> ἐστὶ κοῖλον κυρτὸν δὲ τὸ ἐκτός. ἔτι τῶν σχημάτων οἱ ἀριθμοὶ πρότεροι, καὶ γὰρ ἡ μονὰς τῆς στιγμῆς· ἐστὶ γὰρ ἡ στιγμή μονὰς ἐν θέσει. καὶ μὴν ἡ μονὰς τριγώνος ἐστὶ· πᾶς γὰρ τριγώνος ἀριθμὸς ὀκτάκις γενόμενος καὶ μονάδα προσλαβὼν γίγνεται τετρά-

της· καὶ ἔχει συναρμολογηθεῖ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δώδεκα ἰσογώνια καὶ ἰσοπλευρα πεντάγωνα, που καθένα τους σχηματίστηκε ἀπὸ τριάντα ἀπὸ τὰ πρώτα σκαληνά τρίγωνα· γι' αὐτὸ καὶ φαίνεται πῶς ὁ ζῶδιαχὸς κύκλος καὶ τὸ ἔτος³ ἐκφράζουν με ἀκρίβεια τὶς διαιρέσεις σε μοῖρες, που εἶναι ἰσαριθμὲς.

2. Ἡ, σύμφωνα με τὴ φύση, τὸ εὐθὺ προηγείται τοῦ κυκλικοῦ καὶ, ἐν ολίγοις, ἡ κυκλικὴ γραμμὴ εἶναι μᾶλλον κάποια μεταβολὴ τῆς εὐθείας; Γιατί λένε πῶς τὸ εὐθὺ κάμπτεται, καὶ ὁ κύκλος σχεδιάζεται με κέντρο καὶ διάστημα· αὐτὸ εἶναι τόπος τῆς εὐθείας, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ μετράται· γιατί ἡ περιφέρεια ἀπέχει παντοῦ τοῦ ἴδιου ἀπὸ τοῦ κέντρο. Επίσης, ἀπὸ εὐθύγραμμο τμήματα γεννιούνται ὁ κῶνος καὶ ὁ κύλινδρος· ὁ πρῶτος, ὅταν ἓνα τρίγωνο περιστρέφεται με τὴ μίαν πλευρὰ καὶ τὴ βάση γύρω ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, που μένει σταθερὴ· ἐνῶ ὁ κύλινδρος, ὅταν συμβεῖ τοῦ ἴδιου ἀκριβῶς με ἓνα παραλληλόγραμμο. Ἀκόμῃ, πλησιέστερα στὴν ἀρχὴ βρίσκεται τὸ περισσότερο στοιχειώδες, καὶ ἡ στοιχειωδέστερη ὅλων τῶν γραμμῶν εἶναι ἡ εὐθεῖα· γιατί τὸ ἐσωτερικὸ τῆς κυκλικῆς γραμμῆς εἶναι κοῖλο, ἐνῶ τὸ ἐξωτερικὸ τῆς κυρτοῦ. Επιπλέον, οἱ ἀριθμοὶ προηγούνται τῶν σχημάτων, ἐπειδὴ καὶ ἡ μονάδα προηγείται τοῦ σημείου· γιατί τὸ σημεῖο εἶναι μονάδα τοποθετημένη στὸ χωρὸ. Καὶ ὅμως, ἡ μονάδα εἶναι τρίγωνη· γιατί κάθε τρίγωνος ἀριθμὸς, ὅταν πολλαπλασιαστεί ἐπὶ ὀκτὼ καὶ τοῦ προστεθεῖ μίαν μονάδα, γίνε-

γωνος· τοῦτο δὲ καὶ τῇ μονάδι συμβέβηκε· πρότερον οὖν τοῦ κύκλου τὸ τρίγωνον· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ εὐθεῖα τῆς περιφεροῦς. ἔτι τὸ στοιχεῖον εἰς οὐδὲν διαιρεῖται τῶν συνισταμένων ἐξ αὐτοῦ, τοῖς δ' ἄλλοις εἰς τὸ στοιχεῖον ἢ ¹⁰⁰⁴ διάλυσιν. εἰ τοίνυν τὸ μὲν τρίγωνον εἰς οὐδὲν περιφερὲς διαλύεται, τὸν δὲ κύκλον εἰς τέτταρα τρίγωνα τέμνουσιν αἱ δύο διάμετροι, πρότερον ἂν τῇ φύσει καὶ στοιχειωδέστερον εἴη τοῦ κυκλικοῦ τὸ εὐθύγραμμον. ὅτι τοίνυν προηγούμενον μὲν ἐστὶ τὸ εὐθύγραμμον, τὸ δὲ κυκλικὸν ἐπιγιγνόμενον καὶ συμβεβηκός, αὐτὸς ὁ Πλάτων ἐνεδείξατο· τὴν γὰρ γῆν ἐκ κύβων συστησάμενος, ὧν ἕκαστον εὐθύγραμμοι περιέχουσιν ἐπιφάνειαι, σφαιροειδὲς αὐτῆς γεγονέναι τὸ σχῆμά φησι καὶ στρογγύλον. ὥστ' οὐδὲν ἔδει ποιεῖν τῶν περιφερῶν ἴδιον στοιχεῖον, εἰ καὶ τοῖς εὐθυγράμμοις πρὸς ἄλληλά πως συναρμοττομένοις ὁ σχηματισμὸς οὗτος ἐπιγίγνεσθαι πέφυκεν.

^B Ἐτι, εὐθεῖα μὲν ἢ τε μείζων ἢ τε μικροτέρα τὴν αὐτὴν εὐθύτητα διατηρεῖ, τὰς δὲ τῶν κύκλων περιφερείας, ἂν ὧσι σμικρότεραι, καμπυλωτέρας καὶ σφιγγομένας τῇ κυρτότητι μᾶλλον ὀρῶμεν· ἂν δὲ μείζους, ἀνειμένας· ἰστάμενοι γοῦν κατὰ τὴν κυρτὴν περιφέρειαν οἱ μὲν κατὰ σημεῖον οἱ δὲ κατὰ γραμμὴν ἄπτονται τῶν ὑποκειμέ-

ται τετράγωνος· αὐτὸ ἔχει συμβεῖ και στη μονάδα· το τρίγωνο, επομένως, προηγείται του κύκλου· αν ισχύει αυτό, τότε και η ευθεία προηγείται της κυκλικής γραμμής. Ακόμη, το στοιχείο δε διαιρείται σε κανένα από όσα αποτελούνται από αυτό, ενώ τα άλλα πράγματα διαλύονται στο στοιχείο. Αν, λοιπόν, το τρίγωνο δε διαλύεται σε τίποτα κυκλικό, όμως οι δυο διάμετροι τέμνουν τον κύκλο σε τέσσερα τρίγωνα, το ευθύγραμμο τμήμα από τη φύση θα ήταν προγενέστερο και περισσότερο στοιχειώδες από το κυκλικό. Ο ίδιος ο Πλάτων, λοιπόν, απέδειξε ότι το ευθύγραμμο προηγείται, ενώ το κυκλικό είναι μεταγενέστερο και τυχαίο· γιατί, αφού σχημάτισε τη γη από κύβους⁴, που τον καθένα τους περικλείουν ευθύγραμμες επιφάνειες, λέει πως το σχῆμα της έχει γίνει σφαιρικό και στρογγυλό. Επομένως, δε χρειαζόταν να επινοήσει κανένα ιδιαίτερο στοιχείο για τα κυκλικά, αν ο σχηματισμός αυτός, σύμφωνα με τη φύση, προκύπτει και από τα ευθύγραμμα τμήματα, που με κάποιον τρόπο συναρμολογούνται μεταξύ τους.

3. Ακόμη, η ευθεία, είτε είναι μεγαλύτερη είτε μικρότερη, διατηρεί την ίδια ευθύτητα· βλέπουμε, όμως, ότι οι περιφέρειες των κύκλων, αν είναι μικρότερες, καμπυλώνουν και συστέλλονται περισσότερο στην κυρτότητά τους, ενώ, αν είναι μεγαλύτερες, χαλαρώνουν· όταν, λοιπόν, στέκονται πάνω στην κυρτή περιφέρειά τους, ἄλλοι κύκλοι εφάπτονται στα υποκείμενα επίπε-

νων ἐπιπέδων ὥσθ' ὑπονοήσειεν ἄν τις εὐθείας κατὰ μικρά πολλὰς συντιθεμένηας τὴν περιφερῆ γραμμὴν ἀποτελεῖν.

- Ὅρα δὲ μὴ τῶν μὲν ἐνταῦθα κυκλικῶν καὶ σφαιροειδῶν οὐδὲν ἔστιν ἀπηκριβωμένον, ἀλλ' ἐντάσει καὶ περιτάσει τῶν εὐθυγράμμων ἢ μικρότητι τῶν μορίων τῆς
- γ. διαφορᾶς λανθανούσης ἐπιφαίνεται τὸ στρογγύλον καὶ κυκλοειδές, ὅθεν οὐδὲ κινεῖται φύσει τῶν ἐνταῦθα σωμάτων ἐγκυκλίως οὐδὲν ἀλλ' ἐπ' εὐθείας ἅπαντα· τὸ δ' ὄντως σφαιροειδές οὐκ ἔστιν αἰσθητοῦ σώματος ἀλλὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ στοιχεῖον, οἷς καὶ τὴν κυκλοφορητικὴν κίνησιν ὡς προσήκουσαν κατὰ φύσιν ἀποδίδωσιν.

δα σε ἓνα σημεῖο, καὶ ἄλλοι σε μίαν γραμμὴν ἐπομένως, θὰ μπορούσε κάποιος νὰ υποθέσει πὼς οἱ εὐθεῖες, ὅταν συνδεθοῦν πολλές μαζί σε μικρά τμήματα, αποτελοῦν τὴν κυκλικὴν γραμμὴν.

4. Σκέψου ἐπίσης, μήπως κανένα ἀπὸ τὰ κυκλικά ἢ σφαιρικά πράγματα, σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν κόσμον, δὲν ἐγίνε τέλειο, ἀλλὰ παρουσιάζεται σα στρογγυλὸ καὶ κυκλικό, γιατί ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι ορατὴ, καθὼς τὰ εὐθύγραμμα εἶναι τεντωμένα ολόγυρα καὶ τὰ μέρη τους εἶναι μικρά· γι' αὐτὸ καὶ κανένα ἀπὸ τὰ σώματα σ' αὐτό τὸν κόσμον, δὲν κινεῖται ἀπὸ τὴ φύση κυκλικά, ἀλλὰ ὅλα σε εὐθεία· καὶ ἡ πραγματικὴ σφαιρικότητα, δὲν ἀποτελεῖ στοιχεῖο τοῦ αἰσθητοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ⁵, στα ὁποῖα καὶ ἀποδίδει ὁ Πλάτων τὴν κυκλικὴν κίνησιν, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴ φύσιν τούτοις ταιριάζει⁶.

* * *

ΖΗΤΗΜΑ ΣΤ'

Πῶς ποτ' ἐν τῷ Φαίδρῳ λέγεται τὸ τὴν τοῦ πτεροῦ φύσιν, ὑφ' ἧς ἄνω τὸ ἐμβριθὲς ἄγεται, κεκοινωνηκέναι μάλιστα τῶν περὶ τὸ σῶμα τοῦ θείου;

Πότερον ὅτι περὶ ἔρωτος ὁ λόγος ἐστὶ, κάλλους δὲ τοῦ περὶ τὸ σῶμα ὁ ἔρωσ, τὸ δὲ κάλλος ὁμοιότητι τῇ πρὸς
 D τὰ θεῖα κινεῖ καὶ ἀναμιμνήσκει τὴν ψυχὴν; ἢ μᾶλλον οὐδὲν περιεργαστέον ἀλλ' ἀπλῶς ἀκουστέον ὅτι, τῶν περὶ τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς δυνάμεων πλειόνων οὐσῶν, ἡ διαλογιστικὴ καὶ διανοητικὴ μάλιστα τοῦ θείου κεκοι-
 νώνηκεν, ἣν τῶν θείων καὶ οὐρανίων ἔφησεν; ἣν οὐκ ἀ-
 πό τρόπου πτερόν προσηγόρευσεν, ὥς τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν ταπεινῶν καὶ θνητῶν ἀναφέρουσαν.

ΖΗΤΗΜΑ ΣΤ'

Με ποιαν ἄραγε ἐννοία, λέγεται στο Φαίδρο¹, πῶς ἡ φύση του φτεροῦ, που σηκώνει ψηλά το βαρύ, μετέχει περισσότερο ἀπ' ὅλα τα σωματικά στοιχεῖα στο θεῖο;

Μήπως, ἐπειδὴ ὁ λόγος εἶναι γιὰ τον ἔρωτα, καὶ ὁ ἔρωτας σχετίζεται με τὴν ομορφιά τοῦ σώματος, καὶ ἡ ομορφιά, ἐπειδὴ μοιάζει με τὰ θεῖα, παρακινεῖ καὶ βοηθεῖ τὴν ψυχὴ νὰ θυμηθεῖ²; Ἡ, μᾶλλον, δε χρειάζεται καθόλου νὰ ἐπεξεργαστοῦμε τὸ ζήτημα, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ κατανοήσουμε ὅτι, ἀπὸ τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ποὺ βρίσκονται στο σῶμα, καὶ ποὺ εἶναι περισσότερες ἀπὸ μία, μετέχει πιο πολὺ στο θεῖο ἡ λογικὴ καὶ διανοητική, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Πλάτων εἶπε πῶς ἀναφέρεται στα θεῖα καὶ οὐράνια³; Αὐτὴ σωστά τὴν ὀνόμασε φτερό, γιὰτὶ ἀνυψώνει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὰ ταπεινά καὶ θνητά.

* * *

ΖΗΤΗΜΑ Ζ'

Πῶς ποτέ φησιν ὁ Πλάτων τὴν ἀντιπερίστασιν τῆς κινήσεως διὰ τὸ μηδαμοῦ κενὸν ὑπάρχειν αἰτίαν εἶναι τῶν περὶ τὰς ἰατρικὰς σικύας παθημάτων, καὶ τῶν περὶ τὴν κατάποσιν καὶ τὰ ριπτούμενα βάρη καὶ τὰ τῶν ὑδάτων ρεύματα καὶ κεραυνούς, τὴν τε φαινομένην πρὸς ἤλεκτρα καὶ τὴν λίθον τὴν Ἡρακλείαν ὀλκὴν τὰς τε τῶν φθόγγων συμφωνίας; δόξει γὰρ ἀτόπως αἰτίαν <μίαν> παμπόλλων καὶ ἀνομοίων γένεσιν ἐπάγειν παθῶν.

Τὸ μὲν γὰρ περὶ τὴν ἀναπνοὴν ὡς γίνεται τῇ ἀντιπεριστάσει τοῦ ἀέρος, αὐτὸς ἱκανῶς ἀποδέδειξε· τὰ δὲ λοιπὰ πάντα φήσας θαυματουργεῖσθαι καὶ τῷ κενὸν εἶναι μηδὲν περιωθεῖν θ' αὐτὰ ταῦτ' εἰς ἄλληλα καὶ διαμείβεσθαι πρὸς τὰς αὐτῶν ἑδρας ἰόντα, τὴν καθ' ἕκαστον ἐξεργασίαν ἡμῖν ἀφῆκε.

Πρῶτον μὲν οὖν τὸ περὶ τὴν σικύαν τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ περιληφθεὶς ὑπ' αὐτῆς πρὸς τῇ σαρκὶ μετὰ θερμότητος ἤρ' ἐκπυρωθεὶς καὶ γενόμενος τῶν τοῦ χαλκοῦ πόρων ἀραιότερος ἐξέπεσεν οὐκ εἰς κενὴν χώραν, οὐ γὰρ ἔστιν, εἰς δὲ τὸν περιεστῶτα τὴν σικύαν ἐξῶθεν ἀέρα, κάκεινον

ΖΗΤΗΜΑ Ζ'

1. Με ποια ἔννοια λέει ο Πλάτων¹ ὅτι ἡ εναλλαγὴ τῆς κινήσεως², ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει πουθενά κενό, εἶναι αἰτία γι' αὐτά που συμβαίνουν με τὶς ἰατρικὰς βεντούζες, τὴν κατάποση, τὰ βάρη που ρίπτονται, τὰ ρεύματα τοῦ νεροῦ, τοὺς κεραυνούς, τὴν ἑλξη που ἐμφανίζεται πρὸς τὸ ἤλεκτρο καὶ τὴν Ἡράκλεια λίθο³, καὶ τὶς συμφωνίες τῶν φθόγγων; Γιατί θα φανεῖ παράλογο νὰ επικαλεῖται μία αἰτία γιὰ τὴ δημιουργία ἀάπολλων καὶ ἀνόμοιων συμβάντων.

2. Αφοῦ σε ὅ,τι ἀφορὰ τὴν ἀναπνοή, ὁ ἴδιος⁴ ἔχει ἀποδείξει ἱκανοποιητικὰ πῶς γίνεται με τὴν εναλλαγὴ τοῦ ἀέρα· ὅμως, ἀφοῦ εἶπε πῶς ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ἐγίναν με θαυμαστό τρόπο, καὶ πῶς, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει κενό, τὰ ἴδια σπρώχνονται μεταξύ τοὺς ἐδῶ κι ἐκεῖ, καὶ ἐναλλάσσονται πηγαίνοντας στὶς δικές τοὺς θέσεις, ἀφησε σε μας τὴν ἐπεξεργασία καθενός ἀπ' αὐτά.

3. Κατ' ἀρχάς, λοιπόν, στὴν περίπτωση τῆς βεντούζας συμβαίνει τὸ εξῆς· ὁ ἀέρας που αὐτὴ ἐσώκλεισε κοινὰ στὴ σάρκα, ἀφοῦ θερμάνθηκε καὶ ἐγίνε καυτός καὶ λεπτότερος ἀπὸ τοὺς πόρους τοῦ χαλκοῦ, διέρρευσε ὅχι σε κενό χώρο (γιατί τέτοιος δὲν ὑπάρχει), ἀλλὰ στὸν ἀέρα που περιβάλλει ἐξωτερικὰ τὴ βεντούζα, καὶ τὸν ἀπώθησε· κι ἐκεῖνος εἶχε ἀπωθήσει τὸν ἀέρα, που ὑ-

ἀπέωσεν· ὁ δὲ τὸν πρὸ αὐτοῦ· καὶ τοῦτο πάσχων αἰεὶ καὶ δρῶν ὁ ἔμπροσθεν ὑποχωρεῖ, τῆς κενουμένης γλιχόμενος χώρας, ἣν ὁ πρῶτος ἐξέλιπεν· οὕτω δὲ τῇ σαρκὶ περιπίπτων, ἥς ἡ σικύα δέδραχται, καὶ ἀναζέων ἅμα συνεχθλίνει τὸ ὑγρὸν εἰς τὴν σικύαν.

Ἡ δὲ κατάποσις γίνεται τὸν αὐτὸν τρόπον· αἱ γὰρ περὶ τὸ στόμα καὶ τὸν στόμαχον κοιλότητες ἀέρος αἰεὶ πλήρεις εἰσίν· ὅταν οὖν ἐμπισθῇ τὸ σιτίον ὑπὸ τῆς γλώττης, ἅμα καὶ τῶν παρισθμίων ἐνταθέντων, ἐκθλιβόμενος ὁ ἀήρ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἔχεται τοῦ ὑποχωροῦντος καὶ συνεπωθεῖ τὸ σιτίον.

Τὰ δὲ ριπτούμενα βάρη τὸν ἀέρα σχίζει μετὰ πληγῆς ἐμπεσόντα καὶ διίστησιν· ὁ δὲ περιρρέων ὀπίσω, τῷ φύσιν ἔχειν αἰεὶ τὴν ἐρημουμένην χώραν διώκειν καὶ ἀναπληροῦν συνέπεται τῷ ἀφιεμένῳ τὴν κίνησιν συνεπιταχύνων.

Β Αἱ δὲ τῶν κεραυνῶν πτώσεις καὶ αὐταὶ ρίψουσιν εἰκόσιν· ἐκπηδᾷ γὰρ ὑπὸ πληγῆς ἐν τῷ νέφει γενομένης τὸ πυρῶδες εἰς τὸν ἀέρα· κακέϊνος ἀντιτραγεῖς ὑποχωρεῖ, καὶ πάλιν ἐς ταῦτο συμπύπτων ἄνωθεν ἐξωθεῖ κάτω παρὰ φύσιν ἀποβιαζόμενος τὸν κεραυνόν.

πήρχε πρὶν ἀπὸ τοῦ ἴδιο· παθαίνοντας, λοιπόν, αὐτὸ συνεχῶς καὶ ἀντιδρώντας, ὁ ἀέρας που βρίσκεται μπροστά, υποχωρεῖ, τείνοντας νὰ καταλάβει τὸν ἄδειο χώρο, που ὁ πρῶτος ἐγκατέλειψε· καὶ πέφτοντας ἐτσι πάνω στὴ σάρκα που ἡ βεντούζα ἔχει σφίξει, καὶ ἐνῶ συγχρόνως τὴν πιέζει, ἀπορροφᾷ τὸ υγρὸ στὴ βεντούζα.

4. Ἡ κατάποση γίνεται με τὸν ἴδιο τρόπο· γιατί οἱ κοιλότητες στο στόμα καὶ τὸ στομάχι, εἶναι πάντα γεμάτες ἀέρα. Ὅταν, λοιπόν, ἡ γλῶσσα ωθήσει πρὸς τὰ μέσα τὴν τροφή, ἐνῶ συγχρόνως πιεσθούν πρὸς τὰ μέσα καὶ οἱ ἀμυγδαλές, ὁ ἀέρας, καθὼς ἐξωθεῖται πρὸς τὸν οὐρανίσκο, ἀκολουθεῖ αὐτόν που υποχωρεῖ, καὶ σπρώχνει μαζί τὴν τροφή.

5. Τὰ βάρη που ρίπτονται, πέφτοντας πάνω στον ἀέρα σα χτύπημα, τὸν σχίζουν καὶ τὸν χωρίζουν· καὶ αὐτὸς ρέει ολόγυρα πρὸς τὰ πίσω, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴ φύση του μπορεῖ νὰ προχωρεῖ καὶ νὰ ξαναγεμίζει τὸν χώρο που ἀδειάζει, καὶ ἀκολουθεῖ ἀπὸ κοντὰ τὸ ἀντικείμενο που ρίπτεται, ἐπιταχύνοντας συγχρόνως τὴν κίνησή του⁵.

6. Καὶ οἱ ἴδιες οἱ πτώσεις τῶν κεραυνῶν μοιάζουν με ρίψεις· γιατί, ἐξαιτίας ἐνός χτυπήματος στο σύννεφο, ἡ θερμὴ οὐσία τινάσσεται ἔξω στον ἀέρα· καὶ ἐκεῖνος σχίζεται καὶ υποχωρεῖ, καὶ καθὼς πέφτουν μαζί ξανά στο ἴδιο μέρος, σπρώχνει ἀπὸ πάνω τὸν κεραυνὸ ὠθώντας τὸν κάτω, ἀντίθετα με τὴ φύση του.

- Τὸ δ' ἤλεκτρον οὐδὲν ἔλκει τῶν παρακειμένων ὥσπερ οὐδ' ἡ σιδηρίτις λίθος, οὐδὲ προσπηδᾷ τι τούτοις ἀφ' αὐτοῦ τῶν πλησίον· ἀλλ' ἡ μὲν λίθος τινὰς ἀπορροίας ἐξίησιν ἐμβριθεῖς καὶ πνευματώδεις, αἷς ὁ συνεχῆς ἀναστελλόμενος ἀῆρ ὠθεῖ τὸν πρὸ αὐτοῦ· καχεῖνος ἐν κύκλῳ περιῶν καὶ ὑπονοστώων αὖθις ἐπὶ τὴν κενουμένην
- C. χώραν ἀποβιάζεται καὶ συνεφέλκεται τὸν σίδηρον. τὸ δ' ἤλεκτρον ἔχει μὲν τι φλογοειδὲς ἢ πνευματικόν, ἐκβάλλει δὲ τοῦτο τρίψει τῆς ἐπιφανείας, τῶν πόρων ἀναστομωθέντων· τὸ δὲ ταῦτό μὲν ἐκπεσὼν ποιεῖ τῷ τῆς σιδηρίτιδος, ἐφέλκεται δὲ τῶν πλησίον τὰ κουφότατα καὶ ξηρότατα διὰ λεπτότητα καὶ ἀσθένειαν· οὐ γάρ ἐστιν ἰσχυρόν οὐδ' ἔχει βάρος οὐδὲ ῥύμην πλῆθος ἀέρος ἐξῶσαι δυναμένην, ὥ τῶν μειζόνων, ὥσπερ ἡ σιδηρίτις, ἐπικρατήσῃ. πῶς οὖν οὔτε λίθον οὔτε ξύλον ὁ ἀῆρ ἀλλὰ μόνον τὸν σίδηρον ὠθεῖ καὶ προστέλλει πρὸς τὴν λίθον; αὕτη δ' ἐστὶ μὲν ἀπορία κοινὴ πρὸς τε τοὺς ὅλκῃ τῆς λίθου καὶ τοὺς φορᾷ τοῦ σιδήρου τὴν σύμπηξιν οἰομένους γίνεσθαι τῶν σωμάτων, εὐλύτος δ' ἂν οὕτως ὑπὸ τοῦ
- D. Πλάτωνος. ὁ σίδηρος οὐτ' ἄγαν ἀραιὸς ἐστὶν ὥς ξύλον οὐτ' ἄγαν πυκνὸς ὥς χρυσὸς ἢ λίθος, ἀλλ' ἔχει πόρους

7. Το ἤλεκτρο δεν ἔλκει κανένα ἀπὸ τα ἀντικείμενα που βρίσκονται κοντά του, ὅπως δεν ἔλκει καὶ ἡ σιδηρίτις λίθος, οὔτε κάποιο κοντινὸ τους ἀντικείμενο πετάγεται μόνο του σ' αὐτά· ἀλλὰ ἡ λίθος ἀποβάλλει κάποιες βαριές ἀπορροές ὅμοιες με φύσημα, που ἀπωθoύν τον πυκνὸ ἀέρα, κι αὐτός, με τὴ σειρὰ του, ωθεῖ τον ἀέρα που υπήρχε πρὶν ἀπὸ τον ἴδιο· ἐκεῖνος, καθὼς κινεῖται κυκλικά καὶ επανέρχεται ξανά στο χώρο που ἀδειάζει, ἀπωθεῖ τον σίδηρο καὶ τον συμπαράσύρει. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, το ἤλεκτρο περιέχει κάτι, που μοιάζει με φλόγα ἢ φύσημα, καὶ το ἐκπέμπει με τὴν τριβὴ τῆς ἐπιφανείας του, ὅταν οἱ πόροι του διασταλοῦν· μόλις αὐτὸ διαρρεῦσει, ενεργεῖ ὅπως ἡ σιδηρίτις λίθος, καὶ παράσύρει τα πιο ελαφρά καὶ ξηρά ἀπὸ τα κοντινά του ἀντικείμενα, ἐπειδὴ εἶναι ελαφρὺ καὶ ἀσθενές· δηλαδὴ δεν εἶναι ἰσχυρό, οὔτε ἔχει βάρος καὶ δύναμη, που μπορεῖ νὰ ἀπωθήσῃ μεγάλη ποσότητα ἀέρα, με τον ὁποῖο θὰ ἐπικρατήσῃ στα μεγαλύτερα ἀντικείμενα, ὅπως κάνει ἡ σιδηρίτις λίθος. Πῶς, λοιπόν, ο ἀέρας δεν ωθεῖ τὴν πέτρα ἢ το ξύλο, ἀλλὰ μόνο τον σίδηρο, καὶ τον σπρώχνει πρὸς τὴ λίθο; Αὕτη εἶναι κοινὴ ἀπορία γιὰ ὅσους νομίζουν πως ἡ σύνδεση των σωμάτων γίνεται με τὴν ἔλξη τῆς λίθου, καὶ γιὰ ὅσους νομίζουν πως γίνεται με τὴ μετατόπιση τοῦ σιδήρου· ὁ Πλάτων, ὁμῶς, θὰ ἔδινε τὴν ἐξῆς λύση. Ὁ σίδηρος δεν εἶναι υπερβολικά ἀραιός, ὅπως το ξύλο, οὔτε υπερβολικά πυκνός, ὅπως ὁ χρυσός ἢ ἡ πέτρα, ἀλλὰ ἔχει πόρους, διε-

καὶ οἴμους καὶ τραχύτητας διὰ τὰς ἀνωμαλίας τῶ ἀέρι
συμμέτρους, ὥστε μὴ ἀπολισθαίνειν ἀλλ' ἔδραις τισὶν
ἐνισχύμενον καὶ ἀντερείσσει περιπλοκὴν σύμμετρον ἐ-
χούσαις, ὡς ἂν ἐμπέσῃ πρὸς τὴν λίθον φερόμενος, ἀπο-
βιάζεσθαι καὶ προωθεῖν τὸν σίδηρον. τούτων μὲν οὖν
τοιούτος τις ἂν εἴη λόγος.

Ἡ δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ὑδάτων ρύσις οὐχ ὁμοίως εὐσύνοπ-
τον ἔχει τὸν τῆς ἀντιπεριώσεως τρόπον. ἀλλὰ χρὴ κα-
ταμανθάνειν τὰ λιμναῖα τῶν ὑδάτων ἀτρεμοῦντα καὶ
Ε μένοντα τῶ περιεχέσθαι καὶ συναγαγεῖν πανταχόθεν
αὐτοῖς ἀκίνητον ἀέρα, μηδαμοῦ κενὴν ποιοῦντα χώραν.
τὸ γοῦν ἐπιπολῆς ὕδωρ ἐν τε ταῖς λίμναις καὶ ἐν τοῖς
πελάγεσι δονεῖται καὶ κυμαίνεται τοῦ ἀέρος σάλον
λαμβάνοντος· ἔπεται γὰρ εὐθύς μεθισταμένῳ καὶ συνα-
πορρεῖ διὰ τὴν ἀνωμαλίαν· ἡ γὰρ κάτω πληγὴ τὴν κοι-
λότητα ποιεῖ τοῦ κύματος, ἡ δ' ἄνω τὸν ὄγκον, ἄχρις οὗ
καταστῇ καὶ παύσῃται, τῆς περιεχούσης τὰ ὑγρά χώρας
ἰσταμένης. αἱ ρύσεις οὖν τῶν φερομένων αἰεὶ τὰ ὑποχω-
ροῦντα τοῦ ἀέρος διώκουσαι τοῖς δ' ἀντιπεριωθυμένοις
ἐλαυνόμεναι τὸ ἐνδελεχὲς καὶ ἀλώφητον ἔχουσι. διὸ καὶ
F φέρονται θάττον οἱ ποταμοὶ πληθύνοντες· ὅταν δ' ὀλίγον

ξόδους καὶ ακανόνιστες επιφάνειες, που, ἐπειδὴ εἶναι
ἀνώμαλες, εἶναι κατάλληλες ὥστε ο ἀέρας νὰ μὴ διαρ-
ρέει, ἀλλὰ νὰ σπρώχνει καὶ νὰ ωθεῖ τὸν σίδηρο μπρο-
στά, καθὼς ἐμποδίζεται ἀπὸ κάποια στηρίγματα καὶ
αντερείσματα, που συνδέονται κατάλληλα γιὰ νὰ πέ-
φτει ο ἀέρας με ορμὴ στὴ λίθο. Γι' αὐτά, λοιπόν, κά-
πως ἐστὶ μπορούμε νὰ μιλήσουμε.

8. Δὲν εἶναι, ὅμως, ἐξίσου εὐκόλο νὰ καταλάβουμε
πὼς γίνεται ἡ ὠθησι καὶ ἀνακύκλωσι τῆς ροῆς τῶν υ-
δάτων πάνω στὴ γῆ. Ἀλλὰ, πρέπει νὰ παρατηρήσει
κανεὶς πὼς τὰ νερά τῶν λιμνῶν μένου ἀκίνητα καὶ
στάσιμα, γιὰτὶ χύθηκαν ολόγυρα καὶ συνέλεξαν ἀπ' ὅ-
λες τὶς πλευρὲς ἀκίνητο ἀέρα, που δὲν ἀφήνει πουθενά
κενὸ χωρὸ. Βέβαια, τὸ νερό τῆς επιφάνειας στὶς λίμνες
καὶ τὰ πελάγη, ταλαντεύεται καὶ κυματίζει, ὅταν ο α-
έρας μετακινεῖται, γιὰτὶ τὸν ἀκολουθεῖ ἀμέσως μόλις
αὐτός ἀλλάζει θέσι, καὶ ἀπομακρύνονται μαζί ἐπειδὴ
ἔχουν ἀνώμαλη επιφάνεια· γιὰτὶ τὸ χτύπημα πρὸς τὰ
κάτω δημιουργεῖ τὴν κοιλότητα τοῦ κύματος, ἐνὼ τὸ
χτύπημα πρὸς τὰ πάνω τοῦ δίνει ὕψος, ὥσπου νὰ κα-
ταλαγιάσει καὶ νὰ σταματήσει, ἐνὼ ο χωρὸς που πε-
ριέχει τὰ νερά, ἡσυχάζει. Τὰ ρεύματα, λοιπόν, τῶν
τρεχομένων νερῶν, που συνεχῶς ἀκολουθοῦν τὸν α-
έρα που υποχωρεῖ, καὶ παρασύρονται ἀπ' αὐτόν που
ωθεῖται καὶ ἀνακυκλώνεται, ρέουν διαρκῶς καὶ ἀστα-
μάτητα. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ποτάμια κυλοῦν πιο γρήγο-
ρα, ὅταν γεμίζουν· ὅταν, ὅμως, τὸ νερό εἶναι λίγο καὶ

ἢ καὶ κοῖλον, ἢ ἔται το ὑγρὸν ὑπ' ἀσθενείας, οὐχ ὑπεί-
κοντος τοῦ ἀέρος οὐδὲ πολλὴν ἀντιπερίστασιν λαμβά-
νοντος. οὕτω δὲ καὶ τὰ πηγαῖα τῶν ὑδάτων ἀναγκαῖον
ἐστὶν ἀναφέρεσθαι, τοῦ θύραθεν ἀέρος εἰς τὰς κενουμέ-
νας ἐν βάθει χώρας ὑποφερομένου καὶ πάλιν θύραζε τὸ
1006 ὕδωρ ἐκπέμποντος. οἴκου δὲ βαθυσκίου καὶ περιέχοντος
ἀέρα νήνεμον ὕδατι ῥανθὲν ἔδαφος πνεῦμα ποιεῖ καὶ ἄ-
νεμον, μεθισταμένου τοῦ ἀέρος ἐξ ἔδρας παρεμπίπτοντι
τῷ ὑγρῷ καὶ πληγὰς λαμβάνοντος. οὕτως ἐξωθεῖσθαι θ'
ὑπ' ἀλλήλων καὶ ἀνθυπεῖκιν ἀλλήλοις πέφυκεν, οὐχ
οὔσης κενότητος ἐν ἣ θάτερον ἰδρυθὲν οὐ μεθέξει τῆς
θατέρου μεταβολῆς.

Καὶ μὴν τὰ περὶ τῆς συμφωνίας αὐτὸς εἵρηκεν, ὃν
τρόπον ὁμοιοπαθεῖς αἱ κινήσεις ποιῶσι τοὺς φθόγ-
γους. ὁξὺς μὲν γὰρ ὁ ταχύς γίγνεται βαρὺς δ' ὁ βραδύς·
διὸ καὶ πρότερον κινῶσι τὴν αἴσθησιν οἱ ὁξεῖς· ὅταν δὲ
τούτοις ἤδη μαραινομένοις καὶ ἀπολήγουσιν οἱ βραδεῖς
B ἐπιβάλωσιν ἀρχόμενοι, τὸ κραθὲν αὐτῶν δι' ὁμοιοπά-
θειαν ἡδονὴν τῇ ἀκοῇ παρέσχεν, ἣν συμφωνίαν καλοῦ-
σιν. ὅτι δὲ τούτων ὄργανον ὁ ἀήρ ἐστὶ, ῥάδιον συνιδεῖν
ἐκ τῶν προειρημένων. ἔστι γὰρ ἡ φωνὴ πληγὴ τοῦ αἰ-
σθανομένου δι' ὧτων ὑπ' ἀέρος· πλήττει γὰρ πληγεῖς ὁ

ρηχό, ηρεμεῖ ἀπὸ ἀδυναμίας, ἐπειδὴ ὁ αἶρας δὲν υπο-
χωρεῖ, καὶ δὲν ἀνακυκλῶνεται πολὺ. Ἔτσι, ἀναγκα-
στικά, ἀναβλύζουν τὰ νερά τῶν πηγῶν, καθὼς ὁ αἶ-
ρας ἀπὸ ἐξῶ κινεῖται πρὸς τὰ κάτω βαθιά, στους χώ-
ρους που αδειάζουν, καὶ ωθεῖ ξανά τὸ νερό πρὸς τὰ ἐ-
ξῶ. Καὶ σὲ ἓνα σπίτι βαθύσκιωτο, που περιέχει ἥρεμο
αἶρα, τὸ ραντισμένο με νερό πάτωμα παράγει φύσημα
καὶ ρεῦμα, καθὼς ὁ αἶρας μετακινεῖται ἀπὸ τῆ θέσης
τοῦ ἐξαιτίας τῆς υγρασίας που εμφανίζεται, καὶ δέχε-
ται τὰ χτυπήματά της. Ἔτσι, ἀπὸ τῆ φύσης τὸ ἓνα α-
πωθεῖ καὶ ἀπομακρύνει τὸ ἄλλο ἀμοιβαία, γιὰτὶ δὲν υ-
πάρχει κενὸς χώρος, στὸν ὁποῖο, ἀφ' ὅπου τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ
δύο ἐγκατασταθεῖ, δὲ θὰ συμβάλει στὴ μεταβολὴ τοῦ
ἄλλου.

9. Καὶ ὁμῶς, σχετικὰ με τὸ θέμα τῆς ἀρμονίας, ὁ ἰ-
δίος ἔχει πεῖ ⁶ με ποῖον τρόπο οἱ κινήσεις κάνουν τοὺς
ἤχους νὰ μεταβάλλονται ὁμοῖα. Γιὰτὶ ὁ γρήγορος ἤ-
χος γίνεται ὁξὺς καὶ ὁ ἀργὸς γίνεται χαμηλός· γι' αὐ-
τὸ καὶ διεγείρουν γρηγορότερα τὴν αἴσθησιν οἱ ὁξεῖς· ὅ-
ταν, ὁμῶς, οἱ χαμηλοὶ ἀρχίζουν νὰ προστίθενται στοὺς
ὁξεῖς τὴν ὥρα που σβῆνουν πια καὶ τελειώνουν, τὸ α-
ποτέλεσμα τῆς μείξης τοὺς, ἐπειδὴ μεταβάλλονται με
τὸν ἴδιο τρόπο, προκαλεῖ στὴν ἀκοή εὐχαρίστηση, που
τὴν ὀνομάζουν ἀρμονία. Καὶ εἶναι εὐκόλο νὰ συμπερά-
νει κανεὶς, ἀπὸ ὅσα εἰπώθησαν πρὶν⁷, πῶς ὁ αἶρας α-
ποτελεῖ ὄργανο γιὰ τὴν ἀντίληψή τους. Γιὰτὶ ὁ ἤχος
εἶναι χτύπημα τοῦ ἀέρα σ' αὐτὸν που αἰσθάνεται με τὰ

ἄηρ ὑπὸ τοῦ κινήσαντος, ἂν μὲν ᾗ σφοδρόν, ὁξέως, ἂν δ' ἁμβλύ, μαλακώτερον· ὁ δὲ σφόδρα καὶ συντόνως πληγεῖς προσμίγνυσι τῇ ἀκοῇ πρότερος, εἶτα περιῶν πάλιν καὶ καταλαμβάνων τὸν βραδύτερον συνέπεται καὶ συμπαραπέμπει τὴν αἴσθησιν.

αφτιά· δηλαδή ο αέρας, αφού τον χτυπήσει αυτό που τον κινεί, χτυπά με οξύτητα, αν το χτύπημα είναι σφοδρό· αν όμως είναι αδύναμο, χτυπά πιο μαλακά. Ο αέρας, λοιπόν, που χτυπήθηκε σφοδρά και ορμητικά, πλησιάζει γρηγορότερα στην ακοή· έπειτα, καθώς κινείται πάλι κυκλικά, προλαβαίνει τον αέρα που κινείται βραδύτερα και τον ακολουθεί, και συνοδεύει μαζί του την αίσθηση.

* * *

ΖΗΤΗΜΑ Η'

*Πῶς λέγει τὰς ψυχὰς ὁ Τίμαιος εἰς τε γῆν καὶ σελή-
νην καὶ τᾶλλα ὅσα ὄργανα χρόνου σπαρῆναι;*

- C *Πότερον οὕτως ἐκίνει τὴν γῆν, ὥσπερ ἥλιον καὶ σελή-
νην καὶ τοὺς πέντε πλάνητας, οὓς ὄργανα χρόνου διὰ
τὰς τροπὰς προσηγόρευε, καὶ ἔδει τὴν γῆν ἰλλομένην
περὶ τὸν διὰ πάντων πόλον τεταμένον μὴ μεμηχανῆ-
σθαι συνεχομένην καὶ μένουσαν, ἀλλὰ στρεφομένην καὶ
ἀνειλουμένην νοεῖν, ὥς ὕστερον Ἀρίσταρχος καὶ Σέλευ-
κος ἀπεδείκνυσαν, ὁ μὲν ὑποτιθέμενος μόνον ὁ δὲ Σέ-
λευκος καὶ ἀποφαινόμενος; Θεόφραστος δὲ καὶ προσι-
στορεῖ τῷ Πλάτῳ πρεσβυτέρῳ γενομένῳ μεταμέλειν,
ὥς οὐ προσήκουσαν ἀποδόντι τῇ γῇ τὴν μέσσην χώραν
τοῦ παντός.*

"Ἡ τούτοις μὲν ἀντίκειται πολλὰ τῶν ὁμολογουμένως

- D *ἀρεσκόντων τῷ ἀνδρί, μεταγραφτέον δὲ τὸ "χρόνου"
"χρόνω" λαμβάνοντας ἀντὶ τῆς γενικῆς τὴν δοτικὴν, καὶ
δεκτέον ὄργανα μὴ τοὺς ἀστέρας ἀλλὰ τὰ σώματα τῶν*

ΖΗΤΗΜΑ Η'

1. Με ποια έννοια λέει ο Τίμαιος¹, πως οι ψυχές φυ-
τεύθηκαν στη γη, στη σελήνη, και σε όσα άλλα είναι
όργανα του χρόνου;

Τι από τα δύο συμβαίνει: απέδιδε στη γη κίνηση σαν
εκείνη του ήλιου, της σελήνης και των πέντε πλανη-
τών, που τους αποκαλούσε όργανα του χρόνου εξαιτί-
ας των περιφορών τους²; Και έπρεπε κανείς να θεωρεί
πως η γη, που περιστρέφεται γύρω από τον εκτεινόμε-
νο μέσα στο σύμπαν άξονα, έχει έντεχνα κατασκευα-
στεί για να μη συγκρατείται και να μη μένει ακίνητη,
αλλά να περιστρέφεται και να στροβιλίζεται, όπως έ-
δειξαν αργότερα ο Αρίσταρχος³ και ο Σέλευκος⁴, ο
πρώτος κάνοντας μόνο μια υπόθεση, ενώ ο Σέλευκος
επιπλέον το απέδειξε; Ο Θεόφραστος⁵, μάλιστα, διη-
γείται πως ο Πλάτων, όταν γέρασε, μετάνιωσε που α-
πέδωσε στη γη την κεντρική θέση στο σύμπαν, γιατί
δεν της ταιριάζει.

2. 'Η, πολλά απ' όσα ομολογεί και αποδέχεται ο άν-
θρωπος, έρχονται σε αντίθεση με αυτά, και τότε πρέ-
πει να αλλάξουμε το «του χρόνου» και να γράφουμε
«στο χρόνο», κάνοντας δεκτή τη δοτική αντί για τη γε-
νική, και να αποδεχτούμε πως όργανα δε λέγονται οι
αστέρες, αλλά τα σώματα των ζώων; Όπως ακριβώς

ζῶων λέγεσθαι; καθάπερ Ἀριστοτέλης ὥριστο τὴν φυ-
χὴν "εντελέχειαν σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ δυνάμει
ζῶν ἔχοντος." ὥστε τοιοῦτον εἶναι τὸν λόγον· αἱ φυ-
χαὶ εἰς τὰ προσήκοντα ὀργανικά σώματα ἐν χρόνῳ κα-
τεσπάρησαν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρὰ τὴν δόξαν ἐστίν· οὐ
γὰρ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις ὄργανα χρόνου τοὺς ἀστέρας
εἴρηκεν, ὅπου καὶ τὸν ἥλιον αὐτὸν εἰς διορισμὸν καὶ φυ-
E λακὴν ἀριθμῶν χρόνου γεγονέναι φησὶ μετὰ τῶν ἄλλων
πλανήτων.

"Ἀριστον οὖν τὴν γῆν ὄργανον ἀκούειν χρόνου μὴ
κινουμένην ὥσπερ τοὺς ἀστέρας, ἀλλὰ τῷ περὶ αὐτὴν
μένουσας αἰὶ παρέχειν ἐκείνοις φερομένοις ἀνατολὰς
καὶ δύσεις, αἷς τὰ πρῶτα μέτρα τῶν χρόνων, ἡμέραι καὶ
νύχτες, ὀρίζονται· διὸ καὶ φύλακα καὶ δημιουργὸν αὐ-
τὴν ἀτρεκῇ νυκτὸς καὶ ἡμέρας προσεῖπε· καὶ γὰρ οἱ τῶν
ὥρολογίων γνώμονες οὐ συμμεθιστάμενοι ταῖς σκιαῖς
ἀλλ' ἐστῶτες ὄργανα χρόνου καὶ μέτρα γεγόνασιν,
μιμούμενοι τῆς γῆς τὸ ἐπιπροσθοῦν τῷ ἡλίῳ περὶ αὐτὴν
ὑποφερομένῳ, καθάπερ εἶπεν Ἐμπεδοκλῆς

νύχτα δὲ γαῖα τίθησιν, ὑφισταμένη φαέεσσι.

F τοῦτο μὲν οὖν τοιαύτην ἔχει τὴν ἐξήγησιν.

Ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἂν τις ὑπὶδοιτο, μὴ παρὰ τὸ εἰκὸς ὁ

ο Ἀριστοτέλης ὅρισε τὴν ψυχὴν ὡς "εντελέχεια ενός φυ-
σικοῦ ὀργανικοῦ σώματος, που ἔχει τὴ δυνατότητα
για ζωὴ", ὥστε ὅσα λέει νὰ σημαίνουν τὸ ἐξῆς: πὼς οἱ
ψυχές φυτεύθηκαν με ἀφθονία στα κατὰλληλα ὀργανι-
κά σώματα, με τὴν πάροδο τοῦ χρόνου; Ἀλλὰ καὶ αὐ-
τό εἶναι ἀντίθετο με τὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνος· γιατί ἔ-
χει ἀποκαλέσει ὄχι μία, ἀλλὰ πολλές φορές τοὺς ἀστέ-
ρες ὄργανα τοῦ χρόνου, ἀφοῦ λέει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἡ-
λιος ἔχει δημιουργηθεῖ μαζί με τοὺς ἄλλους πλανήτες
"για τὴ διάκριση καὶ τὴ διαφύλαξη τῶν ἀριθμῶν τοῦ
χρόνου".⁶

3. Το καλύτερο, λοιπόν, εἶναι νὰ ἐννοήσουμε πὼς ἡ
γῆ εἶναι ὄργανο τοῦ χρόνου, ὄχι γιατί κινεῖται ὅπως οἱ
ἀστέρες, ἀλλὰ γιατί, μένοντας πάντα ἀκίνητη, παρέ-
χει σ' ἐκείνους που κινούνται γύρω τῆς ἀνατολῆς καὶ
δύσεις, οἱ ὁποῖες ὀρίζουν τὰ πρῶτα μέτρα τοῦ χρόνου,
δηλαδή τις ἡμέρες καὶ τις νύχτες· γι' αὐτό καὶ τὴν ἀ-
ποκάλεσε αὐστηρό "φύλακα καὶ τεχνίτη τῆς νύχτας
καὶ τῆς ἡμέρας"⁷ γιατί καὶ οἱ γνώμονες τῶν ρολο-
γιῶν ἀποτελοῦν ὄργανα καὶ μέτρα τοῦ χρόνου, ὄχι
ἀλλάζοντας θέση μαζί με τις σκιές, ἀλλὰ μένοντας
σταθεροί, καθὼς μιμούνται τὴ στάση τῆς γῆς μπροστά
στον ἥλιο, ὅταν αὐτὸς κινεῖται γύρω τῆς καὶ κάτω, ὅ-
πως ἀκριβῶς εἶπε ὁ Ἐμπεδοκλής.⁸

ἡ γῆ δημιουργεῖ τὴ νύχτα, ὅταν ἐκτίθεται στο φῶς.
Αὐτό, λοιπόν, ἐστὶ ἐξηγείται.

4. Περισσότερο, ὁμως, θὰ φοβόταν κάποιος τὸ ἐξῆς·

ἥλιος καὶ ἀτόπως λέγεται μετὰ τῆς σελήνης καὶ τῶν
 πλανήτων εἰς διορισμὸν χρόνου γεγονέναι. καὶ γὰρ ἄλ-
 λως μέγα τοῦ ἡλίου τὸ ἀξίωμα καὶ ὑπ' αὐτοῦ Πλάτω-
 νος ἐν Πολιτείᾳ βασιλεὺς ἀνηγόρευται παντὸς τοῦ αἰ-
 1007 σθητοῦ καὶ κύριος, ὥσπερ τοῦ νοητοῦ τὸ ἀγαθόν· ἐκεί-
 νου γὰρ ἔγγονος λέγεται, παρέχων τοῖς ὁρατοῖς μετὰ
 τοῦ φαίνεσθαι τὸ γίνεσθαι, καθάπερ ἀπ' ἐκείνου τὸ εἶ-
 ναι καὶ τὸ γινώσκεισθαι τοῖς νοητοῖς ὑπάρχει. τὸν δὴ
 τοιαύτην φύσιν ἔχοντα καὶ δύναμιν τηλικαύτην θεὸν
 ὄργανον χρόνου γεγονέναι καὶ μέτρον ἐναργές τῆς πρὸς
 ἀλλήλας βραδυτῆτι καὶ τάχει τῶν ὀκτώ σφαιρῶν δια-
 φορᾶς οὐ πάνυ δοκεῖ πρεπῶδες οὐδ' ἄλλως εὐλογον εἶ-
 ναι. ῥητέον οὖν τοὺς ὑπὸ τούτων ταραττομένους δι' ἄ-
 γνοιαν οἶεσθαι τὸν χρόνον μέτρον εἶναι κινήσεως καὶ
 ἀριθμὸν κατὰ <τὸ> πρότερον καὶ ὕστερον ὡς Ἀριστο-
 1008 τέλης εἶπεν, ἢ τὸ ἐν κινήσει ποσόν ὡς Σπεύσιππος, ἢ δι-
 ἄστημα κινήσεως ἄλλο δ' οὐδὲν ὡς ἔνιοι τῶν Στωικῶν
 ἀπὸ συμβεβηκότος ὀριζόμενοι τὴν δ' οὐσίαν αὐτοῦ καὶ
 τὴν δύναμιν οὐ συνορῶντες, ἦν ὃ γε Πίνδαρος ἔοικεν οὐ
 φαύλως ὑπονοῶν εἰπεῖν ἀνακτα τὸν πάντων ὑπερβάλ-

μήπως λέγεται, ἀντίθετα με ὅ,τι εἶναι πιθανό και λο-
 γικό, πως ο ἥλιος ἔχει δημιουργηθεῖ μαζί με τη σελή-
 νη και τους πλανήτες για τη διάκριση του χρόνου⁹.
 Γιατί, επιπλέον, ο ἥλιος ἔχει υψηλή θέση, και ο ἴδιος ο
 Πλάτων στην Πολιτεία¹⁰ τον ἔχει αναγορεύσει βασι-
 λιά και κύριο όλων των αισθητῶν, ὅπως ἔχει αναγο-
 ρεύσει το αγαθὸ βασιλιά και κύριο του νοητοῦ· γιατί
 λέγεται πως γεννήθηκε ἀπὸ το αγαθὸ, παρέχοντας
 στα ορατά, μαζί με την ιδιότητα να φαίνονται, και την
 ιδιότητα να ὑπάρχουν, ὅπως, ακριβῶς, η ιδιότητα των
 νοητῶν να ὑπάρχουν και να γίνονται γνωστά, προέρ-
 χεται ἀπὸ το αγαθὸ. Βέβαια, δε φαίνεται να εἶναι πο-
 λύ ταιριαστό, οὔτε ἐπίσης λογικό, ο θεός, που ἔχει τέ-
 τοια φύση και τόσο μεγάλη δύναμη, να αποτελεί ὄρ-
 γανο του χρόνου και ορατὸ μέτρο της διαφορᾶς των ο-
 κτώ σφαιρῶν μεταξύ τους, στη βραδύτητα και την τα-
 χύτητα¹¹. Πρέπει, λοιπόν, να πούμε, πως ὅσοι ταρα-
 χθηκαν ἀπ' αὐτά, ἐξαιτίας της ἀγνοίας τους νομίζουν
 πως ο χρόνος εἶναι "μέτρο της κίνησης και αριθμός,
 σύμφωνα με το προτερόχρονο και το υστερόχρονο", ὅ-
 πως εἶπε ο Ἀριστοτέλης¹², ἢ "η ποσότητα που κινεῖ-
 ται", ὅπως εἶπε ο Σπεύσιππος¹³, ἢ "το διάστημα της
 κίνησης" και τίποτε ἄλλο, ὅπως εἶπαν μερικοὶ ἀπὸ
 τους Στωικούς¹⁴, που τον ὀρίζουν ως τυχαίον συμβάν
 και δεν αντιλαμβάνονται την οὐσία και τη δύναμή του,
 για την οποία, μάλιστα, φαίνεται δίχως ἀμφιβολία
 πως ο Πίνδαρος εἶπε «ο ἄρχοντας χρόνος, που εἶναι α-

λόντα χρόνον μακάρων ὃ τε Πυθαγόρας, ἐρωτηθεὶς τί χρόνος ἐστί, τὴν τοῦ ὅλου ψυχὴν εἶπεῖν. οὐ γὰρ πάθος οὐδὲ συμβεβηκὸς ἥς ἔτυχε κινήσεως ὁ χρόνος ἐστίν, αἰτία δὲ καὶ δύναμις καὶ ἀρχὴ τῆς πάντα συνεχοῦσης τὰ γιγνόμενα συμμετρίας καὶ τάξεως, ἣν ἡ τοῦ ὅλου φύσις

C. ἔμφυχος οὕσα κινεῖται· μᾶλλον δὲ κίνησις οὕσα καὶ τάξις αὐτὴ καὶ συμμετρία χρόνος καλεῖται·

πάντα γὰρ δι' ἀφόφου

βαίνων κελεύθου κατὰ δίκην τὰ θνήτ' ἄγει·

καὶ γὰρ ἡ ψυχῆς οὐσία κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἀριθμοὺς ἦν αὐτὸς ἑαυτὸν κινῶν. διὸ δὴ καὶ Πλάτων ἔφη χρόνον ἅμα μετ' οὐρανοῦ γεγονέναι, κίνησιν δὲ καὶ πρὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ γενέσεως. χρόνος δ' οὐκ ἦν· οὐδὲ γὰρ τάξις οὐδὲ μέτρον οὐδὲν οὐδὲ διορισμός, ἀλλὰ κίνησις ἀόριστος ὥσπερ ἄμορφος ὕλη χρόνου καὶ ἀσχημάτιστος· ἐφελκύσασα δὲ πρόνοια καὶ καταλαβοῦσα τὴν μὲν ὕλην σχήμασι τὴν δὲ κίνησιν περιόδοις, τὴν μὲν κόσμον ἅμα τὴν δὲ χρόνον ἐποίησεν. εἰκόνες δ' εἰσὶν ἅμφω τοῦ θεοῦ,

D. τῆς μὲν οὐσίας ὁ κόσμος τῆς δ' αἰδιότητος <ὁ> χρόνος, ἐν κινήσει, καθάπερ ἐν γενέσει θεὸς ὁ κόσμος. ὅθεν ὁμοῦ γεγονότας φησὶν ὁμοῦ καὶ λυθῆσθαι πάλιν, ἂν τις αὐ-

νώτερος ἀπ' ὅλους τοὺς μακάριους θεοὺς»,¹⁵ καὶ ο Πυθαγόρας, ὅταν ρωτῆθηκε τι εἶναι ὁ χρόνος, ἀπάντησε πως εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ σύμπαντος.¹⁶ Γιατί ὁ χρόνος δεν εἶναι μεταβολὴ ἢ συμβάν ἀπὸ κάποια τυχαία κίνηση, ἀλλὰ αἰτία, δύναμη, καὶ ἀρχὴ τῆς συμμετρίας καὶ τῆς τάξης που συνέχει ὅλα ὅσα γίνονται, σύμφωνα με τὴν ὁποία κινεῖται ἡ φύση τοῦ σύμπαντος, που εἶναι ἐμφυχὴ καὶ μᾶλλον, ἐπειδὴ ἡ ἴδια εἶναι κίνηση, τάξη καὶ συμμετρία, ονομάζεται χρόνος,

γιατί καθοδηγεῖ δίκαια

ὅλα τα θνητά, περπατώντας σε δρόμο ἀθόρυβο·¹⁷ καὶ μάλιστα, ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, σύμφωνα με τοὺς παλαιοὺς, "ἦταν ἀριθμός, που ὁ ἴδιος κινούσε τὸν ἑαυτό του". Γι' αὐτό, βέβαια, καὶ ὁ Πλάτων εἶπε, πως ὁ χρόνος ἔχει δημιουργηθεῖ ταυτόχρονα με τὸν οὐρανὸ· ὁμῶς ἡ κίνηση υπῆρχε καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ.¹⁸ Ὁ χρόνος, ὡστόσο, δεν υπῆρχε· γιατί δεν υπῆρχε τάξη, οὔτε κανένα μέτρο καὶ διάκριση, ἀλλὰ ἀόριστη κίνηση, σαν ὕλη τοῦ χρόνου χωρὶς μορφή καὶ σχῆμα· ὁμῶς ἡ πρόνοια, που τράβηξε καὶ τακτοποίησε τὴν ὕλη με σχήματα καὶ τὴν κίνηση με περιόδους, ἔκανε συγχρόνως τὴν πρώτη κόσμον καὶ τὴ δεύτερη χρόνο. Καὶ οἱ δύο, λοιπόν, εἶναι εἰκόνες τοῦ θεοῦ· ὁ κόσμος εἶναι εἰκόνα τῆς οὐσίας του, ἐνῶ ὁ χρόνος εἶναι εἰκόνα τῆς αἰωνιότητάς του, ὅταν κινεῖται, ὅπως καὶ ὁ κόσμος σε δημιουργία εἶναι θεός. Γι' αὐτό λέει¹⁹ ὅτι, ἐπειδὴ δημιουργήθηκαν μαζί, μαζί ξανά καὶ θα διαλυθοῦν,

τοὺς καταλαμβάνη λύσις· οὐ γὰρ οἶόν τε χωρὶς χρόνου τὸ γεννητὸν ὥσπερ οὐδὲ τὸ νοητὸν αἰῶνος, εἰ μέλλει τὸ μὲν αἰεὶ μένειν τὸ δὲ μηδέποτε διαλύεσθαι γιγνόμενον. οὕτως οὖν ἀναγκαίαν πρὸς τὸν οὐρανὸν ἔχων συμπλοκὴν καὶ συναρμογὴν ὁ χρόνος οὐχ ἀπλῶς ἐστὶ κίνησις, ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται κίνησις ἐν τάξει μέτρον ἐχούση καὶ πέρατα καὶ περιόδους· ὣν ὁ ἥλιος ἐπιστάτης ὢν καὶ σκοπὸς ὀρίζει καὶ βραβεύειν καὶ ἀναδεικνύναι καὶ ἀναφαίνειν μεταβολὰς καὶ ὥρας αἱ πάντα φέρουσι καθ' Ἡράκλειτον, οὐ φαύλων οὐδὲ μικρῶν ἀλλὰ τῶν μεγίστων καὶ κυριωτάτων τῷ ἡγεμόνι καὶ πρώτῳ θεῷ γίνεται συνεργός.

αν τους συμβεί κάποια καταστροφή· γιατί δεν είναι δυνατό να υπάρχει το γεννητό χωρίς χρόνο, όπως το νοητό δεν υπάρχει χωρίς την αιωνιότητα, αν πρόκειται το ένα να διαρκέσει για πάντα, και το άλλο να μη διαλυθεί ποτέ, ενόσω δημιουργείται. Έτσι, λοιπόν, έχοντας την απαραίτητη σύνδεση και συνάφεια με τον ουρανό, ο χρόνος δεν είναι απλώς κίνηση, αλλά, όπως έχει ειπωθεί, κίνηση με τάξη, που έχει μέτρο, όρια και περιόδους· καθώς ο ήλιος είναι επιστάτης και φρουρός τους, για να ορίζει, να κρίνει, να αποκαλύπτει και να φανερώνει τις μεταβολές και τις εποχές, που, σύμφωνα με τον Ηράκλειτο²⁰, "φέρνουν τα πάντα", γίνεται συνεργάτης με τον κυρίαρχο και πρώτο θεό, όχι για τα ασήμαντα και τα μικρά, αλλά για τα πιο μεγάλα και σημαντικά.

* * *

ΖΗΤΗΜΑ Θ'

Περὶ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων ἐν Πολιτείᾳ Πλάτωνος τὴν τοῦ λογιστικοῦ καὶ θυμοειδοῦς καὶ ἐπιθυμητικοῦ συμφωνίαν ἀρμονίᾳ μέσης καὶ ὑπάτης καὶ νήτης εἰκάσαντος ἄριστα, διαπορήσειεν ἄν τις πότερον κατὰ τῆς μέσης τὸ θυμοειδές ἢ τὸ λογιστικὸν ἔταξεν; αὐτὸς γὰρ ἐν γε τούτοις οὐ δεδήλωκεν. ἡ μὲν οὖν κατὰ τόπον
F τῶν μερῶν τάξις εἰς τὴν τῆς μέσης χώραν τίθεται τὸ θυμοειδές, τὸ δὲ λογιστικὸν εἰς τὴν τῆς ὑπάτης. τὸ γὰρ ἄνω καὶ πρῶτον ὕπατον οἱ παλαιοὶ προσηγόρευον· ἡ καὶ Ξενοκράτης Δία τὸν μὲν ἐν τοῖς κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσιν ὕπατον καλεῖ, νέατον δὲ τὸν ὑπὸ σελήνην· πρότερος δ' Ὅμηρος τὸν τῶν ἀρχόντων ἄρχοντα
1008 θεὸν ὕπατον κρειόντων προσεῖπε. καὶ δικαίως τῶ κρατίστῳ ἀποδέδωκε τὴν ἄνω χώραν ἢ φύσις, ὥσπερ κυβερνήτην ἐνιδρύσασα τῇ κεφαλῇ τὸν λογισμὸν, ἔσχατον δὲ καὶ νέατον ἀποικίσασα πόρρω τὸ ἐπιθυμητικόν. ἡ γὰρ κάτω νεάτη προσαγορεύεται τάξις, ὡς δηλοῦσιν αἱ τῶν νεκρῶν κλήσεις νερτέρων καὶ ἐνέρων προσαγορευομένων· ἔνιοι δὲ καὶ τῶν ἀνέμων φασὶ τὸν κάτωθεν

ΖΗΤΗΜΑ Θ'

1. Σχετικά με τις δυνάμεις της ψυχῆς, στην Πολιτεία,¹ καθώς ο Πλάτων ἔξοχα παρομοιάζει τη συμφωνία του λογιστικού, του θυμοειδούς και του επιθυμητικού, με την ἀρμονία της μέσης, της ὑπάτης, και της νήτης χορδῆς², θα αναρωτιόταν κανείς, ἀν κατέταξε στη μεσαία θέση τὸ θυμοειδές ἢ τὸ λογιστικό· γιατί, βέβαια, ο Πλάτων δεν το διευκρίνισε σ' αὐτὸ τὸ κείμενο. Ἡ διάταξη, λοιπόν, τῶν μερῶν στο χωρὸ, τοποθετεῖ τὸ θυμοειδές στη θέση της μέσης, ἐνῶ τὸ λογιστικὸ στη θέση της ὑπάτης. Γιατί οἱ παλαιοὶ ἀποκαλοῦσαν ὕπατο, αὐτὸ που βρίσκεται πάνω και εἶναι πρῶτο· γι' αὐτὸ ο Ξενοκράτης ἀποκαλεῖ ὕπατο τὸ Δία που βρίσκεται σε ὅσα πράγματα εἶναι ἴδια σε ὅλα τὰ μέρη τους, ἀλλὰ κατώτατο αὐτὸν που βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴ σελήνη³· και ο Ὅμηρος πρωτύτερα ἀποκάλεσε ὕπατο κύριο, τὸ θεὸ που κυβερνά τους κυβερνήτες⁴. Και δίκαια ἡ φύση παραχώρησε τὸν ἐπάνω χωρὸ στον πιο ισχυρό, τοποθετώντας τὴ λογικὴ στο κεφάλι σαν κυβερνήτη, ἐνῶ ἐγκατέστησε μακριά, τελευταῖο και κατώτατο, τὸ ἐπιθυμητικό⁵. Γιατί ἡ κάτω θέση ονομάζεται υποχθόνια, ὅπως δείχνουν οἱ προσωυμίες τῶν νεκρῶν, που ονομάζονται υποχθόνιοι και ὑπόγειοι· και μερικοὶ λένε ὅτι, ἀπὸ τους ἀνέμους, αὐτὸς που πνέει

- ἐκ τοῦ ἀφανοῦς πνέοντα νότον ὠνομάσθαι. ἦν οὖν τὸ ἔσχατον ἔχει πρὸς τὸ πρῶτον ἀντίθεσιν καὶ τὸ νέατον πρὸς τὸ ὑπάτον, ταύτην τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πρὸς τὸ λογιστικὸν ἔχοντος, οὐκ ἔστιν ἀνωτάτω μὲν εἶναι καὶ πρῶτον ὑπάτον δὲ μὴ εἶναι τὸ λογιστικὸν ἀλλ' ἕτερον.
- B οἱ γὰρ ὡς κυρίαν δύναμιν αὐτῷ τὴν τῆς μέσης ἀποδιδόντες ἀγνοοῦσιν ὅτι τὴν κυριωτέραν ἀφαιροῦνται τὴν τῆς ὑπάτης, μήτε τῷ θυμῷ μήτε τῇ ἐπιθυμίᾳ προσήκουσαν· ἐκάτερον γὰρ ἄρχεσθαι καὶ ἀκολουθεῖν οὐδέτερον δ' ἄρχειν ἢ ἡγεῖσθαι τοῦ λογιστικοῦ πέφυκεν. ἔτι δὲ μᾶλλον τῇ φύσει φανεῖται τὸ θυμοειδὲς <ἦ> τῷ τόπῳ τὴν μέσῃ ἔχον ἐκείνων τάξιν· εἴ γε δὴ τῷ μὲν λογιστικῷ τὸ ἄρχειν, τῷ δὲ θυμοειδεῖ τὸ ἄρχεσθαι καὶ τὸ ἄρχειν κατὰ φύσιν ἐστίν, ὑπηκόῳ μὲν ὄντι τοῦ λογισμοῦ κρατοῦντι δὲ καὶ κολάζοντι τὴν ἐπιθυμίαν, ὅταν ἀπειθῇ τῷ λογισμῷ. καὶ καθάπερ ἐν γράμμασι τὰ ἡμίφωνα μέ-
- C σα τῶν ἀφώνων ἐστὶ καὶ τῶν φωνηέντων τῷ πλείον ἐκείνων ἡχεῖν ἔλαττον δὲ τούτων, οὕτως ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου τὸ θυμοειδὲς οὐκ ἀκράτως παθητικόν ἐστιν ἀλλὰ φαντασίαν καλοῦ πολλάκις ἔχει μεμιγμένην ἀλόγῳ τῇ τῆς τιμωρίας ὀρέξει. καὶ Πλάτων αὐτὸς εἰκάσας

κάτω, ἀπὸ τον αφανή πόλο, έχει ονομαστέι νότος. Καθώς, λοιπόν, η αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στο τελευταίο και το πρώτο, και στο κατώτατο και το ὑψιστο, υπάρχει και ανάμεσα στο επιθυμητικό και το λογιστικό, δεν μπορεί το λογιστικό να είναι ανώτατο και πρώτο και να μην είναι ὑπατο, αλλά κάτι άλλο. Γιατί, όσοι αποδίδουν σ' αυτό τη δύναμη της μέσης ως κυριαρχική, αγνοούν πως εξαλείφουν την κυριαρχικότερη δύναμη της υπάτης, που δεν ταιριάζει ούτε στο θυμό⁶ ούτε στην επιθυμία· γιατί, καθένα από τα δυο, έγινε για να κυβερνάται και να ακολουθεῖ, αλλά κανένα τους για να κυβερνά και να οδηγεί το λογιστικό. Και ἀπὸ τη φύση τους, θα φανεί ακόμη περισσότερο, πως το θυμοειδὲς ἔχει στο χώρο την ἐνδιάμεση σ' ἐκεῖνα θέση, ἀν, βέβαια, η ἀρχηγία είναι φυσική στο λογιστικό, ἐνῶ η υποταγή μαζί και η ἀρχηγία στο θυμοειδὲς, το οποίο υποτάσσεται στο λόγο, ἀλλὰ ἐξουσιάζει και τιμωρεῖ την ἐπιθυμία, ὅταν δεν υπακούει στο λόγο. Και ὅπως, στην περίπτωση των γραμμάτων, τα ἡμίφωνα βρίσκονται ἀνάμεσα στα ἀφωνα και τα φωνήεντα, ἐπειδὴ ηχρὺν περισσότερο ἀπὸ τα πρώτα και λιγότερο ἀπὸ τα δεύτερα, ἔτσι και στην ψυχὴ του ἀνθρώπου, το θυμοειδὲς δεν είναι ἀπόλυτα παθητικό, ἀλλὰ πολλές φορές ἔχει μια νοητὴ παράσταση του ωραίου, που ὁμως είναι ἀναμεμιγμένη με το ἄλογο, δηλαδή με την ἐπιθυμία της τιμωρίας. Και ο ἴδιος ο Πλάτων, ὅταν εἶπε⁷ πως η ψυχὴ μοιάζει με σύμπλεγ-

συμφύτῳ ζεύγει καὶ ἡνίοχῳ τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος ἡνίοχον μέν, ὡς παντὶ δῆλον, ἀπέφηνε τὸ λογιστικόν· τῶν δ' ἵππων τὸ μὲν περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἀπειθές καὶ ἀνάγων παντάπασι περὶ ὧτα λάσιον, κωφόν, μάλιστα μετὰ κέντρων μόγις ὑπείκον, τὸ δὲ θυμοειδές εὐήνιον τὰ πολλὰ τῷ λογισμῷ καὶ σύμμαχον. ὥσπερ οὖν συνωρίδος οὐχ ὁ

D ἡνίοχός ἐστιν ἀρετῇ καὶ δυνάμει μέσος, ἀλλὰ τῶν ἵππων ὁ φαυλότερος μὲν τοῦ ἡνίοχου βελτίων δὲ τοῦ ὁμοζύγου, οὕτω τῆς ψυχῆς οὐ τῷ κρατοῦντι τὴν μέσην ἀπένειμε τάξιν, ἀλλ' ὧ πάθους μὲν ἦττον ἢ τῷ <τρίτῳ μᾶλλον δ' ἢ τῷ> πρώτῳ, λόγου δὲ μᾶλλον ἢ τῷ τρίτῳ <ἦττον δ' ἢ τῷ πρώτῳ> μέτεστιν. αὕτη γὰρ ἡ τάξις καὶ τὴν τῶν συμφωνιῶν ἀναλογίαν φυλάσσει, τοῦ μὲν θυμοειδοῦς πρὸς τὸ λογιστικόν ὡς ὑπάτην τὸ διὰ τεσσάρων, πρὸς δὲ τὸ ἐπιθυμητικόν ὡς νήτην τὸ διὰ πέντε, τοῦ δὲ λογιστικοῦ πρὸς τὸ ἐπιθυμητικόν ὡς ὑπάτη πρὸς νήτην τὸ διὰ πασῶν. ἐὰν δὲ τὸν λογισμὸν εἰς τὸ μέσον ἔλκωμεν, ἔσται πλέον ὁ θυμὸς ἀπέχων τῆς ἐπιθυμίας,

E ὃν ἔνιοι τῶν φιλοσόφων ἐπιθυμία ταύτην εἶναι δι' ὁμοιότητα νομίζουσιν.

Ἡ τὸ μὲν τοῖς τόποις ἀπονέμειν τὰ πρῶτα καὶ τὰ

μα ζευγαριού αλόγων, που ἔναι ζεμένα σε ἀμαξα, μαζὶ με τον ηνίοχο, παρουσίασε, ὅπως εἶναι σε ὅλους φανερό, το λογιστικό ως ηνίοχο· και το ένα ἄλογο, που εἶναι τελείως ανυπάκουο και ἀτίθασο στις ἐπιθυμίες του, το παρουσίασε "δασύτριχο στ' αφτιά, κουφό, να υποτάσσεται με δυσκολία σε μαστίγιο με κεντριά"⁸ ἐνώ το θυμοειδές, πολύ υπάκουο στο λόγο και σύμμαχό του. Ὅπως, λοιπόν, στην ἀμαξα, δεν ἔχει ο ηνίοχος τη μεσαία θέση στην ἀρετή και τη δύναμη, ἀλλὰ ἐκείνο ἀπὸ τα ἄλογα, που εἶναι χειρότερο ἀπὸ τον ηνίοχο, ὁμως καλύτερο ἀπὸ το ομόζυγό του, ἔτσι και στην ψυχή, δεν ἔδωσε τη μεσαία θέση στο κυρίαρχο μέρος, ἀλλὰ σ' ἐκεῖνο που μετέχει στις συγκινήσεις λιγότερο ἀπὸ το τρίτο μέρος, περισσότερο ὁμως ἀπὸ το πρώτο, και που μετέχει στο λόγο περισσότερο ἀπὸ το τρίτο, ἀλλὰ λιγότερο ἀπὸ το πρώτο. Γιατί αὐτή η θέση κρατεῖ και την ἀναλογία των συμφωνιῶν· του θυμοειδοῦς πρὸς το λογιστικό, ὅπως η ὑπάτη κρατεῖ διάστημα τετάρτης ἀπὸ τη μέση, και ἐπίσης πρὸς το ἐπιθυμητικό, ὅπως η νήτη διάστημα πέμπτης ἀπὸ τη μέση, και του λογιστικοῦ πρὸς το ἐπιθυμητικό, ὅπως η ὑπάτη κρατεῖ διάστημα οκτάβας ἀπὸ τη νήτη. Ἀν, ὁμως, φέρουμε το λόγο στη μέση, θα ἀπέχει περισσότερο ἀπὸ την ἐπιθυμία ο θυμὸς ⁹, για τον οποίο μερικοί φιλόσοφοι νομίζουν πως εἶναι ἴδιος με την ἐπιθυμία, ἐπειδὴ της μοιάζει.

2. Ἡ, μήπως, εἶναι γελοίο να χωρίζουμε τις θέσεις σε

μέσα και τὰ τελευταῖα γελοῖόν ἐστιν, αὐτὴν τὴν ὑπάτην ὁρῶντας ἐν μὲν λύρα τὸν ἀνωτάτω καὶ πρῶτον, ἐν δ' αὐλοῖς τὸν κάτω καὶ τὸν τελευταῖον ἐπέχουσιν, ἔτι δὲ τὴν μέσσην ἐν ᾧ τις ἂν χωρίῳ τῆς λύρας θέμενος ὡσαύτως ἀρμόσῃται, φθεγγομένην ὀξύτερον μὲν ὑπάτης βαρύτερον δὲ νήτης. καὶ γὰρ ὀφθαλμὸς οὐκ ἐν παντὶ ζῶν τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν, ἐν παντὶ δὲ καὶ πανταχοῦ κείμενος κατὰ φύσιν ὁρᾷ ὁμοίως πέφυκεν. ὥσπερ οὖν ὁ παιδαγωγὸς οὐ πρόσθεν ἀλλ' ὀπίσθεν βαδίζων ἄγειν λέγεται, καὶ ὁ τῶν Τρώων στρατηγός

ὅτε μὲν τε μετὰ πρώτοισι φάνεσκεν,

ἄλλοτε δ' ἐν πυμάτοισι κελεύων,

ἐκατέρωθι δ' ἦν πρῶτος καὶ τὴν πρώτην δύναμιν εἶχεν, οὕτω τὰ τῆς ψυχῆς μόρια δεῖ μὴ τοῖς τόποις καταβιάζεσθαι μηδὲ τοῖς ὀνόμασιν, ἀλλὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀναλογίαν ἐξετάζειν. τὸ γὰρ τῇ θέσει πρῶτον ἰδρῶσθαι τὸ λογιστικὸν ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου κατὰ συμβεβηκὸς ἐστὶ· τὴν δὲ πρώτην ἔχει καὶ κυριωτάτην δύναμιν ὡς μέση πρὸς ὑπάτην μὲν τὸ ἐπιθυμητικόν, νήτην δὲ τὸ θυμοειδές, τῷ χαλᾷ καὶ ἐπιτείνειν καὶ ὅλας συνῶδὰ καὶ σύμφωνα ποιεῖν ἐκατέρου τὴν ὑπερβολὴν ἄ-

πρώτες, μεσαίες, καὶ τελευταίες, ἐνῷ βλέπουμε πῶς ἡ ἴδια ἡ ὑπάτη καταλαμβάνει στὴ λύρα τὴν ἀνώτατη καὶ πρώτη θέση, ὅμως στὸν αὐλὸ τὴν τελευταία, πού βρίσκεται κάτω, καὶ ἀκόμη, πῶς ἡ μέση, σὲ ὅποιο μέρος τῆς λύρας καὶ ἀν τὴν τοποθετήσῃ κανεῖς, καὶ τὴ χορδίζει με τὸν ἴδιο τρόπο, ἡγεῖ ὀξύτερα ἀπὸ τὴν ὑπάτη καὶ βαρύτερα ἀπὸ τὴ νήτη; Ἀφού, πράγματι, καὶ τὸ μάτι δὲν ἔχει τὴν ἴδια θέση σὲ κάθε ζῶο· ὅμως, σὲ ὅλα τὰ ζῶα, ὅπου καὶ νὰ βρίσκεται ἀπὸ τὴ φύση, ἔχει δημιουργηθεῖ νὰ βλέπῃ με τὸν ἴδιο τρόπο. Ὅπως, λοιπόν, ὁ παιδαγωγός, λένε ὅτι καθοδηγεῖ, παρ' ὅλο πού δὲν προχωρεῖ μπροστὰ ἀλλὰ πίσω, καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν Τρώων πού

ἄλλοτε μαζί με τοὺς πρώτους φαινόταν καὶ ἄλλοτε στοὺς τελευταίους, παροτρύνοντάς τοὺς¹⁰

ἦταν καὶ στὶς δυο γραμμὲς πρῶτος, καὶ εἶχε τὴν ἀνώτατη ἐξουσία, ἔτσι πρέπει καὶ τὰ μέρη τῆς ψυχῆς νὰ μὴν περιορίζονται ἀπὸ τίς θέσεις καὶ τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ νὰ ἐξετάζεται ἡ δύναμη καὶ ἡ ἀναλογία τοὺς. Γιατί ἡ τοποθέτηση τοῦ λογιστικοῦ στὴν πρώτη θέση μέσα στο σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τυχαία· ἀλλὰ τὸ λογιστικὸ ἔχει τὴν ἀνώτατη καὶ κυριωτάτη δύναμη ὅταν ἔχει τὴ θέση τῆς μέσης, σὲ σχέση με τὸ ἐπιθυμητικὸ στὴ θέση τῆς ὑπάτης, καὶ με τὸ θυμοειδές στὴ θέση τῆς νήτης, ἐφόσον κατευνάζει καὶ ἐντείνει καὶ, γενικά, κάνει τὰ ἄλλα δύο ἀρμονικά καὶ συμφωνικά, ἀφαιρώντας ἀπὸ τὸ καθένα τὴν ὑπερβολή, καὶ πάλι χωρὶς νὰ τὰ ἀ-

φαιρῶν καὶ πάλιν οὐκ ἔῶν ἀνίσθαι παντάπασιν οὐδὲ καταδαρθάνειν· τὸ γὰρ μέτριον καὶ σύμμετρον ὀρίζεται μεσότητι. μᾶλλον δὲ τοῦτο τέλος ἐστὶ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως, μεσότητος ἐν τοῖς πάθεσι ποιεῖν, ἃς ἱεράς καλοῦσι <συν>ουσίας, ἐχούσας τὴν τῶν ἄκρων πρὸς τὸν λόγον καὶ πρὸς ἄλληλα διὰ τοῦ λόγου σύγκρασιν. οὐ γὰρ ἡ συνωρίς μέσον ἔχει τῶν ὑποζυγίων τὸ κρεῖττον, οὐδὲ τὴν ἡνιοχείαν ἀκρότητα θετέον ἀλλὰ μεσότητα τῆς ἐν ὀξύτητι καὶ βραδύτητι τῶν ἵππων ἀμετρίας, ὥσπερ ἡ τοῦ λόγου δύναμις ἀντιλαμβανομένη κινουμένων ἀλόγως τῶν παθῶν καὶ συναρμόττουσα περὶ αὐτὴν εἰς τὸ μέτριον ἐλλείψεως καὶ ὑπερβολῆς μεσότητα καθίστησι.

φήνει να χαλαρώσουν τελείως και να αποκοιμηθούν· γιατί το μέτριο και το σύμμετρο ορίζονται από κάτι που βρίσκεται στη μέση. Περισσότερο, όμως, είναι σκοπός της δύναμης του λόγου το εξής: να δημιουργεί στις συγκινήσεις μεσαίες καταστάσεις, που τις αποκαλούν ιερές ενώσεις, επειδή συνεπάγονται τη μίξη των άκρων με το λόγο και μεταξύ τους, με τη βοήθεια του λόγου. Γιατί στο ζευγάρι των αλόγων, που 'ναι ζεμένα σε άμαξα, δεν είναι μεσαίο στα υποζύγια το καλύτερο, ούτε πρέπει να θεωρούμε το έργο του ηνιόχου ως ακρότητα, αλλά ως μεσαία κατάσταση στην άμετρη ταχύτητα και βραδύτητα των αλόγων· όπως ακριβώς η δύναμη του λόγου, κυριαρχώντας στα πάθη που κινούνται δίχως λογική, και εναρμονίζοντάς τα με την ίδια, τα μετριάζει, δηλαδή τα φέρνει σε μια μέση κατάσταση, ανάμεσα στην έλλειψη και την υπερβολή.

* * *

ΖΗΤΗΜΑ Ι'

Διὰ τί Πλάτων εἶπε τὸν λόγον ἐξ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κεράννυσθαι; δοκεῖ γὰρ πάντα πλὴν δυεῖν τούτων τὰ μέρη τοῦ λόγου Πλάτωνα μὲν μεθεῖναι Ὅμηρον
C δὲ καὶ νεανιευσάμενον εἰς ἓνα στίχον ἐμβαλεῖν ἅπαντα τοῦτον

αὐτὸς ἰὼν κλισίηνδε, τὸ σὸν γέρας· ὄφρ' εὖ εἰδῆς.
καὶ γὰρ ἀντωνυμία καὶ μετοχή καὶ ὄνομα καὶ ῥῆμα καὶ πρόθεσις καὶ ἄρθρον καὶ σύνδεσμος καὶ ἐπίρρημα ἔνεστι· τὸ γὰρ "δε" μόριον νῦν ἀντὶ τῆς "εἰς" προθέσεως τέτακται· τὸ γὰρ "κλισίηνδε" τοιοῦτόν ἐστιν οἷον τὸ "Ἀθήναζε". τί δὴ ῥητέον ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος;

Ἡ ὅτι πρῶτον λόγον οἱ παλαιοὶ τὴν τότε καλουμένην πρότασιν νῦν δ' ἀξίωμα προσηγόρευον, ὃ πρῶτον λέγοντες ἀληθεύουσιν ἢ ψεύδονται; τοῦτο δ' ἐξ ὀνόματος καὶ ῥήματος συνέστηκεν, ὧν τὸ μὲν πτῶσιν οἱ διαλεκτικοί
D κοὶ τὸ δὲ κατηγορήμα καλοῦσιν. ἀκούσαντες γὰρ ὅτι Σωκράτης φιλοσοφεῖ καὶ πάλιν ὅτι Σωκράτης πέτεται, τὸν μὲν ἀληθῆ λόγον εἶναι τὸν δὲ ψευδῆ φήσομεν, οὐδενὸς ἄλλου προσδεηθέντες. καὶ γὰρ εἰκὸς ἀνθρώπους ἐν

ΖΗΤΗΜΑ Ι'

1. Γιατί εἶπε ο Πλάτων,¹ ὅτι ο λόγος εἶναι μίξις ὀνομάτων καὶ ῥημάτων; Γιατί φαίνεται πως ο Πλάτων ἀπέρριψε ὅλα τα μέρη τοῦ λόγου ἐκτός απ' αὐτά τα δύο, ἐνῶ ο Ὅμηρος τόλμησε καὶ τα ἔβαλε ὅλα μέσα σ' αὐτόν τον ἓνα στίχο

αὐτὸς ἰὼν κλισίηνδε, τὸ σὸν γέρας· ὄφρ' εὖ εἰδῆς.²
Δηλαδή υπάρχει αντωνυμία, μετοχή, ὄνομα, ῥῆμα, πρόθεση, ἄρθρο, σύνδεσμος καὶ ἐπίρρημα· γιατί το μόριο «δε» ἔχει τοποθετηθεῖ στη θέση της πρόθεσης «εἰς»· καὶ το «κλισίηνδε» εἶναι τέτοιο που εἶναι καὶ το «Ἀθήναζε». Τι πρέπει, λοιπόν, να πούμε για τον Πλάτωνα;

Μήπως, ὁμως, οἱ παλιοὶ ἀποκαλοῦσαν «πρῶτο λόγο»³ αὐτό που τότε ὀνόμαζαν πρόταση, καὶ τώρα ὀνομάζουν ἀξίωμα, με το οποίο, πρῶτα απ' ὅλα, ἐκφράζουν μιὰ ἀλήθεια ἢ ἓνα φέμα⁴ ὅταν το λένε; Αὐτό, λοιπόν, σχηματίστηκε ἀπὸ ἓνα ὄνομα καὶ ἓνα ῥῆμα, ἀπὸ τα ὁποῖα το πρῶτο οἱ διαλεκτικοὶ το ὀνομάζουν πτώση καὶ το δεύτερο κατηγορήμα. Γιατί, ὅταν ἀκούσουμε πως "ὁ Σωκράτης φιλοσοφεῖ" καὶ, ξανά, πως "ὁ Σωκράτης πετά", θα πούμε πως ο πρῶτος εἶναι ἀληθινὸς λόγος, ἐνῶ ο δεύτερος ψευδής, χωρὶς να χρειαζοῦμε τίποτε ἄλλο⁵. Καὶ μάλιστα, εἶναι εὐλόγο ὅτι οἱ ἀνθρωποὶ χρειάστηκαν στὴν ἀρχὴ λόγο⁶ καὶ ἑναρθρη

χρεία λόγου τὸ πρῶτον καὶ φωνῆς ἐνάρθρου γενέσθαι
 τὰς τε πράξεις καὶ τοὺς πράττοντας αὐτάς καὶ τὰ πάθη
 καὶ τοὺς πάσχοντες ἀλλήλοις διασαφεῖν καὶ ἀποσημαί-
 νειν βουλομένους. ἐπεὶ τοίνυν τῷ μὲν ῥήματι τὰ πράγ-
 ματα καὶ τὰ πάθη, τῷ δ' ὀνόματι τοὺς πράττοντας αὐτά
 καὶ πάσχοντες ἀποχρώντως δηλοῦμεν, ὡς αὐτὸς εἴρη-
 κε, ταῦτα σημαίνειν ἔδοξε· τὰ δ' ἄλλα φαίη τις ἂν οὐ
 E σημαίνειν, οἷον οἱ στεναγμοὶ καὶ ὀλολυγμοὶ τῶν ὑπο-
 κριτῶν· καὶ νῆ Δία πολλάκις ἐπιμειδίας καὶ ἀποσιώ-
 πησις ἐμφαντικώτερον ποιεῖ τὸν λόγον, οὐ μὴν ἀναγ-
 καίαν ἔχει πρὸς τὸ σημαίνειν ὡς τὸ ῥῆμα καὶ τοῦνομα
 δύναμιν ἄλλ' ἐπιθετὸν τινα ποικίλλουσιν τὸν λόγον·
 ὥσπερ τὰ στοιχεῖα ποικίλλουσιν οἱ τὰ πνεύματα καὶ τὰς
 δασύτητας αὐτῶν ἐκτάσεις τε καὶ συστολάς ἐνίων αὐτά
 καθ' αὐτὰ στοιχεῖα τιθέμενοι, πάθη μᾶλλον ὄντα καὶ
 συμβεβηκότα καὶ διαφορὰς στοιχείων, ὡς ἐδήλωσαν οἱ
 παλαιοὶ διὰ τῶν ἐκκαίδεκα φράζοντες ἀποχρώντως καὶ
 γράφοντες.

Ἐπειτα σκόπει μὴ παρακούωμεν τοῦ Πλάτωνος, ἐκ
 F τούτων κεράννυσθαι τὸν λόγον οὐ διὰ τούτων εἰρηκό-
 τος· εἴθ' ὥσπερ ὁ τὸν λέγοντα τὸ φάρμακον ἐκ κηροῦ
 μεμιῆθαι καὶ χαλβάνης συκοφαντῶν, ἐπεὶ τὸ πῦρ παρέ-
 λιπε καὶ τὸ ἀγγεῖον ὦν χωρὶς οὐκ ἐνῆν μεμιῆθαι, καὶ ἡ-

φωνή, θέλοντας νὰ ἐξηγήσουν καὶ νὰ δηλώσουν ὁ ἕνας
 στὸν ἄλλο τις πράξεις καὶ ὅσους τις πράττουν, καὶ τὰ
 παθήματα καὶ ὅσους πάσχουν. Ἐπειδὴ, λοιπόν, με τὸ
 ῥῆμα δηλώνουμε ἐπαρκῶς τις πράξεις καὶ τὰ παθήμα-
 τα, ἐνῶ με τὸ ὄνομα ὅσους πράττουν καὶ παθαίνουν τα
 παραπάνω, ὅπως ἔχει πει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων⁷, φάνηκε
 πως αὐτὰ ἔχουν κάποια σημασία· θὰ ἔλεγε ὁμως κα-
 νεῖς, ὅτι τὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου δεν ἔχουν σημασία,
 ὅπως καὶ οἱ στεναγμοὶ καὶ οἱ κραυγές τῶν ηθοποιῶν·
 καὶ, μα τὸ Δία, πολλές φορές τὸ χαμόγελο καὶ ἡ σιω-
 πὴ κάνουν τὸ λόγο ἐκφραστικότερο· παρ' ὅλο που δεν
 ἔχουν τὴν ἀπαραίτητη δύναμη γιὰ νὰ δηλώσουν κάτι,
 ὅπως τὸ ῥῆμα καὶ τὸ ὄνομα, ἔχουν κάποια δύναμη
 που προστίθεται καὶ στολίζει τὸ λόγο· ὅπως ἀκριβῶς
 στολίζουν τὰ γράμματα αὐτοὶ που θεωροῦν τὰ πνεύ-
 ματα καὶ τις δασύτητές τους, τις ἐκτάσεις καὶ τις συ-
 στολές⁸ μερικῶν, γράμματα καθ' αὐτά, ἐνῶ εἶναι πε-
 ρισσότερο μεταβολές, τυχαία χαρακτηριστικά καὶ δια-
 φορές τῶν γραμμάτων, ὅπως ἐδείξαν οἱ παλιοί, μιλώ-
 ντας καὶ γράφοντας ἐπαρκῶς με τὰ δεκαεῖς γράμμα-
 τα.

2. Ἐπειτα, σκέψου μήπως παρερμηνεύουμε τὸν Πλά-
 τωνα, που ἔχει πει πως ὁ λόγος σχηματίζεται ἀπ' αυ-
 τὰ, καὶ ὅχι με τὴ βοήθειά τους· ἀκόμη, ὅπως αὐτός
 που συκοφαντεῖ ὅποιον λέει πως τὸ φάρμακο εἶναι
 μίγμα ἀπὸ κερὶ καὶ χαλβάνη, γιὰτὶ παρέβλεψε τὴ φω-
 τιά καὶ τὸ σκεῦος, χωρὶς τὰ ὁποῖα δεν εἶναι δυνατὴ ἡ

μεῖς ὁμοίως ἐγκαλῶμεν ὅτι συνδέσμους καὶ προθέσεις καὶ τὰ τοιαῦτα παρῆκεν· οὐ γάρ ἐκ τούτων ὁ λόγος ἀλλ', εἴπερ ἄρα, διὰ τούτων καὶ οὐκ ἄνευ τούτων κεράν-
 1010 νυσθαι πέφυκεν. οὐ γάρ, ὥσπερ ὁ τὸ "τύπτει" φθεγζάμε-
 νος ἢ τὸ "τύπτεται" καὶ πάλιν τὸ "Σωκράτης" ἢ τὸ
 "Πυθαγόρας" ἀμωσγέπως νοῆσαι τι καὶ διανοηθῆναι
 παρέσχηκεν, οὕτω τοῦ "μέν" ἢ "γάρ" ἢ "περί" καθ' αὐτὸ
 ἐκφωνηθέντος ἔστιν ἔννοιάν τινα λαβεῖν ἢ πράγματος ἢ
 σώματος· ἀλλ' ἐάν μὴ περὶ ἐκεῖνα καὶ μετ' ἐκείνων ἐκ-
 φέρηται, φόφοις κενοῖς καὶ ἥχοις ἔοικεν· ὅτι ταῦτα μὲν
 οὔτε καθ' αὐτὰ σημαίνειν οὔτε μετ' ἀλλήλων οὐδὲν πέ-
 φυκεν, ἀλλ' ὅπως ἂν συμπλέκωμεν ἢ μιγνύωμεν εἰς
 ταῦτ' ὁμοίως καὶ ἄρθρα καὶ προθέσεις, ἐν τι πειρώ-
 1100 μενοι κοινὸν ἐξ αὐτῶν ποιεῖν, τερετίζειν μᾶλλον ἢ δια-
 λέγεσθαι δόξομεν· ῥήματος δ' ὀνόματι συμπλεκομένου,
 τὸ γενόμενον εὐθὺς διάλεκτός ἐστι καὶ λόγος. ὅθεν εἰκό-
 τως ἔννοιον μόνον ταῦτα μέρη τοῦ λόγου τίθενται· καὶ Ὁ-
 μηρος ἴσως τοῦτο βούλεται δηλοῦν ἐκάστοτε λέγων "ἔ-
 πος τ' ἔφατ' ἐκ τ' ὀνόμαζεν"· ἔπος γάρ τὸ ῥῆμα καλεῖν
 εἴωθεν, ὥσπερ ἐν τούτοις

μίξη, με τὸν ἴδιο τρόπο καὶ εμεῖς κατηγοροῦμε τὸν
 Πλάτωνα πως ἀγνόησε τοὺς συνδέσμους, τὶς προθέ-
 σεις καὶ τὰ παρόμοια· γιατί ἀπὸ τῆ φύση ὁ λόγος δε
 σχηματίζεται ἀπ' αὐτά, ἀλλὰ, ἀν συμβαίνει κάτι τέ-
 τοιο, γίνεται με τῆ βοήθειά τους, καὶ ὄχι χωρὶς αὐτά.
 Γιατί, ὅταν λέγεται τὸ «βέβαια», τὸ «γιατί» καὶ τὸ
 «για» μόνον τοῦ, δὲν μπορούμε νὰ συλλάβουμε κάποια
 ἔννοια πράξης ἢ πράγματος⁹, ὅπως συμβαίνει στὴν
 περίπτωση ποὺ κάποιος προφέρει τὸ «πλήττει» ἢ τὸ
 «πλήττεται» καὶ ξανά τὸ «Σωκράτης» ἢ τὸ «Πυθα-
 γόρας», κι ἔχει προτείνει κάτι νὰ σκεφτοῦμε καὶ νὰ στο-
 χαστοῦμε με κάποιον τρόπο· ἀλλὰ, ἀν δὲν ἐκφέρονται
 σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὰ ῥήματα καὶ τὰ ὀνόματα, καὶ μα-
 ζὶ μ' ἐκεῖνα, μοιάζουν με κενούς θορύβους καὶ ἤχους·
 γιατί αὐτά ἀπὸ τῆ φύση τοὺς δε σημαίνουν τίποτα μό-
 να τοὺς, οὔτε τὸ ἓνα μαζί με τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ὅπως κι ἀν
 συσχετίσουμε καὶ συνδυάσουμε συνδέσμους, ἄρθρα καὶ
 προθέσεις, προσπαθώντας νὰ δημιουργήσουμε ἀπ' αυ-
 τὰ ἓνα καὶ μόνον πράγμα, θα φανεῖ μᾶλλον πως μιμού-
 μαστε τῆ φωνῆ τοῦ χελιδονίου, παρὰ πως συνομιλοῦ-
 με· ὅταν, ὁμως, ἓνα ῥῆμα συνδεθεῖ με ὄνομα, τὸ ἀπο-
 τέλεσμα εἶναι ομιλία καὶ λόγος¹⁰. Γι' αὐτό, εὐλόγα με-
 ρικοὶ θεωροῦν μόνον αὐτά μέρη τοῦ λόγου· καὶ ὁ Ὁμη-
 ρος ἴσως αὐτὸ θέλει νὰ δηλώσει, λέγοντας κάθε φορὰ:
 ἔπος τ' ἔφατ' ἐκ τ' ὀνόμαζεν.¹¹

Γιατί συνήθιζε νὰ ὀνομάζει τὸ ῥῆμα ἔπος, ὅπως σ' αυ-
 τοὺς τοὺς στίχους:

ὦ γύναι, ἡ μάλα τοῦτο ἔπος θυμαλγές ἔειπες
καί

χαῖρε πάτερ ὦ ξεῖνε, ἔπος δ' εἶπερ τι λέλεκται δεινόν,
ἄφαρ τὸ φέροιεν ἀναρπάξασαι ἄλλαι.

- οὔτε γὰρ σύνδεσμον οὔτ' ἄρθρον οὔτε πρόθεσιν δεινὸν ἔ-
στι καὶ θυμαλγές εἰπεῖν, ἀλλὰ ῥῆμα πράξεως ἐμφαντι-
κὸν αἰσχυρᾶς ἢ πάθους τινὸς ἀνεπιτηδείου. διὸ καὶ ποιη-
τὰς καὶ συγγραφεῖς εἰώθαμεν ἐπαινεῖν ἢ φέγειν οὕτω
πῶς λέγοντες " Ἀττικοῖς ὀνόμασιν ὁ δεῖνα κέχρηται"
καὶ "καλοῖς ῥήμασιν" ἢ πάλιν "πεζοῖς"· τὸ δέ γε "πεζοῖς"
ἢ "καλοῖς" πάλιν καὶ " Ἀττικοῖς ἄρθροισι" οὐκ ἂν εἴποι
τις Εὐριπίδην ἢ Θουκυδίδην διειλέχθαι.

- "Τί οὖν;" φῆσαι τις ἄν, "οὐδὲν ταῦτα συμβάλλεται
πρὸς λόγον;" ἔγωγε φῆσαιμ' ἂν ὥσπερ ἄλλας συμβάλλε-
σθαι πρὸς ὄφιν ὕδωρ δὲ πρὸς μᾶζαν· Εὐήνος δὲ καὶ τὸ
πῦρ ἔφασκεν ἡδυσμάτων εἶναι κράτιστον. ἀλλ' οὐθ' ὕ-
δωρ μᾶζης ἢ ἄρτου μέρος εἶναι λέγομεν οὔτε πῦρ οὐθ'
ἄλλας ἐφήματος ἢ βρώματος, ὧν ἀεὶ τυγχάνομεν δεόμε-
νοι, οὐχ ὥσπερ ὁ λόγος πολλάκις ἐκείνων ἀπροσδεής ἐ-
στιν· ὥς δοκεῖ μοι [περὶ Ῥωμαίων] ἔχειν ὁ Ῥωμαίων,
<ὦ> νῦν ὁμοῦ τι πάντες ἄνθρωποι χρῶνται· προθέσεις
τε γὰρ ἀφῆρηκε πλὴν ὀλίγων ἀπάσας, τῶν τε καλουμέ-

ὦ γύναι, ἡ μάλα τοῦτο ἔπος θυμαλγές ἔειπες¹²
καί

χαῖρε πάτερ ὦ ξεῖνε, ἔπος δ' εἶπερ τι λέλεκται δεινόν,
ἄφαρ τὸ φέροιεν ἀναρπάξασαι ἄλλαι.¹³

Γιατί δεν εἶναι φοβερό καὶ καταθλιπτικό νὰ μιλήσει
κανεὶς με σύνδεσμο, ἄρθρο ἢ πρόθεση, ἀλλὰ με ῥῆμα
που εκφράζει μιὰ αἰσχυρὴ πράξη ἢ κάποιο ἀνάρμοστο
πάθος. Γι' αὐτὸ καὶ συνηθίσαμε νὰ ἐπαινούμε ἢ νὰ κα-
τακρίνουμε τοὺς ποιητὲς καὶ τοὺς συγγραφεῖς, μιῶ-
ντας κάπως ἐτσι: «οὐδεὶς ἔχει χρησιμοποιήσει Ἀττι-
κὰ ὀνόματα» καὶ «ωραῖα ῥήματα» ἢ πάλι «πεζὰ».¹⁴
ὅμως δε θὰ μπορούσε νὰ πει κανεὶς, βέβαια, πῶς ὁ Εὐ-
ριπίδης ἢ ὁ Θουκυδίδης ἔχουν μιλήσει με «πεζὰ» ἢ
«ωραῖα» ἢ, πάλι, καὶ «με Ἀττικά ἄρθρα».

3. «Τι λοιπόν;» -θα ἔλεγε κάποιος- «αὐτὰ δε συντε-
λοῦν καθόλου στο λόγο;» Εἰγὼ τουλάχιστον θα ἔλεγα
πῶς συντελοῦν, ὅπως τὸ αλάτι στὴν τροφή καὶ τὸ νε-
ρὸ στο κριθαρένιο ψωμί. Ὁ Εὐήνος, μάλιστα, ἔλεγε¹⁵
ὅτι τὴ φωτιά εἶναι τὸ καλὺτερο καρύκειο. Ἀλλὰ δε λέ-
με πῶς τὸ νερὸ εἶναι μέρος τοῦ κριθαρένιου ἢ τοῦ σιτα-
ρένιου ψωμιοῦ, οὔτε πῶς τὴ φωτιά καὶ τὸ αλάτι εἶναι
μέρη βραστοῦ ἢ φαγητοῦ, παρόλο που τυχαίνει πάντο-
τε νὰ τὰ χρειαζόμαστε· ἐνῶ, ἀντίθετα, ὁ λόγος πολλές
φορὲς δε χρειάζεται καθόλου πρόσθετες λέξεις, πράγμα
που νομίζω ὅτι συμβαίνει με τὸν λόγο τῶν Ῥωμαίων,
τον ὁποῖο χρησιμοποιοῦν τώρα ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνθρω-
ποι· γιατί ἔχει ἀφαιρέσει ὅλες τις προθέσεις ἐκτὸς ἀπὸ

ων ἄρθρων οὐδὲν προσδέχεται τὸ παράπαν, ἀλλ' ὥσπερ ἀκраспéδοις χρῆται τοῖς ὀνόμασι. καὶ οὐ θαυμαστόν ἐστιν, ὅπου καὶ Ὅμηρος ἐπέων κόσμῳ περιγεγόμενος ὀλίγοις τῶν ὀνομάτων ἄρθρα ὥσπερ λαβὰς ἐκπώμασι δεομένοις ἢ λόφους κράνεσιν ἐπιτίθησι· διὸ καὶ παράσχημα τῶν ἐπῶν ἐν οἷς ταῦτα ποιεῖ γέγονεν, ὡς τὸ

Αἶαντι δὲ μάλιστα δαΐφρονι θυμὸν ὄρινε

τῷ Τελαμωνιάδῃ

καὶ τὸ

ποιέεν, ὄφρα τὸ κῆτος ὑπεκπροφυγῶν ἀλέοιτο·

καὶ βραχεὰ πρὸς τούτοις ἕτερα· τοῖς δ' ἄλλοις μυρίοις

Ε οὖσιν ἄρθρου μὴ προσόντος οὐδὲν εἰς σαφήνειαν οὐδὲ κάλλος ἢ φράσις βλάπτεται.

Καὶ μὴν οὔτε ζῶον οὔτ' ὄργανον οὔθ' ὄπλον οὔτ' ἄλλο τῶν ὄντων οὐδὲν οἰκείου μέρους ἀφαιρέσει καὶ στερήσει πέφυκε γίγνεσθαι κάλλιον οὐδ' ἐνεργέστερον οὐδ' ἥδιον· λόγος δέ, συνδέσμων ἐξαιρεθέντων, πολλάκις ἐμπαθεστέραν καὶ κινητικωτέραν ἔχει δύναμιν· ὡς ὁ τοιοῦτος

ἄλλον ζῶον ἔχουσα νεούτατον, ἄλλον ἄουτον,

ἄλλον τεθνηῶτα κατὰ μόθον ἔλκε ποδοῖν·

καὶ τὰ τοῦ Δημοσθένους ταυτὶ "πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν

Ε ὁ τύπτων, ὧν ὁ παθὼν ἐνι' οὐδ' ἂν ἀπαγγεῖλαι δύναιθ' ἐτέρῳ· τῷ σχήματι τῷ βλέμματι τῇ φωνῇ, ὅταν ὑβρίζειν,

λίγες, καὶ δε δέχεται κανένα ἀπὸ τα ονομαζόμενα ἄρθρα, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ τα ὀνόματα χωρὶς να τα κοσμεῖ. Καὶ δεν εἶναι περίεργο που καὶ ὁ Ὅμηρος, ὁ ὁποῖος υπερτεροῦσε στο στολισμὸ του λόγου, προσθέτει ἄρθρα σε λίγα ὀνόματα, σα να πρόσθετε λαβές σε ποτήρια καὶ λοφία σε κράνη, που τα χρειάζονται· γι' αὐτό καὶ ἔχουν γραφεῖ σημειώσεις για τους στίχους στους οποίους το ἔκανε αὐτό, ὅπως εἶναι ὁ

Αἶαντι δὲ μάλιστα δαΐφρονι θυμὸν ὄρινε

τῷ Τελαμωνιάδῃ¹⁶

καὶ ὁ

ποιέεν, ὄφρα τὸ κῆτος ὑπεκπροφυγῶν ἀλέοιτο¹⁷

καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἐκτὸς ἀπ' αὐτοῦς. Στους υπόλοιπους ὁμως, ἐνὼ εἶναι πάρα πολλοὶ καὶ ἄρθρο δεν ὑπάρχει, ἡ ἐκφραση δε χάνει τίποτα σε σαφήνεια καὶ ὁμορφιά.

4. Καὶ ὁμως, δεν ὑπάρχει ζῶο, εργαλεῖο ἢ ὄπλο, οὔτε κανένα ἄλλο ὄν, που ἀπὸ τη φύση του να γίνεται πιο ὁμορφο, πιο κατάλληλο για ἔργο ἢ πιο ευχάριστο, ὅταν του ἀφαιροῦν καὶ στερεῖται κάποιον δικό του μέρος· ὁμως ὁ λόγος, ὅταν ἀφαιρεθοῦν οἱ σύνδεσμοι, ἔχει πολλές φορές πιο συγκινητικὴ καὶ ἐλκυστικὴ δύναμη· ὅπως ὁ ἐξῆς

ἄλλον ζῶον ἔχουσα νεούτατον, ἄλλον ἄουτον,

ἄλλον τεθνηῶτα κατὰ μόθον ἔλκε ποδοῖν¹⁸

καὶ αὐτά ἐδῶ τα λόγια του Δημοσθένη «γιατί αὐτός που χτυπά, θα ἔκανε πολλά, μερικά ἀπὸ τα ὁποῖα αὐτός που τον χτυποῦν δε θα μπορούσε οὔτε να τα περι-

ὅταν ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις, ὅταν ἐπὶ κόρ-
ρης· ταῦτα κινεῖ, ταῦτ' ἐξίστησιν αὐτῶν ἀνθρώπους ἀή-
θεις τοῦ προπηλακίζεσθαι." καὶ πάλιν "ἀλλ' οὐ Μειδίας·
ἀλλ' ἀπὸ ταύτης τῆς ἡμέρας λέγει, λοιδορεῖται, βοᾷ·
1011 χεירוτονεῖται τίς; Μειδίας Ἀναγυράσιος προβέβληται·
Πλουτάρχου προξενεῖ, τὰ ἀπόρρητ' οἶδεν, ἡ πόλις αὐτὸν
οὐ χωρεῖ." διὸ καὶ σφόδρα τὸ ἀσύνδετον σχῆμα παρὰ
τοῖς τέχνας γράφουσιν εὐδοκιμεῖ· τοὺς δ' ἄγαν νομίμους
ἐκείνους καὶ μηδὲνα σύνδεσμον ἐκ τῆς συνηθείας ἀφιέν-
τας ὡς ἀργὴν καὶ ἀπαθῆ καὶ κοπώδη τῷ ἀμεταβλήτῳ
τὴν φράσιν ποιοῦντας αἰτιῶνται. τὸ δὲ τοὺς διαλεκτι-
κοὺς μάλιστα συνδέσμων δεῖσθαι πρὸς τὰς τῶν ἀξιω-
μάτων συναφάς καὶ συμπλοκάς καὶ διαζεύξεις, ὥσπερ
ἡνιόχους ζυγῶν καὶ τὸν <έν> Κύκλωπος Ὀδυσσεά λύ-
γων πρὸς τὴν τῶν προβάτων σύν<δεσιν> οὐ μέρος
λόγου τὸν σύνδεσμον ἀλλ' ὄργανόν τι συνδετικὸν ἀπο-
B φαίνει, καθάπερ ὠνόμασται, καὶ συνεκτικὸν οὐ πάντων
ἀλλὰ τῶν οὐχ ἀπλῶς λεγομένων· εἰ μὴ καὶ τοῦ φορτίου
τὸν ἱμάντα καὶ τοῦ βιβλίου τὴν κόλλαν ἀξιοῦσι μέρος
εἶναι, καὶ νῆ Δία τὰς διανομάς τοῦ πολιτεύματος, ὡς

γράφει σε ἄλλον, με τὴν ἐκφραση, με τὸ βλέμμα, με τὴ
φωνή, ὅταν παρεκτρέπεται, ὅταν γίνεται ἐχθρικός, ὅ-
ταν ἐπιτίθεται με γροθιές, ὅταν χτυπά πάνω στους
κροτάφους· αὐτὰ ταραάζουν, αὐτὰ τα ἴδια τρελαίνουν
τοὺς ἀνθρώπους, που δεν εἶναι συνηθισμένοι νὰ προ-
πηλακίζονται.»¹⁹. Καὶ πάλι «ὄχι ὁμῶς ο Μειδίας· ἀλ-
λά ἀπὸ αὐτῆς τῆς μέρας μιλά, κακολογεῖ, φωνάζει. Εἶναι
νὰ εκλεγεί κάποιος; Ο Μειδίας ο Ἀναγυράσιος προ-
τάσσεται. Ενεργεῖ ὡς πρόξενος τοῦ Πλουτάρχου²⁰,
γνωρίζει τὰ ἀπόρρητα, ἡ πόλις αὐτὸν δεν τον χω-
ρά.»²¹. Γι' αὐτὸ καὶ ὅσοι γράφουν τὰ ρητορικά τεχνά-
σματα, ἐκτιμῶν πολὺ τὸ ἀσύνδετο σχῆμα· καὶ ἐκεί-
νους που εἶναι υπερβολικά τυπικοί, καὶ δεν παραλεί-
πουν κανένα σύνδεσμο ἀπὸ τὴν συνηθισμένη γλῶσσα,
τοὺς κατηγοροῦν, γιατί κάνουν τὴν ἐκφραση δύσκα-
μπτη, στεγνὴ, καὶ κουραστική, ἀπὸ ἐλλειψὴ ποικιλίας.
Καὶ ἡ πολὺ μεγάλη ἀνάγκη τῶν διαλεκτικῶν²² σε
συνδέσμους γιὰ τὶς συνδέσεις, τοὺς συνδυασμοὺς καὶ
τὶς διαζεύξεις τῶν προτάσεων, ὅμοια μ' ἐκείνῃ τῶν ἡ-
νιόχων σε ζυγούς, καὶ τοῦ Ὀδυσσεά, στὴ σπηλιά τοῦ
Κύκλωπα, σε κλαδιά λυγαριάς, γιὰ νὰ δέσει μαζί τὰ
πρόβατα, δείχνει πῶς ο σύνδεσμος δεν εἶναι μέρος τοῦ
λόγου²³, ἀλλὰ κάποιο μέσο συνδετικό, ὅπως ἔχει ονο-
μαστεί, καὶ συνεκτικό ὄχι ὅλων, ἀλλὰ ὅσων δε λέγο-
νται ἀπλὰ· ἐκτός καὶ ἀν θεωρεῖ κανεὶς πῶς ο ἱμάντας
εἶναι μέρος τοῦ φορτίου, καὶ ἡ κόλλα τοῦ βιβλίου, καὶ,
μα τὸ Δία, τὰ ἐπιδόματα μέρος τοῦ πολιτεύματος, ὅ-

ἔλεγε Δημάδης, κόλλαν ὀνομάζων τὰ θεωρικά τῆς δημοκρατίας. ποῖος δὲ σύνδεσμος οὕτως ἔν ἐκ πολλῶν ἀξίωμα ποιεῖ συμπλέκων καὶ συνάπτων, ὡς ἡ μάρμαρος τὸν συλλιπαινόμενον διὰ τοῦ πυρὸς σίδηρον; ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὐδὲ λέγεται τοῦ σιδήρου μέρος· καίτοι ταῦτα γε τοῖς κεραυννυμένοις ἐνδύόμενα καὶ συντηχόμενα ποιεῖ τι [καὶ πάσχει] κοινὸν ἐκ πλειόνων, τοὺς δὲ συνδέσμους

C εἰσὶν οἱ μὴ νομίζοντες ἔν τι ποιεῖν, ἀλλ' ἐξαρίθμησιν εἶναι τὴν διάλεκτον, ὥσπερ ἀρχόντων ἐφεξῆς <ἡ> ἡμερῶν καταλεγόμενων.

Καὶ μὴν τῶν γε λοιπῶν ἡ μὲν ἀντωνυμία περιφανῶς γένος ὀνόματος ἐστίν, οὐχ ἥ πτώσεων μετέχει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ κυριωτάτην ἅμα τῇ φάσει ποιεῖν δεῖξιν ἐνίας ἐπὶ τῶν ὠρισμένων ἐκφερομένης· καὶ οὐκ οἶδ' ὅ τι μᾶλλον ὁ "Σωκράτην" φθεγξάμενος ἢ ὁ "τοῦτον" εἰπὼν ὀνομαστί πρόσωπον δεδήλωκεν.

Ἡ δὲ καλουμένη μετοχή, μῖγμα ῥήματος οὖσα καὶ ὀνόματος, καθ' ἑαυτὴν μὲν οὐκ ἔστιν, ὥσπερ οὐδὲ τὰ κοινὰ θηλυκῶν καὶ ἀρρενικῶν ὀνόματα, συντάττεται δ'

D ἐκεῖνοις, ἐφαπτομένη τοῖς μὲν χρόνοις τῶν ῥημάτων ταῖς δὲ πτώσεσι τῶν ὀνομάτων. οἱ δὲ διαλεκτικοὶ τὰ

πως ἔλεγε ὁ Δημάδης²⁴, ὀνομάζοντας κόλλα τὰ θεωρικά τῆς δημοκρατίας. Καὶ ποῖος σύνδεσμος δημιουργεῖ μια ενιαία πρόταση ἀπὸ πολλές, συνδυάζοντας καὶ συνδέοντάς τες, ἔτσι, ὅπως τὸ μάρμαρο δημιουργεῖ τὸ σίδηρο, που λιώνει μαζί του, με τὴ βοήθεια τῆς φωτιάς; Ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ δε λέγεται μέρος τοῦ σιδήρου· καὶ ὅμως, αὐτὰ τὰ πράγματα, καθὼς ἐρχονται σε ἐπαφή μ' αὐτὰ που ἀναμιγνύονται καὶ λιώνουν μαζί τους, δημιουργοῦν κάτι κοινὸ ἀπὸ μια πληθώρα πραγμάτων, [καὶ παθαίνουν ὅ,τι καὶ αὐτά]. Καὶ υπάρχουν κάποιοι που νομίζουν, ὅχι πως οἱ σύνδεσμοι δημιουργοῦν ἓνα πρᾶγμα, ἀλλὰ πως ἡ ομιλία εἶναι ἀπαρίθμηση, ὅπως ἐκεῖνη τῶν ἀρχόντων ἢ τῶν ἡμερῶν, που διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη.

5. Καὶ ὅμως, ἀπὸ τὰ υπόλοιπα, ἡ ἀντωνυμία εἶναι ὁλοφάνερα εἶδος ὀνόματος, ὅχι μόνον γιατί ἔχει πτώσεις, ἀλλὰ καὶ γιατί μερικὲς ἀντωνυμίες, που ἀναφέρονται σε ρητοὺς ὅρους, δηλώνουν κάτι αποφασιστικά, ταυτόχρονα με τὴν ἐκφορά τους· καὶ δε γνωρίζω ἀν περισσότερο αὐτός που λέει «Σωκράτη», ἔχει δηλώσει ὀνομαστικά ἓνα πρόσωπο, ἢ ὅποιος λέει «αὐτόν».

6. Ἡ ὀνομαζόμενη μετοχή, που ἀποτελεῖ συνδυασμὸ ῥήματος καὶ ὀνόματος, δὲν ὑπάρχει βέβαια αὐτόνομα, ὅπως ἀκριβῶς δὲν υπάρχουν τὰ κοινὰ ὀνόματα θηλυκοῦ καὶ ἀρσενικοῦ γένους· συντάσσεται ὅμως μ' ἐκεῖνα, γιατί συνάπτεται στα ῥήματα με τοὺς χρόνους τῆς, καὶ στα ὀνόματα με τὶς πτώσεις τῆς. Οἱ διαλεκτικοί,

τοιαῦτα καλοῦσιν <ἀντ>ανακλάστους, οἷον ὁ "φρονῶν" ἀπὸ τοῦ "φρονίμου" καὶ ὁ "σωφρονῶν" ἀπὸ τοῦ "σώφρονός" ἐστίν, ὡς ὀνομάτων καὶ προσηγοριῶν δύναμιν ἔχοντα.

Τὰς γε μὴν προθέσεις ἔστιν ἐπικράνους καὶ βάσει καὶ ὑποθέμασιν, ὡς οὐ λόγους ἀλλὰ περὶ τοὺς λόγους μᾶλλον οὕσας, ὁμοιοῦν. ὅρα δὲ μὴ κόμμασι καὶ θραύσμασιν ὀνομάτων εἰκόσιν, ὥσπερ γραμμάτων σπαράγμασι καὶ κεραφαῖς οἱ σπεύδοντες γράφουσι· τὸ γὰρ "ἐμβῆναι" καὶ "ἐκβῆναι" συγκοπὴ προφανής ἐστι τοῦ "ἐντὸς βῆναι" καὶ τοῦ "ἐκτὸς βῆναι", καὶ τὸ "προγενέσθαι" τοῦ "πρότερον γενέσθαι", καὶ τὸ "καθίζειν" τοῦ "κάτω ἵζειν" ὥσπερ ἀμέλει τὸ "λίθους βάλλειν" καὶ "τοίχους ὀρύσσειν" "λιθοβολεῖν" καὶ "τοιχωρυχεῖν" ἐπιταχύνοντες καὶ σφίγγοντες τὴν φράσιν λέγουσι.

Διὸ χρεῖαν μὲν τινὰ τῷ λόγῳ παρέχεται τούτων ἕκαστον, μέρος δὲ λόγου καὶ στοιχεῖον οὐδέν ἐστι, πλὴν ὥσπερ εἴρηται τὸ ῥῆμα καὶ τοῦνομα, ποιοῦντα τὴν πρώτην τὸ τ' ἀληθές καὶ τὸ ψευδὸς δεχομένην σύνθεσιν, ἣν οἱ μὲν πρότασιν οἱ δ' ἀξίωμα, Πλάτων δὲ λόγον προσηγόρευεν.

ωστόσο, αποκαλοῦν αὐτές τις λέξεις αυτοπαθεῖς, ὅπως εἶναι ὁ «φρονῶν» ἀντὶ τοῦ «φρονίμου» καὶ ὁ «σωφρονῶν» ἀντὶ τοῦ «σώφρονος», γιατί ἔχουν τὴ δύναμιν τῶν κύριων καὶ προσηγορικῶν ὀνομάτων.

7. Οἱ προθέσεις, ὥστόσο, μποροῦν νὰ παρομοιαστοῦν με κιονόκρανα, βάσεις, καὶ βάθρα, γιατί δεν εἶναι λέξεις, ἀλλὰ μᾶλλον συνοδεύουν τις λέξεις. Καὶ σκέψου μήπως μοιάζουν με κομμάτια καὶ θραύσματα λέξεων²⁵, ὅπως αὐτοὶ που βιάζονται γράφουν με τμήματα καὶ σημεῖα γραμμάτων· γιατί τὸ «εμβῆναι» καὶ τὸ «εκβῆναι» εἶναι εμφανής συγκοπὴ τοῦ «ἐντὸς βῆναι» καὶ τοῦ «ἐκτὸς βῆναι», καὶ τὸ «προγενέσθαι» τοῦ «πρότερον γενέσθαι», καὶ τὸ «καθίζειν» τοῦ «κάτω ἵζειν», ὅπως ἀναμφίβολα λένε τὸ «λίθους βάλλειν» καὶ τὸ «τοίχους ὀρύσσειν», «λιθοβολεῖν» καὶ «τοιχωρυχεῖν», συντομεύοντας καὶ συμπυκνώνοντας τὴν ἐκφραση.

8. Ἐτσι, τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ἔχει κάποια χρησιμότητα στο λόγο, ὁμως κανένα δεν εἶναι μέρος καὶ ὅρος τοῦ λόγου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ῥῆμα καὶ τὸ ὄνομα, ὅπως ἔχει εἰπωθεῖ, γιατί σχηματίζουν τὴν πρώτη σύνθεση, που ἐπιδέχεται ἐπαλήθευση καὶ διάφευση· τὴ σύνθεση αὐτὴ ἄλλοι τὴν ἔχουν ὀνομάσει πρόταση, ἄλλοι ἀξίωμα, καὶ ὁ Πλάτων λόγο.

ΣΧΟΛΙΑ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ*

ΖΗΤΗΜΑ Α'

1) Σ.τ.μ. Πρόκειται για την περίφημη "μαιευτική μέθοδο" του Σωκράτη. Όπως γράφουν οι Zeller-Nestle, "μ' αυτή ζητούσε να ξαναγεννήσει μέσα στους ανθρώπους όχι τόσο την έννοια παρά την ορμή για το καλό, το καλύτερο εγώ τους." (E. Zeller-W.Nestle, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, Αθήνα, Έκδοση Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1942, σελ.126).

2) Βλ. Πλάτων, *Θεαίτητος*, 150C7-8.

3) Βλ. Πλάτων, *Θεαίτητος*, 151C5-D3.

4) Σ.τ.μ. Ο Μένανδρος ήταν Αθηναίος κωμικός ποιητής και ο κυριότερος εκπρόσωπος της "Νέας Κωμωδίας" (343-291π.Χ.). Το συγκεκριμένο απόσπασμα βρίσκεται: Menander, frag. 749 (Koerte-Thierfelder)=frag.762(Kock); βλ.frag.64 (Koerte-Thierfelder)=frag.70 (Kock).

5) Σ.τ.μ. Ο Ηράκλειτος ήταν Εφέσιος φιλόσοφος του 6ου αι. π.Χ. και κεντρική μορφή στην ιστορία του προσωκρατικού στοχασμού. Το προκείμενο απόσπασμα βρίσκεται στους Diels-Kranz και Walzer, *Ηράκλειτος*, frag. B119.

6) Βλ. Πλάτων, *Θεαίτητος*, 150C5-6.

7) Βλ. Πλάτων, *Θεαίτητος*, 151E5-6 και 160E6-161A4.

8) Βλ. Θέογνις, 432. Σ.τ.μ. Πρόκειται για τον ελεγειακό ποιητή του 6ου αι.π.Χ. από τα Μέγαρα.

9) Βλ. Πλάτων, *Απολογία*, 31C8-D1.

* Τα σχόλια χωρίς το διακριτικό «Σ.τ.μ.» ανήκουν στον Harold Cherniss, ο οποίος επιμελήθηκε τα *Πλατωνικά Ζητήματα* στις εκδόσεις LOEB.

10) Για την πλατωνική θεωρία της ανάμνησης, βλ. Πλάτων, *Μένων*, 85D-86B, *Φαίδων*, 72E-76E και 91E, *Φαίδρος*, 249 B 5-C4.

11) Βλ. Πλάτων, *Θεαίτητος*, 151A5-B6 και 157C9-D2.

12) Βλ. σημείωση 1.

ΖΗΤΗΜΑ Β'

1) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 28C3-4.

2) Σ.τ.μ. Ο Χρυσίππος (281-208;) ήταν στωικός φιλόσοφος της Αρχαίας Στοάς και διάδοχος του Κλεάνθη στη διεύθυνσή της. Καταγόταν από τους Σόλους της Κιλικίας.

3) Βλ. Πλάτων, *Συμπόσιο*, 177D4-5.

4) Βλ. Πλάτων, *Φαίδρος*, 261A3-4.

5) Σ.τ.μ. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η ψυχή προηγήθηκε του σώματος στη σειρά της δημιουργίας. Μάλιστα, αυτή κινεί ολόκληρο τον κόσμο και απ' αυτήν αρχίζουν οι κινήσεις (βλ. A.E. Taylor, *Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ. 1992, σελ. 505).

ΖΗΤΗΜΑ Γ'

1) Βλ. Πλάτων, *Πολιτεία*, 509D-511E5.

2) Σ.τ.μ. Σημαντική υπήρξε η επίδραση του Πυθαγορισμού στον Πλάτωνα, που προσπάθησε να συνδυάσει τη θεωρία των ιδεών με το δόγμα των Πυθαγορείων, πως η ουσία των όντων είναι οι αριθμοί. Οι Zeller-Nestle γράφουν: "(Ο Πλάτων) γυρεύει τώρα μια πηγή των ιδεών και τη βρίσκει στο Ένα σαν την "αρχή", που της αντιθέτει τη "δυάδα" με τη διπλή λειτουργία του πολλαπλασιασμού και του μερισμού, του διπλασιασμού, και της διχοτόμησης". Η ιδέα του αγαθού ακολουθεί την αλλαγή αυτή της πλατωνικής φιλοσοφίας στην τελευταία φάση της. "Τώρα η ανώτατη αυτή ιδέα κι η γνώση της παίρνουν μαθημα-

τικό χαρακτήρα: είναι το ένα, η μονάδα, η πρώτη αρχή όλων των όντων...". (Βλ. E.Zeller-W.Nestle, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, 6.π., σελ. 169-170).

3) Βλ. Πλάτων, *Νόμοι*, 898E1-2.

4) Βλ. Πλάτων, *Συμπόσιο*, 210D.

ΖΗΤΗΜΑ Δ'

1) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 34B10-35A1.

2) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 30B3-5.

3) Σ.τ.μ. Στο αρχαίο κείμενο: "το άμορφον σώμα". Ο Πλάτων δε χρησιμοποιεί ακόμα τον όρο "ύλη", που είναι συχνός από τον Αριστοτέλη και μετά (βλ. E.Zeller-W.Nestle, 6.π., σελ. 187). Μπορούμε να θεωρήσουμε τους όρους "ύλη" και "σώμα" ως συνώνυμους.

ΖΗΤΗΜΑ Ε'

1) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 53C4-55C4 και 55D7-56B6.

2) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 55C4-6.

3) Ο Πλούταρχος δεν αναφέρεται σε άλλη ομοιότητα ανάμεσα στο δωδεκάεδρο και το ζωδιακό κύκλο, παρά μόνο στην αριθμητική.

4) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 55D8-56A1.

5) Λέγοντας "σφαιρικό", με φυσική κίνηση την κυκλική, ο Πλούταρχος φαίνεται να πλησιάζει επικίνδυνα την ταύτιση της ψυχής με την αριστοτελική "πέμπτη ουσία κυκλοφορητική". Ακόμη και "υλιστές", όπως οι Ατομικοί και ο Χρυσίππος, έχουν αποδώσει την ιδιότητα του σφαιρικού στην ψυχή.

6) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 34A1-4, 36E2-37C3, 47B5-C4, και *Νόμοι*, 898A3-B3.

ΖΗΤΗΜΑ ΣΤ'

- 1) Βλ. Πλάτων, *Φαίδρος*, 246D6-8.
- 2) Βλ. Πλάτων, *Φαίδρος*, 249D4-251A7 και 254B5-7.
- 3) Βλ. Πλάτων, *Φαίδων*, 80B1-3 και 84A7-B4, *Συμπόσιο*, 211E3-212A2, *Φαίδρος*, 247C6-8, 248B7-C2, 249C4-6, *Πολιτεία*, 611E1-5, *Φίληβος*, 62A7-8.

ΖΗΤΗΜΑ Ζ'

- 1) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 79E10-80C8.
- 2) Η διαδικασία δεν ονομάζεται "αντιπερίστασις" από τον Πλάτωνα, αλλά από τον Αριστοτέλη. Χρησιμοποιείται επίσης ο όρος "περίωσις" ως συνώνυμος.
- 3) Σ.τ.μ. Εννοείται ο μαγνήτης.
- 4) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 79A5-E9.
- 5) Στον *Τίμαιο* δε γίνεται καμιά αναφορά στην επιτάχυνση, για την οποία κάνει λόγο ο Πλούταρχος.
- 6) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 80A3-B8.
- 7) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 67B2-6.

ΖΗΤΗΜΑ Η'

- 1) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 41E4-5 και 42D4-5.
- 2) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 39D7-8 και 40B6-7. Πράγματι, διαβάζοντας κανείς τις παρατηρήσεις του *Τίμαιου* για τη γη, εύλογα θέτει το ερώτημα, αν αποδίδει ο *Τίμαιος* κίνηση στη γη ή όχι (βλ. Α.Ε. Taylor, ο.π., σελ. 509-512).
- 3) Πρόκειται για τον Αρίσταρχο το Σάμιο, μαθηματικό και αστρονόμο (310-230 π.Χ.). Διατύπωσε πρώτος τη θεωρία πως η γη στρέφεται γύρω από τον άξονά της και γύρω από τον ήλιο.
- 4) Ο Σέλευκος ήταν Έλληνας αστρονόμος και μαθηματικός από τη Σελεύχεια στον Τίγρη ποταμό. Φέρεται ότι διατύπωσε τη θεωρία πως η γη κινείται γύρω από τον ήλιο.

5) Ο Θεόφραστος ήταν φιλόσοφος από την Ερεσό της Λέσβου, συνεργάτης και διάδοχος του Αριστοτέλη στο Λύκειο (περ. 372-285 π.Χ.).

6) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 38C5-6. Σ.τ.μ. Ο Α.Ε. Taylor σχολιάζει το απόσπασμα αυτό του *Τίμαιου*, λέγοντας πως οι αστέρες, τα "όργανα" του χρόνου, "διαιρούν" ή "διακρίνουν" τους αριθμούς, εφόσον χρησιμοποιούν τις περιφορές τους για τη μέτρηση του χρόνου" και "διαφυλάσσουν" τους αριθμούς, παρέχοντας ένα σταθερό μέτρο, δυνάμει της σταθερότητας των περιφορών τους. Γίνεται λόγος για πέντε πλανήτες, γιατί τόσοι ήταν γνωστοί στην αρχαιότητα (Βλ. Α.Ε. Taylor, *A commentary on Plato's Timaeus*, Oxford, At the Clarendon Press, 1962.).

7) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 40C1-2.

8) Βλ. Diels-Kranz, *Εμπεδοκλής*, frag. B48. Ο Εμπεδοκλής υπήρξε φιλόσοφος και μελετητής των φυσικών φαινομένων. Καταγόταν από τον Ακράγαντα της Σικελίας, και έζησε περίπου στα 494-434 π.Χ.

9) Βλ. σημ. 6.

10) Βλ. Πλάτων, *Πολιτεία*, 506E3-507A4, 508A4-6, 508 B12-C2, 509B2-8, 509D1-4.

11) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 39B2-5. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, ο Πλάτων γράφει "φοράς" και όχι "σφαίρας". Συνεπώς, ο Πλούταρχος αποκαλεί τους "κύκλους" της *Πολιτείας* στο 617 B4-7, "σφαίρες".

12) Βλ. Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 219b1-2, 220a24-25, 220b32-221a1, 221b7.

13) Βλ. Σπεύσιππος, frag. 53 (Lang). Ο Σπεύσιππος ήταν Αθηναίος φιλόσοφος και διάδοχος του Πλάτωνα στην Ακαδημία (407-339 π.Χ.).

14) Βλ. S.V.Fii, frag. 515.

15) Βλ. Πίνδαρος, frag. 33 (Bergk, Schroeder, Snell). Ο Πίν-

δαρος (518-438 π.Χ.), λυρικός ποιητής από τη Βοιωτία, υπήρξε ο κυριότερος εκπρόσωπος της χορικής ποίησης.

16) Αποδίδεται στα Πυθαγορικά "Ακούσματα". Ο Πυθαγόρας ο Σάμιος, φιλόσοφος, μαθηματικός, θεολόγος, και φυσικός, του 6ου-5ου αι.π.Χ., υπήρξε ιδρυτής της σχολής των Πυθαγορείων.

17) Βλ. Ευριπίδης, *Τρωάδες* 887-888.

18) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 38B6 και 30 A3-5, 52D-53A.

19) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 38B6-7.

20) Βλ. Diels-Kranz, *Ηράκλειτος*, frag. B100.

ΖΗΤΗΜΑ Θ'

1) Βλ. Πλάτων, *Πολιτεία*, 443D5-7.

2) Η πιο φηλή νότα στην κλίμακα ονομαζόταν υπάτη, ενώ η χαμηλότερη νήτη.

3) Βλ. Ξενοκράτης, frag. 18 (Heinze). Σ.τ.μ. Ο Ξενοκράτης ο Χαλκηδόνιος ήταν πλατωνικός φιλόσοφος του 4ου αι. π.Χ.

4) Βλ. *Ιλιάδα* VIII, 31, και *Οδύσσεια* i, 45 και 81, και XXIV, 473.

5) Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 44D3-6 και 69D6-71A3, *Φαίδρος*, 247C7-8.

6) Σ.τ.μ. "Θυμός" ή "θυμικόν" ή "θυμοειδές", είναι, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, το συναισθηματικό μέρος της ψυχής, που περιλαμβάνει το συναίσθημα και τη βούληση. Ο "θυμός", επομένως, δεν πρέπει να συγχέεται με τη σημερινή σημασία της λέξης (Βλ. E.Zeller-W.Nestle, ό.π., σελ.172).

7) Βλ. Πλάτων, *Φαίδρος*, 246A6-7.

8) Βλ. Πλάτων, *Φαίδρος*, 253 E 4-5.

9) Βλ. *Ιλιάδα* XI, 64-65.

10) Βλ. σημ. 6.

ΖΗΤΗΜΑ Ι'

1) Βλ. Πλάτων, *Σοφιστής*, 262C2-7.

2) Βλ. *Ιλιάδα* I, 185.

3) Βλ. Πλάτων, *Σοφιστής*, 262C6-7 και 9-10.

4) Βλ. Πλάτων, *Σοφιστής*, 262E8-9 και 263A11-B3.

5) Βλ. Πλάτων, *Σοφιστής*, 263A8-B3.

6) Ο λόγος στο σημείο αυτό έχει τη σημασία της ομιλίας.

7) Βλ. Πλάτων, *Σοφιστής*, 262A3-7, B6 και B10-C1.

8) Τα "πνεύματα" είναι η φιλή και η δασεία· οι "δασύτητες" αναφέρονται στα δασύπνοια θ, φ, και χ, ενώ οι "εκτάσεις" και οι "συστολές" στη διάκριση του η από το ε, και του ω από το ο.

9) Ο Πλούταρχος χρησιμοποιεί εδώ τη λέξη "πράγματος" με τη σημασία της πράξης. Η χρήση της λέξης "σώματος" παραπέμπει στο δόγμα των Στωικών, πως καθετί που ενεργεί ή πάσχει, άρα κάθε οντότητα, είναι "σώμα". Η φράση "σώμα ή πράγμα σημαίνουν" απαντάται στον ορισμό του "ονόματος", που δίνει ο Διονύσιος Θραξ στο *Περί Γραμματικής*, παρ. 12 (σελ. 24, 3-4, [Uhlig]).

10) Βλ. Πλάτων, *Σοφιστής*, 262C4-7 και D2-6.

11) Βλ. *Ιλιάδα* VI, 253 και 406, VII, 108.

12) Βλ. *Οδύσσεια* XXII, 183.

13) Βλ. *Οδύσσεια* VIII, 408-409.

14) Σε τέτοιες εκφράσεις, το "όνομα", καθώς και το "ρήμα", χρησιμοποιούνται με διαφορετική σημασία.

15) Βλ. *Εύηνος*, frag.10 (Bergk, *Poetae Lyr. Graec.* ii, p.271).

16) Βλ. *Ιλιάδα* XIV, 459-460.

17) Βλ. *Ιλιάδα* XX, 147.

18) Βλ. *Ιλιάδα* XVIII, 536-537.

19) Βλ. Δημοσθένης, Λόγος xxi, 72.

20) Πρόκειται για τον Πλούταρχο, τον τύραννο της Ερέτριας.

21) Βλ. Δημοσθένης, Λόγος xxi, 200.

22) Οι διαλεκτικοί είναι οι Στωικοί.

23) Αυτό πίστευαν οι Στωικοί.

24) Βλ. Δημάδης, frag.13 (Baier-Sauppe, Oratores Attici ii, σελ.315 B38-42.).

25) Το "ονομάτων" εδώ χρησιμοποιείται με αυτή τη γενική σημασία.

Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Πρέπει καταρχάς να παρατηρήσουμε ότι, παρά την υπερβολική ποικιλία των γυναικείων μορφών, στον Πλούταρχο δε συναντούμε κάθε τύπο γυναίκας, που έζησε σ' εκείνες τις μακρινές εποχές. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, ο Πλούταρχος, γράφοντας τους *Βίους των ενδόξων ανδρών*, περιορίστηκε να μιλήσει μόνο για την υψηλή κοινωνία, τους άνδρες του Κράτους και τους μονάρχες. Μας δίνει, λοιπόν, μια απεικόνιση των πλούσιων και ισχυρών τάξεων του αρχαίου κόσμου, και, μέσα από τις ίδιες αυτές τάξεις, επιλέγει τα άτομα, που η μοίρα και το ήθος τους υπήρξαν αξιοπρόσεκτα.

Εξάλλου, ο Πλούταρχος ήταν έντονα επηρεασμένος από την εποχή του, το κοινωνικό περιβάλλον του, τον τρόπο ζωής του, και τις προσωπικές του απόψεις, χωρίς να μιλήσουμε, από την άποψη των κειμένων, για

τις πηγές του.

Θα παρατηρήσει κανείς ότι ποτέ δε δίνει το φυσικό πορτραίτο μιας γυναίκας. Μόλις που μνημονεύει πως η Εύπολις, η μητέρα του Αγησίλαου, ήταν πολύ μικροκαμωμένη για να γεννήσει ένα βλαστό με σωστή διάπλαση.¹ Περιγράφει, ωστόσο, την ομορφιά μερικόν: η Αγιάτις που, «με τη δροσιά και την ομορφιά της... έσβηνε από μακριά τις άλλες Ελληνίδες»·² η Οκταβία, η τελευταία σύζυγος του Αντωνίου, που η Κλεοπάτρα «δεν ξεπερνούσε ούτε με την ομορφιά ούτε με την εξυπνάδα της»·³ η κόρη της, Αντωνία, «ονομαστή για την αρετή και την ομορφιά της»·⁴ η Βαλερία, τελευταία σύζυγος του Σύλλα, που είχε «τέλεια ομορφιά»·⁵ η Πραικία, διάσημη για την ομορφιά της και τη ζωντανία του πνεύματός της·⁶ η θελκτική γυναίκα του απελεύθερου Πομπήιου, «φημισμένη για την τελειότητα της μορφής της».⁷

Ο Πλούταρχος κατονομάζει επίσης την Ελπινίκη, αδελφή του Κίμωννα, που χρησίμευσε ως μοντέλο στο ζωγράφο Πολύγνωτο,⁸ και που πρέπει να υπήρξε ωραία, όπως και η Φλώρα, η εταίρα που αγαπούσε ο Πομπήιος, η οποία είχε τόση γοητεία που «ο Καικίλιος Μέτελλος, όταν διακοσμούσε ... το ναό των Διδύμων, έβαλε να ζωγραφίσουν επίσης το πορτραίτο της

1. Αγησίλαος, 2

2. Κλεομένης, 1

3. Αντώνιος, 57

4. Αντώνιος, 87

5. Σύλλας, 35

6. Λούκουλλος, 6

7. Πομπήιος, 2

8. Κίμων, 4

Φλώρας, και την παρουσίασε εκεί για την ομορφιά της».⁹ Όμως, πράγμα παράξενο, δεν επεκτείνεται στο θέμα της ομορφιάς ούτε της Κλεοπάτρας ούτε της Ασπασίας, αλλά μόνο σε ό,τι αφορούσε τις πνευματικές τους ικανότητες. «Η ομορφιά της από μόνη της», λέει για την Κλεοπάτρα, «δεν ήταν ασύγκριτη, ούτε ήταν εντυπωσιακή για όσους την αντίκριζαν»,¹⁰ και πιστεύει πως ο Περικλής αναζητούσε κυρίως στην Ασπασία «μια γυναίκα μορφωμένη και ενημερωμένη για την πολιτική».¹¹ Καλύτερα προικισμένη, όπως φαίνεται, η Οκταβία, «με τόση ομορφιά, συνδύαζε τη σοβαρότητα και την ευφυΐα».¹² Όσο για την Κορνηλία, τελευταία σύζυγο του Πομπήιου και γυναίκα φημισμένη για την καλλιέργειά της, λέει μόνο πως «είχε πολλές χάρες, χωρίς να υπολογίζουμε εκείνες της νεότητας».¹³

Είναι αλήθεια πως ο Πλούταρχος παίρνει θέση ως ηθικολόγος, και πως, αν κρίνουμε από όσα παρατηρεί στη συλλογή του με τα γυναικεία πορτραίτα, αυτό που θαυμάζει περισσότερο σε μια γυναίκα, είναι η αφοσίωσή της στο σύζυγό της, όπως ακριβώς την απέδειξαν η Οκταβία ή η Πορκία, σύζυγος του Βρούτου, για την οποία λέει: «Δεν της έλειπε ούτε η σοφία ούτε η γενναιότητα... και θυσίασε τη ζωή της με τρόπο αντάξιο της καταγωγής και της αρετής της».¹⁴

9. Πομπήιος, 2

10. Αντώνιος, 27

11. Περικλής, 24

12. Αντώνιος, 31

13. Πομπήιος, 55

14. Κάτω ο Νεότερος, 73

Αντίστοιχα, ο Πλούταρχος καταδικάζει τις παγίδες του έρωτα, στις οποίες είναι επονείδιστο για έναν άντρα να πιαστεί· κρίνει το πάθος του Πομπήιου για τη γοητευτική Ιουλία: «Ερωτευμένος με τη γυναίκα του ... αφέθηκε μέσα σε λίγο καιρό... να γίνει αδύναμος... από τον έρωτα που έτρεφε για τη νεαρή του σύζυγο».¹⁵ Πράγματι, όταν ο έρωτας ενός άντρα για μια γυναίκα τον οδηγεί να παραμελήσει τα καθήκοντα του Κράτους, για να αφιερωθεί σ' αυτό το κατώτερο πλάσμα, η συμπεριφορά του ερωτευμένου δε φαίνεται συγκινητική στο συγγραφέα μας, αλλά ταπεινωτική.

Ο Πλούταρχος δεν είναι καθόλου επιεικής ούτε με τους γάμους από έρωτα, όπως εκείνος του Σύλλα με τη Βαλερία: «[ο Σύλλας] αφέθηκε να γοητευτεί, σαν παιδί, από τα βλέμματα και τα καλοπιίσματα, απ' όπου γεννιούνται τα πιο αισχρά και τα πιο ακόλαστα πάθη».¹⁶ Πράγματι, η συζυγική συμφωνία μεταξύ των δύο, είχε μικρή διάρκεια.

Είναι φανερό πως ο συγγραφέας μας έχει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στους φρόνιμους γάμους, που με φροντίδα συνάπτονται από τις οικογένειες. Ενώ αυτές οι ενώσεις είχαν επιβληθεί στις νεαρές κοπέλες, μπορέσαμε πολύ συχνά να διαπιστώσουμε την αρμονία στην οικογενειακή ζωή. Αλλά είναι λιγότερο προφανές πώς οι γυναίκες που δόθηκαν, από τους ίδιους τους συζύ-

γους τους, σε κάποιον άλλο, ήταν ικανοποιημένες. Σκεφτόμαστε την περίπτωση της Αιμιλίας, που έγινε, σύμφωνα με την επιθυμία του πεθερού της, Σύλλα, η δεύτερη σύζυγος του Πομπήιου, ενώ αυτός ο τελευταίος υποχρεώθηκε να διώξει την Αντιστία. Το παράδειγμα της Μαρκίας, που δόθηκε από το σύζυγό της, Κάτωνα το Νεότερο, στον Ορτένσιο, είναι της ίδιας τάξης. Αυτές οι δύο καταστάσεις δε γίνονται αποδεκτές, ούτε η μία ούτε η άλλη, από το συγγραφέα μας. Για την πρώτη παρατηρεί πως «αυτή η ένωση, είναι φανερό, επιβλήθηκε από την τυραννία», και μιλεί για «τη φρίκη αυτής της τραγωδίας».¹⁷ Σε ό,τι αφορά τη μεταβίβαση της Μαρκίας, την αποδίδει στην αγάπη του χρήματος και την αισχροκέρδεια του Κάτωνα του Νεότερου.¹⁸

Πρέπει να επισημάνουμε πως ο Πλούταρχος ποτέ δεν παίρνει θέση ως υπερασπιστής των γυναικών. Στα δύο προηγούμενα παραδείγματα, οι κριτικές του είναι μόνο ηθικές. Ομοίως, όταν ο Κάτων ο Πρεσβύτερος παντρεύεται ξανά, σε προχωρημένη ηλικία, με μια πολύ νέα κοπέλα, δεν είναι τόσο η δυσαναλογία των ηλικιών, όσο ο ανάρμοστος γάμος του μεγάλου άντρα που σκανδαλίζει τον Πλούταρχο: «Από την πλευρά ενός ηλικιωμένου, να δίνει στο γιο του για μητριά... την κόρη ενός μισθωτού [ενός γραμματέα δικαστηρίου], ε-

15. Πομπήιος, 48

16. Σύλλας, 35

17. Πομπήιος, 9

18. Κάτων ο Νεότερος, 52

νός, δημοσίου υπαλλήλου, δεν είναι καθόλου ωραίο πράγμα». ¹⁹ Αυτός είναι όλος ο σχολιασμός του.

Στις μητέρες, ο Πλούταρχος αναγνωρίζει την αρετή των χηρών, που ανατρέφουν μόνες τα παιδιά τους, αλλά η αγάπη για τα παιδιά, όχι περισσότερο απ' όσο η συζυγική αγάπη, δεν πρέπει να είναι υπερβολική. Όταν ο Κοριολάνος υποχωρεί στις παρακλήσεις της μητέρας του, Βολουμνίας, εισπράττει από το συγγραφέα μας μian αυστηρή επίπληξη: «Να κάνει την παραχώρηση στη μητέρα του να λύσει την πολιορκία, δε σήμαινε πως τιμούσε αυτή τη μητέρα, αλλά πως ατίμαζε την πατρίδα του, που σώθηκε από την παράκληση και τη μεσολάβηση μιας γυναίκας». ²⁰

Αυτή η περιφρονητική στάση απέναντι στις γυναίκες, δεν έχει τίποτα για να μας εκπλήσσει, εφόσον αναφερόμαστε σε έναν άντρα προσκολλημένο στις παραδόσεις, όπως τον παρουσιάζει το έργο του, παρόλο που, την εποχή που ζούσε ο Πλούταρχος, η αρχαία αυστηρότητα της γυναικείας κατάστασης άρχισε να μετριάζεται.

Δεν είναι ανώφελο να συμπληρώσουμε τις ιδέες του Πλουτάρχου για τις γυναίκες, αναφέροντας δύο άλλα έργα του: *Αρετές γυναικών*, που αποτελεί μέρος των *Ηθικών έργων* του, και το *Διάλογο για τον έρωτα* (*Ερωτικός*).

19. Κάτων, 33

20. Αλκιβιάδης, 43

Στο πρώτο, παραθέτει νέα παραδείγματα ηρωικών γυναικών, γιατί θαυμάζει τα δείγματα θάρρους· το παρατηρούμε αυτό στις περιγραφές του των τραγικών θανάτων μητέρων ή συζύγων, κυρίως των Σπαρτιατών, και στα πορτραίτα του γυναικών που μάχονται.

Στο δεύτερο έργο του, αναιρεί τη θέση της ομοφυλοφιλίας, του μόνου ολοκληρωμένου έρωτα για την πλειοψηφία των συγχρόνων του, για να συντάξει την απολογία του συζυγικού έρωτα, στην οποία χρωστούμε κάποιες ωραίες συμβουλές γεμάτες ευαισθησία. Αρχίζει στιγματίζοντας τους κακούς συζύγους. «Από αυτούς τους ανθρώπους, άλλοι αποκτούν γυναίκες δυστυχισμένες για το δέλεαρ μιας μικρής περιουσίας, τις ρίχνουν με τα χρήματά τους στις φροντίδες του νοικοκυριού και στους βρώμικους λογαριασμούς και, σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους, μαλώνουν μαζί τους, τις κρατούν σαν υπηρέτριες. Και άλλοι, που επιθυμούν περισσότερο να αποκτήσουν παιδιά παρά γυναίκα, κάνουν ό,τι το αρσενικό τζιτζίκι, που αποθηκεύει το σπόρο του πάνω σ' ένα κρεμμύδι ή σ' ένα άλλο λαχανικό· γονιμοποιούν με μεγάλη βιασύνη την πρώτη που θα έρθει, δράττουν τον καρπό της, και, έκτοτε, λένε αντίο στο γάμο ή ακόμη, αν τον αφήνουν να υπάρχει, δεν τους απασχολεί καθόλου, και δεν ανησυχούν πως πρέπει ν' αγαπούν και ν' αγαπιούνται». ²¹

21. Ερωτικός, 21

Σ' έναν επιτυχημένο γάμο, «αντιθέτως, η φυσική έ-
κφραση με μια σύζυγο είναι πηγή φιλίας, όπως μια συμ-
μετοχή από κοινού σε μεγάλα μυστήρια. Η ευχαρί-
στηση διαρκεί λίγο, αλλά είναι σαν το σπέρμα, που
απ' αυτό αυξάνονται, μέρα με τη μέρα, ανάμεσα στους
συζύγους, η αμοιβαία εκτίμηση, η καλοσύνη, η στοργή
και η εμπιστοσύνη».²² Και ο συγγραφέας μας προσθέ-
τει: «Γιατί, στο γάμο, ν' αγαπάς είναι μεγαλύτερο α-
γαθό από το ν' αγαπιέσαι».²³ Συμπεραίνει: «Το βέ-
βαιο είναι πως ο έρωτας των έντιμων γυναικών, όχι
μόνο δε γνωρίζει μαρασμό, και διατηρεί πάντα τη ζω-
ντάνια του, ακόμη και στ' άσπρα μαλλιά και τις ρυτί-
δες, αλλά υπάρχει ακόμα ως το φέρετρο και τον τά-
φο».²⁴

Ο ίδιος ο Πλούταρχος αγαπούσε τρυφερά τη γυναί-
κα του, που διέθετε τις ποιότητες που εκείνος επαινού-
σε. Γνωρίζουμε αυτή τη διακριτική σύζυγο, χάρη στο
γράμμα που της έγραψε ο σύζυγός της,²⁵ όταν έμαθε,
την εποχή μιας μετάθεσης στην Τανάγρα, το θάνατο
ενός από τα παιδιά τους: ένα μικρό κοριτσάκι δυο ε-
τών, που η γέννησή του είχε γεμίσει χαρά τη μητέρα
του, ύστερα από εκείνες τεσσάρων αγοριών, από τα ο-
ποία δύο τα είχε ήδη στερηθεί. Σ' αυτό το γράμμα,²⁵
όπου συνδυάζονται η ειλικρίνεια των αισθημάτων και

τα λογοτεχνικά τεχνάσματα, ο Πλούταρχος θέλει να
παρηγορήσει τη γυναίκα του Τιμοξένα, της οποίας ε-
παινεί τα χαρίσματα: τη γαλήνη μέσα στη δυστυχία,
τη διακριτικότητα στις τελετές της ταφής, τη σεμνότη-
τα στον καλλωπισμό, την απουσία πολυτέλειας στον
τρόπο ζωής της. Της θυμίζει την ευτυχία που γνώρι-
σαν χάρη στην τέλεια συνεννόησή τους. Αυτή η Τιμο-
ξένα, που έτσι απεικονίζεται σα μια γυναίκα ταπεινή,
ήταν ωστόσο καλλιεργημένη, αφού είχε γράψει ένα
δοκίμιο *Για τον καλλωπισμό*. Πρέπει να έμοιαζε στην
Κορνηλία, την τελευταία σύζυγο του Πομπήιου, που,
παρά την ευρεία καλλιέργειά της, φυλαγόταν από κά-
θε σχολαστικότητα.

Προκύπτει, λοιπόν, στο τέλος, από τις αφηγήσεις του
Πλουτάρχου για τις γυναίκες, πως, παρά την αγάπη
του για τη σύζυγό του, αποφεύγει να δείξει μια ευαι-
σθησία που θα κρινόταν ελάχιστα ανδροπρεπής από
τους συγχρόνους του. Προτιμά να μένει πιστός στις
παραδοσιακές ιδέες της υπεροχής των ανδρών έναντι
των γυναικών. Αν θαυμάζει αυτές που είχαν ηρωική
στάση, είναι λιγότερο για την ίδια τους την αξία απ' ό-
σο για την υπηρεσία προς τους συζύγους ή τους γιους,
στους οποίους αφιέρωσαν τη ζωή και το θάνατό τους.
Απορρίπτει τον έρωτα-πάθος, που οδηγεί μόνο στη
λησμονιά των καθηκόντων, προπαντός όταν τον αι-
σθάνεται ένας άντρας, και απευθύνεται στη γυναίκα ή

22. Ερωτικός, 23

24. Ερωτικός, 24

23. Ό.π.

25. Παραμυθητικός προς την γυναίκα.

τη μητέρα του, γιατί δεν μπορεί παρά να είναι εξευτελιστικός.

Για τον ηθικολόγο μας, η ιδανική γυναίκα είναι η πειθήνια σύζυγος, που κάνει διακριτική και έντιμη ζωή, όλο αφοσίωση στο σύζυγό της, χωρίς θόρυβο και πολυτέλεια.

France Le Corsu*

ΓΥΝΑΙΚΩΝ
ΑΡΕΤΑΙ

* Le Corsu France, *Plutarque et les femmes*, Παρίσι 1981.

E

ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΡΕΤΑΙ

Περὶ ἀρετῆς, ὦ Κλέα, γυναικῶν οὐ τὴν αὐτὴν τῷ
Θουκυδίδῃ γνώμην ἔχομεν. ὁ μὲν γάρ, ἥς ἂν ἐλάχιστος
ἢ παρὰ τοῖς ἐκτὸς φόγου περίῃ ἐπαίνου λόγος, ἀρίστην
ἀποφαίνεται, καθάπερ τὸ σῶμα καὶ τοῦνομα τῆς ἀγα-
θῆς γυναικὸς οἰόμενος δεῖν κατάκλειστον εἶναι καὶ ἀνέ-
F ξοδον. ἡμῖν δὲ κομψότερος μὲν ὁ Γοργίας φαίνεται, κε-
λεύων μὴ τὸ εἶδος ἀλλὰ τὴν δόξαν εἶναι πολλοῖς γνώ-
ριμον τῆς γυναικὸς· ἄριστα δ' ὁ Ῥωμαίων δοκεῖ νόμος
ἔχειν, ὥσπερ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ δημοσίᾳ μετὰ τὴν τε-
λευτὴν τοὺς προσήκοντας ἀποδιδούς ἐπαίνους. διὸ καὶ
Λεοντίδος τῆς ἀρίστης ἀποθανούσης, εὐθύς τε μετὰ σοῦ
τότε πολὺν λόγον εἶχομεν οὐκ ἀμοιροῦντα παραμυθίας
φιλοσόφου, καὶ νῦν, ὥς ἡβουλήθης, τὰ ὑπόλοιπα τῶν
λεγομένων εἰς τὸ μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν ἀνδρός τε καὶ
243 γυναικὸς ἀρετὴν προσανέγραψά σοι, τὸ ἱστορικὸν ἀπο-

ΑΡΕΤΕΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Για την αρετή των γυναικών, Κλέα, δεν έχουμε την
ίδια γνώμη με το Θουκυδίδη. Γιατί εκείνος αποφάινε-
ται πως η καλύτερη γυναίκα είναι εκείνη που οι ξένοι
ελάχιστα επικρίνουν ή επαινούν, επειδή πιστεύει ότι,
όπως το σώμα της, έτσι και το όνομα της καλής γυ-
ναίκας, πρέπει να είναι κλεισμένο μέσα στο σπίτι και
να μη βγαίνει έξω. Εμείς, όμως, θεωρούμε περισσότε-
ρο πνευματώδη το Γοργία, που προτρέπει να μη γίνε-
ται γνωστή στους πολλούς η μορφή της γυναίκας, αλ-
λά η φήμη της· και η πιο καλή φαίνεται πως είναι η
συνήθεια των Ρωμαίων, να αποδίδουν δημόσια τους
επαίνους που αρμόζουν, μετά το θάνατο, και στις γυ-
ναίκες, όπως ακριβώς στους άντρες. Γι' αυτό και όταν
πέθανε η ευγενέστατη Λεοντίδα, αμέσως είχα τότε μα-
ζί σου μεγάλη συζήτηση, από την οποία δεν έλειψαν
τα παρήγορα λόγια της φιλοσοφίας· και τώρα, όπως
το θέλησες, σου εξέθεσα επιπλέον τα υπόλοιπα που λέω
σχετικά με το θέμα, πως η αρετή του άντρα και της
γυναίκας είναι μία και η αυτή· πρόκειται για μια αφή-

δεικτικὸν ἔχοντα καὶ πρὸς ἡδονὴν μὲν ἀκοῆς οὐ συντεταγμένον, εἰ δὲ τῷ πείθοντι καὶ τὸ τέρπον ἔνεστι φύσει τοῦ παραδείγματος, οὐ φεύγει χάριν ἀποδείξεως συνεργὸν ὁ λόγος οὐδ' αἰσχύνεται

ταῖς Μούσαις τὰς Χάριτας

συγκαταμιγνὺς καλλίστην συζυγίαν

ὡς Εὐριπίδης φησὶν ἐκ τοῦ φιλοκάλου μάλιστα τῆς ψυχῆς ἀναδούμενος τὴν πίστιν.

Φέρε γάρ, εἰ λέγοντες τὴν αὐτὴν εἶναι ζωγραφίαν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν παρειχόμεθα τοιαύτας γραφαῖς γυναικῶν, οἷας Ἀπελλῆς ἀπολέλοιπεν ἢ Ζεῦξις ἢ Νικόμαχος, ἅρ' ἂν τις ἐπετίμησεν ἡμῖν, ὡς τοῦ χαρίζεσθαι καὶ φυχαγωγεῖν μᾶλλον ἢ τοῦ πείθειν στοχαζομένοις; ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι.

Τί δέ; ἐὰν ποιητικὴν πάλιν ἢ μαντικὴν ἀποφαίνοντες οὐχ ἑτέραν μὲν ἀνδρῶν ἑτέραν δὲ γυναικῶν οὖσαν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν, τὰ Σαπφοῦς μέλη τοῖς Ἀνακρέοντος ἢ τὰ Σιβύλλης λόγια τοῖς Βάκιδος ἀντιπαραβάλλωμεν, ἔξει τις αἰτιάσασθαι δικαίως τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι χαίροντα καὶ τερπόμενον ἐπάγει τῇ πίστει τὸν ἀκροατὴν; οὐδὲ τοῦτ'

γῆση αποδεικτική, που δεν ἔχει βέβαια συνταχθεῖ για να προσφέρει ευχαρίστηση στο ἀκουσμα' αν, ωστόσο, τα πειστικά επιχειρήματα ἐνέχουν και ευχαρίστηση, ἐξαιτίας τῆς φύσης τοῦ παραδείγματος, ἀπὸ τῆς συζήτησης δε λείπει ἡ χαρά, που βοηθεῖ στην ἀπόδειξη, και δε διστάζει

με τις Μούσες

τις Χάριτες να συνταιριᾶσει

με τον πιο ὁμορφο δεσμό

ὅπως λέει ο Εὐριπίδης, γιατί κάνει τὴν πίστη να ἀναδύεται ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς ψυχῆς για το ωραίο.

Εμπρός, λοιπόν' αν, με τον ισχυρισμό ὅτι ἡ ζωγραφική των ἀνδρῶν και των γυναικῶν εἶναι ἡ ἴδια, παρουσιάζαμε τέτοιες ζωγραφιές γυναικῶν, σαν αὐτές που ἔχει ἀφήσει ο Απελλῆς ἢ ο Ζεῦξις ἢ ο Νικόμαχος, θα μας ἀποδοκίμαζε κανεὶς, γιατί τάχα στόχος μας ἦταν περισσότερο να προσφέρουμε ευχαρίστηση και να θέλξουμε, παρά να πείσουμε; Εγὼ τουλάχιστον, δεν το νομίζω.

Τι λοιπόν; Αν, πάλι, ἀποφανθούμε πως ἡ ποιητικὴ ἢ ἡ μαντικὴ τέχνη δεν εἶναι ἄλλη στους ἀντρες και ἄλλη στις γυναίκες, ἀλλὰ ἡ ἴδια, και ἀντιπαραβάλλουμε τα ἄσματα τῆς Σαπφοῦς μ' ἐκεῖνα τοῦ Ἀνακρέοντα, ἢ τους χρησμούς τῆς Σίβυλλας μ' ἐκείνους τοῦ Βάκη, θα μπορέσει κανεὶς δίκαια να κατηγορήσει τὴν ἀπόδειξή μας, γιατί πείθει τον ἀκροατὴ, ἐνῶ συγχρόνως του προσφέρει χαρά και ικανοποίηση; Ούτε αὐτό μπορεῖς

ἂν εἴποις.

- Και μὴν οὐκ ἔστιν ἀρετῆς γυναικείας καὶ ἀνδρείας ὁμοιότητα καὶ διαφορὰν ἄλλοθεν καταμαθεῖν μᾶλλον, ἢ βίους βίοις καὶ πράξεσι πράξεις ὥσπερ ἔργα μεγάλης τέχνης παρατιθέντας ἅμα καὶ σκοποῦντας, εἰ τὸν αὐτὸν ἔχει χαρακτῆρα καὶ τύπον ἡ Σεμιράμεως μεγαλοπραγμοσύνη τῇ Σεσώστριος ἢ ἡ Τανακυλλίδος σύνεσις τῇ Σερούιου τοῦ βασιλέως ἢ τὸ Πορκίας φρόνημα τῷ Βρούτου καὶ τῷ Πελοπίδου τὸ Τιμοκλείας, κατὰ τὴν κυριωτάτην κοινότητα καὶ δύναμιν· ἐπειδὴ διαφορὰς γέτινας ἐτέρας ὥσπερ χροιάς ἰδίας αἱ ἀρεταὶ διὰ τὰς φύσεις λαμβάνουσι καὶ συνεξομοιοῦνται τοῖς ὑποκειμένοις ἔθεσι καὶ κράσεσι σωμάτων καὶ τροφαῖς καὶ διαίταις·
- Δ ἄλλως γὰρ ἀνδρεῖος ὁ Ἀχιλλεὺς ἄλλως ὁ Αἴας· καὶ φρόνησις Ὀδυσσέως οὐχ ὁμοία τῇ Νέστορος, οὐδὲ δίκαιος ὡσαύτως Κάτων καὶ Ἀγησίλαος, οὐδ' Εἰρήνη φίλανδρος ὡς Ἀλκηστις οὐδὲ Κορνηλία μεγαλόφρων ὡς Ὀλυμπιάς. ἀλλὰ μὴ παρὰ τοῦτο πολλὰς καὶ διαφόρους ποιῶμεν ἀνδρείας καὶ φρονήσεις καὶ δικαιοσύνας, ἂν μόνον τοῦ λόγου τοῦ οἰκείου μηδεμίαν αἰ καθ' ἕκαστον ἀνομοιοτήτες ἐχθιβάξωσι.

να το πεις.

Πράγματι, δεν μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα την ομοιότητα και τη διαφορά της γυναικείας και της ανδρικής αρετής με άλλον τρόπο, παρά συγκρίνοντας τους βίους με τους βίους, και τις πράξεις με τις πράξεις, σαν έργα μεγάλης τέχνης, και συγχρόνως εξετάζοντας, αν έχει τον ίδιο χαρακτήρα και τύπο, η μεγαλοπρέπεια της Σεμίραμης με εκείνη του Σέσωστρη, ή η σύνεση της Τανακυλλίδας με του βασιλιά Σεργίου, ή το φρόνημα της Πορκίας με του Βρούτου, και του Πελοπίδα με της Τιμόκλειας, ανάλογα με τη σημαντικότερη ομοιότητα και ικανότητά τους· γιατί οι αρετές, βέβαια, επιδέχονται, εξαιτίας των ποικίλων φύσεων, και κάποιες άλλες διαφοροποιήσεις, σα δικές τους αποχρώσεις, και γίνονται όμοιες με τα ήθη στα οποία στηρίζονται, τις ιδιοσυγκρασίες των ανθρώπων, την ανατροφή και τους τρόπους ζωής· γιατί αλλιώς ήταν ανδρεῖος ο Αχιλλέας και αλλιώς ο Αΐαντας· και η φρόνηση του Οδυσσέα δεν ήταν όμοια με του Νέστορα, ούτε ήταν δίκαιοι με τον ίδιο τρόπο ο Κάτων και ο Αγησίλαος· η Ειρήνη δεν αγαπούσε τον άντρα της όπως η Ἀλκηστη, ούτε η Κορνηλία ήταν μεγαλόφυχη όπως η Ολυμπιάδα. Αλλά, ας μη θεωρήσουμε, γι' αυτό, πως υπάρχουν πολλές και διάφορες ανδρείες, φρονήσεις και δικαιοσύνες, εφόσον οι ιδιαίτερες διαφορές τους δεν αποκλείουν καμιά από αυτές να αξιολογηθεί όπως της ταιριάζει.

Τὰ μὲν οὖν ἄγαν περιβόητα καὶ ὅσων οἶμαί σε βεβαί-
 αν <ἄλλοις> βιβλίοις ἐντυχοῦσαν ἱστορίαν ἔχειν καὶ
 γνῶσιν ἤδη, παρήσω· πλὴν εἰ μή τινα τοὺς τὰ κοινὰ καὶ
 δεδημευμένα πρὸ ἡμῶν ἱστορήσαντας ἀκοῆς ἄξια δια-
 πέφυγεν. ἐπεὶ δὲ πολλὰ καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ γυναιξὶν ἄ-
 ξια λόγου πέπραχται, βραχέα τῶν κοινῶν οὐ χειρόν ἐ-
 στι προϊστορῆσαι.

Τὰ πολύ διαδεδομένα, λοιπόν, και ὅσα νομίζω πως
 ἤδη τα συνάντησες σε βιβλία, και, ἔτσι, τα ἔχεις πλη-
 ροφορηθεῖ στα σίγουρα και τα γνωρίζεις, σκοπεύω να
 τα παραλείψω· εκτός εἰάν, κάποια που ἄξιζαν να ακου-
 στούν, ἔχουν διαφύγει ἀπὸ ἐκείνους που εξιστόρησαν,
 πρὶν ἀπὸ μας, ὅσα ἦταν κοινὰ και τα γνώριζαν ὅλοι.
 Επειδὴ, ὁμως, οι γυναῖκες, και στη δημόσια και στην
 ιδιωτικὴ τους ζωὴ, ἔχουν πράξει πολλὰ ἄξια λόγου,
 δεν εἶναι ἀσχημο, πρῶτα, να διηγηθῶ με συντομία τις
 γνωστὲς σε ὅλους ιστορίες.

ΤΡΩΙΑΔΕΣ

Τῶν ἀπ' Ἰλίου περὶ τὴν ἄλωσιν ἐκφυγόντων οἱ πλεῖστοι χειμῶνι χρησάμενοι καὶ δι' ἀπειρίαν τοῦ πλοῦ καὶ ἄγνοιαν τῆς θαλάττης ἀπενεχθέντες εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ περὶ τὸν Θύμβριν ποταμὸν ὄρμοις καὶ ναυλόχοις ἀναγκαίοις μόλις ὑποδραμόντες, αὐτοὶ μὲν ἐπλανῶντο περὶ τὴν χώραν φραστήρων δεόμενοι, ταῖς δὲ γυναῖξιν ἐμπίπτει λογισμὸς, ὥς ἥτισουν ἴδρυσις ἐν γῇ πάσης πλάνης καὶ ναυτιλίας † εὖ τε καὶ καλῶς πράττουσιν ἀνθρώποις ἀμείνων ἐστί, καὶ πατρίδα δεῖ ποιεῖν αὐτοῖς <τούς> ἀπολαβεῖν ἣν ἀπολωλέκασιν μὴ δυναμένους. ἐκ δὲ τούτου συμφρονήσασαι κατέφλεξαν τὰ πλοῖα, μιᾶς καταρξαμένης ὥς φασὶ Ρώμης. πράξασαι δὲ ταῦτα τοῖς ἀνδράσιν ἀπῆντων βοηθοῦσι πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ φοβούμεναι τὴν ὀργὴν αἱ μὲν ἀνδρῶν αἱ δ' οἰκείων ἀντιλαμβανόμεναι καὶ καταφιλοῦσαι λιπαρῶς, ἐξεπράνναν τῷ τρόπῳ τῆς φιλοφροσύνης. διὸ καὶ γέγονε καὶ παραμένει ταῖς Ῥωμαίων γυναῖξιν ἔτι νῦν ἔθος ἀσπάζεσθαι μετὰ τοῦ καταφιλεῖν τοὺς κατὰ γένος προσήκοντας αὐταῖς.

Ι. ΤΡΩΑΔΙΤΙΣΣΕΣ

Οἱ περισσότεροι ἀπ' ὅσους διέφυγαν ἀπὸ τὴν Τροία τὸν καιρὸ τῆς ἄλωσης, δοκιμάστηκαν ἀπὸ τὴν κακοκαιρία καὶ, ἐπειδὴ ἦταν ἀπειροὶ στα ταξίδια καὶ δε γνῶριζαν τὴ θάλασσα, παρασύρθηκαν στὴν Ἰταλία κοντὰ στὸν ποταμὸ Τίβερη, μόλις που πρόλαβαν νὰ μπουν, ἀπὸ ἀνάγκη, στους ὀρμους καὶ τὰ λιμάνια, καὶ περιπλανιοῦνταν στὴ χώρα ζητώντας οδηγούς· τότε οἱ γυναῖκες τους, ὅμως, σκέφτηκαν πῶς, οἰοιαδήποτε ἐγκατάσταση στὴν ξηρά, εἶναι καλύτερη ἀπὸ κάθε περιπλάνηση καὶ ταξίδι στὴ θάλασσα, γιὰ νὰ ζοῦν οἱ ἀνθρώποι καλὰ καὶ ευτυχισμένα, καὶ πῶς οἱ ἴδιοι ἐπρεπε νὰ δημιουργήσουν μιὰ πατρίδα, ἀφοῦ δὲν μποροῦσαν νὰ ἀνακτήσουν ἐκεῖνη ποὺ ἔχασαν. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, συμφώνησαν καὶ ἐκάψαν τὰ πλοῖα· τὴν ἀρχὴ ἔκανε, ὅπως λένε, κάποιος Ρώμη. Αφοῦ ἔκαναν αὐτά, πήγαν νὰ συναντήσουν τοὺς ἀντρες, ποὺ ἐσπευδαν στὴ θάλασσα νὰ βοηθήσουν, καὶ ἐπειδὴ φοβούνταν τὴν ὀργὴ τους, ἄλλες ἀγκαλιάζοντας τοὺς ἀντρες τους καὶ ἄλλες τοὺς συγγενεῖς τους, καὶ φιλώντας τοὺς θερμά, τοὺς ἠρέμηναν με τὸν τρόπο τῆς ἐγκάρδιας υποδοχῆς τους. Ἔτσι δημιουργήθηκε καὶ τηρεῖται, ἀκόμη καὶ τώρα, ἀπὸ τις γυναῖκες τῶν Ῥωμαίων τὸ ἔθιμο, νὰ υποδέχονται τοὺς συγγενεῖς τοὺς φιλώντας τοὺς.

Συνιδόντες γάρ ὥς ἔοικε τὴν ἀνάγκην οἱ Τρῶες καὶ ἅμα πειρώμενοι τῶν ἐγχωρίων, εὐμενῶς καὶ φιλανθρώπως προσδεχομένων, ἡγάπησαν τὸ πραχθὲν ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ συγκατάκησαν αὐτόθι τοῖς Λατίνοις.

Οἱ Τρῶες, ἐπειδὴ ἀντιλήφθησαν, καθὼς φαίνεται, πὼς ἦταν ἀναπόφευκτο, καὶ ταυτόχρονα δοκίμαζαν τοὺς ντόπιους, ποὺ τοὺς δέχονταν φιλικὰ καὶ ευγενικά, εὐχαριστήθηκαν με τὴν πράξιν τῶν γυναικῶν, καὶ ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ μαζί με τοὺς Λατίνους.

ΦΩΚΙΔΕΣ

Τὸ δὲ τῶν Φωκίδων ἐνδόξου μὲν οὐ τετύχηκε συγ-
 B γραφέως, οὐδενὸς δὲ τῶν γυναικείων ἑλαττον εἰς ἀρε-
 τήν ἐστι, μαρτυρούμενον ἱεροῖς τε μεγάλοις, ἃ δρῶσι
 Φωκεῖς ἔτι νῦν περὶ Ὑάμπολιν, καὶ δόγμασι παλαιοῖς,
 ὧν τὸ μὲν καθ' ἕκαστον τῆς πράξεως ἐν τῷ Δαΐφάντῳ
 βίῳ γέγραπται, τὸ δὲ τῶν γυναικῶν τοιοῦτόν ἐστιν.

Ἀσπονδος ἦν Θετταλοῖς πρὸς Φωκέας πόλεμος· οἱ μὲν
 γὰρ ἄρχοντας αὐτῶν καὶ τυράννους ἐν ταῖς Φωκιχαῖς
 πόλεσιν ἡμέρᾳ μιᾷ πάντας ἀπέκτειναν, οἱ δὲ πεντήκον-
 τα καὶ διακοσίους ἐκείνων ὁμήρους κατηλόησαν· εἴτα
 πανστρατιᾷ διὰ Λοκρῶν ἐνέβαλον, δόγμα θέμενοι μη-
 δενὸς φεῖδεσθαι τῶν ἐν ἡλικίᾳ, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας
 C ἀνδραποδίσασθαι. Δαΐφαντος οὖν ὁ Βαθυλλίου, τρίτος
 αὐτὸς ἄρχων, ἔπεισε τοὺς Φωκεῖς αὐτοὺς μὲν ἀπαντή-
 σαντας τοῖς Θετταλοῖς μάχεσθαι, τὰς δὲ γυναῖκας ἅμα
 τοῖς τέχνῳις εἰς ἓνα που τόπον συναγαγόντας ἐξ ἀπάσης
 τῆς Φωκίδος, ὕλην τε περινῆσαι ξύλων καὶ φυλαχὰς
 καταλιπεῖν, πρόσταγμα δόντας, ἃν αἰσθωνται νικωμέ-

2. ΦΩΚΙΔΕΣ

Το κατόρθωμα των γυναικῶν της Φωκίδας, δεν ἐτύ-
 χε βέβαια να βρει φημισμένο συγγραφέα, ἀλλὰ δεν υ-
 στερεῖ σε γενναιότητα ἀπὸ κανένα γυναικεῖο κατόρθω-
 μα· το μαρτυροῦν οἱ μεγάλες ἱερὲς τελετὲς, που κάνουν
 ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ Φωκεῖς κοντὰ στην Ὑάμπολη,
 καὶ τα παλιὰ ψηφίσματα· γι' αὐτά, βέβαια, ἔχω γρά-
 φει με λεπτομέρειες στο βίῳ του Δαΐφάντου· το κατόρ-
 θωμα ὁμῶς των γυναικῶν ἦταν το ἐξῆς.

Οἱ Θεσσαλοὶ εἶχαν πόλεμο χωρὶς ἀνακωχὴ ἐνάντια
 στους Φωκεῖς· γιατί οἱ Φωκεῖς σκότωσαν σε μιὰ μέρα
 ὅλους τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς τυράννους των Θεσσα-
 λῶν στις Φωκικὲς πόλεις, ἐνῶ οἱ Θεσσαλοὶ σφαγίασαν
 διακοσίους πενήντα ὁμήρους των Φωκέων· καὶ μετὰ,
 περνώντας μέσα ἀπὸ τὴ χώρα των Λοκρῶν, ἐκάναν
 εἰσβολὴ με ὅλες τοὺς τις δυνάμεις, ἔχοντας αποφασίσει
 να μὴ λυπηθοῦν κανέναν ἐνήλικο ἄντρα, καὶ να πάρουν
 δούλους τὰ παιδιὰ καὶ τις γυναῖκες. Ο Δαΐφαντος τό-
 τε, γιος του Βαθυλλίου καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἄρχο-
 ντες, ἔπεισε τοὺς Φωκεῖς να πάνε να συναντήσουν τοὺς
 Θεσσαλοὺς καὶ να δώσουν μάχη. Τὰ γυναικὸπαιδα, ὁ-
 μῶς, εἶπε, να τὰ συγκεντρώσουν ἀπ' ὅλη τὴ Φωκίδα
 σε κάποιο μέρος· να μαζέψουν δεμάτια ἀπὸ ξύλα καὶ
 να ἀφήσουν πίσω φρουρὲς με ἐντολὴ, ἀν μάθουν πως

νοὺς αὐτοὺς, κατὰ τάχος τὴν ὕλην ἀνάφαι καὶ κατα-
 πρῆσαι τὰ σώματα. ψηφισαμένων δὲ ταῦτα τῶν ἄλλων,
 εἰς ἑξαναστάς ἔφη δίκαιον εἶναι ταῦτα συνδοκεῖν καὶ
 D ταῖς γυναιξίν· εἰ δὲ μή, χαίρειν ἔαν καὶ μὴ προσβιάζε-
 σθαι. τούτου τοῦ λόγου διελθόντος εἰς τὰς γυναῖκας,
 αὐταὶ καθ' ἑαυτάς συνελθοῦσαι ταῦτά ἐψηφίσαντο καὶ
 τὸν Δαῖφαντον ἀνέδησαν, ὡς τὰ ἄριστα τῇ Φωκίδι βε-
 βουλευμένον· τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοὺς παιῖδας ἰδίᾳ φασὶν ἐκ-
 κλησιάσαντας ἐπιψηφίσασθαι.

Πραχθέντων δὲ τούτων, συμβαλόντες οἱ Φωκεῖς περὶ
 Κλεωνᾶς τῆς Ὑαμπόλιδος ἐνίκησαν. τὸ μὲν οὖν ψήφι-
 σμα Φωκέων Ἀπόνοια· οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν ἑορτὴν
 E δ' ἐκ πασῶν μεγίστην τὰ Ἑλαφηβόλια μέχρι νῦν τῇ
 Ἀρτέμιδι τῆς νίκης ἐκείνης ἐν Ὑαμπόλιδι τελοῦσιν.

οἱ ἄντρες νικήθηκαν, νὰ βάλουν ἀμέσως φωτιά στα ξύ-
 λα καὶ νὰ κάνουν στάχτη τὰ κορμιά τους. Ὅταν καὶ οἱ
 υπόλοιποι ἐνέκριναν τὸ σχέδιο με τὴν ψήφο τους, ση-
 κώθηκε κάποιος καὶ εἶπε πὼς εἶναι δίκαιο νὰ συμφω-
 νήσουν σ' αὐτά καὶ οἱ γυναῖκες· διαφορετικά, νὰ ἀφή-
 σουν τὰ πράγματα ὅπως ἔχουν, καὶ νὰ μὴν υπερβά-
 λουν. Ὅταν ἐκεῖνα τὰ λόγια ἔφτασαν στ' αὐτιά των
 γυναικῶν, μόνες τους αὐτές συγκεντρώθηκαν καὶ
 πήραν τὴν ἰδία ἀπόφαση, καὶ ἐκθείασαν τὸ Δαῖφαντο,
 γιατί ἔκανε τις καλύτερες προτάσεις για τὴ Φωκίδα·
 ἔλενε, ἐπίσης, ὅτι καὶ τὰ παιδιὰ συζήτησαν μόνα τους
 σὲ συνέλευση, καὶ ἔδωσαν τὴν ἐγκρισή τους στο σχέδιο.

Ἀφοῦ ἐπραξάν αὐτά, οἱ Φωκεῖς συγκρούστηκαν καὶ
 νίκησαν τοὺς Θεσσαλοὺς κοντὰ στις Κλεωνές τῆς Ὑά-
 μπολης. Τὴν ἀπόφαση αὐτὴ των Φωκέων, οἱ Ἕλλη-
 νες τὴν ὠνόμασαν Ἀπόγνωση· καὶ μέχρι σήμερα τε-
 λοῦν στη Ὑάμπολη, πρὸς τιμὴ τῆς Ἀρτεμης, τὴν πιο
 μεγάλη γιορτὴ ἀπὸ ὅλες, τὰ Ἑλαφηβόλια, σὲ ἀνάμνη-
 ση ἐκείνης τῆς νίκης.

ΧΙΑΙ

Χίοι Λευκωνίαν ἐπώκησαν ἐκ τοιαύτης αἰτίας. ἐγάμει τις ἐν Χίῳ τῶν δοκούντων γνωρίμων εἶναι· ἀγομένης δὲ τῆς νύμφης ἐπὶ ζεύγους ὁ βασιλεὺς Ἴπποκλος, ἐπιτήδειος ὢν τῷ γαμοῦντι καὶ παρὼν ὥσπερ οἱ λοιποὶ, μέθης οὔσης καὶ γέλωτος, ἀνεπήδησεν ἐπὶ τὸ ζεῦγος, οὐδὲν ὑβριστικὸν πράξων, ἀλλ' ἔθει κοινῷ καὶ παιδιᾷ χρώμενος· οἱ δὲ φίλοι τοῦ γαμοῦντος ἀπέχτειναν αὐτόν.

Μνημιάτων δὲ τοῖς Χίοις προφαινομένων καὶ τοῦ θεοῦ οὐ κελεύσαντος τοὺς Ἴπποκλον ἀνελόντας ἀνελεῖν, ἅπαντες ἔφασαν Ἴπποκλον ἀνηρηκέναι. πάντα οὖν αὐθις ὁ θεὸς ἐκέλευσε τὴν πόλιν ἐκλιπεῖν, εἰ πᾶσι τοῦ ἄγους μέτεστιν. οὕτω δὴ τοὺς αἰτίους καὶ μετασχόντας τοῦ φόνου καὶ συνεπαιέσαντας ἀμωσγέπως, οὐκ ὀλίγους γενομένους οὐδ' ἀδυνάτους ὄντας, ἀπώκησαν εἰς Λευκωνίαν, ἣν Κορωνεῖς ἀφελόμενοι πρότερον ἐκτήσαντο μετ' Ἐρυθραίων.

Ὑστερον δὲ πολέμου πρὸς τοὺς Ἐρυθραίους αὐτοῖς γενομένου, μέγιστον Ἰώνων δυναμένους τότε, κάκεινων ἐπὶ τὴν Λευκωνίαν στρατευσάντων ἀντέχειν μὴ δυνά-

3. ΧΙΕΣ

Οἱ Χίοι ἐγκαταστάθηκαν στη Λευκωνία για την εξής αιτία. Παντρευόταν στη Χίο κάποιος από αυτούς που θεωρούνταν επιφανείς πολίτες· ενώ, όμως, η νύφη οδηγούνταν στο σπίτι του πάνω σε άμαξα, ο βασιλιάς Ἴπποκλος, που ήταν φίλος του γαμπρού και βρισκόταν εκεί όπως οι υπόλοιποι, μες στο μεθύσι και τα γέλια, πήδησε στην άμαξα, όχι για να κάνει κάτι προσβλητικό, αλλά τηρώντας το κοινό έθιμο και διασκεδάζοντας· και οι φίλοι του γαμπρού τον σκότωσαν.

Καθώς, όμως, σημάδια θεϊκής οργής φανερώνονταν στους Χίους, και ο θεός πρόσταξε να σκοτώσουν τους φονιάδες του Ἴπποκλου, ὅλοι ισχυρίζονταν πως είχαν σκοτώσει τον Ἴπποκλο. Ο θεός, τότε, πρόσταξε ξανά, να εγκαταλείψουν ὅλοι την πόλη, αν ὅλοι μετείχαν στο μίasma. Ἐτσι, λοιπόν, οἱ ἐνοχοί, δηλαδή ὅσοι πήραν μέρος στο φόνο, και ὅσοι με κάποιον τρόπο συναίνεσαν σ' αὐτόν, και οἱ ὁποῖοι τελικά δεν ἦταν λίγοι και δεν τους ἔλειπε ἡ δύναμη, ἐγκαταστάθηκαν στη Λευκωνία, αφού πρώτα τὴν πήραν ἀπὸ τοὺς Κορωνεῖς, και τὴν κατέκτησαν με τὴ βοήθεια τῶν Ἐρυθραίων.

Αργότερα, όμως, ὅταν ἔκαναν πόλεμο ἐναντίον τῶν Ἐρυθραίων, που ἦταν τότε οἱ πιο ἰσχυροὶ Ἴωνες, κι ἐκεῖνοι ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῆς Λευκωνίας, ἐπειδὴ

μενοι συνεχώρησαν ἐξελθεῖν ὑπόσπονδοι, χλαῖναν μίαν ἐκάστου καὶ ἱμάτιον ἄλλο δὲ μηδὲν ἔχοντος. αἱ δὲ γυναῖκες ἐκάχιζον αὐτούς, εἰ προέμενοι τὰ ὄπλα γυμνοὶ διὰ τῶν πολεμίων ἐξίσαι· ὁμομοκέναι δὲ φασχόντων, ἐκέλευον αὐτούς τὰ μὲν ὄπλα μὴ καταλιπεῖν, λέγειν δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους ὅτι χλαῖνα μὲν ἐστὶ τὸ ξυστόν, χιτῶν δ' ἡ ἀσπίς ἀνδρὶ θυμὸν ἔχοντι. πεισθέντων δὲ ταῦτα τῶν Χίων καὶ πρὸς τοὺς Ἐρυθραίους παρρησιαζομένων καὶ τὰ ὄπλα δεικνύντων, ἐφοβήθησαν οἱ Ἐρυθραῖοι τὴν
 B τόλμαν αὐτῶν καὶ οὐδεὶς προσῆλθεν οὐδ' ἐκώλυσεν, ἀλλ' ἠγάπησαν ἀπαλλαγέντων. οὗτοι μὲν οὖν θαρρεῖν διδάχθέντες ὑπὸ τῶν γυναικῶν οὕτως ἐσώθησαν.

Τούτου δ' οὐδέν τι λειπόμενον ἔργον ἀρετῇ καὶ χρόνοις ὕστερον πολλοῖς ἐπράχθη ταῖς Χίων γυναιξίν, ὁπηνίκα Φίλιππος ὁ Δημητρίου πολιορκῶν τὴν πόλιν ἐκήρυξε κήρυγμα βάρβαρον καὶ ὑπερήφανον, ἀφίστασθαι τοὺς οἰκέτας πρὸς ἑαυτὸν ἐπ' ἐλευθερίᾳ καὶ γάμῳ τῆς κεκτημένης, ὡς συνοικιῶν αὐτούς ταῖς τῶν δεσποτῶν γυναιξί. δεινὸν δ' αἱ γυναῖκες καὶ ἄγριον θυμὸν λαβοῦ-
 C σαι, μετὰ τῶν οἰκετῶν καὶ αὐτῶν συναγανακτούντων καὶ συμπαρόντων ὥρμησαν ἀναβαίνειν ἐπὶ τὰ τείχη,

δεν μπορούσαν να αντισταθοῦν, συμφώνησαν να πραγματοποιήσουν ἐξοδο με συνθήκη, ἔχοντας ο καθένας τους μια χλαῖνη και κανένα ἄλλο ρούχο. Οι γυναῖκες, ὁμως, κατηγορούσαν τους ἄντρες για δειλία, αν παρέδιδαν τα ὄπλα και αποχωρούσαν γυμνοὶ ανάμεσα ἀπὸ τους εχθρούς· κι ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἔλεγαν πως εἶχαν δώσει ὄρκο, τους προέτρεπαν να μην εγκαταλείφουν τα ὄπλα, ἀλλὰ να πούμε στους εχθρούς, ὅτι χλαῖνη εἶναι το δόρυ και χιτῶνας ἡ ἀσπίδα, για τον ἄντρα που ἔχει θάρρος. Οι Χίοι πείστηκαν γι' αὐτά, μίλησαν θαρραλέα στους Ερυθραίους, και τους ἔδειξαν τα ὄπλα τους· οι Ερυθραῖοι φοβήθηκαν την τόλμη τους, και κανεὶς τους δεν πλησίασε οὔτε ἐμπόδισε τους Χίους, ἀλλὰ χάρηκαν ὅταν ἐκεῖνοι απομακρύνθηκαν. Οι Χίοι, λοιπόν, μαθαίνοντας ἀπὸ τις γυναῖκες τους να εἶναι θαρραλέοι, σώθηκαν με τον τρόπο αὐτό.

Μια πράξη που δεν ὑστερεῖ καθόλου σε γενναιότητα ἀπὸ αὐτήν, ἐπραξαν, πολλὰ χρόνια ἀργότερα, οι γυναῖκες των Χίων, τον καιρό που ο Φίλιππος, γιος του Δημητρίου, ἐνῶ πολιορκοῦσε την πόλη, ἐβγάλε διακήρυξη βάρβαρη και ἀλαζονική, να λιποτακτῇσουν οι δούλοι και να πάνε σ' ἐκεῖνον, με ἀντάλλαγμα την ἐλευθερία τους και το γάμο με τις κυρίες τους· δηλαδή, σκόπευε να τους βάλει να συζήσουν με τις γυναῖκες των κυρίων τους. Ὅμως οι γυναῖκες ἐξοργίστηκαν και ἐξαγριώθηκαν, και μαζί με τους δούλους, που κι αὐτοὶ ἦταν ἀγανακτισμένοι και τους συμπαραστέκονταν,

καὶ λίθους καὶ βέλη προσφέρουσαι καὶ παρακελεύόμεναι
καὶ προσλιπαροῦσαι τοῖς μαχομένοις, τέλος δ' ἄμυνό-
μεναι καὶ βάλλουσαι τοὺς πολεμίους, ἀπώσαντο τὸν
Φίλιππον, οὐδενὸς δούλου τὸ παράπαν ἀποστάντος
πρὸς αὐτόν.

ὄρμησαν ν' ανεβούν στα τείχη, ρίχνοντας πέτρες και
βέλη· και παρακινώντας και παρακαλώντας ὅσους πο-
λεμούσαν, στο τέλος, με την ἄμυνα και τα χτυπήματα
εναντίον των εχθρῶν, ἀπώθησαν το Φίλιππο, ενώ ού-
τε ἓνας δούλος δεν προσχώρησε σ' αὐτόν.

ΑΡΓΕΙΑΙ

Οὐδενός δ' ἦττον ἔνδοξόν ἐστι τῶν κοινῇ διαπεπραγμένων γυναιξιν ἔργων ὁ πρὸς Κλεομένη περὶ Ἄργους ἀγών, ὃν ἡγωνίσαντο Τελεσίλλης τῆς ποιητρίας προτρεφάμενης. ταύτην δέ φασιν οἰκίας οὔσαν ἐνδόξου τῶ
 D δὲ σώματι νοσηματικὴν εἰς θεοῦ πέμψαι περὶ ὑγείας· καὶ χρησθὲν αὐτῇ Μούσας θεραπεύειν, πειθομένην τῷ θεῷ καὶ ἐπιθεμένην ᾧδῇ καὶ ἁρμονίᾳ τοῦ τε πάθους ἀπαλλαγῆναι ταχὺ καὶ θαυμάζεσθαι διὰ ποιητικὴν ὑπὸ τῶν γυναικῶν.

Ἐπεὶ δὲ Κλεομένης ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν πολλοὺς ἀποκτείνας (οὐ μὴν, ὥς ἔνιοι μυθολογοῦσιν, ἐπτὰ καὶ ἑβδομήκοντα καὶ ἑπταχοσίους πρὸς ἑπτακισχιλίους) ἐβάδιζε πρὸς τὴν πόλιν, ὁρμὴ καὶ τόλμα δαιμόνιος παρέστη ταῖς ἀκμαζούσαις τῶν γυναικῶν ἀμύνεσθαι τοὺς πολεμίους ὑπὲρ τῆς πατρίδος. ἡγουμένης δὲ τῆς Τελεσίλλης ὅπλα λαμβάνουσαι καὶ παρ' ἑπαλξιν ἰστάμεναι
 E κύκλῳ τὰ τεῖχη περιέστεφαν, ὥστε θαυμάζειν τοὺς πολεμίους. τὸν μὲν οὖν Κλεομένη πολλῶν πεσόντων ἀπέκρουσαντο· τὸν δ' ἕτερον βασιλέα Δημάρατον, ὥς Σω-

4. ΑΡΓΕΙΕΣ

Από τα έργα που ἔκαναν οἱ γυναῖκες ἀπὸ κοινού, κα- νένα δεν εἶναι ἐνδοξότερο ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸ Ἄρ- γος ἐναντίον τοῦ Κλεομένη, ποὺ διεξήγαγαν ὕστερα ἀ- πό προτροπὴ τῆς ποιήτριας Τελεσίλλας. Λένε, λοιπόν, πὼς ἡ Τελεσίλλα, ποὺ καταγόταν ἀπὸ ἐνδοξη γενιά, ἀλλὰ εἶχε φιλάσθενη κράση, ἔστειλε στο μαντεῖο τοῦ θεοῦ νὰ μάθει γιὰ τὴν υγεία τῆς· καὶ πὼς, ὅταν πήρε χρησμό νὰ υπηρετεῖ τις Μούσες, καὶ υπάκουσε στο θε- ὁ καὶ ἀφοσιώθηκε στὴ λυρική ποίηση καὶ τὴ μουσική, σύντομα ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴν πάθησή τῆς, καὶ οἱ γυ- ναῖκες τὴ θαύμαζαν γιὰ τὴν ποιητικὴ τῆς τέχνη.

Ὅταν, λοιπόν, ὁ Κλεομένης ὁ βασιλιάς τῶν Σπαρ- τιατῶν, σκότωσε πολλοὺς Ἀργεῖους (ὄχι, ὁμῶς, ὅπως διηγούνται μερικοί, ἐπτὰ χιλιάδες ἐπτακόσιους ἐβδο- μήντα ἐπτὰ), καὶ βάδιζε ἐναντίον τῆς πόλης, ἦρθε στὶς νέες γυναῖκες μὴ θεόσταλτη παρόρμηση καὶ τόλμη, νὰ ἀποκρούσουν τοὺς ἐχθροὺς γιὰ τὴν πατρίδα τοὺς. Ὑπὸ τὴν ἡγεσία, λοιπόν, τῆς Τελεσίλλας, ἀδράξαν τὰ ὅπλα καὶ, παίρνοντας θέση κοντὰ στὶς ἐπάλξεις, περιέβαλαν ὁλόγυρα τὰ τεῖχη, με ἀποτέλεσμα οἱ ἐχθροὶ νὰ ξαφνια- στούν. Καὶ πράγματι, ἀφοῦ ἔπεσαν πολλοὶ στὴ μάχη, ἀπέκρουσαν τὸν Κλεομένη καὶ τὸν ἄλλο βασιλιά, τὸ Δημάρατο, ποὺ μπήκε μέσα, ὅπως λέει ὁ Σωκράτης,

κράτης φησὶν ἐντὸς γενόμενον καὶ κατασχόντα τὸ Παμφυλιακὸν ἐξέωσαν. οὕτω δὲ τῆς πόλεως περιγενομένης, τὰς μὲν πεσοῦσας ἐν τῇ μάχῃ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Ἀργείας ἔθαψαν, ταῖς δὲ σωθείσαις ὑπόμνημα τῆς ἀριστείας ἔδωσαν ἰδρύσασθαι τὸν Ἐνυάλιον. τὴν δὲ μάχην οἱ μὲν ἐβδόμη λέγουσιν ἵσταμένου μηνός, οἱ δὲ νομηνία γενέσθαι τοῦ νῦν μὲν τετάρτου, πάλαι δ' Ἑρμαίου παρ' Ἀργείοις, καθ' ἣν μέχρι νῦν τὰ Ὑβριστικὰ τελοῦσι, γυναῖκας μὲν ἀνδρείοις χιτῶσι καὶ χλαμύσιν, ἀνδρας δὲ πέπλοις γυναικῶν καὶ καλύπτραις ἀμφιεννύντες.

Ἐπανορθούμενοι δὲ τὴν ὀλιγανδρίαν οὐχ, ὥς Ἡρόδοτος ἱστορεῖ, τοῖς δούλοις, ἀλλὰ τῶν περιοίκων ποιησάμενοι πολίτας τοὺς ἀρίστους, συνώκισαν τὰς γυναῖκας· ἐδόκουν δὲ καὶ τούτους ἀτιμάζειν καὶ περιορᾶν ἐν τῷ συγκαθεύδειν ὡς χείρονας. ὅθεν ἔθεντο νόμον τὸν κελεύοντα πώγωνα δεῖν ἐχούσας συναναπαύεσθαι τοῖς ἀνδράσι τὰς γεγαμημένας.

και κατέλαβε το Παμφυλιακό, τον εκδίωξαν. Ἔτσι, η πόλη σώθηκε· και ὅσες γυναῖκες σκοτώθηκαν στη μάχη, τις ἔθαψαν στην Αργεία οδό, και σ' αυτές που επέζησαν, παραχώρησαν το προνόμιο να στήσουν ἀγάλμα του Ἀρη, σε ἀνάμνηση της γενναιότητάς τους. Ἄλλοι λένε πως η μάχη ἐγίνε την ἐβδομη, και ἄλλοι την πρώτη μέρα του μήνα που ἀρχιζε, και που τώρα λέγεται τέταρτος, ὁμως παλιά οι Αργεῖοι τον ονόμαζαν Ερμαῖο· την ημέρα αὐτή τελούν, μέχρι σήμερα, τη γιορτὴ των Ὑβριστικῶν, οι γυναῖκες φορώντας ἀνδρικούς χιτῶνες και χλαμύδες, ενώ οι ἄντρες πέπλα γυναικῶν και καλύπτρες.

Για να ἀντιμετωπίσουν την ἔλλειψη ἀνδρῶν, δεν πᾶντρεφαν τις γυναῖκες με τους δούλους, ὅπως διηγείται ο Ἡρόδοτος, ἀλλὰ με τους καλύτερους ἀπὸ τους περίοικους, ἀφού τους ἔκαναν πολῖτες· ἦταν ὁμως φανερό, ὅτι και αὐτοὺς τους περιφρονούσαν και τους ἀγνοούσαν στη συζυγικὴ ζωὴ, γιατί τους θεωρούσαν κατώτερους. Γι' αὐτὸ θέσπισαν το νόμο που πρόσταζε, πως με τους ἄντρες τους πρέπει να κοιμούνται οι παντρεμένες που ἔχουν γένια.

ΠΕΡΣΙΔΕΣ

246 Πέρσας Ἀστυάγου βασιλέως καὶ Μήδων ἀποστήσας
 Κύρος ἡττήθη μάχη· φεύγουσι δὲ τοῖς Πέρσαις εἰς τὴν
 πόλιν, ὀλίγον ἀπεχόντων συνεισπεσεῖν τῶν πολεμίων,
 ἀπήντησαν αἱ γυναῖκες πρὸ τῆς πόλεως καὶ τοὺς πέ-
 πλους ἐκ τῶν κάτω μερῶν ἐπάρασαι "ποῖ φέρεσθε" εἴ-
 πον, "ὦ χείριστοι πάντων ἀνθρώπων; οὐ γὰρ ἐνταῦθά
 γε δύνασθε καταδῦναι φεύγοντες, ὅθεν ἐξεγένεσθε."
 ταύτην τὴν ὄφιν ἅμα καὶ τὴν φωνὴν αἰδεσθέντες οἱ
 Πέρσαι καὶ καχίσαντες ἑαυτοὺς ἀνεστρέψαντο καὶ συμ-
 βαλόντες ἐξ ἀρχῆς ἐτρέψαντο τοὺς πολεμίους. ἐκ τούτου
 B κατέστη νόμος, εἰσελάσαντος βασιλέως εἰς τὴν πόλιν ἐ-
 κάστην γυναῖκα χρυσοῦν λαμβάνειν, Κύρου νομοθετή-
 σαντος. Ὡχον δέ φασι, τά τ' ἄλλα μοχθηρὸν καὶ φιλο-
 κερδέστατον βασιλέων ὄντα, περικάμφαι τὴν πόλιν αἶι
 καὶ μὴ παρελθεῖν ἀλλ' ἀποστερησαὶ τῆς δωρεᾶς τὰς γυ-
 ναῖκας. Ἀλέξανδρος δὲ καὶ δις εἰσῆλθε καὶ ταῖς κυού-
 σαις διπλοῦν ἔδωκε.

5. ΠΕΡΣΙΔΕΣ

Ὅταν ο Κύρος ξεσῆκωσε τοὺς Πέρσες νὰ ἀποστατή-
 σουν ἀπὸ τὸ βασιλιά Αστυάγη καὶ τοὺς Μήδους, νική-
 θηκε σὲ μάχη· καὶ ἐνῶ οἱ Πέρσες κατέφευγαν στὴν πό-
 λη, καὶ οἱ ἐχθροὶ λίγο ἔλειψε νὰ ορμήσουν μέσα μαζί
 τοὺς, οἱ γυναῖκες βγήκαν νὰ τοὺς συναντήσουν ἔξω ἀ-
 πό τὴν πόλη, καὶ, σηκώνοντας τὰ πέπλα ἀπὸ τὰ πό-
 δια τοὺς, εἶπαν «πού τρέχετε εσεῖς, οἱ πιο δειλοὶ ἀπὸ
 ὅλους τοὺς ἀνθρώπους; Δὲν μπορεῖτε νὰ τρέξετε κυνη-
 γημένοι καὶ νὰ κρυφτεῖτε ἐδῶ, ὅπου γεννηθήκατε.» Οἱ
 Πέρσες, ἐπειδὴ ντράπηκαν τὸ θέαμα αὐτό, μαζί καὶ τὰ
 λόγια, καὶ κατηγόρησαν τοὺς εαυτοὺς τοὺς, γύρισαν
 πίσω, συγκρούστηκαν με τοὺς ἐχθροὺς ἀπ' τὴν ἀρχή,
 καὶ τοὺς ἐτρέψαν σὲ φυγή. Γι' αὐτὸ θεσπίστηκε νόμος,
 ὅποτε μπαίνει ἐφιππος βασιλιάς στὴν πόλη, κάθε γυ-
 ναῖκα νὰ παίρνει ἓνα χρυσὸ νόμισμα· τὸ νόμο θέσπισε
 ὁ Κύρος. Λένε ὅμως πως ὁ Ὡχος, πού, κοντά στα ἄλ-
 λα, ἦταν μοχθηρὸς καὶ ὁ πιο φιλόργυρος ἀπὸ τοὺς βα-
 σιλεῖς, πάντα παρέκαμπτε τὴν πόλη καὶ δὲν περνοῦσε
 μέσα, στερώνοντας ἀπὸ τὶς γυναῖκες τὸ δῶρο. Ὁ Αλέξαν-
 δρος, ωστόσο, μῆλκε δυο φορές μέσα στὴν πόλη, καὶ ἔ-
 δωσε τὰ διπλά σὲ ὅσες ἐγκυμονοῦσαν.

ΚΕΛΤΑΙ

Κελτοῖς, πρὶν ὑπερβαλεῖν Ἄλπεις καὶ κατοικῆσαι τῆς Ἰταλίας ἢ νῦν νέμονται χώραν, στάσις ἐμπεσοῦσα δεινὴ καὶ δυσκατάπαυστος εἰς πόλεμον ἐμφύλιον προῆλθεν. αἱ δὲ γυναῖκες ἐν μέσῳ τῶν ὅπλων γενόμεναι καὶ παραλαβοῦσαι τὰ νείκη διήτησαν οὕτως ἀμέμπτως καὶ διέχριναν, ὥστε φιλίαν πᾶσι θαυμαστὴν καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατ' οἴκους γενέσθαι πρὸς πάντας. ἐκ τούτου διετέλουν περὶ τε πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευόμενοι μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τὰ πρὸς τοὺς συμμάχους ἀμφίβολα δι' ἐκείνων βραβεύοντες. ἐν γοῦν ταῖς πρὸς Ἀννίβαν συνθήκαις ἐγράψαντο, Κελτῶν μὲν ἐγκαλούντων Καρχηδονίοις τοὺς ἐν Ἰβηρίᾳ Καρχηδονίων ἐπάρχους καὶ στρατηγούς εἶναι δικαστάς· ἂν δὲ Καρχηδόνιοι Κελτοῖς ἐγκαλῶσι, τὰς Κελτῶν γυναῖκας.

6. ΚΕΛΤΙΣΣΕΣ

Προτού οι Κέλτες διαβούν τις Ἄλπεις και εγκατασταθούν στην περιοχή της Ιταλίας όπου τώρα κατοικούν, ξέσπασε ανάμεσά τους φοβερή φιλονεικία, που ήταν δύσκολο να σταματήσει, και εξελίχθηκε σε εμφύλιο πόλεμο. Οι γυναίκες, τότε, καθώς βρέθηκαν ανάμεσα στις εχθροπραξίες, ανέλαβαν τους αγώνες και έκριναν κι αποφάσισαν τόσο άμεμπτα, ώστε, κατά περίεργο τρόπο, όλοι συμφιλιώθηκαν με όλους, οι πόλεις και οι οικογένειες μεταξύ τους. Μετά από αυτό, οι Κέλτες συνέχισαν να αποφασίζουν μαζί με τις γυναίκες, για τον πόλεμο και την ειρήνη, και να κρίνουν, με τη βοήθειά τους, τα αμφίβολα ζητήματα που αφορούσαν στους συμμάχους τους. Στις συνθήκες, λοιπόν, που σύναψαν με τον Αννίβα, πρόβαλαν το αίτημα, αν οι Κέλτες κατηγορούσαν τους Καρχηδονίους, οι έπαρχοι κι οι στρατηγοί των Καρχηδονίων στην Ιβηρία, να είναι δικαστές· αν, όμως, οι Καρχηδόνιοι κατηγορούσαν τους Κέλτες, να είναι δικαστές οι γυναίκες των Κελτών.

ΜΗΛΙΑΙ

Μήλιοι γῆς χρήζοντες ἀμφιλαφοῦς Νυμφαῖον ἡγεμό-
 να τῆς ἀποικίας ἐποιήσαντο, νέον ἄνδρα καὶ κάλλει δι-
 αφέροντα· τοῦ δὲ θεοῦ πλεῖν κελεύσαντος αὐτούς, ὅπου
 δ' ἂν ἀποβάλλωσι τοὺς κομιστῆρας, ἐκεῖ κατοικεῖν, συν-
 ἔπεσε τῇ Καρίᾳ προσβαλοῦσιν αὐτοῖς καὶ ἀποβάσῃ τὰς
 ναῦς ὑπὸ χειμῶνος διαφθαρῆναι. τῶν δὲ Καρῶν οἱ
 Κρύασσαν οἰκοῦντες, εἴτε τὴν ἀπορίαν οἰκτεῖραντες εἴτε
 Ε δείσαντες αὐτῶν τὴν τόλμαν, ἐκέλευον οἰκεῖν παρ' αὐ-
 τοῖς καὶ τῆς χώρας μετέδωκαν· εἴτα πολλὴν ἐν ὀλίγῳ
 χρόνῳ λαμβάνοντας αὐξήσιν ὁρῶντες, ἐπεβούλευον ἀ-
 νελεῖν εὐωχίαν τινὰ καὶ θοίνην παρασκευάσαντες. ἔτυχε
 δὲ Καρίνη παρθένος ἐρῶσα τοῦ Νυμφαίου [καὶ] λανθά-
 νουσα τοὺς ἄλλους· ἐκαλεῖτο δὲ Καφένη· πραττομένων
 δὲ τούτων οὐ δυναμένη τὸν Νυμφαῖον περιορᾶν ἀπολ-
 λόμενον ἐξήγγειλε τὴν διάνοιαν αὐτῷ τῶν πολιτῶν. ὥς
 οὖν ἤκον οἱ Κρυασσεῖς καλοῦντες αὐτούς, οὐκ ἔφη νόμον
 ὁ Νυμφαῖος Ἑλλήσιν εἶναι βαδίζειν ἐπὶ δεῖπνον ἄνευ

7. ΜΗΛΙΕΣ

Οἱ Μήλιοι, που χρειάζονταν μεγάλη ἔκταση γῆς, ἐ-
 καναν ἀρχηγό τῆς ἀποικίας τους το Νυμφαῖο, ἓνα νέ-
 ο ἄντρα που ξεχώριζε για τὴν ομορφιά του· καὶ, ὅταν
 ὁ θεός τοὺς πρόσταξε με χρησμό νὰ φύγουν με τὰ
 πλοῖα, καὶ ὅπου χάσουν τὰ σκάφη που τοὺς μετέφεραν,
 ἐκεῖ νὰ εγκατασταθοῦν, συνέβη, μόλις προσορμίστη-
 καν καὶ αποβιβάστηκαν στὴν Καρία, νὰ καταστρα-
 φoῦν τὰ πλοῖα τους ἀπὸ τὴν κακοκαιρία. Ὅσοι ἀπὸ
 τοὺς Κάρες κατοικοῦσαν στὴν Κρύασσα, εἴτε ἐπειδὴ
 λυπήθηκαν τοὺς Μηλίους γιὰ τὴ δύσκολη θέση τους,
 εἴτε ἐπειδὴ φοβήθηκαν τὴν τόλμη τους, τοὺς προέτρε-
 φαν νὰ εγκατασταθοῦν κοντὰ τους, καὶ τοὺς παραχώ-
 ρησαν κομμάτι ἀπὸ τὴ γῆ τους. Ἀργότερα, βλέποντάς
 τους νὰ αποκτοῦν μεγάλη δύναμη μέσα σε λίγο χρό-
 νο, σχεδιάζαν νὰ ετοιμάσουν κάποιο συμπόσιο καὶ δεί-
 πνο, κι ἐκεῖ νὰ τοὺς ἐξοντώσουν. Ἐτυχε, ὁμως, κάποια
 νεαρή Κάρισσα νὰ ἐρωτευτεῖ το Νυμφαῖο, δῖχως οἱ
 ἄλλοι νὰ το γνωρίζουν· τὸ ὄνομά της ἦταν Καφένη· ἐ-
 νῶ, λοιπόν, συνέβαιναν αὐτά, ἐπειδὴ δεν ἄντεχε νὰ δει
 το Νυμφαῖο νὰ σκοτώνεται, τοῦ ἀποκάλυψε τὴν πρό-
 θεση τῶν συμπολιτῶν της. Ὅταν, λοιπόν, ἦρθαν οἱ
 Κρυασσεῖς γιὰ νὰ τοὺς καλέσουν, ὁ Νυμφαῖος εἶπε
 πως οἱ Ἑλλήνες δε συνήθιζαν νὰ πηγαίνουν σε δείπνο

ἡ γυναικῶν ἀκούσαντες δ' οἱ Κᾶρες ἐκέλευον ἄγειν καὶ τὰς γυναῖκας. οὕτω δὴ φράσας τὰ πεπραγμένα Μηλίοις ἐκέλευσεν αὐτοὺς μὲν ἀνόπλους ἐν ἱματίοις βαδίζειν, τῶν δὲ γυναικῶν ἐκάστην ξίφος ἐν τῷ κόλπῳ κομίζειν καὶ καθέζεσθαι παρὰ τὸν αὐτῆς. ἐπεὶ δὲ τοῦ δείπνου μεσοῦντος ἐδόθη τὸ σύνθημα τοῖς Καρσὶ καὶ συνήσθοντο τὸν καιρὸν οἱ Ἕλληνες, αἱ μὲν γυναῖκες ἅμα πᾶσαι τοὺς κόλπους διέσχον, οἱ δὲ τὰ ξίφη λαβόντες ἐπέθεντο τοῖς βαρβάροις καὶ διέφθειραν αὐτοὺς ἅμα πάντας· κτησάμενοι δὲ τὴν χώραν καὶ τὴν πόλιν ἐκείνην καταβαλόντες ²⁴⁷ ὥκισαν ἐτέραν, ἣν Νέαν Κρύασσαν ὠνόμασαν. ἡ δὲ Καφένη τῷ Νυμφαίῳ γαμηθεῖσα τιμὴν καὶ χάριν ἔσχε ταῖς εὐεργεσίαις πρέπουσαν. ἄξιον οὖν ἄγασθαι τῶν γυναικῶν καὶ τὴν σιωπὴν καὶ τὸ θάρρος καὶ τὸ μηδεμίαν ἐν πολλαῖς μηδ' ἀκούσαν ὑπὸ δειλίας κακὴν γενέσθαι.

χωρὶς γυναῖκες· οἱ Κᾶρες, μόλις το ἀκούσαν, τοὺς προέτρεψαν νὰ φέρουν καὶ τὶς γυναῖκες τοὺς. Ἐτσι τότε, ο Νυμφαῖος ἐξήγησε στοὺς Μηλίους ὅσα εἶχαν γίνεῖ, καὶ τοὺς πρόσταξε νὰ πάνε ἀόπλοι, με τὰ συνηθισμένα ρούχα τοὺς, ἀλλὰ κάθε γυναῖκα νὰ φέρεῖ ἓνα ξίφος στὶς πτυχές τοῦ φορέματός της, καὶ νὰ καθίσει δίπλα στὸν ἄντρα της. Ὅταν, στὴ μέση τοῦ δείπνου, δόθηκε τὸ σύνθημα στοὺς Κᾶρες, καὶ οἱ Ἕλληνες κατάλαβαν πὼς ἦρθε ἡ στιγμή, ὅλες οἱ γυναῖκες ξεδίπλωσαν συγχρόνως τὶς πτυχές τῶν ρούχων τοὺς, ἐνῶ οἱ ἄντρες πήραν τὰ ξίφη, ἐπιτέθηκαν στοὺς βαρβάρους καὶ τοὺς σκότωσαν ὅλους μαζί· καὶ ἀφοῦ κατέκτησαν τὴν χώρα, καὶ λεηλάτησαν τὴν πόλιν ἐκείνη, ἱδρυσαν ἄλλη πόλη, ποὺ τὴν ὠνόμασαν νέα Κρύασσα. Ἡ Καφένη παντρεύτηκε τὸ Νυμφαῖο, καὶ ἀπέκτησε τιμὴ καὶ δόξα, ποὺ ἀρμοζε στὶς υπηρεσίες ποὺ προσέφερε. Αἰξίζει, λοιπόν, νὰ θαυμάζουμε τὴ σιωπὴ καὶ τὸ θάρρος τῶν γυναικῶν, καθὼς καὶ τὸ γεγονὸς πὼς, οὔτε μία στὶς τόσες, δε δέλιασε καὶ δε φάνηκε μικρόψυχη, ἐστὼ καὶ ἀθελᾷ της.

ΤΥΡΡΗΝΙΔΕΣ

Τυρρηνῶν τοίνυν τῶν Λήμνον καὶ Ἴμβρον κατασχόν-
 των, ἀρπασάντων δὲ Βραυρωνόθεν τὰς Ἀθηναίων γυ-
 ναῖκας, ἐγένοντο παῖδες, οὓς ἐξήλασαν Ἀθηναῖοι μιζο-
 βαρβάρους ὄντας ἐκ τῶν νήσων. οἱ δ' εἰς Ταΐναρον κα-
 τάραντες ἐγένοντο χρήσιμοι Σπαρτιάταις περὶ τὸν εἰ-
 B λωτικὸν πόλεμον, καὶ διὰ τοῦτο πολιτείας καὶ γάμων
 τυχόντες, οὐκ ἀξιούμενοι δ' ἀρχείων καὶ βουλῆς, ὑπό-
 νοιαν ἔσχον ὥς ἐπὶ νεωτερισμῷ συνερχόμενοι καὶ δια-
 νοούμενοι τὰ καθεστῶτα κινεῖν. συλλαβόντες οὖν αὐ-
 τοὺς οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ καθεῖρξαντες ἐφύλαττον ἰ-
 σχυρῶς, ζητοῦντες ἐλεῖν σαφέσι καὶ βεβαίοις ἐλέγχοις·
 αἱ δὲ τῶν καθειργμένων γυναῖκες ἐπὶ τὴν εἰρκτὴν πα-
 ραγενόμεναι, πολλὰς ἱκεσίας καὶ δεήσεις παρείθθησαν
 ὑπὸ τῶν φυλάκων ὅσον ἀσπάσασθαι καὶ προσιπεῖν
 τοὺς ἄνδρας. ἐπεὶ δ' εἰσῆλθον, ἐκέλευον αὐτοὺς μεταμ-
 φιέννυσθαι ταχὺ τὰ ἱμάτια καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἐκείναις
 C ἀπολιπεῖν, τὰ δ' ἐκείνων ἐνδύντας αὐτοὺς ἀπιέναι περὶ-

8. ΤΥΡΡΗΝΙΔΕΣ

Ὅταν οἱ Τυρρηνοὶ κατέλαβαν τὴν Λήμνο καὶ τὴν Ἴμ-
 βρο, καὶ ἀρπάξαν ἀπὸ τῆς Βραυρώνα τις γυναῖκες τῶν
 Ἀθηναίων, γεννήθηκαν ἀπόγονοι, ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἐ-
 διώξαν ἀπὸ τὰ νησιά, γιατί ἦταν μισοὶ βάρβαροι. Κι ε-
 κείνοι κατέπλευσαν στὸ Ταΐναρο, καὶ φάνηκαν χρήσι-
 μοι στοὺς Σπαρτιάτες, στὸν πόλεμο με τοὺς εἰλωτες·
 γι' αὐτό, τοὺς παραχωρήθηκαν πολιτικά δικαιώματα
 καὶ ἡ ἄδεια νὰ παντρευτοῦν Σπαρτιάτισσες, ἀλλὰ κα-
 θὼς δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ καταλάβουν δημόσια ἀ-
 ξιώματα καὶ νὰ μετάσχουν στὸ συμβούλιο τῶν γερό-
 ντων, οἱ Σπαρτιάτες υποψιάστηκαν πὼς αὐτοὶ συγκε-
 ντρώνονταν γιὰ νὰ στασιάσουν, καὶ πὼς σχεδίαζαν νὰ
 ἀλλάξουν τοὺς θεσμούς. Τοὺς συνέλαβαν, λοιπόν, οἱ
 Λακεδαιμόνιοι, καὶ, ἀφού τοὺς φυλάκισαν, τοὺς φρου-
 ροῦσαν αὐστηρά, ἐπιζητώντας νὰ ἀποδείξουν τὴν ἐνο-
 χή τοὺς με σαφεῖς καὶ βέβαιες ἀποδείξεις· οἱ γυναῖκες,
 ὅμως, τῶν φυλακισμένων, ἤρθαν στὴ φυλακή καὶ, με-
 τις πολλὰς ἱκεσίες καὶ παρακλήσεις, οἱ φρουροὶ τις ἀ-
 φησαν νὰ περάσουν, μόνο γιὰ νὰ ἀποχαιρετήσουν καὶ
 νὰ μιλήσουν στοὺς ἄντρες τοὺς. Ὅταν, ὅμως, αὐτές
 μπήκαν μέσα, τοὺς παρακάλεσαν νὰ ἀλλάξουν γρήγο-
 ρα τὰ ρούχα τοὺς, ἀφήνοντας σ' ἐκεῖνες τὰ δικά τοὺς,
 καὶ, φορώντας τὰ γυναικεῖα ρούχα, νὰ φύγουν, καλυμ-

καλυφάμενους. γενομένων δὲ τούτων, αἱ μὲν ὑπέμειναν αὐτοῦ παραταξάμεναι πρὸς πάντα τὰ δεινὰ, τοὺς δ' ἄνδρας ἐξαπατηθέντες οἱ φύλακες παρήκαν ὥς δὴ γυναῖκας.

Ἐκ δὴ τούτου καταλαβομένων αὐτῶν τὰ Ταύγετα καὶ τὸ εἰλωτικὸν ἀφιστάντων καὶ προσδεχομένων, οἱ Σπαρτιᾶται εἰς πολὺν φόβον καταστάντες ἐπεκηρυεύσαντο καὶ διηλλάγησαν ἐπὶ τῷ κομίσασθαι μὲν αὐτοὺς τὰς γυναῖκας, χρήματα δὲ καὶ ναῦς λαβόντας ἐκπλεῦσαι καὶ γῆς τυχόντας ἀλλαχόθι καὶ πόλεως ἀποίκους Λακεδαιμονίων καὶ συγγενεῖς νομίζεσθαι. ταῦτ' ἐπραττον οἱ Πελασγοὶ Πόλλιν ἡγεμόνα καὶ Δελφὸν καὶ Κραταΐδαν Λακεδαιμονίους λαβόντες· καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἐν Μήλῳ κατώκησαν· τοὺς δὲ πλείστους οἱ περὶ Πόλλιν ἔχοντες εἰς Κρήτην ἐπλευσαν, ἀποπειρώμενοι τῶν λογίων. ἐχρήσθη γάρ αὐτοῖς, ὅταν τὴν θεὸν καὶ τὴν ἄγκυραν ἀπολέσωσι, παύσασθαι πλάνης καὶ πόλιν ἐκεῖ συνοικήειν. ὀρμισθεῖσιν οὖν πρὸς τῇ λεγομένῃ Χερρονήσῳ θόρυβοι πανικοὶ προσέπεσον νύκτωρ, ὅφ' ὧν διαπτοηθέντες ἐνεπήδησαν εἰς τὰς ναῦς ἀχόσμως, ἀπολιπόντες ἐν τῇ γῇ ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος, ὃ πατρῶον ἦν αὐτοῖς εἰς

μένοι ολόγυρα. Αφού έγιναν αυτά, οι γυναίκες παρέμειναν εκεί, έχοντας προετοιμαστεί για κάθε κακό, ενώ οι φρουροί εξαπατήθηκαν και άφησαν τους άντρες να περάσουν, νομίζοντας, βέβαια, πως ήταν γυναίκες.

Αργότερα, μάλιστα, όταν εκείνοι κατέλαβαν τα οχυρά του Ταϊγέτου, ξεσήκωσαν τους ειλωτες, και τους δέχτηκαν κοντά τους, οι Σπαρτιάτες, επειδή φοβήθηκαν πολύ, έστειλαν πρέσβεις να διαπραγματευτούν και συμφιλιώθηκαν μαζί τους, με τον όρο οι Πελασγοί να πάρουν τις γυναίκες τους, και, αφού πάρουν εφόδια και πλοία, να αποπλεύσουν και όταν βρουν αλλού γη και πόλη, να θεωρούνται άποικοι και συγγενείς των Λακεδαιμονίων. Αυτά, λοιπόν, έκαναν οι Πελασγοί, αφού δέχτηκαν ως αρχηγούς τούς Λακεδαιμονίους Πόλλη, Δελφό και Κραταΐδα· κάποιοι από αυτούς εγκαταστάθηκαν στη Μήλο· οι περισσότεροι, όμως, που βρίσκονταν γύρω από τον Πόλλη, έπλευσαν προς την Κρήτη, δοκιμάζοντας τους χρησμούς. Γιατί πήραν χρησμό, όταν χάσουν τη θεά και την άγκυρά τους, να σταματήσουν την περιπλάνηση, και, στο μέρος εκείνο, να ιδρύσουν μια πόλη. Όταν, λοιπόν, αγκυροβόλησαν κοντά στην περιοχή που ονομάζεται Χερσόνησος, ήρθαν ξαφνικά στ' αυτιά τους, μέσα στη νύχτα, τρομακτικοί ήχοι, που τους έκαναν να φοβηθούν και να επιβιβαστούν άτακτα στα πλοία, αφήνοντας στην ακτή ένα ξόανο της Αρτέμιδος, που ήταν κληροδότημα από τους προγόνους τους και το είχαν φέρει στη Λήμνο α-

Λῆμνον ἐκ Βραύρωνος κομισθέν, ἐκ δὲ Λήμνου παντα-
 χού συμπεριαγόμενον. ἐπεὶ δὲ τοῦ θορύβου λήξαντος ἐ-
 πόθησαν αὐτὸ κατὰ πλοῦν, ἅμα δ' ὁ Πόλλις κατέμαθε
 τῇ ἀγκύρᾳ τὸν ὄνυχά μὴ προσόντα (βία γὰρ ἐλκομένης
 ὡς ἔοικεν ἐν τόποις ὑποπέτροις ἀποσπασθεὶς ἔλαθε),
 περαίνεσθαι τὰ πυθόχρηστα φήσας ἐσήμαινεν ἀναστρέ-
 φειν· καὶ κατέσχε τὴν χώραν, καὶ μάχαις πολλαῖς τῶν
 ἀντιταξαμένων ἐπικρατήσας Λύκτον ᾤκησε καὶ πόλεις
 ἄλλας ἔλαβεν ὑποχειρίους. διὸ καὶ νομίζουσιν αὐτοὺς
 Ἀθηναίους τε διὰ τὰς μητέρας κατὰ γένος προσήκειν καὶ
 Σπαρτιατῶν ἀποίκους εἶναι.

πό τη Βραυρώνα, και από τη Λήμνο το μετέφεραν πα-
 ντού μαζί τους. Όταν, όμως, ο θόρυβος σταμάτησε,
 και αναζήτησαν το ξόανο ενώ βρίσκονταν στ' ανοιχτά,
 και ο Πόλλης, την ίδια στιγμή, ανακάλυψε πως έλει-
 πε από την άγκυρα το αγκιστροειδές τμήμα της (για-
 τί, καθώς φαίνεται, αποχωρίστηκε, χωρίς κανείς να το
 αντιληφθεί, όταν την τράβηξαν με δύναμη σε κάποιο
 πετρώδες μέρος), είπε πως οι χρησμοί εκπληρώθηκαν,
 και σήμανε επιστροφή· έτσι, κατέλαβε τη χώρα, και,
 αφού νίκησε τους αντιπάλους σε πολλές μάχες, εγκα-
 ταστάθηκε στη Λύκτο, και πήρε και άλλες πόλεις υπό
 την εξουσία του. Γι' αυτό, νομίζουν πως συγγενεύουν
 με τους Αθηναίους από τη γενιά των μητέρων τους,
 και πως είναι άποικοι των Σπαρτιατών.

ΛΥΚΙΑΙ

Τὸ δ' ἐν Λυκίᾳ γενέσθαι λεγόμενον μυθῶδες μὲν ἔστιν, ἔχει δέ τινα φήμην ὁμοῦ μαρτυροῦσαν. Ἀμισώδαρος γάρ, ὡς φασιν, ὃν Ἰσάραν Λύκιοι καλοῦσιν, ἦκεν ἐκ τῆς περὶ Ζέλειαν ἀποικίας Λυκίων, ληστρίδας ἄγων ναῦς, ὧν Χίμαρρος ἡγεῖτο, πολεμιστῆς μὲν ἀνὴρ ὠμός δὲ καὶ θηριώδης. ἔπλει δὲ πλοίῳ λέοντα μὲν ἔχοντι πρῶραθεν ἐπίσημον, ἐκ δὲ πρύμνης δράκοντα, καὶ πολλὰ κακὰ τοὺς Λυκίους ἐποίει, καὶ πλεῦσαι τὴν θάλατταν οὐκ ἦν οὐδὲ τὰς ἐγγὺς θαλάττης πόλεις οἰκεῖν.

Τοῦτον οὖν ἀποκτείνας ὁ Βελλεροφόντης φεύγοντα τῷ Πηγάσῳ διώξας, ἐκβαλὼν δὲ καὶ τὰς Ἀμαζόνας, οὐδενὸς ἐτύγχανε τῶν δικαίων, ἀλλ' ἦν ἀδικώτατος περὶ αὐτὸν Ἰοβάτης· ὅθεν εἰς τὴν θάλατταν ἐμβὰς ἠϋῥατο κατ' αὐτοῦ τῷ Ποσειδῶνι τὴν χώραν ἄκαρπον γενέσθαι καὶ ἀνόνητον. εἶθ' ὁ μὲν ἀπῆει κατευξάμενος, κῦμα δὲ διαρθέν ἐπέκλυζε τὴν γῆν, καὶ θέαμα δεινὸν ἦν ἐπομένης μετεώρου τῆς θαλάττης καὶ ἀποκρυπτούσης τὸ πε-

9. ΛΥΚΙΕΣ

Αὐτὸ που λένε πως συνέβη στη Λυκία, ἀκούγεται σα μῦθος· υπάρχουν, ὅμως, καὶ κάποιες διηγήσεις που το επιβεβαιώνουν. Γιατί ο Αμισώδαρος, ὅπως λένε, που οἱ Λύκιοι τον αποκαλοῦν Ἰσάρα, ἔφτασε ἀπὸ τὴν ἀποικία των Λυκίων που βρίσκεται κοντὰ στη Ζέλεια, φέρνοντας πειρατικά πλοία, τὰ ὁποῖα κυβερνοῦσε ο Χίμαρρος, πολεμιστῆς σκληρὸς καὶ ἀγριος. Ταξίδευε με πλοῖο που εἶχε στὴν πλώρη, γιὰ διακριτικὸ σημεῖο, ἓνα λιοντάρι, ἐνῶ στὴν πρύμνη ἓνα δράκοντα, κι ἔκανε πολὺ κακὸ στους Λύκιους, που δεν μπορούσαν οὔτε στὴ θάλασσα νὰ πλεύσουν, οὔτε στὶς παραθαλάσσιες πόλεις νὰ κατοικήσουν.

Ενῶ, λοιπόν, ο Βελλεροφόντης κυνήγησε τὸν Χίμαρρο με τὸν Πήγασο καὶ τὸν σκότωσε, καθὼς προσπαθοῦσε νὰ ξεφύγει, καὶ παρόλο που ἐκδίωξε καὶ τὶς Ἀμαζόνες, ὁ Ἰοβάτης δεν τοῦ συμπεριφέρθηκε καθόλου δίκαια, ἀλλὰ στάθηκε πολὺ ἀδίκος ἀπέναντί του· γι' αὐτὸ μπήκε ὁ Βελλεροφόντης στὴ θάλασσα, καὶ προσευχήθηκε στὸν Ποσειδῶνα, ἐναντίον τοῦ Ἰοβάτη, νὰ σταματήσει ἡ γῆ νὰ βγάζει καὶ νὰ προσφέρει καρπούς. Ἐπειτα ἐκεῖνος ἐφυγε, ἔχοντας ἀφήσει τὴν κατάρρα του, κι ἓνα κύμα υφώθηκε καὶ κατέκλυσε τὴν ξηρὰ· καὶ τὸ θέαμα ἦταν φοβερό, καθὼς ἡ θάλασσα ἀκολουθοῦ-

^B δίων. ἐπεὶ δὲ τῶν ἀνδρῶν δεομένων τὸν Βελλεροφόντην ἐπισχεῖν οὐδὲν ἔπειθον, αἱ γυναῖκες ἀνασυράμεναι τοὺς χιτωνίσκους ἀπήντησαν αὐτῶ· πάλιν οὖν ὑπ' αἰσχύνης ἀναχωροῦντος ὀπίσω καὶ τὸ κῦμα λέγεται συνυποχωρῆσαι.

Τινὲς δὲ τοῦ λόγου τούτου παραμυθούμενοι τὸ μυθῶδες οὐ φασι κατάραις ὑπαγαγέσθαι τὴν θάλασσαν αὐτόν, ἀλλὰ τοῦ πεδίου τὸ πιότατον ὑποκεῖσθαι τῇ θάλασσῃ ταπεινότερον· ὁφρὺν δὲ παρατείνουσιν ἀκτῆς, ἣ ^C διεῖργε τὴν θάλασσαν, ἐκρῆξαι τὸν Βελλεροφόντην, καὶ βία τοῦ πελάγους ἐπιφερομένου καὶ κατακλύζοντος τὸ πεδίον τοὺς μὲν ἀνδρας οὐδὲν περαίνειν δεομένους αὐτοῦ, τὰς δὲ γυναῖκας ἀθρόας περιχυθείσας αἰδοῦς τυχεῖν καὶ ἀποπαῦσαι τὴν ὀργήν.

Οἱ δ' ὅλως τὴν λεγομένην Χίμαιραν ὄρος ἀντήλιον γεγενέσθαι φασι καὶ ποιεῖν ἀνακλάσεις ἐν τῷ θέρει χαλεπὰς καὶ πυρώδεις, ὑφ' ὧν ἀνὰ τὸ πεδίον σκεδαννυμένων μαραίνεισθαι τοὺς καρπούς. τὸν δὲ Βελλεροφόντην συμφρονήσαντα διακόφει τοῦ κρημνοῦ τὸ λειότατον καὶ μάλιστα τὰς ἀνακλάσεις ἀνταποστέλλον· ἐπεὶ δ' οὐκ ἐ-

σε φουσκωμένη, καὶ σκέπαζε τὴν πεδιάδα. Ὅταν οἱ ἄντρες παρακάλεσαν τὸ Βελλεροφόντην νὰ το ξανασκεφτεῖ, καὶ δὲν τον ἔπεισαν καθόλου, οἱ γυναῖκες σήκωσαν τοὺς χιτῶνες τοὺς καὶ πήγαν νὰ τον συναντήσουν· καὶ ὅταν αὐτός, γεμάτος ντροπῇ, γύρισε ξανά πίσω στὴ θάλασσα, λένε πὼς υποχώρησε μαζί του καὶ τὸ κύμα.

Κάποιοι, γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸ μυθικὸ μέρος αὐτῆς τῆς διήγησής, ἰσχυρίζονται πὼς ὁ Βελλεροφόντης δὲν ἔκανε με κατάρεις τὴ θάλασσα νὰ μετακινηθεῖ, ἀλλὰ πὼς τὸ ευφορότερο μέρος τῆς πεδιάδας βρισκόταν χαμηλότερα ἀπὸ τὴ θάλασσα, καὶ ὁ Βελλεροφόντης ἔκανε ν' ανοίξει ὡς πέρα ἡ ἀπότομη ἀκρὴ που ἐπέκτεινε τὴν ακτὴ, καὶ χωρίζε τὴ θάλασσα στα δυο· καθὼς τὸ πέλαγος χύθηκε ὁρμητικὰ καὶ κατέκλυσε τὴν πεδιάδα, οἱ ἄντρες δὲν πέτυχαν τίποτα παρακαλώντας τον, ἐνῶ οἱ γυναῖκες, που ὁρμησαν πλῆθος γύρω του, κέρδισαν τὸ σεβασμὸ του, καὶ ἔκαναν τὴν ὀργή του νὰ σταματήσει.

Ἄλλοι, με δυο λόγια, ἰσχυρίζονται πὼς ἡ λεγόμενη Χίμαιρα υπῆρξε βουνὸ στραμμένο πρὸς τὴν πλευρά του ἡλίου, καὶ πὼς τὸ καλοκαίρι προκαλοῦσε ἰσχυρὲς καὶ φλογερὲς ἀντανακλάσεις που, καθὼς διασκορπίζονταν στὴν πεδιάδα, ἔκαναν τοὺς καρπούς νὰ μαραθοῦν. Ὁ Βελλεροφόντης, λοιπόν, τὸ σκέφτηκε καλὰ καὶ ἔκοψε στα δυο τὸ πιο ομαλὸ μέρος τῆς ἀπόκρημνης ἀκτῆς, τὸ ὁποῖο κυρίως ἐστελνε πίσω τὶς ἀντανακλάσεις· ἐπειδὴ, ὁμως, δὲν του ἔδειξαν εὐγνωμοσύνη,

τύγχανε χάριτος, ὀργῇ πρὸς ἄμυναν τραπέσθαι τῶν Λυκίων, πεισθῆναι δ' ὑπὸ τῶν γυναικῶν.

Δ "Ἦν δὲ Νύμφις ἐν τῷ τετάρτῳ περὶ Ἡρακλείας αἰτίαν εἶρηκεν, ἥκιστα μυθώδης ἐστί· λέγει γάρ, ὅτι σὺν ἄγριον ἐν τῇ Ξανθίων χώρᾳ καὶ ζῶα καὶ καρπούς λυμαινόμενον ἀνελὼν ὁ Βελλεροφόντης οὐδεμιᾶς ἐτύγχανεν ἀμοιβῆς· καταρασαμένου δὲ τῶν Ξανθίων αὐτοῦ πρὸς τὸν Ποσειδῶνα πᾶν τὸ πεδίον ἐξήνθησεν ἀλμυρίδα καὶ διέφθαρτο παντάπασι, τῆς γῆς πικρᾶς γενομένης· μέχρι οὗ τὰς γυναικας αἰδεσθεῖς δεομένας εὔξατο τῷ Ποσειδῶνι τὴν ὀργὴν ἀφεῖναι. διὸ καὶ νόμος ἦν τοῖς Ξανθίοις μὴ πατρόθεν ἀλλ' ἀπὸ μητέρων χρηματίζειν.

στράφηκε οργισμένος να εκδικηθεῖ τους Λυκίους, ἀλλὰ οἱ γυναῖκες τον μετέπεισαν.

Ἡ αἰτία, ὁμῶς, που παρουσιάζει ὁ Νύμφης στο τέταρτο βιβλίο του γιὰ τὴν Ἡράκλεια, ἐλάχιστα μοιάζει μυθική· λέει, λοιπόν, πὼς ὁ Βελλεροφόντης, ἐνῶ σκότωσε, στὴ χώρα τῶν Ξανθίων, ἕναν ἄγριο κάπρο που λυμαινόταν ζῶα καὶ καρπούς, δὲν ανταμείφθηκε καθόλου· κι ὅταν αὐτὸς καταράστηκε τοὺς Ξανθίους στὸν Ποσειδῶνα, ολόκληρη ἡ πεδιάδα ἀνάβλυσε ἀλμυρὰ νερά καὶ καταστράφηκε τελείως, γιὰτὶ τὸ χῶμα ἐγίνε σκληρό· ὥσπου, ἐπειδὴ σεβάστηκε τὶς γυναῖκες που τον παρακαλοῦσαν, προσευχήθηκε στὸν Ποσειδῶνα νὰ διώξει τὴν ὀργή του. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ξάνθιοι συνήθιζαν νὰ παίρνουν τὸ ὄνομά τους ὄχι ἀπὸ τοὺς πατέρες ἀλλὰ ἀπὸ τὶς μητέρες τοὺς.

ΣΑΛΜΑΤΙΔΕΣ

Ε Ἀννίβα δὲ τοῦ Βάρκα, πρὶν ἐπὶ Ῥωμαίους στρατεῦειν, ἐν Ἰβηρίᾳ πόλει μεγάλη Σαλματικῇ προσμαχομένου, πρῶτον μὲν ἔδεισαν οἱ πολιορκούμενοι καὶ συνέθεντο ποιήσιν τὸ προσταττόμενον Ἀννίβα τριαχόσια δόντες ἀργυρίου τάλαντα καὶ τριαχοσίους ὁμήρους. ἀνέντος δὲ τὴν πολιορκίαν ἐκείνου μεταγρόντες οὐδὲν ἔπραττον ὧν
 F ὠμολόγησαν. αὐθις οὖν ἐπιστρέψαντος αὐτοῦ καὶ τοὺς στρατιώτας ἐπὶ διαρπαγῇ χρημάτων κελεύσαντος ἐπιχειρεῖν τῇ πόλει, παντάπασι καταπλαγέντες οἱ βάρβαροι συνεχώρησαν ἐξελθεῖν ἐν ἱματίῳ τοὺς ἐλευθέρους, ὅπλα καὶ χρήματα καὶ ἀνδράποδα καὶ τὴν πόλιν καταλιπόντας. αἱ δὲ γυναῖκες οἴόμεναι τῶν μὲν ἀνδρῶν φωράσειν ἕκαστον ἐξιόντα τοὺς πολεμίους, αὐτῶν δ' οὐκ ἂν ἄφασθαι, ξίφη λαβοῦσαι καὶ ἀποκρύψασαι συνεξέπιπτον τοῖς ἀνδράσιν. ἐξελθόντων δὲ πάντων ὁ Ἀννίβας φρουράν Μασαισυλίων ἐπιστήσας ἐν τῷ προαστείῳ συνεῖχεν αὐτούς, οἱ δ' ἄλλοι τὴν πόλιν ἀτάκτως ἐμπεσόντες διήρπαζον. πολλῶν δ' ἀγομένων οἱ Μασαισύλιοι καρτε-
 249 ρεῖν οὐκ ἠδύναντο βλέποντες οὐδὲ τῇ φυλακῇ τὸν νοῦν

ΙΟ. ΣΑΛΜΑΤΙΔΕΣ

Ὅταν ὁ Ἀννίβας, γιος τοῦ Βάρκα, πρὶν ἐκστρατεῦσει ἐναντίον των Ῥωμαίων, ἐπιτέθηκε σὲ μιὰ μεγάλη Σαλματικὴ πόλη στὴν Ἰβηρία, οἱ πολιορκούμενοι ἀρχικὰ φοβήθηκαν καὶ συμφώνησαν νὰ κάνουν ὅ,τι τοὺς πρόσταζε, δίνοντας στὸν Ἀννίβα τριαχόσια τάλαντα ἀσῆμι καὶ τριαχοσίους ὁμήρους. Ὅταν, ὁμῶς, ἐκεῖνος ἔλυσε τὴν πολιορκία, μετάνιωσαν καὶ δὲν ἔκαναν τίποτε ἀπ' ὅσα συμφώνησαν. Αὐτός, τότε, ἐπέστρεψε ἀμέσως καὶ διέταξε τοὺς στρατιώτες νὰ ἐπιτεθοῦν στὴν πόλη, με ἀντάλλαγμα νὰ πάρουν λάφυρα· καὶ οἱ βάρβαροι καταφοβισμένοι, συμφώνησαν νὰ βγουν ἀπὸ τὴν πόλη οἱ ἐλεύθεροι πολῖτες ντυμένοι με τὰ καθημερινὰ ρούχα, ἀφήνοντας πίσω ὅπλα, περιουσίες, δούλους, καὶ τὴν πόλη τοὺς. Οἱ γυναῖκες, ὁμῶς, ἐπειδὴ πίστευαν πῶς οἱ ἐχθροὶ θὰ φάξουν κάθε ἀντρα που ἐβγαίνει, ἐνῶ τὶς ἴδιες δε θὰ τὶς ἀγγίζουν, πήραν ξίφη, τὰ ἐκρυψαν, καὶ βγήκαν ἐξω μαζί με τοὺς ἀντρες. Κι ὅταν ὅλοι βγήκαν ἀπὸ τὴν πόλη, ὁ Ἀννίβας τοποθέτησε φρουρά Μασαισυλίων στρατιωτῶν κοντὰ στὴν πόλη, καὶ τοὺς κρατοῦσε ἐκεῖ, ἐνῶ οἱ υπόλοιποι μπήκαν ἀτάκτα στὴν πόλη καὶ τὴ λεηλατοῦσαν. Καθῶς, ὁμῶς, τὰ λάφυρα που μεταφέρονταν ἦταν πολλὰ, οἱ Μασαισύλιοι δὲν μποροῦσαν νὰ μένουν κοιτώντας, οὔτε εἶχαν

προσεῖχον, ἀλλ' ἡγανάκτουν καὶ ἀπεχώρουν ὥς μεθέ-
 ζοντες τῆς ὠφελείας. ἐν τούτῳ δ' αἱ γυναῖκες ἐμβοήσα-
 σαι τοῖς ἀνδράσι τὰ ξίφη παρέδωσαν, ἔνιαι δὲ καὶ δι' ἐ-
 αὐτῶν ἐπετίθεντο τοῖς φρουροῦσι· μία δὲ καὶ λόγχην
 ἐξαρπάσασα Βάνωνος τοῦ ἐρμηνέως αὐτὸν ἐκείνον ἔ-
 παισεν· ἔτυχε δὲ τεθωρακισμένος· τῶν δ' ἄλλων τοὺς
 μὲν καταβαλόντες, τοὺς δὲ τρεφάμενοι διεξέπεσον ἄ-
 θροοὶ μετὰ τῶν γυναικῶν. πυθόμενος δ' ὁ Ἀννίβας καὶ
 διώξας τοὺς μὲν καταληφθέντας ἀνείλεν· οἱ δὲ τῶν ὀ-
 ρῶν ἐπιλαβόμενοι παραχρῆμα μὲν διέφυγον, ὕστερον δὲ
 πέμψαντες ἱκετηρίαν εἰς τὴν πόλιν ὑπ' αὐτοῦ κατήχθη-
 σαν, ἀδείας καὶ φιλανθρωπίας τυχόντες.

το νου τους στη φρούρηση, ἀλλὰ ἀγανακτούσαν και ἀ-
 ποχωρούσαν, για να ἔχουν μερίδιο στη λεία. Εκείνη τη
 στιγμή, οι γυναῖκες φώναξαν τους ἀντρες και τους πα-
 ρέδωσαν τα ξίφη, ενώ μερικές επιτέθηκαν μόνες τους
 στους φρουροὺς· μία, μάλιστα, ἄρπαξε τη λόγχη του
 διερμηνέα Βάνωνα και τον χτύπησε· ἀλλὰ ἔτυχε εκεί-
 νος να φορά θώρακα· ἀπὸ τους υπόλοιπους, ἄλλους
 τους σκότωσαν και ἄλλους τους ἔτρεψαν σε φυγή, και
 ὅλοι μαζί ἀνοιξαν δρόμο να φύγουν μαζί με τις γυναι-
 κες τους. Ὅταν ο Ἀννίβας το ἔμαθε, τους καταδίωξε
 και συνέλαβε ὅσους εἶχαν κουρασθεῖ· οἱ ἄλλοι κατέφυ-
 γαν στα βουνά και προς στιγμή διέφυγαν· ὕστερα, ὁ-
 μως, ἔστειλαν ἱκέτες, κι ἐκεῖνος τους επέτρεψε να γυρί-
 σουν στην πόλη, τους ἔδωσε ἀμνηστεία και τους συ-
 μπεριφέρθηκε ἀνθρώπινα.

ΜΙΛΗΣΙΑΙ

Τὰς Μιλησίων ποτέ παρθένους δεινὸν πάθος καὶ ἀλλόκοτον κατέσχευεν ἐκ δὴ τινος αἰτίας ἀδήλου· μάλιστα δ' εἰκάζετο κραῖσιν ἐκστατικὴν καὶ φαρμακώδη λαβὼν ὁ ἀὴρ τροπὴν αὐταῖς καὶ παραφορὰν τῆς διανοίας ἐνεργάσασθαι. πάσαις μὲν γὰρ ἐξαίφνης ἐπιθυμία θανάτου καὶ πρὸς ἀγχόνην ὁρμὴ περιμανῆς ἐνέπιπτε, πολλαὶ δ' ἀπήγγχοντο λανθάνουσαι· λόγοι δὲ καὶ δάκρυα γονέων καὶ παρηγορίαι φίλων οὐδὲν ἐπέβαινον, ἀλλὰ περιῆσαν ἐπινοίας καὶ πανουργίας ἀπάσης τῶν φυλαττόντων, ἐαυτὰς διαχρώμεναι. καὶ τὸ κακὸν ἐδόκει δαιμόνιον εἶναι καὶ κρεῖττον ἀνθρωπίνης βοηθείας, ἄχρις οὗ γνώμη νοῦν ἔχοντος ἀνδρὸς ἐγράφη προβούλευμα, τὰς ἀπαγχομένας γυμνὰς ἐκκομίζεσθαι διὰ τῆς ἀγορᾶς· καὶ τοῦτο κυρωθὲν οὐ μόνον ἐπέσχευεν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἔπαυσε θανατώσας τὰς παρθένους. μέγα δὲ τεκμήριον εὐφυΐας καὶ ἀρετῆς ἢ τῆς ἀδοξίας εὐλάβεια καὶ τὸ πρὸς

C ἀπὸ τῶν δεινότητων τῶν ὄντων, θάνατον καὶ πόνον, ἀδεῶς ἐ-

D

ΙΙ. ΜΙΛΗΣΙΕΣ

Κάποτε, οἱ νεαρές κοπέλες τῶν Μιλησίων ἐπάθον κάτι φοβερό καὶ περίεργο, γιὰ κάποια ἀγνωστὴ αἰτία· οἱ περισσότεροὶ κατέληξαν στοὺς συμπεράσματα, πὼς ὁ αἰθέρας ἐνώθηκε με κάποια δηλητηριώδη οὐσία ποὺ δημιουργεῖ σύγχυση, καὶ προκάλεσε σ' αὐτές κάποια ἀλλαγὴ καὶ διαταραχὴ τῆς σκέψης τους. Ὅλες, δηλαδή, τὶς βρήκε ξαφνικὰ μιὰ ἐπιθυμία νὰ πεθάνουν, καὶ μιὰ ἐμμονὴ διάθεσιν νὰ κρεμαστοῦν, καὶ πολλὲς κρεμάστηκαν κρυφὰ· τὰ λόγια καὶ τὰ δάκρυα τῶν γονιῶν, καὶ οἱ παραινέσεις τῶν φίλων, δὲν εἶχαν κανένα ἀποτέλεσμα, καὶ αὐτὲς παρέκαμπταν κάθε ἐπιπόνησιν καὶ τέχνησιν ἐκεῖνων ποὺ τὶς φύλαγαν, γιὰ νὰ αυτοκτονήσουν. Ἡ συμφορὰ φαινόταν θεόσταλτη, καὶ ξεπερνοῦσε τὴ δύναμιν τῶν ἀνθρώπων νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουν, ὥσπου, χάριν στὴν ἰδέαν ἐνὸς συνετοῦ ἀντρά, ἐγένετο πρότασις νὰ μεταφέρουν γιὰ νὰ θάψουν τὶς ἀπαγχονισμένες γυναῖκες γυμνὲς μέσα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ· ὅταν, λοιπόν, ἡ πρότασις αὕτῃ ἐγκρίθηκε, ὅχι μόνον ἐμπόδισε, ἀλλὰ καὶ ἔκανε νὰ σταματήσουν ἐντελῶς οἱ νεαρές κοπέλες νὰ σκοτώνονται. Εἶναι, λοιπόν, σημαντικὴ ἀπόδειξις εὐφυΐας καὶ ἀρετῆς, νὰ φυλάγεται κανεὶς ἀπὸ τὴν κακὴ φήμην, καὶ τὸ γεγονὸς πὼς οἱ γυναῖκες ποὺ δε φοβήθηκαν καθόλου τὰ πιο φοβερὰ πράγματα, τὸ θά-

χούσας αίσχρου φαντασίαν μή ὑπομείναι μηδ' ἐνεγχεῖν
ἐν μετὰ θάνατον ἐσομένην.

νατο και τον πόνο, δεν άντεξαν στην ιδέα της ντροπια-
στικής εικόνας και της ατίμωσης που θα ερχόταν μετά
το θάνατο.

ΚΕΙΑΙ

Ταῖς Κίων παρθένοις ἔθος ἦν εἰς ἱερά δημόσια συμπο-
 ρεύεσθαι καὶ διημερεύειν μετ' ἀλλήλων, οἱ δὲ μνηστήρες
 ἐθεῶντο παιζούσας καὶ χορευούσας· ἐσπέρας δὲ πρὸς ἐ-
 κάστην ἀνὰ μέρος βαδίζουσαι διηκονοῦντο τοῖς ἀλλή-
 λων γονεῦσι καὶ ἀδελφοῖς ἄχρι τοῦ καὶ τοὺς πόδας ἀ-
 πονίζειν. ἤρων πολλάκις μιᾶς πλείονες οὕτω κόσμιον ἔ-
 ρωτα καὶ νόμιμον, ὥστε τῆς κόρης ἐγγυηθείσης ἐνὶ τοὺς
 ἄλλους εὐθὺς πεπαῦσθαι. κεφάλαιον δὲ τῆς εὐταξίας
 Ε τῶν γυναικῶν τὸ μῆτε μοιχεῖαν μῆτε φθορὰν ἀνέγγυον
 ἐτῶν ἑπτακοσίων μνημονεύεσθαι παρ' αὐτοῖς γενομέ-
 νην.

12. ΚΕΙΕΣ

Ἦταν ἔθιμο των νεαρῶν γυναικῶν των Κείων, να
 πηγαίνουν μαζί στα δημόσια ιερά, και να περνούν την
 ημέρα η μια με την άλλη, ενώ οι μνηστήρες τις έβλε-
 παν με θαυμασμό να παίζουν και να χορεύουν· και το
 βράδυ, αυτές πήγαιναν στο σπίτι της καθεμιάς με τη
 σειρά, και η μια πρόσφερε τις υπηρεσίες της στους γο-
 νεῖς και τους αδελφούς της άλλης, και, ακόμη, τους έ-
 πλεναν και τα πόδια. Πολλές φορές, περισσότεροι από
 ένας άντρες, ερωτεύονταν μία κοπέλα, με τόσο φρόνι-
 μα και κόσμια αισθήματα, ώστε, μόλις η κοπέλα έδινε
 το λόγο της σε έναν, οι άλλοι αμέσως σταματούσαν
 την προσπάθεια. Το σημαντικότερο επακόλουθο της
 καλής διαγωγής των γυναικῶν, ήταν πως οι Κείοι δε
 θυμούνταν να έγινε ούτε μοιχεία ούτε αποπλάνηση α-
 νύμφευτης γυναίκας, για επτακόσια χρόνια.

ΦΩΚΙΔΕΣ

Τῶν ἐν Φωκεῦσι τυράννων κατειληφόντων Δελφούς
 καὶ τὸν ἱερόν κληθέντα πόλεμον Θηβαίων πολεμούντων
 πρὸς αὐτούς, αἱ περὶ τὸν Διόνυσον γυναῖκες, ἃς Θυιάδας
 ὀνομάζουσιν, ἐχμανεῖσαι καὶ περιπλανηθεῖσαι νυκτὸς ἔ-
 λαθον ἐν Ἀμφίσσῃ γενόμεναι· κατάκοποι δ' οὔσαι καὶ
 μὴδέπω τοῦ φρονεῖν παρόντος αὐταῖς ἐν τῇ ἀγορᾷ προ-
 F ἔμεναι τὰ σώματα σποράδην ἔκειντο καθεύδουσαι. τῶν
 δ' Ἀμφισσέων αἱ γυναῖκες, φοβηθεῖσαι μὴ διὰ τὸ σύμ-
 μαχον τὴν πόλιν Φωκέων γεγονέναι καὶ συχνούς στρα-
 τιώτας παρεῖναι τῶν τυράννων ἀγνωμονηθῶσιν αἱ Θυ-
 ιάδες, ἐξέδραμον εἰς τὴν ἀγορὰν ἅπασαι καὶ κύκλῳ πε-
 ριστᾶσαι σιωπῇ κοιμωμέναις μὲν οὐ προσήεσαν, ἐπεὶ δ'
 ἐξανέστησαν, ἄλλαι περὶ ἄλλας ἐγίνοντο θεραπεύουσαι
 καὶ τροφήν προσφέρουσαι· τέλος δὲ πείσασαι τοὺς ἄν-
 δρας ἐπηκολούθησαν αὐταῖς ἄχρι τῶν ὄρων ἀσφαλῶς
 προπεμπομέναις.

13. ΦΩΚΙΔΕΣ

Ὅταν οἱ τύραννοι τῶν Φωκέων εἶχαν καταλάβει
 τοὺς Δελφούς, καὶ οἱ Θηβαῖοι διεξήγαγαν ἐναντίον
 τοὺς τὸν πόλεμο που ὀνομάστηκε ἱερός, οἱ γυναῖκες ἀ-
 κόλουθοι τοῦ Διονύσου που τις ὀνομάζουν Θυιάδες,
 κυριευμένες ἀπὸ μανία, περιπλανήθηκαν τῇ νύχτα καὶ
 ἐφτασαν, χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτές, στὴν Ἀμφίσσα
 καὶ στὴν ἀγορά, καθὼς ἦταν κατάκοπες καὶ δὲν εἶχαν
 βρεῖ ἀκόμη τὰ λογικά τους, ἐπεσαν κάτω, ξάπλωσαν
 ἀτακτα καὶ κοιμήθηκαν. Οἱ γυναῖκες ὅμως τῶν Ἀμ-
 φισσέων, ἐπειδὴ ἡ πόλη τους ἐγίνε σύμμαχος τῶν Φω-
 κέων, καὶ υπῆρχαν πολλοὶ στρατιώτες τῶν τυράννων,
 φοβήθηκαν μήπως οἱ Θυιάδες φερθοῦν ἀσχημα, κι ἐ-
 τρεξάν ὅλες ἐξω στὴν ἀγορά· καὶ, ἀφοῦ στάθηκαν ὀλό-
 γυρα σιωπηλές σχηματίζοντας κύκλο, δὲν τις πλησία-
 σαν ὅσο κοιμούνταν· μόλις, ὅμως, ἐκείνες σηκώθηκαν,
 ἡ καθεμιὰ τους ἀσχολήθηκε με μιὰ ξένη, καὶ τις περι-
 ποιήθηκαν καὶ τοὺς πρόσφεραν τροφή· τελικὰ, ἐπείσαν
 τοὺς ἄντρες τοὺς κι ἀκολούθησαν τὶς Θυιάδες, καὶ τὶς
 συνόδευσαν με ἀσφάλεια ὡς τὰ σύνορα.

ΟΥΑΛΕΡΙΑ ΚΑΙ ΚΛΟΙΛΙΑ

Ταρχύνιον Σούπερβον, ἑβδομον ἀπὸ Ῥωμύλου βασι-
 λεύοντα Ῥωμαίων, ἐξήλασεν ὕβρις καὶ ἀρετὴ Λουκρη-
 τίας, γυναικὸς ἀνδρὶ γεγαμημένης λαμπρῷ καὶ κατὰ
 γένος προσήκοντι τοῖς βασιλεῦσιν. ἐβιάσθη μὲν γὰρ ὕφ'
 ἐνὸς τῶν Ταρχυνίου παίδων ἐπιξενωθέντος αὐτῇ· φρά-
 σασα δὲ τοῖς φίλοις καὶ οἰκείοις τὸ πάθος εὐθύς ἀπέσφα-
 ξεν ἑαυτήν. ἐκπεσὼν δὲ τῆς ἀρχῆς ὁ Ταρχύνιος ἄλλους
 B τε πολλοὺς ἐπολέμησε πολέμους, πειρώμενος ἀναλαβεῖν
 τὴν ἡγεμονίαν, καὶ τέλος ἄρχοντα Τυρρηνῶν Πορσίαν
 ἔπεισεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην στρατεῦσαι μετὰ πολλῆς δυνά-
 μεως. ἅμα δὲ τῷ πολέμῳ καὶ λιμοῦ συνεπιτιθεμένου τοῖς
 Ῥωμαίοις, πυνθανόμενοι τὸν Πορσίαν οὐ πολεμικὸν
 εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ δίκαιον ἄνδρα καὶ χρηστόν, ἐ-
 βούλοντο χρῆσθαι τούτῳ δικαστῇ πρὸς τὸν Ταρχύνιον.
 ἀπαυθαδισαμένου δὲ τοῦ Ταρχυνίου καὶ τὸν Πορσίαν,
 εἰ μὴ μενεῖ σύμμαχος βέβαιος, οὐδὲ κριτὴν δίκαιον ἔσε-
 σθαι φάσκοντος, ἀφείς ἐκείνον ὁ Πορσίνας ἔπραττεν, ὅ-
 πως φίλος ἅπεισιν Ῥωμαίων, τῆς τε χώρας ὅσῃν ἀπετέ-
 τμηντο Τυρρηνῶν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους κομισάμενος.
 C ἐπὶ τούτοις ὁμήρων αὐτῷ δοθέντων δέκα μὲν ἀρρένων

14. ΒΑΛΕΡΙΑ ΚΑΙ ΚΛΟΙΛΙΑ

Τον Ταρχύνιο Σούπερβο, ἑβδομο, μετὰ το Ῥωμύλο,
 βασιλιά των Ῥωμαίων, οδήγησε στην εξορία η αλαζο-
 νεΐα του, και η αρετή της Λουκρητίας, γυναίκας που εί-
 χε παντρευτεί επιφανή άντρα, ο οποίος ανήκε σε γενιά
 βασιλιάδων. Γιατί τη βίασε ένας από τους γιους του
 Ταρχυνίου, που φιλοξενήθηκε στο σπίτι της· και μόλις
 είπε στους φίλους και τους συγγενείς της τι έπαθε, α-
 μέσως έκοψε το λαιμό της. Ο Ταρχύνιος έχασε την ε-
 ξουσία και έκανε πολλούς άλλους πολέμους, προσπα-
 θώντας να ξαναπάρει τη βασιλεία· και στο τέλος, έπει-
 σε τον άρχοντα των Τυρρηνών Πορσίνα να εκστρα-
 τεύσει εναντίον της Ρώμης με μεγάλη δύναμη. Μαζί
 με τον πόλεμο χτύπησε τους Ῥωμαίους και η πείνα,
 και όταν έμαθαν πως ο Πορσίνας δεν είναι μόνο στρα-
 τιωτικός, αλλά και δίκαιος και σωστός άντρας, θέλη-
 σαν να τον χρησιμοποιήσουν ως δικαστή στην υπόθε-
 ση με τον Ταρχύνιο. Όταν ο Ταρχύνιος μίλησε με αυ-
 θάδεια, και είπε πως αν ο Πορσίνας δεν παραμείνει
 σταθερός σύμμαχός του, δε θα είναι και δίκαιος κριτής,
 ο Πορσίνας τον άφησε και έχανε ό,τι έπρεπε, για να
 φύγει ως φίλος των Ῥωμαίων, και να επιστρέψει το
 μέρος της χώρας που είχαν αποσπάσει οι Τυρρηνοί,
 και τους αιχμαλώτους. Με αυτή τη συμφωνία, του δό-

παιδων δέκα δὲ θηλειῶν (ἐν αἷς ἦν ἡ Ποπλικόλα τοῦ ὑ-
πάτου θυγάτηρ Οὐαλερία), πᾶσαν εὐθὺς ἀνῆκε τὴν πρὸς
τὸν πόλεμον παρασκευήν, καίπερ οὐπω τέλος ἐχούσης
τῆς ὁμολογίας.

Αἱ δὲ παρθένοι κατέβησαν μὲν ἐπὶ τὸν ποταμὸν ὥς
λουσόμεναι μικρὸν ἀπωτέρω τοῦ στρατοπέδου· μιᾷς δ'
αὐτῶν ὄνομα Κλοιλίας προτρεψαμένης ἀναδησάμεναι
περὶ τὰς κεφαλὰς τοὺς χιτωνίσκους παρεβάλλοντο πρὸς
D ῥεῦμα πολὺ καὶ δίνας βαθείας νέουσαι καὶ διεπέρασαν
ἀλλήλων ἐχόμεναι πολυπόνως καὶ μόλις· εἰσὶ δ' οἱ λέ-
γοντες ἵππου τὴν Κλοιλίαν εὐπορήσασαν αὐτὴν μὲν ἐ-
πιβῆναι καὶ διεξελαύνειν ἡρέμα, ταῖς δ' ἄλλαις ὑψηγεῖ-
σθαι παραθαρσύνουσαν νηχομένας καὶ παραβοηθοῦσαν.
ὧ δὲ τεκμηρίῳ χρῶνται, μετ' ὀλίγον ἐροῦμεν.

Ἐπεὶ δὲ σωθείσας εἶδον οἱ Ῥωμαῖοι, τὴν μὲν ἀρετὴν καὶ τὴν τόλμαν ἐθαύμασαν, τὴν δὲ κομιδὴν οὐκ ἡγάπησαν οὐδ' ὑπέμειναν ἐν πίστει χεῖρονες ἀνδρὸς ἐνὸς γενέσθαι. πάλιν οὖν τὰς κόρας ἐκέλευσαν ἀπιέναι καὶ συνέπεμφαν αὐταῖς ἀγωγούς, οἷς διαβᾶσι τὸν ποταμὸν ἐνέδραν ὑφείς ὁ Ταρχύνιος ὀλίγον ἐδέησεν ἐγκρατὴς γενέσθαι τῶν παρθένων. ἡ μὲν οὖν τοῦ ὑπάτου Ποπλικόλα

Ε θυγατὴρ Οὐαλερία μετὰ τριῶν προεξέφυγεν οἰκετῶν εἰς

θηκαν όμηροι δέκα αγόρια και δέκα κορίτσια (ανάμεσα στα οποία βρισκόταν η Βαλερία, κόρη του υπάτου Ποπλικόλα), και ο Πορσίνας αμέσως σταμάτησε όλη την προετοιμασία του για τον πόλεμο, αν και ακόμη δεν είχε ολοκληρωθεί η συμφωνία.

Οι κοπέλες κατέβηκαν στο ποτάμι για να λουστούν, σε μικρή απόσταση από το στρατόπεδο· κι όταν μια από αυτές, που την έλεγαν Κλοιλία, τις προέτρεψε, έδεσαν γύρω από το κεφάλι τους τα ρούχα τους, και διακινδύνευσαν να κολυμπήσουν σε δυνατό ρεύμα και βαθείές δίνες· και πέρασαν το ποτάμι κρατώντας η μια την άλλη, με μεγάλο κόπο και δυσκολία. Υπάρχουν και αυτοί που λένε πως η Κλοιλία βρήκε για τον εαυτό της ένα άλογο, ανέβηκε σ' αυτό και πέρασε αργά το ποτάμι, και οδήγησε τις άλλες, δίνοντάς τους θάρρος καθώς κολυμπούσαν και βοηθώντας τις. Όσο για την απόδειξη που χρησιμοποιούν, θα την αναφέρουμε σε λίγο.

Όταν οι Ρωμαίοι τις είδαν που σώθηκαν, θαύμασαν βέβαια τη γενναιότητα και την τόλμη τους, κι έπειτα δε θέλησαν να τις πιάσουν, ούτε άντεχαν να αποδειχτούν κατώτεροι από έναν άντρα στην εμπιστοσύνη. Προέτρεφαν, λοιπόν, τις κοπέλες να γυρίσουν πίσω, και έστειλαν μαζί τους οδηγούς, στους οποίους, μόλις πέρασαν το ποτάμι, έστησε ενέδρα ο Ταρχύνιος, και λίγο έλειψε να πιάσει τις κοπέλες. Η κόρη, όμως, του υπάτου Ποπλικόλα, η Βαλερία, κατέφυγε με τρεις

τό τοῦ Πορσίνα στρατόπεδον, τὰς δ' ἄλλας ὁ τοῦ Πορσίνα υἱὸς Ἄρρους ταχὺ προσβοηθήσας ἐξείλετο τῶν πολεμίων.

Ἐπεὶ δ' ἤχθησαν, ἰδὼν αὐτὰς ὁ Πορσίνας ἐκέλευσεν εἰπεῖν, ἥτις ἐστὶν ἡ προτρεφάμενη καὶ κατάρξασα τοῦ βουλευμάτος. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι φοβηθεῖσαι περὶ τῆς Κλοιλίας ἐσιώπησαν· αὐτῆς δὲ τῆς Κλοιλίας εἰπούσης ἑαυτήν, ἀγασθεῖς ὁ Πορσίνας ἐκέλευσεν ἵππον ἀχθῆναι κεκοσμημένον εὐπρεπῶς, καὶ τῇ Κλοιλίᾳ δωρησάμενος ἀπέπεμψεν εὐμενῶς καὶ φιλανθρώπως πάσας. τοῦτο
 F ποιοῦνται σημεῖον οἱ πολλοὶ τοῦ τὴν Κλοιλίαν ἵππῳ διεξελάσαι τὸν ποταμόν· οἱ δ' οὐ φασιν, ἀλλὰ τὴν ῥώμην θαυμάσαντα καὶ τὴν τόλμαν αὐτῆς ὥς κρείττονα γυναικὸς ἀξιῶσαι δωρεᾶς ἀνδρὶ πολεμιστῇ πρεπούσης. ἀνέκειτο γοῦν ἔφιππος εἰκὼν γυναικὸς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἱερᾶς λεγομένης, ἣν οἱ μὲν τῆς Κλοιλίας οἱ δὲ τῆς Οὐαλερίας λέγουσιν εἶναι.

δούλους στο στρατόπεδο του Πορσίνα, ενώ ο γιος του Πορσίνα Ἄρρους, αμέσως ἔτρεξε να βοηθήσει τις ἄλλες και τις ἔσωσε ἀπὸ τους εχθρούς.

Ὅταν οδηγήθηκαν στο στρατόπεδο, τις εἶδε ο Πορσίνας και τις πρόσταξε να πουν, ποια εἶναι αὐτή που τις παρακίνησε και ἐγινε αρχηγὸς τους στο σχέδιο. Οι ἄλλες φοβήθηκαν για την Κλοιλία, και ἔμειναν σιωπηλές· ὅταν, ὁμως, μόνη της η Κλοιλία εἶπε πως ἦταν η ἴδια, ο Πορσίνας τη θαύμασε, και διέταξε να φέρουν ἓνα ἄλογο ὁμορφα στολισμένο, και το χάρισε στην Κλοιλία· ἔπειτα, τις ἔστειλε ὅλες πίσω, φιλικὰ και ευγενικά. Αὐτοὶ οι περισσότεροι το θεωροῦν ἐνδειξη πως η Κλοιλία πέρασε με ἄλογο το ποτάμι· ἄλλοι, ὁμως, δε λένε αὐτό, ἀλλὰ πως, ἐπειδὴ ο Πορσίνας θαύμασε τη γενναιότητα και την τόλμη της, που ξεπερνοῦσαν τις γυναικεῖες δυνάμεις, θεώρησε ὅτι ἀξίζε δῶρο που ταίριαζε σε ἄντρα πολεμιστή. Ὅπως και να 'χει το πράγμα, ἐχει στηθεῖ, πάνω στην οδὸ που ονομάζεται ἱερή, ἀγαλμα ἐφιππης γυναίκας, που ἄλλοι λένε πως εἶναι της Κλοιλίας, και ἄλλοι της Βαλερίας.

ΜΙΚΚΑ ΚΑΙ ΜΕΓΙΣΤΩ

Ἀριστότιμος Ἡλείους ἐπαναστάς τύραννος ἴσχυε μὲν δι' Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως, ἐχρῆτο δὲ τῇ δυνάμει πρὸς οὐδὲν ἐπεικὲς οὐδὲ μέτριον· καὶ γὰρ αὐτὸς ἦν φύσει θηριώδης, καὶ τοῖς φυλάττουσι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ σῶμα βαρβάροις μιγάσι δουλεύων ὑπὸ φόβου, πολλὰ μὲν ὑβριστικὰ πολλὰ δ' ὠμὰ τοὺς πολίτας ὑπ' αὐτῶν περιεώρα πάσχοντας· οἷον ἦν καὶ τὸ Φιλοδήμου πάθος. ἔχοντος γὰρ αὐτοῦ θυγατέρα καλὴν ὄνομα Μίκκαν ἐπεχείρησέ τις τῶν περὶ τὸν τύραννον ξεναγῶν ὄνομα Λεύκιος ὕβρει μᾶλλον ἢ ἔρωτι συγγενέσθαι· καὶ πέμψας ἐκάλει τὴν παρθένον. οἱ μὲν οὖν γονεῖς τὴν ἀνάγκην ὁρῶντες ἐκέλευον βαδίζειν· ἡ δὲ παῖς οὔσα γενναία καὶ μεγαλόφρων ἐδεῖτο τοῦ πατρὸς περιπλεχομένη καὶ καθικετεύουσα μᾶλλον αὐτὴν περιδεῖν ἀποθανοῦσαν ἢ τὴν παρθενίαν αἰσχυρῶς καὶ παρανόμως ἀφαιρεθεῖσαν. καὶ διατριβῆς γενομένης σπαργῶν καὶ μεθύων ὁ Λεύκιος αὐτὸς ἐξάνεστη μεταξὺ πίνων πρὸς ὀργὴν· καὶ τὴν

15. ΜΙΚΚΑ ΚΑΙ ΜΕΓΙΣΤΩ

Ο Ἀριστότιμος, ὅταν ἐπαναστάτησε γιὰ νὰ γίνεи τύραννος στους Ἡλείους, επικράτησε με τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιά Ἀντιγόνου, ἀλλὰ δε χρησιμοποίησε τὴ δύναμή του γιὰ κάποιο καλὸ καὶ σωστὸ σκοπὸ· γιὰτὶ ὁ ἴδιος ἦταν ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀγρίου, ἀν καὶ, ἀπὸ φόβο, ἦταν δουλικὸς ἀπέναντι στους βάρβαρους μιγάδες που προστάτευαν τὸν ἴδιο καὶ τὴν ἐξουσία του, καὶ ἐβλεπε με ἀπάθεια τους πολίτες νὰ υπομένουν ἀπ' αὐτοὺς πολλὰ προσβλητικὰ καὶ σκληρὰ παθήματα· τέτοιο ἦταν καὶ τὸ πάθημα τοῦ Φιλοδήμου. Αὐτὸς εἶχε μιαν ὁμορφὴ κόρη που τὴν ἔλεγαν Μίκκα, καὶ κάποιος ἀπὸ τους λοχαγούς που βρίσκονταν γύρω ἀπὸ τὸν τύραννο, καὶ ονομαζόταν Λεύκιος, προσπάθησε νὰ πλαγιάσει μαζί της, περισσότερο ἀπὸ ἀλαζονεία παρά ἀπὸ ἔρωτα· καὶ ἐστεῖλε νὰ φωνάξουν τὴν κοπέλα. Οἱ γονεῖς της, βλέποντας πὼς ἦταν ἀναπόφευκτο, τὴν προέτρεψαν νὰ πάει· τὸ κορίτσι, ὁμῶς, που ἦταν γενναίῳ καὶ θαρραλέῳ, ζήτησε ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἀγκαλιάζοντας καὶ θερμποπαρακαλῶντας τὸν, νὰ τὴ δει καλύτερα πεθαμένη, παρά νὰ χάσει με ντροπιαστικὸ καὶ ἀνόμοιο τρόπο τὴν ἀγνότητά της. Ἐπειδὴ χρονοτριβοῦσαν, ὁ ἴδιος ὁ Λεύκιος, φλογισμένος ἀπὸ πάθος καὶ μεθυμένος, σηκώθηκε νὰ πάει νὰ τὴ βρεῖ, ἐνῶ στο μεταξὺ ἐ-

Μίχχαν εύρων ἐν τοῖς γόνασι τοῦ πατρός τὴν κεφαλὴν ἔχουσαν ἐκέλευεν αὐτῷ συνακολουθεῖν· οὐ βουλομένης δὲ τὸ χιτῶνιον περιρρήξας ἐμαστίγου γυμνήν, αὐτὴν μὲν ἐγκαρτεροῦσαν σιωπῇ ταῖς ἀλγηδόσιν· ὁ δὲ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ, ὡς οὐδὲν ἀντιβολοῦντες καὶ δακρύνοντες ἐ-
 C πέραινον, ἐτράποντο πρὸς θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀνά-
 κλησιν ὡς δεινὰ καὶ παράνομα πάσχοντες. ὁ δὲ βάρβα-
 ρος ἐκμανεῖς παντάπασιν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ μέθης ἀ-
 ποσφάττει τὴν παρθένον, ὡς ἔτυχεν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ
 πατρός ἔχουσα τὸ πρόσωπον.

Ἄλλ' οὐδὲ τούτοις ὁ τύραννος ἐκάμπτετο, πολλοὺς δ'
 ἀνῆρει καὶ πλείονας ἐφυγάδευσεν· ὀκτακόσιοι γοῦν λέ-
 γονται καταφυγεῖν ἐπ' Αἰτωλοὺς δεόμενοι τὰς γυναῖκας
 αὐτοῖς καὶ τὰ νήπια τῶν τέκνων κομίσασθαι παρὰ τοῦ
 τυράννου. ὀλίγῳ δ' ὕστερον αὐτὸς ἐκήρυξε τὰς βουλομέ-
 νας γυναῖκας ἀπιέναι πρὸς τοὺς ἀνδρας, ὅσα βούλονται
 τῶν γυναικείων χρημάτων ἐπιφερομένας. ἐπεὶ δὲ πάσας
 D ἦσθετο μεθ' ἡδονῆς τὸ κήρυγμα δεδεγμένας (ἐγένοντο
 γὰρ ὑπερεξακόσιοι τὸ πλῆθος), ἐκέλευσεν ἀθρόας ἡμέρᾳ
 ῥητῇ βαδίζειν, ὡς τὴν ἀσφάλειαν αὐτὸς παρέξων. ἐν-
 στάσης δὲ τῆς ἡμέρας αἱ μὲν ἐπὶ τὰς πύλας ἡθροίζοντο
 τὰ χρήματα συσκευασάμεναι, καὶ τῶν τέκνων τὰ μὲν ἐν
 ταῖς ἀγκάλαις φέρουσαι τὰ δ' ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν ἔχουσαι,

πινε, γεμάτος οργῇ· μόλις βρήκε τὴ Μίχχα με το κε-
 φάλι στα γόνατα του πατέρα της, τὴν πρόσταξε νὰ τον
 ακολουθήσῃ· ἐπειδὴ ἐκείνη δὲν ἠθέλε, τῆς ἔσχισε τὰ
 ρούχα καὶ τὴ μαστίγωσε γυμνή, ἐνῶ αὐτὴ ὑπέμενε
 σιωπηλὰ τοὺς πόνους· καὶ ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα της,
 ἐπειδὴ δὲν κατόρθωναν τίποτα με τὶς ἱκεσίες καὶ τὰ
 δάκρυα, στράφηκαν σὲ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους καὶ τοὺς
 ἰκέτευαν, γιὰτὶ πάθαιναν φοβερὰ καὶ ἄνομα πράγμα-
 τα. Τότε ὁ βάρβαρος, ολότελα μανιασμένος ἀπὸ το θυ-
 μό καὶ τὴ μέθῃ, σφάζει τὴν κοπέλα, καθὼς εἶχε τὸ πρό-
 σωπο στὴν ἀγκυλιά του πατέρα της.

Ἀλλὰ οὔτε μ' αὐτὰ λύγισε ὁ τύραννος, καὶ σκότωσε
 πολλοὺς, καὶ ἐξόρισε περισσότερους· λένε πὼς τουλάχισ-
 στον ὀκτακόσιοι κατέφυγαν στοὺς Αἰτωλοὺς, παρακα-
 λώντας τοὺς νὰ πάρουν καὶ νὰ σώσουν τὶς γυναῖκες
 καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ τυράννου. Λίγο ἀρ-
 γότερα, ὁ τύραννος διακήρυξε πὼς, ὅσες γυναῖκες ἠθε-
 λαν, θὰ πῆγαιναν στοὺς ἀντρες τοὺς, παίρνοντάς μαζὶ
 τοὺς ὅσα ἀπὸ τὰ πράγματά τοὺς ἠθελαν. Ὅταν, ὁμως,
 ἔμαθε πὼς ὅλες δέχτηκαν τὴν ανακοίνωση με ἱκανο-
 ποίηση (καὶ ἦταν πάνω ἀπὸ ἐξακόσιες στὸν ἀριθμό),
 διέταξε ὅλες μαζὶ νὰ πάνε μὴ ὀρισμένη μέρα, γιὰ νὰ
 τοὺς προσφέρει ὁ ἴδιος ἀσφάλεια. Ὅταν ἔφτασε ἡ μέ-
 ρα, οἱ γυναῖκες, ἀφοῦ ετοίμασαν τὰ πράγματά τοὺς,
 συγκεντρώθηκαν στὶς πύλες· τὰ παιδιὰ τοὺς, ἄλλα τὰ
 κρατοῦσαν στὴν ἀγκυλιά, καὶ ἄλλα τὰ εἶχαν πάνω στὶς
 ἀμαξες, καὶ περιέμεναν ἡ μὴ τὴν ἄλλη· ξαφνικά, πολ-

καὶ περιέμενον ἀλλήλας· ἄφνω δὲ πολλοὶ τῶν τοῦ τυράννου ἐπεφέροντο, μένειν βοῶντες ἔτι πόρρωθεν. ὥς δ' ἐγγὺς ἐγένοντο, τὰς μὲν γυναῖκας ἐκέλευον ἀναχωρεῖν ὀπίσω, τὰ δὲ ζεύγη καὶ τὰς ἀμάξας ὑποστρέφαντες ἔωσαν εἰς αὐτάς καὶ διὰ μέσων ἀφειδῶς διήλαννον, οὐτ' Ε ἀκολουθεῖν οὔτε μένειν ἐῶντες οὔτε τοῖς νηπίοις βοηθεῖν ἀπολλυμένοις (τὰ μὲν γὰρ ἐκπίπτοντα τῶν ἀμαξῶν τὰ δ' ὑποπίπτοντα διεφθείροντο), βοῇ καὶ μάστιξιν ὥσπερ πρόβατα τῶν μισθοφόρων ἐπειγόντων ἀνατρεπομένας ὑπ' ἀλλήλων, ἕως εἰς τὸ δεσμοπήριον ἐνέβαλον ἀπάσας, τὰ δὲ χρήματα πρὸς τὸν Ἀριστότιμον ἀπεχομίσθη.

Χαλεπῶς δὲ τῶν Ἡλείων ἐπὶ τούτοις ἐχόντων αἱ περὶ τὸν Διόνυσον ἱεραὶ γυναῖκες, αἷς <τάς> ἐκκαίδεκα καλοῦσιν, ἱκετηρίας καὶ στέμματα τῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ λα- Ε βοῦσαι περὶ τὴν ἀγορὰν ἀπήντησαν τῷ Ἀριστοτίμῳ, καὶ τῶν δορυφόρων ὑπ' αἰδοῦς διαστάντων, ἔστησαν τὸ πρῶτον σιωπῇ ὁσίως προῖσχύμεναι τὰς ἱκετηρίας. ἐπεὶ δ' ἐγένοντο φανεραὶ δεόμεναι καὶ παραιτούμεναι τὴν ὀργὴν ὑπὲρ τῶν γυναικῶν, παροξυνθεὶς πρὸς τοὺς δορυφόρους καὶ κεκραγὼς ὅτι προσελθεῖν εἶσαν αὐτάς ἐ-

λοὶ ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ τυράννου κατευθύνθησαν σ' αὐτές φωνάζοντας, ἥδη ἀπὸ μακριά, νὰ περιμένουν. Μόλις τις πλησίασαν, πρόσταξαν τις γυναῖκες νὰ γυρίσουν πίσω, ἐνῶ τὰ ζευγάρια τῶν ἀλόγων καὶ τις ἀμαξες, στρέφοντάς τα πρὸς τα πίσω, τὰ ἐσπρωξαν πάνω στις γυναῖκες καὶ τὰ οδήγησαν ἀνάμεσά τους, χωρὶς οἴκτο· καὶ δὲν τις ἀφησαν οὔτε νὰ ἀκολουθήσουν οὔτε νὰ μείνουν οὔτε νὰ βοηθήσουν τα μικρά τους που σκοτώνονταν (γιατί ἄλλα σκοτώνονταν πέφτοντας ἐξω ἀπὸ τις ἀμαξες, καὶ ἄλλα πέφτοντας κάτω ἀπὸ αὐτές)· καὶ καθὼς οἱ μισθοφόροι τις ἀνάγκαζαν νὰ τρέξουν με φωνές καὶ μαστίγια, ὅπως τα πρόβατα, ἐσπρωχναν ἡ μία τὴν ἄλλη καὶ ἐπέφταν, ὥσπου τις ἐβάλαν ὅλες στη φυλακὴ, ἐνῶ τα πράγματά τους τα πήγαν στον Ἀριστότιμο.

Καθὼς οἱ Ἡλείοι εἶχαν ὀργιστεῖ μ' αὐτά τα γεγονότα, οἱ ἱερεῖς γυναῖκες τοῦ Διονύσου, που τις ὀνόμαζαν «οἱ δεκαῆξι», πήραν κλαδιά ἱεσίας καὶ στεφάνια που εἶχαν αφιερωθεῖ στο θεό, καὶ πήγαν νὰ συναντήσουν τὸν Ἀριστότιμο στὴν ἀγορά· οἱ σωματοφύλακες ἀπὸ σεβασμὸ στάθηκαν στὴν ἀκρὴ καὶ ἐκεῖνες στάθηκαν πρῶτα σιωπηλές, κρατώντας εὐλαβικά μπροστά τους τα ἱκετευτικά κλαδιά. Ὅταν ἐγίνε φανερό πως ἱκέτευαν καὶ ζητούσαν, γιὰ το καλὸ τῶν γυναικῶν, νὰ πάψει ἡ ὀργή του, ἐξοργίστηκε με τοὺς σωματοφύλακές του, καὶ φωνάζοντας πως τις ἀφησαν νὰ ἐρθουν μπροστά του, τοὺς ἔκανε, ἄλλες σπρώχνοντας καὶ ἄλ-

ποίησε τὰς μὲν ὠθοῦντας τὰς δὲ τύπτοντας ἐξελάσαι [ἐκ] τῆς ἀγορᾶς, ἐκάστην δὲ δυοὶ ταλάντοις ἐζημίωσε.

Γενομένων δὲ τούτων, ἐν μὲν τῇ πόλει συνέστηκεν πρᾶξιν ἐπὶ τὸν τύραννον Ἑλλάνικος, ἀνὴρ διὰ γῆρας ἡδὴ καὶ δύο τέκνων θάνατον ὥς οὐδὲν ἂν πράξας ὑπὸ τοῦ
 252 τυράννου περιορώμενος. ἐκ δ' Αἰτωλίας διαπεράσαντες οἱ φυγάδες καταλαμβάνουσι τῆς χώρας ἐπιτήδειον ἐμπολεμεῖν ἔρυμα τὴν Ἀμυμώνην, καὶ συχνούς προσεδέχοντο τῶν πολιτῶν ἐκ τῆς Ἡλίδος ἀποδιδράσκοντας. ταῦτα δὲ δεῖσας ὁ Ἀριστότιμος εἰσήλθε πρὸς τὰς γυναῖκας, καὶ νομίζων φόβῳ μᾶλλον ἢ χάριτι διαπραΰνεσθαι προσέταττε πέμπειν καὶ γράφειν αὐτὰς τοῖς ἀνδράσιν ὅπως ἀπίωσιν ἐκ τῆς χώρας· εἰ δὲ μὴ, κατασφάζειν ἢ
 B πείλει πᾶσας αἰκισάμενος καὶ προανελὼν τοὺς παῖδας. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι, πολὺν χρόνον ἐφεστῶτος καὶ κελεύοντος εἰπεῖν εἴ τι πράξουσι τούτων, οὐδὲν ἀπεκρίναντο πρὸς ἐκεῖνον, ἀλλὰ προσέβλεψαν ἀλλήλαις σιωπῇ καὶ διένευσαν, ἀνθομολογούμεναι τὸ μὴ δεδιέναι μηδ' ἐκπεπληῆσθαι τὴν ἀπειλήν. Μεγιστῷ δ' ἡ Τιμολέοντος γυνὴ καὶ διὰ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν ἀρετὴν ἡγεμονικὴν ἔχουσα τάξιν, διαναστῆναι μὲν οὐκ ἤξιώσεν οὐδ' εἶασε τὰς ἄλλας· καθεζομένη δ' ἀπεκρίνατο πρὸς αὐτόν· "εἰ

λες χτυπώντας, να τις διώξουν από την αγορά, και επέβαλε πρόστιμο δύο ταλάντων σε καθεμιά τους.

Στην πόλη, ύστερα από τα γεγονότα αυτά, ο Ελλάνικος κατέστρωσε σχέδιο εναντίον του τυράννου. Επειδή είχε γεράσει πια, και οι δυο του γιοι είχαν πεθάνει, ο τύραννος δεν τον θεωρούσε ικανό να κάνει οτιδήποτε, και αδιαφορούσε γι' αυτόν. Από την Αιτωλία, όμως, οι εξόριστοι πέρασαν και κατέλαβαν ένα οχυρό της χώρας, κατάλληλο για τη διεξαγωγή του πολέμου, την Αμυμώνη, και δέχονταν πλήθος πολιτών, που δραπετεύαν από την Ἡλίδα. Ο Αριστότιμος, επειδή φοβήθηκε αυτά που γίνονταν, πήγε στις γυναίκες στη φυλακή, και νομίζοντας πως θα κατόρθωνε, ὅ,τι ἤθελε με τον εκφοβισμό περισσότερο παρά με την καλοσύνη, τις πρόσταξε να γράφουν και να στείλουν μήνυμα στους άντρες τους, να φύγουν από τη χώρα· διαφορετικά, απειλούσε να τις κατασφάξει όλες, αφού τις βασανίσει και σκοτώσει πρώτα τα παιδιά τους. Ο Αριστότιμος, λοιπόν, στάθηκε πολλή ώρα μπροστά τους, και τις πρόσταξε να πουν αν θα κάνουν κάτι απ' αυτά· όμως οι γυναίκες δεν του έδωσαν καμιά απάντηση, αλλά κοίταξαν σιωπηλές η μια την άλλη και έγνεψαν, συμφωνώντας να μη φοβηθούν ούτε να ταραχθούν από την απειλή. Η Μεγιστώ, η γυναίκα του Τιμολέοντα, η οποία είχε θέση αρχηγού χάρη στον άντρα της και τη γενναιότητά της, θεώρησε πως δεν άξιζε να σηκωθεί, ούτε άφησε τις άλλες· καθιστή, όμως, αποκρί-

μέν ἢς ἀνὴρ φρόνιμος, οὐκ ἂν διελέγου γυναιξὶ περὶ ἀνδρῶν, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους ἂν ὡς κυρίους ἡμῶν ἔπεμπε, αἰμείνοντας λόγους εὐρῶν ἢ δι' ὧν ἡμᾶς ἐξηπάτησας· εἰ δ' αὐτὸς ἐκείνους πείσαι ἀπεγνωκὼς δι' ἡμῶν ἐπιχειρεῖς παραλογίζεσθαι, μήθ' ἡμᾶς ἔλπιζε πάλιν ἐξαπατήσῃν μήτ' ἐκεῖνοι κακῶς οὕτω φρονήσῃαν, ὥστε φειδόμενοι παιδαρίων καὶ γυναικῶν ἐγκαταλιπεῖν τὴν τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν· οὐ γὰρ τοσοῦτο κακὸν αὐτοῖς ἡμᾶς ἀπολέσαι μηδὲ νῦν ἔχοντας, ὅσον ἀγαθὸν ἐξελέσθαι τῆς σῆς ὡμότητος καὶ ὕβρεως τοὺς πολίτας."

Ταῦτα τῆς Μεγιστοῦς λεγούσης, οὐκ ἀνασχόμενος ὁ Ἀριστότιμος ἐκέλευσε τὸ παιδίον αὐτῆς ὡς ἀποκτενῶν ἐν ὄφει κομισθῆναι. ζητούντων δὲ τῶν ὑπηρετῶν ἀναμειγμένον ἐν τοῖς ἄλλοις παίζουσι καὶ διαπαλαίουσιν, ἢ μήτηρ ὀνομαστὶ προσκαλεσαμένη "δεῦρο" ἔφη "τέκνον, πρὶν αἰσθῆσθαι καὶ φρονεῖν ἀπαλλάγηθι τῆς πικρᾶς τυραννίδος· ὡς ἐμοὶ βαρύτερόν ἐστι δουλεύοντά σε παρ' ἀξίαν ἐφορᾶν ἢ ἀποθνήσκοντα."

Τοῦ δ' Ἀριστοτίμου σπασαμένου τὴν μάχαιραν ἐπ' αὐτὴν ἐκείνην καὶ μετ' ὀργῆς ἐπιφερομένου, τῶν συνή-

θηκε σ' ἐκείνον, «αν ἦσουν συνετός ἀντρας, δε θα συζητούσες με τις γυναίκες για τους άντρες, αλλά θα ἔστελνες ἀπεσταλμένους σ' ἐκείνους που εἶναι κύριοί μας, βρίσκοντας καλύτερα λόγια απ' αὐτά με τα οποία ἐξαπάτησες ἐμᾶς· αν, ὁμως, ἔχεις χάσει τὴν ἐλπίδα να τους πείσεις μόνος σου, και προσπαθεῖς να τους ἐξαπατήσεις με τὴ βοήθειά μας, μην ἐλπίζεις πάλι να μας ξεγελάσεις· και μακάρι οὔτε ἐκεῖνοι να κάνουν μια τόσο ἀνανδρὴ σκέψη, ὥστε, ἐπειδὴ λυποῦνται τα μικρά παιδιά και τις γυναίκες τους, να ἐγκαταλείψουν το χρέος για τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας· γιατί γι' αὐτούς, δεν εἶναι τόσο μεγάλο κακό να μας χάσουν, ἀφού οὔτε τώρα μας ἔχουν, ὅσο εἶναι καλό να σώσουν τους πολίτες ἀπὸ τὴ δική σου σκληρότητα και ἀλαζονεία».

Ἔτσι μίλησε ἡ Μεγιστώ, κι ὁ Ἀριστότιμος δεν ἀνέχτηκε τα λόγια τῆς, και πρόσταξε να του φέρουν το παιδί τῆς, για να το σκοτώσει μπροστά τῆς. Και ἐνῶ οἱ ὑπηρετές το ἔφαχναν ἀνάμεσα στα ἄλλα παιδιά που ἐπαιζαν και πάλευαν, ἡ μητέρα του το φώναξε με τ' ὀνομά του και εἶπε «ἐλα, παιδί μου, πρὶν ἀρχίσεις να καταλαβαίνεις και να σκέφτεσαι, να ἀπαλλαγῇς ἀπὸ τὴν πικρὴ τυραννία· γιατί εἶναι για μένα ὀδυνηρότερο να σε βλέπω ἀνάρμοστα να εἶσαι δούλος, απ' ὅ,τι να πεθαίνεις.»

Τότε ὁ Ἀριστότιμος τράβηξε το μαχαίρι του ἐναντὶον τῆς ἰδίας τῆς μητέρας και ὤρμησε ὀργισμένος· ὁμως κάποιος ἀπὸ τους συντρόφους του, που ὀνομαζόταν

θων τις αὐτῶ Κύλλων ὄνομα πιστὸς δοκῶν εἶναι, μισῶν δὲ καὶ μετέχων τῆς συνωμοσίας τοῖς περὶ τὸν Ἑλλάνικον, ἀντέστη καὶ ἀπέστρεψε δεόμενος καὶ λέγων ἀγεν-
 E νές εἶναι καὶ γυναικῶδες, οὐκ ἀνδρὸς ἡγεμονικοῦ καὶ πράγμασι χρῆσθαι μεμαθηκότος τὸ ἔργον· ὥστε μόλις ἔννουν γενόμενον τὸν Ἀριστότιμον ἀπελθεῖν.

Γίνεται δὲ σημεῖον αὐτῶ μέγα· μεσημβρία μὲν γὰρ ἦν καὶ μετὰ τῆς γυναικὸς ἀνεπαύετο· παρασκευαζομέ-
 νων δὲ τῶν περὶ τὸ δεῖπνον, ἀετὸς μετέωρος ὤφθη δι-
 νούμενος ὑπὲρ τῆς οἰκίας, εἶθ' ὥσπερ ἐκ προνοίας καὶ
 στοχασμοῦ λίθον ἀφῆκεν εὐμεγέθη κατ' ἐκεῖνο τῆς στέ-
 γης τὸ μέρος, οὗ τὸ δωμάτιον ἦν, ἐν ᾧ κατακείμενος ἐ-
 τύγχανεν ὁ Ἀριστότιμος. ἅμα δ' ἄνωθεν φόφου μεγάλου
 F καὶ κραυγῆς ἔξωθεν ὑπὸ τῶν ἰδόντων τὸν ὄρνιν γενο-
 μένης, ἐκπλαγεῖς καὶ πυθόμενος τὸ γεγονὸς μετεπέμ-
 φατο μάντιν, ᾧ χρώμενος διετέλει κατ' ἀγοράν, καὶ δι-
 ηρώτα περὶ τοῦ σημείου συντεταραγμένος. ὁ δ' ἐκεῖνον
 μὲν παρεχάλει ὡς τοῦ Διὸς αὐτὸν ἐξεγείροντος καὶ βο-
 ηθοῦντος, οἷς δ' ἐπίστευε τῶν πολιτῶν ἔφρασεν ὅσον
 οὐπω τὴν δίκην αἰωρουμένην ὑπὲρ κεφαλῆς ἐμπεσεῖσθαι
 τῷ τυράννῳ. διὸ καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἑλλάνικον ἔδοξε μὴ

Κύλλων καὶ θεωροῦνταν ἐμπιστος, ἐνῶ στην πραγμα-
 τικότητα τον μισούσε και συμμετείχε στη συνωμοσία
 ὅσων συσπειρώθηκαν γύρω ἀπὸ τον Ἑλλάνικο, ἐνα-
 ντιώθηκε και τον τράβηξε πίσω, παρακαλώνοντας τον
 και λέγοντας πως εἶναι πράξη ταπεινή που ταιριάζει
 σε γυναίκα και ὄχι σε ἀνδρα ἡγέτη, ο οποίος ἔχει μά-
 θει να αντιμετωπίζει κάθε κατάσταση· κι ἔτσι ο Αρι-
 στότιμος, μόλις ξαναβρήκε με δυσκολία τα λογικά
 του, ἔφυγε.

Εμφανίστηκε, ὁμως, σ' αὐτὸν κάποιο σοβαρὸ σημά-
 δι· ἦταν μεσημέρι και ἀναπαυόταν μαζί με τη γυναίκα
 του· και ἐνῶ ετοιμάζονταν τα φαγητά για το δείπνο,
 φάνηκε ἓνας αετὸς να πετὰ κάνοντας κύκλους πάνω ἀ-
 πό το σπίτι, και μετὰ, σα να το εἶχε σκεφτεῖ και σχε-
 διάσει, ἀφησε μια μεγάλη πέτρα σ' ἐκεῖνο το μέρος της
 στέγης, ὅπου βρισκόταν το δωμάτιο, στο οποίο τύχαι-
 νε να ξαπλώνει ο Αριστότιμος. Και καθὼς την ἴδια
 στιγμή ἀκούστηκε δυνατὸς κρότος ἀπὸ πάνω, και ἀ-
 πέξω κραυγές ἀπ' ὅσους εἶδαν το πουλί, ο Αριστότιμος
 τρόμαξε, και μόλις ἔμαθε τι ἐγινε, ἔστειλε να του φέ-
 ρουν ἓνα μάντη, που συνήθιζε να του ζητεῖ χρησμό
 στην αγορά, και τον ρώτησε ταραγμένος για το σημά-
 δι. Ο μάντης τον παρηγόρησε πως ο Δίας τον προετοι-
 μαζε και τον βοηθούσε· εἶπε, ὁμως, στους πολίτες που
 ἐμπιστευόταν, πως ἡ δικαιοσύνη, που αἰωροῦνταν πά-
 νω ἀπὸ το κεφάλι του τυράννου, σύντομα θα πέσει πά-
 νω του. Γι' αὐτὸ και ὅσοι ἦταν με τον Ἑλλάνικο, θεώ-

μέλλειν, ἀλλ' ἐπιτίθεσθαι τῇ ὕστεραίᾳ.

Τῆς δὲ νυκτὸς Ἑλλάνικος ἐδόκει κατὰ τοὺς ὕπνους τῶν τεθνηκότων υἱῶν τὸν ἕτερον λέγειν αὐτῷ παρα-
 253 στάντα "τί πέπονθας, ὦ πάτερ, καθεύδων; αὔριον δέ σε δεῖ τῆς πόλεως στρατηγεῖν." οὗτός τε δὴ διὰ τὴν ὄψιν εὐθαρσῆς γεγεννημένος παρεκάλει τοὺς ἐταίρους, ὃ τ' Ἀριστότιμος πυθόμενος Κρατερὸν αὐτῷ βοηθοῦντα μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐν Ὀλυμπίᾳ καταστρατοπεδεύειν, οὕτως ἐξεθάρσησεν, ὥστ' ἄνευ δορυφόρων εἰς τὴν ἀγορὰν προελθεῖν μετὰ τοῦ Κύλλωνος. ὥς οὖν συνεῖδε τὸν καιρὸν Ἑλλάνικος, ὃ μὲν ἦν σημεῖον αὐτῷ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐπιχειρεῖν συγκείμενον οὐκ ἔδωκε, λαμπρᾷ δὲ τῇ φωνῇ καὶ ἅμα τὰς χεῖρας προτείνων ἀμφοτέρας
 B "τί μέλλεις;" ἀνεβόησεν, "ἄνδρες ἀγαθοί; καλὸν τὸ θεάτρον ἐν μέσῳ τῆς πατρίδος ἐναγωνίσασθαι." πρῶτος οὖν ὁ Κύλλων σπασάμενος τὸ ξίφος παίει τινὰ τῶν ἐπομένων τῷ Ἀριστοτίμῳ· Θρασυβούλου δὲ καὶ Λάμπιδος ἐξ ἐναντίας ἐπιφερομένων, ἔφθη μὲν ὁ Ἀριστότιμος εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἱερὸν καταφυγῶν· ἐκεῖ δ' ἀποκτείναντες αὐτὸν καὶ τὸ σῶμα προβαλόντες εἰς τὴν ἀγορὰν ἐκάλουν τοὺς πολίτας ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν. οὐ μὲν ἔφθησάν γε πολλῶ τὰς γυναῖκας· εὐθύς γάρ ἐξέδραμον μετὰ χαρᾶς καὶ ὀλολυγμοῦ, καὶ περιστᾶσαι τοὺς ἄνδρας ἀνέδουν καὶ κα-

ρησαν καλὸ νὰ μην καθυστεροῦν, ἀλλὰ νὰ επιτεθοῦν τὴν ἐπομένην.

Τῇ νύχτᾳ ὁ Ἑλλάνικος ονειρεύτηκε πὼς ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς νεκροὺς γιους του, στᾶθηκε δίπλα του καὶ του εἶπε: «Τι ἔχεις πάθει, πατέρα, καὶ κοιμάσαι; Αὔριο εσύ πρέπει νὰ γίνεις διοικητὴς τῆς πόλεως.» Ἐκεῖνος, βέβαια, πῆρε θάρρος ἀπὸ τὸ ὄνειρο καὶ παρότρυνε τοὺς συντρόφους του· καὶ ὁ Ἀριστότιμος, μόλις ἔμαθε πὼς ὁ Κρατερὸς ἐρχόταν νὰ τον βοηθήσει με μεγάλη δύναμη καὶ στρατοπέδευε στὴν Ὀλυμπία, τόσο ἀναθάρρησε, ὥστε πῆγε χωρὶς σωματοφύλακες στὴν ἀγορά, μαζί με τὸν Κύλλωνα. Μόλις, λοιπόν, ὁ Ἑλλάνικος κατάλαβε πὼς ἦρθε ἡ κατάλληλη στιγμή, δὲν ἔδωσε τὸ σῆμα που εἶχαν συμφωνήσει αὐτός καὶ ὅσοι θὰ ἔκαναν τὴν ἐπιχείρηση, ἀλλὰ με καθαρὴ φωνὴ καὶ ἀπλῶνοντας συγχρόνως καὶ τὰ δυο τοῦ χέρια, κράυγαε: «Γιατί καθυστερεῖτε, γενναῖοι ἄντρες; Εἶναι καλὸς ὁ χώρος τῶν συγκεντρώσεων καταμεσῆς στὴν πατρίδα μας, γιὰ νὰ ἀγωνιστεῖτε.» Πρῶτος ὁ Κύλλων, λοιπόν, τράβηξε τὸ ξίφος καὶ χτύπησε κάποιον ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους τοῦ Ἀριστοτίμου· καὶ ἐνῶ ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Λάμπης ορμοῦσαν ἀπὸ τὴν ἀντίθετη πλευρά, πρόλαβε ὁ Ἀριστότιμος νὰ καταφύγει στὸ ἱερό τοῦ Δία· ἐκεῖ τον σκότωσαν καὶ ἐξέθεσαν τὸ σῶμα του στὴν ἀγορά, καὶ καλοῦσαν τοὺς πολίτες νὰ ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴν ἐλευθερία. Στὴν πραγματικότητα, δὲν προηγούνταν κατὰ πολὺ τῶν γυναικῶν· γιατί ἀμέσως ἔτρεξαν ἐξω

τέστεφον. εἶτα τοῦ πλήθους ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ τυράννου
 ρέντος, ἡ μὲν γυνὴ συγκλείσασα τὸν θάλαμον αὐτὴν
 ἀνήρτησε. δύο δ' ἦσαν αὐτῷ θυγατέρες, παρθένοι μὲν ἔ-
 τι, κάλλιστα δὲ τὴν ὄψιν, ἥδη γάμων ὥραν ἔχουσαι·
 ταύτας συλλαβόντες εἴλκον ἔξω πάντως μὲν ἀνελεῖν,
 αἰκίσασθαι δὲ καὶ καθυβρίσαι πρότερον ἐγνωκότες. ἀ-
 παντήσασα δ' ἡ Μεγιστώ μετὰ τῶν ἄλλων ἐβόα δεινὰ
 ποιεῖν αὐτούς, εἰ δῆμος ἀξιοῦντες εἶναι ταῦτα τολμῶσι
 καὶ ἀσελγαίνουσι τοῖς τυράννοις ὅμοια. ἐντρεπομένων
 δὲ πολλῶν τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς παρρησιαζομένης
 D καὶ δακρυούσης, ἔδοξεν ἀφελεῖν τὴν ὕβριν, αὐτάς δ' ἑᾶ-
 σαι δι' αὐτῶν ἀποθανεῖν.

Ὡς δ' οὖν ἀναστρέφαντες ἔνδον ἐκέλευον εὐθύς ἀπο-
 θνήσκειν τὰς παρθένους, ἡ πρεσβυτέρα Μυρῶ λύσασα
 τὴν ζώνην καὶ βρόχον ἄψασα τὴν ἀδελφὴν κατησπάζετο
 καὶ παρεκάλει προσέχειν καὶ ποιεῖν ἅπερ ἂν αὐτὴν θεά-
 σηται ποιοῦσαν, "ὅπως ἂν" ἔφη "μὴ ταπεινῶς μὴδ' ἀ-
 ναξίως ἑαυτῶν καταστρέψωμεν." τῆς δὲ νεωτέρας δεο-
 μένης αὐτῇ παρεῖναι πρότερον ἀποθανεῖν καὶ τῆς ζώνης
 ἀντιλαμβανομένης "οὐδ' ἄλλο πώποτ'" εἶπεν "οὐδὲν
 E ἥρνημαί σοι δεομένη, καὶ ταύτην οὖν λαβὲ τὴν χάριν, ἐ-

φωνάζοντας χαρούμενες, στάθηκαν γύρω ἀπὸ τους ἀ-
 ντρες, και τους στόλιζαν τα μαλλιά και τους στεφάνω-
 ναν. Ἐπειτα, το πλήθος ὄρμησε στο σπίτι του τυράν-
 νου, και η γυναίκα του κλειδώθηκε στο δωμάτιό της
 και κρεμάστηκε. Ο τύραννος εἶχε και δύο κόρες, που
 δεν εἶχαν παντρευτεί ακόμη, όμως ήταν πολύ ὁμορφες
 και βρίσκονταν πια σε ηλικία γάμου· αυτές τις ἐπίασαν
 και τις ἔσυραν ἔξω, ἔχοντας αποφασίσει το δίχως ἄλ-
 λο να τις σκοτώσουν, αφού πρώτα τις βασανίσουν και
 τις εξευτελίσουν. Ὅμως ὅταν η Μεγιστώ, μαζί με τις
 ἄλλες γυναίκες, πήγε και τους συνάντησε, φώναξε πως
 κάνουν ἄσχημα, αν θεωροῦν πως εἶναι δημοκράτες,
 ἀλλά αποτολμούν τέτοιες πράξεις και συμπεριφέρο-
 νται ἀναίσχυντα, ὅπως οι τύραννοι. Ἐπειδὴ πολλοί
 σέβονταν την ἀξία της γυναίκας που μιλούσε με παρ-
 ρησία και δάκρυζε, θεώρησαν καλὸ να μην τις κακομε-
 ταχειριστοῦν, ἀλλὰ να τις ἀφήσουν να αυτοκτονήσουν.

Ὅταν, λοιπόν, ἔβαλαν τις κοπέλες ξανά μέσα, και τις
 πρόσταξαν να πεθάνουν ἀμέσως, η μεγαλύτερη, η Μυ-
 ρώ, αφού ἔλυσε τη ζώνη της και ἐφτιαξε θηλιά, ἀγκά-
 λιασε την ἀδερφή της και την προέτρεψε να προσέξει,
 και να κάνει ὅ,τι ἀκριβῶς θα ἐβλεπε και την ἴδια να
 κάνει, «για να μην αυτοκτονήσουμε», εἶπε, «με ταπει-
 νό και ἀνάξιο τρόπο.» Κι ὅταν η νεότερη την παρακά-
 λεσε να την ἀφήσει να πεθάνει πρώτη και κράτησε τη
 ζώνη, εἶπε: «τίποτε ἄλλο που ζήτησες δε σου ἀρνήθη-
 κα ως τώρα, οὔτε ἓνα πράγμα· θα σου κάνω, λοιπόν,

γὰρ δ' ὑπομενῶ καὶ τλήσομαι τοῦ θανάτου βαρύτερον τὸ σέ, φιλότατη, προτέραν ἰδεῖν ἀποθνήσκουσιν." ἐκ τούτου τὴν μὲν ἀδελφὴν αὐτὴν διδάξασα τῷ τραχήλῳ περιβαλέσθαι τὸν βρόχον, ὡς ἥσθετο τεθνηκυῖαν, καθεῖλε καὶ κατεκάλυψεν· αὐτῆς δὲ τὴν Μεγιστῶ παρεκάλεσεν ἐπιμεληθῆναι, καὶ μὴ περιδεῖν αἰσχυρῶς, ἐπειδὴν ἀποθάνῃ, ἐκτεθεῖσαν· ὥστε μηδὲνα πικρὸν μηδὲ μισοτύραννον οὕτω γενέσθαι τῶν παρόντων, ὅς οὐκ ἔκλαυσεν οὐδὲ κατηλέησε τὴν τῶν παρθένων εὐγένειαν.

Τῶν μὲν οὖν κοινῇ πεπραγμένων γυναιξὶ μυρίων ὄντων ἱκανὰ ταῦτα παραδείγματα· τὰς δὲ καθ' ἑκάστην
 F ἀρετὰς, ὅπως ἂν ἐπὶ, σποράδην ἀναγράφωμεν, οὐδὲν οἰόμενοι τῆς κατὰ χρόνον τάξεως δεῖσθαι τὴν ὑποκειμένην ἱστορίαν.

καὶ αὐτὴ τὴ χάρη, καὶ ἐγὼ θα υπομείνω καὶ θα υποφέρω αὐτό που εἶναι πιο βαρὺ ἀπὸ το θάνατο· να δω ἐσένα, πολυαγαπημένη μου, να πεθαίνεις πρώτη.» Ὑστερα ἔδειξε στὴν ἀδερφή τῆς πῶς να βάλει τὴ θηλιά στο λαιμό, καὶ ὅταν κατάλαβε πῶς εἶχε πεθάνει, τὴν κατέβασε καὶ τὴ σκέπασε· ἐνῶ ἡ ἴδια παρακάλεσε τὴ Μεγιστῶ να τὴ φροντίσει, καὶ να μὴν επιτρέψει να κείτεται ατιμωτικά, ὅταν πεθάνει· ἐτσι, ἀπ' ὅσους βρίσκονταν ἐκεῖ, κανεῖς δεν ἔτρεφε τόση σκληρότητα καὶ μίσος για τοὺς τυράννους, ὥστε να μὴν κλάψει καὶ να μὴ λυπηθεῖ τὴν ευγένεια τῶν κοριτσιῶν.

Για ὅσα, λοιπόν, ἔκαναν ἀπὸ κοινού οἱ γυναῖκες, καὶ εἶναι ἀναρίθμητα, αὐτὰ τα παραδείγματα εἶναι ἀρκετὰ· τα γενναῖα κατορθώματα τῆς καθεμιάς, τώρα, ὅπως μου ἔρχονται στο νοῦ, θα τα γράφω ἀνάκατα, γιατί πιστεύω πῶς αὐτὴ ἡ εξιστόρηση δε χρειάζεται καθόλου χρονολογικὴ κατὰταξη.

ΠΙΕΡΙΑ

Τῶν εἰς Μίλητον ἀφικομένων Ἰώνων στασιάζαντες ἔ-
 νιοι πρὸς τοὺς Νεῖλεω παῖδας ἀπεχώρησαν εἰς Μυοῦν-
 τα κάκει κατάρχουν, πολλὰ κακὰ πάσχοντες ὑπὸ τῶν
 Μιλησίων· ἐπολέμουν γὰρ αὐτοῖς διὰ τὴν ἀποστασίαν.
 οὐ μὴν ἀκήρυκτος ἦν οὐδ' ἀνεπίμικτος ὁ πόλεμος, ἀλλ'
 ἔν τισιν ἑορταῖς ἐφοίτων εἰς Μίλητον ἐκ τοῦ Μυοῦντος
 αἱ γυναῖκες. ἦν δὲ Πύθης ἀνὴρ ἐν αὐτοῖς ἐμφανής, γυ-
 ναῖκα μὲν ἔχων Ἰαφυγίαν, θυγατέρα δὲ Πιερίαν. οὗσης
 οὖν ἑορτῆς Ἀρτέμιδι καὶ θυσίας παρὰ Μιλησίοις, ἦν
²⁵⁴ Νηληίδα προσαγορεύουσιν, ἔπεμψε τὴν γυναῖκα καὶ τὴν
 θυγατέρα, δεηθείσας ὅπως τῆς ἑορτῆς μετάσχωσι· τῶν
 δὲ Νεῖλεω παίδων ὁ δυνατώτατος ὄνομα Φρύγιος τῆς
 Πιερίας ἐρασθεὶς ἐνενόει, τί ἂν αὐτῇ μάλιστα γένοιτο
 παρ' αὐτοῦ κεχαρισμένον. εἰπούσης δ' ἐκείνης "εἰ δια-
 πράξαιό μοι τὸ πολλάκις ἐνταῦθα καὶ μετὰ πολλῶν βα-
 δίζειν", συνεῖς [οὖν] ὁ Φρύγιος δεομένην φιλίας καὶ εἰ-
^B ρήνης τοῖς πολίταις κατέπαυσε τὸν πόλεμον. ἦν οὖν ἐν
 ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι δόξα καὶ τιμὴ τῆς Πιερίας, ὥσ-
 τε καὶ τὰς Μιλησίων εὐχεσθαι γυναῖκας ἄχρι νῦν οὕτως

16. ΠΙΕΡΙΑ

Μερικοί από τους Ἴωνες που ἔφτασαν στη Μίλητο,
 ἐναντιώθηκαν στους γιους του Νεῖλεου, καὶ ἐφυγαν
 γιὰ τὸ Μυοῦντα καὶ ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ, παθαίνοντας
 πολλές συμφορές ἀπὸ τοὺς Μιλησίους· γιὰ τοὺς πο-
 λεμοῦσαν γιὰ τὴν ἀποστασίαν τους. Ὁ πόλεμος, βέ-
 βαια, δὲν ἦταν χωρὶς ἀναχωχές, οὔτε ἐμπόδιζε τις ἐ-
 πισκέψεις, ἀλλὰ σὲ κάποιες γιορτές πῆγαιναν στὴ Μί-
 λητο οἱ γυναῖκες ἀπὸ τὸ Μυοῦντα. Ἀνάμεσα στους κα-
 τοίκους του, υπῆρχε κάποιος ἐπιφανὴς ἀντρας, ὁ Πύ-
 θης, ποὺ εἶχε γυναῖκα τὴν Ἰαφυγία καὶ κόρη τὴν Πιε-
 ρία. Τὴν ἐποχή, λοιπόν, ποὺ οἱ Μιλησιοὶ εἶχαν γιορ-
 τή καὶ θυσίες πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος, τὴν ὁποία ἀ-
 ποκαλοῦν Νηληίδα, ἔστειλε τὴν γυναῖκα καὶ τὴν κόρη
 του, ποὺ εἶχαν παρακαλέσει νὰ πάρουν μέρος στὴ
 γιορτῇ· ὁ πιο ἰσχυρὸς γιὸς τοῦ Νεῖλεου ποὺ ὀνομαζό-
 ταν Φρύγιος, ἐρωτεύτηκε τὴν Πιερίαν, καὶ σκεφτόταν
 ποία θὰ ἦταν ἡ μεγαλύτερη χάρη ποὺ μπορεῖ νὰ τῆς
 κάνει. Κι ὅταν ἐκείνη εἶπε: «νὰ μπορούσες νὰ βοηθή-
 σεις νὰ ἐρχομαι ἐδῶ συχνά, καὶ μαζί με πολλές γυναί-
 kes», ὁ Φρύγιος κατὰλαβε πὼς ζητοῦσε γιὰ τοὺς πο-
 λίτες φιλία καὶ εἰρήνη, καὶ σταμάτησε τὸν πόλεμο. Ἐ-
 τσι, ἡ Πιερία ἀπολάμβανε καὶ στὶς δύο πόλεις δόξα καὶ
 τιμὴ· ὥστε, ἀκόμη καὶ σήμερα, οἱ γυναῖκες τῶν Μιλη-

ἐραῖν <τούς ἄνδρας> αὐτῶν, ὥς Φρύγιος ἠράσθη Πιερί-

ας.

σίων εὐχονται να τις αγαπούν οι άντρες τους τόσο, ὅ-
σο ο Φρύγιος αγάπησε την Πιερία.

ΠΟΛΥΚΡΙΤΗ

Ναξίοις καὶ Μιλησίοις συνέστη πόλεμος διὰ τὴν Ὑφικρέοντος τοῦ Μιλησίου γυναῖκα Νεαίρα. αὕτη γὰρ ἡ-
 ράσθη Προμέδοντος Ναξίου καὶ συνεπένευσεν· ὃς ἦν μὲν
 ξένος τοῦ Ὑφικρέοντος, ἐρασθείση δὲ τῇ Νεαίρᾳ συνῆλ-
 θε, καὶ τὸν ἄνδρα φοβουμένην ἀπαγαγὼν εἰς Νάξον ἰ-
 κέτιν τῆς Ἑστίας ἐκάθισεν. τῶν δὲ Ναξίων οὐκ ἐκδι-
 δόντων χάριν τοῦ Προμέδοντος, ἄλλως δὲ ποιουμένων
 πρόφασιν τὴν ἰκετείαν ὁ πόλεμος συνέστη. τοῖς δὲ Μι-
 λησίοις ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ προθυμότατα τῶν Ἰώνων
 Ἐρυθραῖοι συνεμάχουν, καὶ μῆκος ἔσχε καὶ συμφοράς
 ἤνεγκε μεγάλας ὁ πόλεμος· εἴτ' ἐπαύσατο δι' ἀρετὴν
 γυναικός, ὥς συνέστη διὰ μοχθηρίαν.

Διόγνητος γὰρ ὁ τῶν Ἐρυθραίων στρατηγός [ἔχων
 καὶ] πεπιστευμένος ἔρυμα κατὰ τῆς Ναξίων πόλεως εὖ
 πεφυκός καὶ κατεσκευασμένος, ἡλάσατο λείαν τῶν Να-
 ξίων πολλὴν καὶ γυναῖκας ἐλευθέρας καὶ παρθένους ἔ-
 λαβεν. ὦν μιᾶς Πολυκρίτης ἐρασθεὶς εἶχεν αὐτὴν οὐχ
 ὥς αἰχμάλωτον ἀλλ' ἐν τάξει γαμετῆς γυναικός. ἐορτῆς
 δὲ τοῖς Μιλησίοις καθηκούσης ἐν τῇ στρατιᾷ καὶ πρὸς

17. ΠΟΛΥΚΡΙΤΗ

Οἱ Νάξιοι καὶ οἱ Μιλήσιοι ἔκαναν πόλεμο γιὰ τὴ γυ-
 ναῖκα τοῦ Μιλήσιου Ὑφικρέοντα, τὴ Νεαίρα. Γιατί αυ-
 τὴ ἐρωτεύτηκε τὸν Προμέδοντα τὸ Νάξιο, καὶ ἐφυγε
 μαζί του με πλοίο· ὁ Προμέδοντας ἦταν φιλοξενούμε-
 νος τοῦ Ὑφικρέοντα, ἀλλὰ συνδέθηκε με τὴ Νεαίρα
 που τὸν ἀγάπησε, καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ φοβόταν τὸν ἄντρα
 τῆς, τὴν πήρε στὴ Νάξο καὶ τὴν ἔκανε ἰκέτιδα τῆς Ἑ-
 στίας. Ὅταν οἱ Νάξιοι ἀρνήθηκαν νὰ τὴ δώσουν πίσω
 γιὰ χάρη τοῦ Προμέδοντα, προβάλλοντας μάταια τὴν
 πρόφασιν πὼς ἦταν ἰκέτιδα, ὁ πόλεμος ἀρχισε. Πολλοὶ
 ἄλλοι, καὶ, ἀπὸ τοὺς Ἴωνες, προθυμότερα οἱ Ἐρυθραῖ-
 οἱ, συμμάχησαν με τοὺς Μιλησίους· καὶ ὁ πόλεμος ἡ-
 ταν μακρὺς, καὶ ἔφερε μεγάλες συμφορές. Ἀργότερα
 σταμάτησε ἐξαιτίας τῆς γενναιότητος μιᾶς γυναικας,
 ὅπως ἀρχισε ἐξαιτίας τῆς φαυλότητος μιᾶς γυναικας.

Ὁ Διόγνητος, ὁ στρατηγός τῶν Ἐρυθραίων, στὸν ο-
 ποῖο εἶχαν ἐμπιστευτεῖ ἓνα φυσικὸ σχυρὸ σημεῖο, που
 το εἶχαν ἐπίσης ἐνισχύσει, γιὰ νὰ πολεμήσουν τὴν πό-
 λην τῶν Ναξίων, πήρε μεγάλη λεία ἀπὸ τοὺς Νάξιους
 καὶ ἐπίασε ἐλευθέρους γυναῖκες καὶ κοπέλες· ἀπὸ αὐτές
 ἀγάπησε μία, τὴν Πολυκρίτη, καὶ δὲν τὴν εἶχε σαν
 αἰχμάλωτη, ἀλλὰ στὴ θέση νόμιμης συζύγου. Ὅταν ἐ-
 φτασε ἡ γιορτὴ που εἶχαν οἱ Μιλήσιοι στὸ στρατό, καὶ

πόσιν ἀπάντων καὶ συνουσίας τραπομένων, ἡρώτησε
 D τὸν Διόγνητον ἢ Πολυκρίτη, μή τι κωλύοι πεμμάτων
 μερίδας ἀποπέμψαι τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῆς. ἐπιτρέψαντος
 δ' ἐκείνου καὶ κελεύσαντος, ἐνέβαλε μολίβδινον γραμ-
 ματίδιον εἰς πλακοῦντα, κελεύσασα φράσαι τὸν κομί-
 ζοντα τοῖς ἀδελφοῖς, ὅπως αὐτοὶ μόνοι καταναλώσωσιν
 ἃ ἔπεμψε. οἱ δ' ἐντυχόντες τῷ μολίβδῳ καὶ τὰ γράμματα
 τῆς Πολυκρίτης ἀναγνόντες, κελευούσης νυκτὸς ἐπιθέ-
 σθαι τοῖς πολεμίοις, ὡς ὑπὸ μέθης διὰ τὴν ἑορτὴν ἐξη-
 μελημένων πάντων, προσήγγειλαν τοῖς στρατηγοῖς καὶ
 E παρώρμησαν ἐξελθεῖν μετ' αὐτῶν. ἀλόντος δὲ τοῦ χω-
 ρίου καὶ πολλῶν διαφθαρέντων, ἐξητήσατο τὸν Διό-
 γνητον ἢ Πολυκρίτη παρὰ τῶν πολιτῶν καὶ διέσωσεν.
 αὐτὴ δὲ πρὸς ταῖς πύλαις γενομένη <καὶ θεασαμένη>
 τοὺς πολίτας ἀπαντῶντας αὐτῇ, μετὰ χαρᾶς καὶ στε-
 φάνων ὑποδεχομένους καὶ θαυμάζοντας, οὐκ ἤνεγκε τὸ
 μέγεθος τῆς χαρᾶς, ἀλλ' ἀπέθανεν αὐτοῦ πεσοῦσα παρὰ
 τὴν πύλην, ὅπου τέθαιπται, καὶ καλεῖται βασκανοῦ τά-
 φος, ὡς βασκανῶ τινὶ τύχῃ τὴν Πολυκρίτην φθονηθεῖ-
 σαν <οὐκ> ἀπολαῦσαι τῶν τιμῶν.

Οὕτω μὲν οἱ Ναξίων συγγραφεῖς ἱστοροῦσιν· ὁ δ' Ἀ-
 F ριστοτέλης φησὶν οὐκ ἀλούσης τῆς Πολυκρίτης, ἀλλως
 δὲ πως ἰδόντα τὸν Διόγνητον ἐρασθῆναι καὶ πάντα δι-

όλοι βάλθηκαν να πίνουν και να γλεντούν, η Πολυκρί-
 τη ρώτησε το Διόγνητο αν υπήρχε κάποιο πρόβλημα,
 να στείλει μερίδες από το φαγητό στα αδέρφια της. Κι
 όταν εκείνος το επέτρεψε και επιπλέον την προέτρεψε,
 έβαλε σε πλακοῦντα ζώου μια μικρή επιστολή γραμ-
 μένη πάνω σε μολύβδο, και πρόσταξε αὐτόν που θα το
 μετέφερε, να πει στους αδερφούς της, μόνο εκείνοι να
 φάνε αυτά που έστειλε. Όταν εκείνοι βρήκαν το κομ-
 μάτι του μολύβδου και διάβασαν όσα έγραφε η Πολυ-
 κρίτη, που τους προέτρεπε να επιτεθούν στους εχθρούς
 τη νύχτα, τότε που, από τη μέθη της γιορτής, όλοι θα
 είχαν παραμελήσει τα καθήκοντά τους, το ανακοίνω-
 σαν στους στρατηγούς, και τους παρότρυναν θερμά να
 επιτεθούν μαζί τους. Όταν, λοιπόν, το οχυρό έπεσε,
 και σκοτώθηκαν πολλοί, η Πολυκρίτη παρακάλεσε
 τους συμπολίτες της για το Διόγνητο και τον έσωσε.
 Η ίδια έφτασε στις πύλες, και όταν είδε τους συμπολί-
 τες της που πήγαιναν να τη συναντήσουν, και την υ-
 ποδέχονταν κι έδειχναν το θαυμασμό τους χαρούμενοι
 κρατώντας στεφάνια, δεν άντεξε τη μεγάλη χαρά, και
 έπεσε εκεί, δίπλα στην πύλη, και πέθανε· το μέρος ε-
 κείνο, όπου και την έθαψαν, ονομάζεται τάφος του
 φθόνου, σαν κάποια φθονερή τύχη να ζήλεψε την Πο-
 λυκρίτη και να μη θέλησε να απολαύσει τις τιμές.

Έτσι εξιστορούν τα γεγονότα οι Νάξιοι συγγραφείς·
 ο Αριστοτέλης, όμως, λέει πως η Πολυκρίτη δεν αιχ-
 μαλωτίστηκε, αλλά πως με κάποιον άλλο τρόπο την

δόναι καὶ ποιεῖν ἑτοιμον εἶναι· τὴν δ' ὁμολογεῖν ἀφίξε-
σθαι πρὸς αὐτόν, ἐνὸς μόνου τυχοῦσαν, περὶ οὗ τὸν Δι-
όγνητον, ὡς φησιν ὁ φιλόσοφος, ὅρκον ἤτησεν· ἐπεὶ δ'
ᾤμοσεν, ἡξίου τὸ Δῆλιον αὐτῇ δοθῆναι (Δῆλιον γὰρ ἐ-
καλεῖτο τὸ χωρίον), ἄλλως δ' οὐκ ἂν ἔφη συνελθεῖν. ὁ
δὲ καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ διὰ τὸν ὅρκον ἐξέστη καὶ
παρέδωκε τῇ Πολυκρίτῃ τὸν τόπον, ἐκείνη δὲ τοῖς πο-
λίταις. ἐκ δὲ τούτου πάλιν εἰς ἴσον καταστάντες, ἐφ' οἷς
ἠβούλοντο πρὸς τοὺς Μιλησίους διελύθησαν.

εἶδε ὁ Διόγνητος καὶ τὴν ἐρωτεύτηκε, καὶ ἦταν ἑτοιμος
να δώσει καὶ να κάνει τα πάντα· καὶ ἐκείνη συμφώνη-
σε να πάει σ' αὐτόν, ἀν τῆς ἔκανε μία μόνο χάρη, γιὰ
τὴν ὁποία, ὅπως λέει ὁ φιλόσοφος, ζήτησε ἀπὸ το Διό-
γνητο να ὀρκιστεῖ· καὶ ὅταν ὀρκίστηκε, ἡ Πολυκρίτη ἀ-
ξίωσε να τῆς δοθεῖ τὸ Δῆλιο (γιατὶ Δῆλιο ὀνομαζόταν
τὸ οχυρό)· ἀλλιῶς, εἶπε, δε θα εἶχε καμιά σχέση μαζί
του. Ἔτσι ἐκεῖνος, ἐξαιτίας τοῦ πόθου τοῦ καὶ τοῦ ὀρ-
κου τοῦ, θαμπώθηκε καὶ παρέδωσε τὸ οχυρό στὴν Πο-
λυκρίτη, καὶ ἐκείνη στοὺς συμπολίτες τῆς. Μετὰ ἀπ' αὐ-
τό, οἱ Νάξιοι βρέθηκαν ξανά ἰσόπαλοι, καὶ ἔθεσαν τέ-
λος στὶς ἐχθροπραξίες ἐναντίον τῶν Μιλησίων, με-
τοὺς ὅρους ποὺ ἤθελαν.

ΛΑΜΨΑΚΗ

Ἐκ Φωκαίας τοῦ Κοδριδῶν γένους ἦσαν ἀδελφοὶ δίδυμοι Φόβος καὶ Βλέφος· ὧν ὁ Φόβος ἀπὸ τῶν Λευκάδων πετρῶν πρῶτος ἀφῆκεν ἑαυτὸν εἰς θάλασσαν, ὡς Χάρων ὁ Λαμψακηνὸς ἱστόρηκεν. ἔχων δὲ δύναμιν καὶ βασιλικὸν ἀξίωμα παρέπλευσεν εἰς Πάριον ἰδίων ἕνεκα πραγμάτων· καὶ γενόμενος φίλος καὶ ξένος Μάνδρωνι, βασιλεύοντι Βεβρύκων τῶν Πιτυοεσσηνῶν προσαγορευομένων, ἐβοήθησε καὶ συνεπολέμησεν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν προσοίκων ἐνοχλουμένοις. ὁ δὲ Μάνδρων ἄλλην τε πολλὴν ἐνεδείξατο τῷ Φόβῳ φιλοφροσύνην ἀποπλέοντι καὶ μέρος τῆς τε χώρας καὶ τῆς πόλεως ὑπισχνεῖτο δώσειν, εἰ βούλοιτο Φωκαεῖς ἔχων ἐποίκους εἰς τὴν Πιτυόεσσαν ἀφικέσθαι. πείσας οὖν τοὺς πολίτας ὁ Φόβος ἐξέπεμψε τὸν ἀδελφὸν ἄγοντα τοὺς ἐποίκους. καὶ τὰ μὲν παρὰ τοῦ Μάνδρωνος ὑπῆρχεν αὐτοῖς, ὥσπερ προσεδόκησαν· ὠφελείας δὲ μεγάλας καὶ λάφυρα [καὶ λείας] ἀπὸ τῶν προσοίκων βαρβάρων λαμβάνοντες, ἐπίφθονοι τὸ πρῶτον εἶτα καὶ φοβεροὶ τοῖς Βέβρυξιν ἦσαν. ἐπιθυ-

18. ΛΑΜΨΑΚΗ

Από τη Φώκαια, από την οικογένεια των Κοδριδῶν, κατάγονταν δυο δίδυμοι αδερφοί, ο Φόβος και ο Βλέφος· απ' αυτούς, ο Φόβος ήταν ο πρώτος που έπεσε από τις Λευκάδες πέτρες στη θάλασσα, όπως έγραψε την ιστορία ο Χάρων ο Λαμψακηνός. Ο Φόβος, λοιπόν, που είχε εξουσία και ανήκε στη βασιλική τάξη, έπλευσε στο Πάριο για κάποια ιδιωτική του υπόθεση· έγινε φίλος και φιλοξενούμενος του Μάνδωνα, που βασίλευε στους Βεβρύκους, τους επονομαζόμενους Πιτυοεσσηνούς, και τους βοήθησε και πολέμησε μαζί τους, τότε που τους ενοχλούσαν οι γείτονές τους. Κι ο Μάνδρωνας, όταν ο Φόβος ήταν να φύγει με το πλοίο, στάθηκε πάλι πολύ ευγενικός μαζί του, και υποσχέθηκε να του δώσει μέρος της χώρας και της πόλης του, αν ήθελε να έρθει στην Πιτυόεσσα με Φωκαεῖς εποίκους. Ο Φόβος, λοιπόν, έπεισε τους συμπολίτες του, και έστειλε τον αδερφό του να οδηγήσει τους εποίκους. Ο Μάνδρωνας βέβαια τους έδωσε τα εδάφη, όπως ακριβώς περίμεναν· επειδή, όμως, είχαν μεγάλα κέρδη και λάφυρα και λείες, από τους βαρβάρους που κατοικούσαν κοντά, προκάλεσαν τη ζήλεια στην αρχή, και κατόπιν το φόβο στους Βεβρύκους. Ενώ, λοιπόν, οι Βεβρύκοι επιθυμούσαν να απαλλαγούν απ' αυτούς,

μοῦντες οὖν αὐτῶν ἀπαλλαγῆναι, τὸν μὲν Μάνδρωνα, χρηστὸν ὄντα καὶ δίκαιον ἄνδρα περὶ τοὺς Ἕλληνας, οὐκ ἔπεισαν, ἀποδημήσαντος δ' ἐκείνου παρεσκευάζοντο τοὺς Φωκαεῖς δόλῳ διαφθεῖραι. τοῦ δὲ Μάνδρωνος ἡ θυγάτηρ Λαμφάκη παρθένος οὔσα τὴν ἐπιβουλὴν προέγνω, καὶ πρῶτον μὲν ἐπεχειρεῖ τοὺς φίλους καὶ οἰκείους ἀποτρέπειν καὶ διδάσκειν, ὥς ἔργον δεινὸν καὶ ἀσεβὲς ἐγχειροῦσι πράττειν, εὐεργέτας καὶ συμμάχους ἄνδρας νῦν δὲ καὶ πολίτας ἀποκτινύντες. ὥς δ' οὐκ ἔπειθε, τοῖς Ἕλλησιν ἔφρασε κρύφα τὰ πραττόμενα καὶ παρεκελεύσατο φυλάττεσθαι. οἱ δὲ θυσίαν τινὰ παρασκευάζοντες καὶ θοίνην ἐξεκαλέσαντο τοὺς Πιτυοεσσηνοὺς εἰς τὸ προάστειον· αὐτοὺς δὲ διελόντες δίχα, τοῖς μὲν τὰ τεῖχη κατελάβοντο τοῖς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἀνείλον. οὕτω δὴ τὴν πόλιν κατασχόντες τὸν τε Μάνδρωνα μετεπέμποντο, συμβασιλεύειν τοῖς παρ' αὐτῶν κεύοντες· καὶ τὴν Λαμφάκην ἐξ ἀρρωστίας ἀποθανοῦσαν ἔθαψαν ἐν τῇ πόλει μεγαλοπρεπῶς καὶ τὴν πόλιν ἀπ' αὐτῆς Λάμφακον προσηγόρευσαν. ἐπεὶ δ' ὁ Μάνδρων προδοσίας ὑποφίαν φεύγων τὸ μὲν οἰκεῖν μετ' αὐτῶν παρητήσατο, παῖδας δὲ τῶν τεθνηκότων καὶ γυναῖκας ἡξίωσε κομίσασθαι, καὶ ταῦτα προθύμως οὐδὲν ἀδίκησαντες

δεν κατόρθωσαν να πείσουν το Μάνδρωνα, που στάθηκε σωστός και δίκαιος με τους Ἕλληνες· αλλά, όταν εκείνος ἔφυγε ταξίδι, ἄρχισαν να ετοιμάζονται να σκοτώσουν με δόλο τους Φωκαεῖς. Ἡ κόρη ὁμῶς του Μάνδρωνος, ἡ Λαμφάκη, μια νέα κοπέλα, μάντεψε το κακόβουλο σχέδιο· στην αρχή, προσπάθησε να αποτρέψει τους φίλους και τους συγγενεῖς της, και να τους δώσει να καταλάβουν πως επιχειρούσαν να κάνουν μια φοβερή και ασεβή πράξη, σκοτώνοντας ἄντρες που ἦταν ευεργέτες και σύμμαχοι, και τώρα συμπολίτες τους. Επειδὴ, ὁμῶς, δεν κατόρθωσε να τους πείσει, εἶπε κρυφὰ στους Ἕλληνες τι σχεδίαζαν, και τους προέτρεψε να φυλάγονται. Εκείνοι ετοίμασαν κάποια θυσί-α και συμπόσιο, και κάλεσαν τους Πιτυοεσσηνοὺς ἐξω από την πόλη· κι αφού οι ἴδιοι χωρίστηκαν στα δυο, οι πρῶτοι κατέλαβαν τα τεῖχη, και οι ἄλλοι σκότωσαν τους ἄντρες. Ἔτσι, λοιπόν, κυρίευσαν την πόλη, και ἔστειλαν να καλέσουν το Μάνδρωνα, ζητώντας του να βασιλεύσει μαζί με τους δικούς τους ἄρχοντες· και τη Λαμφάκη, όταν πέθανε από κάποια ἀρρώστια, την ἔθαψαν στην πόλη με μεγαλοπρέπεια, και ἀπ' αὐτὴν ονόμασαν την πόλη Λάμφακο. Κι όταν ο Μάνδρωνος, για ν' ἀποφύγει την υποφία της προδοσίας, ζήτησε να μὴ μένει μαζί τους, και ἡξίωσε να πάρει μαζί του τα παιδιὰ και τις γυναῖκες ὅσων εἶχαν σκοτωθεῖ, τα ἔστειλαν κι αὐτὰ με προθυμία, χωρίς να τους κάνουν καθόλου κακό· ἐνῶ στη Λαμφάκη, στην οποία ἀπέδι-

Ἐξέπεμψαν καὶ τῇ Λαμψάκῃ πρότερον ἡρωικάς τιμὰς ἀποδιδόντες, ὕστερον ὡς θεῶ θύειν ἐψηφίσαντο καὶ διατελοῦσιν οὕτω θύοντες.

δαν πρώτα τιμές ηρωίδας, αποφάσισαν αργότερα να της προσφέρουν θυσίες όπως σε θεά, και έτσι συνέχισαν να χάνουν.

ΑΡΕΤΑΦΙΛΑ

Ἀρεταφίλα δ' ἡ Κυρηναία παλαιὰ μὲν οὐ γέγονεν ἀλλ' ἐν τοῖς Μιθριδατικοῖς καιροῖς, ἀρετὴν δὲ καὶ πρᾶξιν ἐνάμιλλον τῇ βουλῇ τῶν ἡρωίδων παρέσχευ. ἦν δὲ θυγάτηρ μὲν Αἰγλάτορος Φαιδίου δὲ γυνή, γνωρίμων ἀνδρῶν· καλὴ δὲ τὴν ὄψιν οὖσα καὶ τὸ φρονεῖν ἐδόκει περιττὴ τις εἶναι καὶ πολιτικῆς δεινότητος οὐκ ἄμοιρος· ἐπιφανῇ δ' αὐτὴν αἰ κοινὰ τύχαι τῆς πατρίδος ἐποίησαν.

Ἡ Νικοκράτης γὰρ ἐπαναστὰς Κυρηναίους τύραννος ἄλλους τε πολλοὺς ἐφόνευε τῶν πολιτῶν καὶ τὸν ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνος αὐτόχειρ ἀνελὼν Μελάνιππον εἶχε τὴν ἱερωσύνην· ἀνείλε δὲ καὶ Φαίδιμον τὸν τῆς Ἀρεταφίλας ἄνδρα καὶ τὴν Ἀρεταφίλαν ἔγημεν ἄκουσαν. πρὸς δὲ μυρίοις ἄλλοις παρανομήμασι φύλακας ἐπὶ τῶν πυλῶν κατέστησεν, οἱ τοὺς ἐκφερομένους νεκροὺς ἐλυμαίνοντο νύττοντες ξιφιδίοις καὶ καυτήρια προσβάλλοντες ὑπὲρ τοῦ μηδένα τῶν πολιτῶν ὥς νεκρὸν λαθεῖν ἐκχομιζόμενον.

Δύσφορα μὲν οὖν ἦν τῇ Ἀρεταφίλᾳ τὰ οἰκεῖα κακά, 256 καίπερ ἐνδιδόντος αὐτῇ δι' ἔρωτα τοῦ τυράννου πλεῖ-

19. ΑΡΕΤΑΦΙΛΑ

Ἡ Ἀρεταφίλα ἡ Κυρηναία, δὲν ἔζησε στο μακρινὸ παρελθόν, ἀλλὰ τὴν εποχὴ τοῦ Μιθριδάτη, καὶ ἔδειξε γενναιότητα καὶ ικανότητα ἐφάμιλλη τοῦ φρονήματος τῶν ἡρωίδων. Ἦταν κόρη τοῦ Αἰγλάτορα καὶ γυναῖκα τοῦ Φαιδίου, ποὺ υπῆρξαν διακεκριμένοι ἄντρες· εἶχε ωραία ἐμφάνιση, φαίνόταν νὰ τῆς περισσεύει ἡ φρόνηση, καὶ δὲν τῆς ἔλειπε ἡ πολιτικὴ ικανότητα· διάσημη, ὁμῶς, τὴν ἔκαναν οἱ κοινὲς δυστυχίαι τῆς πατρίδας τῆς.

Ὅταν ὁ Νικοκράτης ἐπαναστάτησε καὶ ἐγένεε τύραννος τῶν Κυρηναίων, φόνευσε πολλοὺς ἄλλους πολῖτες, καὶ, με τὸ ἴδιο τοῦ το χέρι, σκότωσε τὸν ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνα Μελάνιππο, καὶ ἀνέλαβε τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα· σκότωσε καὶ τὸ Φαίδιμο, τὸν ἄντρα τῆς Ἀρεταφίλας, καὶ παντρεύτηκε τὴν Ἀρεταφίλα παρὰ τὴ θέλησὴ τῆς. Μαζί με πολλὰς ἄλλαις παράνομες πράξεις, τοποθέτησε στὶς πύλες φρουροὺς, οἱ οποίοι ἀτίμαζαν τοὺς νεκροὺς ποὺ μεταφέρονταν γιὰ νὰ ταφοῦν, τρυπώντας τοὺς με μικρὰ ξίφη καὶ χτυπώντας τοὺς με πυρακτωμένα σίδερα, γιὰ νὰ μὴ μεταφερθεῖ κανεὶς ἀπὸ τοὺς πολῖτες κρυφὰ ὡς νεκρός.

Δυσβάσταχτες ἦταν καὶ γιὰ τὴν Ἀρεταφίλα οἱ δικῆς τῆς συμφορῆς, ἀν καὶ ὁ τύραννος, ἀπὸ τὸν ἐρώτᾳ τοῦ, τῆς πρόσφερε τὴ μέγιστη ἀπόλαυση ἀπὸ τὴν ἐξουσία

στον ἀπολαύειν τῆς δυνάμεως (ἤττητο γὰρ ἐκείνης καὶ μόνῃ χειροῦ παρείχεν αὐτὸν ἄτεγκτος ὢν τᾶλλα καὶ θηριώδης)· ἡνία δὲ μᾶλλον αὐτὴν ἢ πατρίς οἰκτρὰ πάσχουσα παρ' ἀξίαν. ἄλλος γὰρ ἐπ' ἄλλῳ τῶν πολιτῶν ἐσφάττετο, τιμωρία δ' ἀπ' οὐδενὸς ἠλπίζετο· καὶ γὰρ οἱ φυγάδες, ἀσθενεῖς παντάπασιν ὄντες καὶ περίφοβοι, διεσπάρησαν. αὐτὴν οὖν ἡ Ἀρεταφίλα ὑποθεῖσα μόνην τοῖς κοινοῖς ἐλπίδα καὶ τὰ Θήβης ζηλώσασα τῆς Φεραίας καλὰ καὶ περιβόητα τολμήματα, συμμάχων δὲ πιστῶν καὶ οἰκείων, οἷους ἐκείνη τὰ πράγματα παρέσχευεν, ἔρημος οὔσα, φαρμάκοις ἐπεχείρησε διεργάσασθαι τὸν ἄνδρα. παρασκευαζομένη δὲ καὶ πορίζουσα καὶ διαπειρωμένη πολλῶν δυνάμεων οὐκ ἔλαθεν ἀλλ' ἐμηνύθη· καὶ γινομένων ἐλέγχων, Καλβία μὲν ἢ τοῦ Νικοκράτους μήτηρ, φύσει φονικὴ γυνὴ καὶ ἀπαραίτητος, εὐθύς ᾤετο δεῖν ἀναιρεῖν αἰκισαμένην τὴν Ἀρεταφίλαν· τοῦ δὲ Νικοκράτους μέλλουσιν ἐνεποιεῖ τῇ ὀργῇ καὶ ἀσθένειαν ὁ ἔρωτος, καὶ τὸ τὴν Ἀρεταφίλαν ἐρρωμένως ὁμόσε χωρεῖν ταῖς κατηγορίαις ἀμύνουσιν ἑαυτῇ πρόφασιν τινα τῷ πάθει παρείχεν. ἐπεὶ δὲ κατελαμβάνετο τοῖς ἐλέγχοις καὶ τὴν παρασκευὴν τῆς φαρμακείας ἐώρα μὴ δεχομέ-

του (γιατί υποχωροῦσε σ' ἐκείνη, καὶ μόνο μαζί της γινόταν ἡμερος, ἐνῶ κατὰ τα ἄλλα ἦταν ἀτεγκτος καὶ ἀγριος)· ὅμως τὴ στενοχωροῦσε περισσότερο πὺν ἡ πατρίδα τῆς υπέφερε θλιβερά καὶ ἀνάξια παθήματα. Γιατί ἐσφάζαν τὸν ἕνα πολίτη μετὰ τὸν ἄλλο, καὶ δὲν περιμέναν τιμωρία ἀπὸ πουθενά· γιατί βέβαια οἱ ἐξόριστοι, πὺν ἦταν τελείως ἀδύναμοι καὶ γεμάτοι φόβο, διασκορπίστηκαν. Ἡ Ἀρεταφίλα, λοιπόν, ἐπειδὴ θεώρησε πὺν ἡ ἴδια ἦταν ἡ μόνῃ ἐλπίδα για τὸ κοινό καλό, καὶ θέλησε να μιμηθεῖ τις ὠραίες καὶ περιβόητες τολμηρές πράξεις τῆς Θήβης τῆς Φεραίας, παρόλο πὺν δὲν εἶχε ἐμπιστοὺς δικούς τῆς συμμάχους, τέτοιους πὺν οἱ περιστάσεις εἶχαν δώσει στη Θήβη, προσπάθησε να σκοτώσει τὸν ἄντρα τῆς με δηλητήριο. Καθὼς ετοίμαζε, προμηθευόταν, καὶ δοκίμαζε πολλὰ παρασκευάσματα, δὲν πέρασε ἀπαρατήρητη, ἀλλὰ προδόθηκε· κι ὅταν βρέθηκαν ἀποδείξεις, ἡ Καλβία, ἡ μητέρα τοῦ Νικοκράτη, πὺν ἦταν ἀπὸ τὴ φύση τῆς αἰμοχαρῆς καὶ ἀμείλικτῆς γυναίκα, ἀμέσως ἔκρινε πὺν ἔπρεπε να βασανίσουν καὶ να σκοτώσουν τὴν Ἀρεταφίλα· ὁ ἔρωτας, ὅμως, ἔκανε τὴν ὀργὴν τοῦ Νικοκράτη να καταλαγιάσει καὶ να εξασθενήσει, καὶ τὸ γεγονός πὺν ἡ Ἀρεταφίλα ἐναντιωνόταν με δύναμη στις κατηγορίες καὶ υπερασπιζόταν τὸν ἑαυτὸ τῆς, πρόσφερε κάποια πρόφαση στο πάθος τοῦ. Ἐπειδὴ, ὅμως, τὴ συνέλαβαν με τις ἀποδείξεις, καὶ εἶδε πὺν δὲν μπορούσε να ἀρνηθεῖ πὺν ετοίμαζε τὴ δηλητηρίαση, ὁμολόγησε· ὄχι, ὅμως,

σ. νην ἄρνησιν, ὡμολόγει, παρασκευάσασθαι δ' οὐκ ὀλέθριον φαρμακείαν, "ἄλλ' ὑπὲρ μεγάλων" εἶπεν, "ὦ ἄνερ, ἀγωνίζομαι, τῆς σῆς εὐνοίας πρὸς ἐμέ καὶ δόξης καὶ δυνάμεως, ἣν διὰ σέ καρποῦμαι πολλαῖς ἐπίφθορος οὔσα κακαῖς γυναίξιν· ὧν φάρμακα δεδοικυῖα καὶ μηχανάς ἐπέισθην ἀντιμηχανήσασθαι, μωρὰ μὲν ἴσως καὶ γυναικεῖα, θανάτου δ' οὐκ ἄξια· πλὴν εἰ κριτῇ σοι δόξειε φίλων ἔνεκα καὶ γοητείας κτεῖναι γυναῖκα, πλεῖον ἢ σὺ βούλει φιλεῖσθαι δεομένην."

Δ Τοιαῦτα τὴν Ἀρεταφίλαν ἀπολογουμένην ἔδοξε τῷ Νικοκράτει βασανίσαι· καὶ τῆς Καλβίας ἐφεστώσης ἀτέγκτου καὶ ἀπαραιτήτου, ταῖς βασάνοις ἀνέκρινε· καὶ διεφύλαττεν αὐτὴν ἀήττητον ἐν ταῖς ἀνάγκαις ἄχρι καὶ τὴν Καλβίαν ἀποκαμεῖν ἄκουσαν. ὁ δὲ Νικοκράτης ἀφῆκε πεισθεὶς καὶ μετενόει βασανίσας· καὶ χρόνον οὐ πολὺν διαλιπὼν αὐτῇς ἦκεν ὑπὸ τοῦ πάθους εἰς αὐτὴν φερόμενος, καὶ συνῆν αὐτῇς ἀναλαμβάνων τιμαῖς καὶ φιλοφροσύναις τὴν εὐνοίαν. ἢ δ' οὐκ ἔμελλε χάριτος ἡττάσθαι κρατήσασα βασάνων καὶ πόνων, ἀλλὰ τῷ φιλοκάλῳ φιλονεικίας προσγενομένης ἐτέρας ἤπτετο μηχανῆς.

Ε Ἦν γὰρ αὐτῇ θυγάτηρ ἀνδρὸς ὥραν ἔχουσα καὶ τὴν

πως εἶχε ετοιμάσει θανατηφόρο δηλητήριο· «ἀλλά, ἄντρα μου», εἶπε, «για μεγάλα πράγματα αγωνίζομαι, για την εὐνοία που δείχνεις σε μένα, και τη δόξα και τη δύναμη, που χάρη σε σένα απολαμβάνω, και με ζηλεύουν πολλές μοχθηρές γυναῖκες· επειδὴ φοβήθηκαν τα δηλητήρια και τα τεχνάσματά τους, τόλμησα να σχεδιάσω κάτι ἐναντίον τους, πράγμα ἀνόητο ἴσως και γυναικεῖο, ἀλλὰ ὄχι ἄξιο θανάτου· ἐκτός αν εσύ, ως κριτής, θεωρεῖς σωστό, για τα φίλτρα και τη μαγεία, να σκοτώσεις τη γυναῖκα σου, που χρειάζεται περισσότερο ἀγάπη απ' ὅση θέλεις εσύ να της δώσεις.»

Αν και μίλησε ἔτσι η Ἀρεταφίλα στην ἀπολογία της, ο Νικοκράτης ἀποφάσισε να τη βασανίσει· και την ἀνέκρινε με βασανιστήρια, ἐνῶ η Καλβία στεκόταν μπροστά, ἀτεγκτη και ἀμείλικτη· και η Ἀρεταφίλα πρόσεχε να μην καταβληθεῖ ἀπὸ τα βασανιστήρια, ὥσπου και η Καλβία ἀπέκαμε παρὰ τη θέλησή της. Ἐτσι ο Νικοκράτης πείστηκε, και μετάνιωσε που τη βασάνισε· και χωρὶς να χάσει πολὺ χρόνο, ξαναγύρισε σ' αὐτήν, ὀδηγημένος ἀπὸ το πάθος του, και ἀναθέρμανε τη σχέση τους, προσπαθώντας να ἀνακτήσει με τιμές και φιλοφρονήσεις την εὐνοιά της. Εκείνη, ὁμως, που ἀντέξε βασανιστήρια και πόνους, δε σκόπευε να υποχωρήσει στις χάρες, ἀλλὰ, βάζοντας κοντά στην ἀγάπη της για τις τιμές, την ἀγάπη της για τον ἀγῶνα, καταπιάστηκε με ἄλλο τέχνασμα.

Η Ἀρεταφίλα εἶχε μια κόρη σε ηλικία γάμου, που ἡ-

ὄφιν ἱκανή· ταύτην ὑφῆκε τὰδελφῶ τοῦ τυράννου δέλε-
 αρ, ὄντι μεираκίῳ πρὸς ἡδονὰς εὐαλῶτῳ. πολὺς δὲ λόγος
 ἐστὶ χρησαμένην γοητεία καὶ φαρμάκοις ἐπὶ τῇ κόρῃ
 τὴν Ἀρεταφίλαν χειρώσασθαι καὶ διαφθεῖραι τοῦ νεανί-
 σκου τὸν λογισμὸν· ἐκαλεῖτο δὲ Λέανδρος. ἐπεὶ δ' ἡλώ-
 κει καὶ λιπαρήσας τὸν ἀδελφὸν ἔτυχε τοῦ γάμου, τὰ μὲν
 ἡ κόρη παρῆγεν αὐτὸν ὑπὸ τῆς μητρὸς διδασκομένη καὶ
 ἀνέπειθεν ἐλευθεροῦν τὴν πόλιν, ὥς μὴδ' αὐτὸν ἐλεύθε-
 ρον ἐν τυραννίδι ζῶντα μὴδὲ τοῦ λαβεῖν γάμον ἢ φυλά-
 ξαι κύριον ὄντα, τὰ δ' οἱ φίλοι τῇ Ἀρεταφίλᾳ χαριζόμε-
 νοι διαβολὰς τινὰς αἰεὶ καὶ ὑπονοίας κατεσκεύαζον αὐτῷ
 πρὸς τὸν ἀδελφόν. ὥς δ' ᾔσθετο καὶ τὴν Ἀρεταφίλαν τὰ
 αὐτὰ βουλευομένην καὶ σπουδάζουσαν, ἐπεχείρει τὸ ἔρ-
 γον, καὶ Δάφνιν οἰκέτην παρορμήσας ἀπέκτεινε δι' ἐ-
 κείνου τὸν Νικοκράτην. τὰ λοιπὰ δ' οὐκέτι τῇ Ἀρετα-
 φίλᾳ προσεῖχεν, ἀλλ' εὐθύς ἔδειξε τοῖς ἔργοις ἀδελφο-
 257 κτόνος οὐ τυραννοκτόνος γεγονώς· ἦρχε γὰρ ἐμπλή-
 κτως καὶ ἀνοήτως. τιμὴ δὲ τις ὅμως ἦν τῆς Ἀρεταφίλας
 παρ' αὐτῷ καὶ δύνάμεις, οὐκ ἀπεχθανομένης οὐδὲ πολε-
 μούσης ἄντικρυς ἀλλ' ἀδήλως διαταττούσης τὰ πράγ-
 ματα. πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ Λιβυκὸν ὑπεκίνησε πόλε-

ταν αρκετὰ ὁμορφῇ· αὐτὴν ἔβαλε νὰ δελεάσει τὸν ἀ-
 δελφὸ τοῦ τυράννου, ποὺ ἦταν παλικᾶρι εὐάλωτο στὶς
 ἡδονές. Λένε πολλοὶ πὼς ἡ Ἀρεταφίλα χρησιμοποίησε
 μαγεῖα καὶ φίλτρα γιὰ τὴν κόρη τῆς, καὶ ἔκανε υποχεί-
 ριό τῆς τὸ νεαρό καὶ τοῦ πήρε τὰ λογικά· τὸ ὄνομά τοῦ
 ἦταν Λέανδρος. Κι ὅταν αὐτὸς υπέκυψε, καὶ, παρακα-
 λώντας θερμὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ, πέτυχε τὴ συγκατάθε-
 σή τοῦ γιὰ τὸ γάμο, ἡ κοπέλα ἀπὸ τὴ μια, ποὺ τὴ δα-
 σκάλευε ἡ μητέρα τῆς, προσπάθησε νὰ τὸν παροτρύνει
 καὶ νὰ τὸν πείσει νὰ ἐλευθερώσει τὴν πόλη, με τὸ ἐπι-
 χεῖρημα πὼς οὔτε αὐτὸς θὰ ζοῦσε ἐλεύθερος στὴν τυ-
 ραννία, οὔτε θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παντρευτεῖ ἢ νὰ
 διατηρήσει ἓνα γάμο, καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ φίλοι τοῦ,
 προσπαθώντας νὰ εὐχαριστήσουν τὴν Ἀρεταφίλα, τοῦ
 υπέβαλλαν συνεχῶς κάποιες συκοφαντίες καὶ ὑπόνοιες
 ἐναντίον τοῦ ἀδερφοῦ τοῦ. Ὅταν ὁ Λέανδρος κατάλα-
 βε ὅτι καὶ ἡ Ἀρεταφίλα τὰ ἴδια σχεδίαζε καὶ ετοίμαζε,
 ἀνέλαβε νὰ δράσει, καὶ, παρακινώντας τὸν υπηρέτη
 Δάφνι, σκότωσε με τὴ βοήθειά τοῦ τὸ Νικοκράτη. Στὴ
 συνέχεια δὲν ἔδωσε καθόλου πια προσοχὴ στὴν Ἀρετα-
 φίλα, ἀλλὰ ἔδειξε ἀμέσως με τὶς πράξεις τοῦ πὼς εἶχε
 γίνεῖ ἀδελφοκτόνος καὶ ὄχι τυραννοκτόνος· γιὰτί κυ-
 βερνοῦσε με ἀπερίσκεπτο καὶ ἀνόητο τρόπο. Ἐδειχνε,
 ὅμως, κάπως νὰ τιμᾷ καὶ νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν Ἀ-
 ρεταφίλα, γιὰτί δὲν τοῦ ἦταν μισητῇ, οὔτε φανερά τὸν
 ἐχθρευόταν· ἐκεῖνη, ὡστόσο, κρυφὰ διευθετοῦσε τὶς πο-
 λιτικές υποθέσεις. Πρῶτα, ὑποκίνησε πόλεμο στὴν Ἀ-

μον, Ἀνάβουν τινὰ πείσασα δυνάστην τὴν χώραν ἐπι-
 δραμεῖν καὶ τῇ πόλει προσαγαγεῖν, ἔπειτα διέβαλε τοὺς
 φίλους καὶ τοὺς στρατηγούς πρὸς τὸν Λεάνδρον, ὡς πο-
 λεμεῖν οὐκ ὄντας προθύμους, εἰρήνης δὲ μᾶλλον δεομέ-
 νους καὶ ἡσυχίας, ἣν καὶ τὰ πράγματα ποθεῖν αὐτοῦ καὶ
 B τὴν τυραννίδα, βουλομένου βεβαίως κρατεῖν τῶν πολι-
 τῶν· αὕτῃ δὲ πράξειν ἔφη τὰς διαλύσεις καὶ τὸν Ἀνά-
 βουν εἰς λόγους αὐτῷ συνάξειν, ἐὰν κελεύῃ, πρὶν ἀνήκε-
 στὸν τι τὸν πόλεμον ἐξεργάσασθαι. κελεύσαντος δὲ τοῦ
 Λεάνδρου, πρότερον αὕτῃ τῷ Λίβυι διελέχθη, συλλαβεῖν
 δεομένη τὸν τύραννον ἐπὶ δωρεαῖς μεγάλαις καὶ χρή-
 μασιν, ὅταν εἰς λόγους αὐτῷ παραγένηται. πεισθέντος
 δὲ τοῦ Λίβυος, ὥκει μὲν ὁ Λεάνδρος, αἰδεσθεὶς δὲ τὴν
 Ἀρεταφίλαν αὐτὴν παρέσεσθαι φάσκουσιν, ἐξῆλθεν ἄ-
 νοπλος καὶ ἀφύλακτος. ὥς δ' ἐγγὺς ἦλθε καὶ τὸν Ἀνά-
 βουν εἶδεν, αὐτὸς ἐδυσχέραине καὶ περιμένειν ἐβούλετο
 C τοὺς δορυφόρους· ἡ δ' Ἀρεταφίλα παρούσα τὰ μὲν ἐ-
 θάρρυνεν αὐτὸν τὰ δ' ἐκάκιζε· τέλος δὲ γενομένης δια-
 τριβῆς, ἐφελκυσμένη τῆς χειρὸς ἰταμῶς πάνυ καὶ τε-
 θαρρηχότως προσήγαγε τῷ βαρβάρῳ καὶ παρέδωκεν.
 εὐθύς οὖν ἀνῆρπαστο καὶ συνείληπτο καὶ δεθεῖς ὑπὸ τῶν
 Λιβύων ἐτρεῖτο, ἄχρι οὗ τὰ χρήματα τῇ Ἀρεταφίλᾳ

φρικὴ ἐναντίον του, πείθοντας κάποιον Ἀνάβου, που
 ἦταν ηγεμόνας, νὰ εἰσβάλλει στὴ χώρα καὶ νὰ οδηγή-
 σει τὸ στρατό του ἐναντίον τῆς πόλης· καὶ ἔπειτα συκο-
 φάντησε στὸ Λεάνδρου τοὺς φίλους καὶ τοὺς στρατη-
 γοὺς του, πὼς τάχα δὲν ἦταν πρόθυμοι νὰ πολεμή-
 σουν, ἀλλὰ ζητοῦσαν περισσότερο εἰρήνη καὶ ἡσυχία,
 τὴν ὁποία ἀπαιτοῦσε καὶ τὸ πολιτικὸ του συμφέρον
 καὶ ἡ τυραννικὴ ἐξουσία του, ἐφόσον ἤθελε σταθερὰ νὰ
 ἐξουσιάζει τοὺς πολίτες· καὶ εἶπε πὼς ἡ ἴδια θὰ ἔκανε
 τις συμφωνίες, καὶ θὰ ἔφερνε τὸν Ἀνάβου νὰ συνομιλή-
 σει μαζί του, ἀν ἔδινε τὴ διαταγή, πρὶν ὁ πόλεμος προ-
 καλέσει κάτι ἀνεπανόρθωτο. Κι ὅταν ὁ Λεάνδρος ἔδω-
 σε τὴ διαταγή, αὕτῃ μίλησε νωρίτερα με τὸν Ἀφρικα-
 νό, ζητώντας του νὰ συλλάβει τὸν τύραννο με ἀντάλ-
 λαγμα μεγάλα δῶρα καὶ χρήματα, ὅταν θὰ πῆγαινε σ'
 αὐτόν γιὰ τις συνομιλίες. Ἐνῶ ὁ Ἀφρικανὸς πείστηκε,
 ὁ Λεάνδρος δίσταζε· ἐπειδὴ ὁμῶς ντράπηκε τὴν Ἀρε-
 ταφίλα, που ἔλεγε πὼς θὰ εἶναι παρούσα, βγήκε ἀο-
 πλος καὶ δίχως φρουροὺς. Ὅταν, ὁμῶς, πλησίασε καὶ
 εἶδε τὸν Ἀνάβου, ἀμέσως ἔνωσε ἀσχημα καὶ θέλησε
 νὰ περιμένει τοὺς σωματοφύλακές του· ἡ Ἀρεταφίλα
 που ἦταν ἐκεῖ, ἀφενὸς του ἔδινε θάρρος, καὶ αφετέρου
 τὸν κατηγοροῦσε γιὰ δειλία· στὸ τέλος, ἐπειδὴ χρονο-
 τριβοῦσαν, τὸν ἔσυρε ἀπὸ τὸ χερί με μεγάλῃ τὸλμῃ καὶ
 θάρρος, τὸν οδήγησε στὸ βάρβαρο καὶ τὸν παρέδωσε.
 Ἀμέσως, λοιπόν, τὸν ἀρπάξαν, καὶ ἀφού τὸν ἔδεσαν, οἱ
 Ἀφρικανοὶ τὸν φρουροῦσαν, ὥσπου οἱ φίλοι νὰ φτά-

χομίζοντες οί φίλοι παρεγένοντο μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν. πυθόμενοι γάρ οἱ πλείστοι ἐξέδραμον ἐπὶ τὴν παρακλήσιν· ὡς δ' εἶδον τὴν Ἀρεταφίλαν, ὀλίγου ἐδέησαν ἐκλαθέσθαι τῆς πρὸς τὸν τύραννον ὀργῆς, καὶ πά-
 D ρεργον τὴν ἐκείνου τιμωρίαν ἐνόμιζον· ἔργον δὲ πρῶτον ἦν αὐτοῖς καὶ ἀπόλαυσμα τῆς ἐλευθερίας ἐκείνην ἀσπασσάσθαι μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων, ὥσπερ ἀγάλματι θεοῦ προσπίπτοντας. ἄλλων δ' ἐπ' ἄλλοις ἐπιρρεόντων, μόλις ἐσπέρας τὸν Λέανδρον παραλαβόντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν. ἐπεὶ δὲ τῶν τιμῶν τῆς Ἀρεταφίλας καὶ τῶν ἐπαίνων ἐνεπλήσθησαν, οὕτω τραπόμενοι πρὸς τοὺς τυράννους τὴν μὲν Καλβίαν ζῶσαν κατέκαυσαν, τὸν δὲ Λέανδρον ἐνράφαντες εἰς βύρσαν κατεπόντισαν. ἤξιουν
 E δὲ τὴν Ἀρεταφίλαν συνάρχειν καὶ συνδιοικεῖν τοῖς ἀρίστοις ἀνδράσι τὴν πολιτείαν. ἡ δ' ὡς ποικίλον τι δρᾶμα καὶ πολυμερές ἀγωνισαμένη μέχρι στεφάνου διαδόσεως, ὡς ἐπεῖδε τὴν πόλιν ἐλευθέραν, εὐθὺς εἰς τὴν γυναικωνῖτιν ἐνεδύετο, καὶ τοῦ πολυπραγμονεῖν ὅτιοῦν προβαλλομένη τὸν λοιπὸν χρόνον ἐν ἱστοῖς ἡσυχίαν ἄγουσα μετὰ τῶν φίλων καὶ οἰκείων διετέλεσεν.

σουν μαζί με τους άλλους πολίτες, φέρνοντας στην Αρεταφίλα τα χρήματα. Γιατί, όταν το έμαθαν, οι πιο πολλοί έτρεξαν έξω στο κάλεσμα· κι όταν είδαν την Αρεταφίλα, λίγο έλειψε να ξεχάσουν εντελώς την οργή τους εναντίον του τυράννου, και νόμιζαν πως δεν ήταν τόσο σημαντικό να τον τιμωρήσουν· πρώτη τους φροντίδα και χαρά που πήραν στην ελευθερία τους, ήταν να αγκαλιάσουν εκείνη με χαρά και δάκρυα, σα να έπεφταν στα πόδια του αγάλματος κάποιου θεού. Ο ένας μετά τον άλλο ξεχύνονταν, και μόλις το βράδυ πήραν το Λέανδρο και επέστρεψαν στην πόλη. Κι όταν χόρτασαν τις τιμές και τους επαίνους για την Αρεταφίλα, στράφηκαν τότε εναντίον των τυράννων, και έκαψαν την Καλβία ζωντανή, ενώ το Λέανδρο τον έραφαν μέσα σε δέρμα ζώου και τον έριξαν στη θάλασσα. Και ζητούσαν η Αρεταφίλα να κυβερνά και να διοικεί την πολιτεία από κοινού με τους εξοχότερους άντρες. Εκείνη, όμως, σα να είχε παίξει σε δράμα με ποικιλία και πολλά μέρη, μέχρι που της απένειμαν το στεφάνι, όταν είδε την πόλη ελεύθερη, μπήκε αμέσως ανάμεσα στις γυναίκες, και αποφεύγοντας κάθε είδους ανάμιξη στα πολιτικά πράγματα, πέρασε την υπόλοιπη ζωή της ήσυχα στον αργαλειό, μαζί με τους φίλους και τους συγγενείς της.

KAMMA

Ἦσαν ἐν Γαλατίᾳ δυνατώτατοι τῶν τετραρχῶν καὶ τι καὶ κατὰ γένος προσήκοντες ἀλλήλοις Σινάτος τε καὶ Σινόριξ. ὧν ὁ Σινάτος γυναῖκα παρθένον ἔσχε Κάμμαν
 F ὄνομα, περίβλεπτον μὲν ἰδέα σώματος καὶ ὥρα, θαυμα-
 ζομένην δὲ μᾶλλον δι' ἀρετὴν· οὐ γὰρ μόνον σώφρων
 καὶ φίλανδρος, ἀλλὰ καὶ συνετὴ καὶ μεγαλόφρων καὶ
 ποθεινὴ τοῖς ὑπηκόοις ἦν διαφερόντως ὑπ' εὐμενείας καὶ
 χρηστότητος· ἐπιφανεστέραν δ' αὐτὴν ἐποίει καὶ τὸ τῆς
 Ἀρτέμιδος ἱέρειαν εἶναι, ἣν μάλιστα Γαλάται σέβουσι,
 περί τε πομπᾶς αἰεὶ καὶ θυσίας κεκοσμημένην ὁρᾶσθαι
 μεγαλοπρεπῶς.

Ἐρασθεῖς οὖν αὐτῆς ὁ Σινόριξ, καὶ μήτε πείσαι μήτε
 βιάσασθαι ζῶντος τοῦ ἀνδρός δυνατὸς ὧν, ἔργον εἰργά-
 258 νον οὐ πολὺν διαλιπὼν ἐμνάτο τὴν Κάμμαν ἐν τῷ ἱερῷ
 ποιουμένην τὰς διατριβὰς καὶ φέρουσιν οὐκ οἰκτρῶς καὶ
 ταπεινῶς ἀλλὰ θυμῷ νοῦν ἔχοντι καὶ καιρὸν περιμέ-
 νοντι τὴν τοῦ Σινόριγος παρανομίαν. ὁ δὲ λιπαρῆς ἦν

20. KAMMA

Στη Γαλατία, οι ισχυρότεροι από τους τετράρχες, που επιπλέον συγγένευαν μεταξύ τους, ήταν ο Σινάτος και ο Σινόριξ. Απ' αυτούς, ο Σινάτος πήρε για γυναίκα του μια κοπέλα που την έλεγαν Κάμμα, ξεχωριστή για το καλλίγραμμα σώμα και την ομορφιά της, την οποία, όμως, θαύμαζαν περισσότερο για την αρετή της· γιατί δεν είχε μόνο φρόνηση και αγάπη για τον άντρα της, αλλά ήταν και συνετή και θαρραλέα, και ιδιαίτερα αγαπητή στους υπηκόους για την καλοσύνη και την αγαθοσύνη της· περισσότερο επιφανή, όμως, την έκανε το γεγονός πως ήταν ἱέρεια της Αρτέμιδος, την οποία οι Γαλάτες σέβονται πάρα πολύ, και πως πάντα την έβλεπαν στολισμένη με μεγαλοπρέπεια στις πομπές και τις θυσίες.

Ο Σινόριξ, λοιπόν, την αγάπησε, και επειδή δεν μπορούσε να την πείσει, ούτε να ασκήσει πάνω της βία, όσο ζούσε ο άντρας της, έκανε μια φρικτή πράξη· σκότωσε με δόλιο τρόπο το Σινάτο, και πριν περάσει πολύς καιρός, προσπάθησε να κερδίσει την αγάπη της Κάμμας· αυτή περνούσε πολύ χρόνο στο ιερό, και δεν αντιμετώπιζε με λύπη ή στενοχώρια το έγκλημα του Σινόριγα, αλλά με πνεύμα φρόνιμο, που περίμενε την κατάλληλη στιγμή. Εκείνος την παρακαλούσε επίμο-

περί τὰς δεήσεις, καὶ λόγων ἐδόκει μὴ παντάπασιν ἀπορεῖν εὐπρέπειαν ἔχοντων, ὡς τὰ μὲν ἄλλα Σινάτου βελτίονα παρεσχηκώς ἑαυτὸν ἀνελὼν δ' ἐκεῖνον ἔρωτι τῆς Κάμμας, μὴ δι' ἐτέραν τινὰ πονηρίαν. ἦσαν οὖν τὸ πρῶτον ἀρνήσεις οὐκ ἄγαν ἀπηνεῖς τῆς γυναικός, εἴτα
 B κατὰ μικρὸν ἐδόκει μαλάσσεσθαι· καὶ γὰρ οἰκεῖοι καὶ φίλοι προσέκειντο θεραπείᾳ καὶ χάριτι τοῦ Σινόριγος μέγιστον δυναμένου, πείθοντες αὐτὴν καὶ καταβιαζόμενοι· τέλος δὲ συνεχώρει καὶ μετεπέμπετο πρὸς ἑαυτὴν ἐκεῖνον, ὡς παρὰ τῇ θεῷ τῆς συναινέσεως καὶ καταπιστώσεως γενησομένης. ἐλθόντα δὲ δεξαμένη φιλοφρόνως καὶ προσαγαγοῦσα τῷ βωμῷ κατέσπεισεν ἐκ φιάλης, καὶ τὸ μὲν ἐξέπιεν αὐτὴ τὸ δ' ἐκεῖνον ἐκέλευσεν· ἦν δὲ πεφαρμαγμένον μελίκρατον. ὡς δ' εἶδε πεπωκότα, λαμπρὸν ἀνωλόλυξε καὶ τὴν θεὸν προσκυνήσασα "μάρτύρομαί σε" εἶπεν, "ὦ πολυτίμητε δαῖμον, ὅτι ταύτης ἔνεκα τῆς ἡμέρας ἐπέζησα τῷ Σινάτου φόνῳ, χρόνον το-
 C σοῦτον οὐδὲν ἀπολαύουσα τοῦ βίου χρηστὸν ἀλλ' ἢ τὴν ἐλπίδα τῆς δίκης, ἣν ἔχουσα καταβαίνω πρὸς τὸν ἐμὸν ἄνδρα. σοὶ δ', ὦ πάντων ἀνοσιώτατε ἀνθρώπων, τάφον ἀντὶ θαλάμου καὶ γάμου παρασκευαζέτωσαν οἱ προσήκοντες."

να, και δε φαινόταν εντελῶς ἀνίκανος να βρει ευγενικά λόγια· το αποτέλεσμα ἦταν να παρουσιάσει τον εαυτό του καλύτερο σε όλα τα ἄλλα ἀπὸ το Σινάτο, που τον σκότωσε για τον ἔρωτα της Κάμμας, και ὀχι ἀπὸ κάποια ἄλλη δόλια πρόθεση. Στην αρχή, λοιπόν, η γυναίκα δεν πρόβαλε πολὺ σκληρές ἀρνήσεις, κι ἐπειτα φαινόταν λίγο λίγο να μαλακώνει· γιατί και οι συγγενεῖς και οι φίλοι την πίεζαν, για να κολακεύσουν και να ευχαριστήσουν το Σινόριγα, που εἶχε μεγάλη ἐξουσία, και προσπαθοῦσαν να την πείσουν και να την ἐξαναγκάσουν· στο τέλος συμφώνησε, και ἐστείλε να φωνάξουν το Σινόριγα κοντὰ της, για να γίνει η συμφωνία και να δοθεῖ η υπόσχεση μπροστὰ στη θεά. Κι ὅταν ἦλθε, τον δέχτηκε ευγενικά, και ἀφοῦ τον οδήγησε μπροστὰ στο βωμό, ἔκανε σπονδὴ ἀπὸ μια φιάλη, κι ἓνα μέρος ἤπιε η ἴδια, ἐνῶ παρότρυνε ἐκεῖνον να πιει το υπόλοιπο· ἦταν, ὁμως, δηλητηριασμένο μίγμα ἀπὸ μέλι και γάλα. Κι ὅταν τον εἶδε που ἤπιε, φώναξε με καθαρὴ φωνή και, προσκυνώντας τη θεά, εἶπε «μάρτυράς μου εἶσαι, πολυτιμημένη θεά, πως γι' αὐτὴ την ἡμέρα συνέχισα να ζω μετὰ το φόνο του Σινάτου, χωρίς να ἔχω ἀπολαύσει, τόσο καιρό, τίποτα καλὸ ἀπὸ τη ζωὴ, παρὰ μόνο την ἐλπίδα για δικαιοσύνη· και τώρα που τη βρήκα, κατεβαίνω στον ἄντρα μου. Και για σένα, πιο ἀνόσιε ἀπὸ ὅλους τους ἀνθρώπους, τάφο ἀντὶ για νυφικὸ δωμάτιο και γάμο, να ετοιμάσουν οι συγγενεῖς σου.»

Ταῦτα δ' ἀκούσας ὁ Γαλάτης καὶ τοῦ φαρμάκου
 δρῶντος ἤδη καὶ διακινουῖντος τὸ σῶμα συναισθόμενος
 ἐπέβη μὲν ὀχήματος ὡς σάλῳ καὶ τιναγμῶ χρησόμενος,
 ἐξέστη δὲ παραχρῆμα καὶ μεταβὰς εἰς φορεῖον ἐσπέρας
 ἀπέθανεν. ἡ δὲ Κάμμη διενεγκοῦσα τὴν νύκτα καὶ πυ-
 θομένη τέλος ἔχειν ἐκείνον, εὐθύμως καὶ ἰλαρῶς κατέ-
 στρεφεν.

Ὅταν τα ἀκουσε αὐτά ο Γαλάτης, καὶ κατάλαβε πὼς
 ἤδη δρούσε τὸ δηλητήριο καὶ τάραξε τὸ σῶμα του, ἀ-
 νέβηκε σὲ μιὰ ἀμαξαία γιὰ νὰ τρανταχθεῖ καὶ νὰ τι-
 ναχθεῖ· ἀμέσως, ὅμως, βγήκε ἐξω καὶ ἀνέβηκε σ' ἓνα
 φορεῖο, καὶ τὸ βράδυ πέθανε. Ἐνῶ ἡ Κάμμη ἀντέξε τὴ
 νύκτα, καὶ ὅταν ἔμαθε πὼς ἐκεῖνος εἶχε τελειώσει, πέ-
 θανε εὐδιάθετη καὶ χαρούμενη.

ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΗ

Παρέσχε δ' ἡ Γαλατία καὶ Στρατονίκην τὴν Δηιοτά-
 D ρου καὶ Χιομάραν τὴν Ὀρτιάγοντος ἀξίας μνήμης γυ-
 ναῖκας.

Ἡ μὲν οὖν Στρατονίκη δεόμενον γνησίων παίδων ἐπὶ
 διαδοχῇ τῆς βασιλείας ἐπισταμένη τὸν ἄνδρα, μὴ τί-
 κτουσα δ' αὐτὴ συνέπεισεν ἐξ ἐτέρας γυναικὸς παιδο-
 ποιησάμενον αὐτῇ τὸ παιδίον περιδεῖν ὑποβαλλόμενον.
 τοῦ δὲ Δηιοτάρου τὴν τε γνώμην θαυμάσαντος καὶ πᾶν
 ἐπ' αὐτῇ ποιησαμένου, παρθένον εὐπρεπῇ παρασκευά-
 σασα τῶν αἰχμαλώτων ὄνομα Ἡλέκτραν συνεῖρξε τῷ
 Δηιοτάρῳ καὶ τοὺς γενομένους παῖδας ὥσπερ γνησίους
 αὐτῆς ἔθρεψε φιλοστόργως καὶ μεγαλοπρεπῶς.

21. ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΗ

Ἡ Γαλατία γέννησε τὴ Στρατονίκη, σύζυγο τοῦ Δη-
 ιοτάρου, καὶ τὴ Χιομάρα τοῦ Ὀρτιάγοντα, γυναῖκες ἀ-
 ξίες νὰ μείνουν στὴ μνήμη μας.

Ἡ Στρατονίκη, λοιπόν, ἐπειδὴ γνῶριζε πὼς ὁ ἄντρας
 τῆς χρειάζοταν νόμιμα παιδιὰ γιὰ τὴ διαδοχὴ τῆς βα-
 σιλείας τοῦ, κι ἐπειδὴ ἡ ἴδια δε γεννοῦσε, τὸν ἐπέισε νὰ
 κάνει παιδί με ἄλλη γυναῖκα, καὶ νὰ τῆς ἐπιτρέψει νὰ
 πάρει ἡ ἴδια τὸ παιδί σα νὰ ἦταν νόμιμο. Ὁ Δηιοτάρος
 δέχτηκε με θαυμασμό τὴν ιδέα τῆς, καὶ ἄφησε ὅλα νὰ
 τα κανονίσει αὐτὴ καὶ ἡ Στρατονίκη βρῆκε ἀπὸ τοὺς
 αἰχμαλώτους μιὰ ευγενικὴ κοπέλα ποὺ τὴν ἔλεγαν Ἡ-
 λέκτρα, τὴν ἔνωσε με τὸ Δηιοτάρο, καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ
 γεννήθηκαν τα ἀνέθρεψε σα νὰ ἦταν δικὰ τῆς, με στορ-
 γικὴ φροντίδα καὶ μεγαλοπρέπεια.

ΧΙΟΜΑΡΑ

Χιομάραν δὲ συνέβη τὴν Ὀρτιάγοντος αἰχμαλώτων
 Ε γενέσθαι μετὰ τῶν ἄλλων γυναικῶν, ὅτε Ῥωμαῖοι καὶ
 Γναῖος ἐνίκησαν μάχῃ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Γαλάτας. ὁ δὲ λα-
 βὼν αὐτὴν ταξίαρχος ἐχρήσατο τῇ τύχῃ στρατιωτικῶς
 καὶ κατήσχυεν. ἦν δ' ἄρα καὶ πρὸς ἡδονὴν καὶ ἀργύρι-
 ον ἐμπαθὴς καὶ ἀκρατὴς ἄνθρωπος, ἡττήθη δ' ὅμως ὑπὸ
 τῆς φιλαργυρίας, καὶ χρυσίου συχνοῦ διομολογηθέντος
 ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἤγεν αὐτὴν ἀπολυτρώσων, ποταμοῦ
 F τινος ἐν μέσῳ διεύροντος. ὥς δὲ διαβάντες οἱ Γαλάται
 τὸ χρυσίον ἔδωκαν αὐτῷ καὶ παρελάμβανον τὴν Χιο-
 μάραν, ἡ μὲν ἀπὸ νεύματος προσέταξεν ἐνὶ παῖσαι τὸν
 Ῥωμαῖον ἀσπαζόμενον αὐτὴν καὶ φιλοφρονούμενον· ἐ-
 κείνου δὲ πεισθέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποκόψαντος, ἀ-
 ραμένη καὶ περιστείλασα τοῖς κόλποις ἀπήλαυνεν. ὥς δ'
 ἦλθε πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῷ προύβαλεν,
 ἐκείνου θαυμάσαντος καὶ εἰπόντος "ὦ γύναι, καλὸν ἡ
 πίστις", "ναί" εἶπεν "ἀλλὰ κάλλιον ἓνα μόνον ζῆν ἐμοὶ
 συγγεγεννημένον."

Ταύτῃ μὲν ὁ Πολύβιός φησι διὰ λόγων ἐν Σάρδεσι γε-
 νόμενος θαυμάσαι τό τε φρόνημα καὶ τὴν σύνεσιν.

22. ΧΙΟΜΑΡΑ

Ἡ Χιομάρα, σύζυγος τοῦ Ὀρτιάγοντα, αἰχμαλωτί-
 στηκε μαζί με τις ἄλλες γυναῖκες, ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι με
 το Γναῖο νίκησαν σε μάχη τοὺς Γαλάτες που βρίσκο-
 νταν στην Ἀσία. Ὁ ταξίαρχος που τὴν πήρε, εκμεταλ-
 λεύτηκε το γεγονός πὼς ἦταν στρατιωτικός, καὶ τὴν
 ἀτίμασε· γιατί ἦταν ἄνθρωπος με πάθη, καὶ ἀσυγκρά-
 τητος μπροστὰ στην ευχαρίστηση καὶ το χρήμα· τον
 νίκησε, ὁμως, ἡ φιλαργυρία του, καὶ ὅταν ἐγίνε συμ-
 φωνία νὰ πάρει πολὺ χρυσὸ ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴ
 γυναῖκα, τὴν πήγε γιὰ νὰ τὴν ἀνταλλάξει σε κάποιον
 ποτάμι, ἐκεῖ που μὴ νησίδα το χωρίζε στη μέση. Ὅ-
 ταν οἱ Γαλάτες, ἀφοῦ διάβηκαν το ποτάμι, του ἔδω-
 σαν το χρυσὸ καὶ παρέλαβαν τὴ Χιομάρα, αὐτή, με ἓ-
 να νεύμα, πρόσταξε κάποιον Γαλάτη νὰ χτυπήσει το
 Ῥωμαῖο, που τὴ χαιρετούσε με φιλοφρονητικὴ διάθε-
 ση· καὶ ὅταν ἐκεῖνος υπάκουσε καὶ του ἔκοψε το κεφάλι,
 ἡ Χιομάρα το σήκωσε στην ἀγκαλιά της τυλίγοντάς
 το ολόγυρα, καὶ ἀποχώρησε. Ὅταν ἦρθε στον ἄντρα
 της καὶ πέταξε μπροστὰ του το κεφάλι, ἐκεῖνος ἀπόρη-
 σε καὶ εἶπε: «γυναῖκα, ωραῖο πράγμα ἡ πίστη»· καὶ αὐ-
 τὴ ἀπάντησε: «ναί, ἀλλὰ καλύτερο εἶναι νὰ ζεῖ ἓνας
 μόνον, που πλάγιασε μαζί μου.»

Ὁ Πολύβιος λέει πὼς μίλησε μαζί της στὶς Σάρδεες,
 καὶ θαύμασε το φρόνημα καὶ τὴ σύνεσή της.

ΓΥΝΑΙΟΝ ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΝ

Ἐπεὶ δὲ Μιθριδάτης ἐξήκοντα Γαλατῶν τοὺς ἀρίστους μεταπεμφάμενος εἰς Πέργαμον ὡς φίλους ὑβριστικῶς ἐδόκει καὶ δεσποτικῶς προσφέρεσθαι καὶ πάντες ἡγανάκτουν, Πορηδόριξ, ἀνὴρ τό τε σῶμα ῥωμαλέος καὶ τὴν ψυχὴν διαφέρων (ἦν δὲ Τοσιωπῶν τετράρχης), ἀνεδέξατο τὸν Μιθριδάτην, ὅταν ἐν τῷ βήματι τοῦ γυμνασίου χρηματίζῃ, συναρπάσας ὥσειν ἅμα σὺν αὐτῷ κατὰ τῆς φάραγγος. τύχῃ δέ τινι τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐκ ἀναβάντος εἰς τὸ γυμνάσιον αὐτοῦ, μεταπεμπομένου δὲ
 Β τούτους Γαλάτας οἵκαδε, θαρρεῖν παρεκάλει, καὶ ὅταν ἐν ταύτῳ γένωνται, διασπάσαι τὸ σῶμα καὶ διαφθεῖραι πανταχόθεν προσπесόντας. τοῦτ' οὐκ ἔλαθε τὸν Μιθριδάτην, ἀλλὰ μηνύσεως γενομένης, καθ' ἓνα τῶν Γαλατῶν παρεδίδου σφαγησόμενον· εἰτά πως ἀναμνησθεὶς νεανίσκου πολὺ προέχοντος ὥρα καὶ κάλλει τῶν καθ' αὐτὸν ὥκτειρε καὶ μετενόει, καὶ δῆλος ἦν ἀχθόμενος ὡς ἐν πρώτοις ἀπολωλότος, ὅμως δ' ἔπεμψεν, εἰ ζῶν εὐρε-

23. ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Ὅταν ο Μιθριδάτης προσκάλεσε στην Πέργαμο ἐξήντα Γαλάτες, τους πιο ἐξαίρετους, να ἐρθουν ὡς φίλοι, φάνηκε στη συμπεριφορά του αλαζονικός και δεσποτικός, και ὅλοι ἀγανάκτησαν· τότε ο Πορηδόριξ, ἀντρας με ρωμαλέο σῶμα, που ξεχώριζε για το πνεῦμα του (ἦταν τετράρχης των Τοσιωπῶν), ἀνέλαβε, ὅταν ο Μιθριδάτης ἀκούγε τις συνελεύσεις στο βᾶθρο του γυμνασίου, να το ἀρπάξει και να το σπρώξει μαζί μ' ἐκεῖνον στο γκρεμό. Ὅταν, ὁμως, τυχαία ο Μιθριδάτης δεν ἀνέβηκε στο γυμνάσιο την ἡμέρα ἐκείνη, ἀλλὰ ἐστεῖλε να φωνάξουν τους Γαλάτες στο σπίτι του, ο Πορηδόριξ τους ζήτησε να ἔχουν θάρρος, και ὅταν ὅλοι βρεθὺν στο ἴδιο μέρος, να χτυπήσουν το Μιθριδάτη ἀπὸ παντού, να τον κομματιάσουν και να τον σκοτώσουν. Το σχέδιο αὐτό, ὁμως, δε διέφυγε τῆς προσοχῆς του Μιθριδάτη· ἀλλὰ, μόλις το πληροφορήθηκε, παρέδωσε ὅλους τους Γαλάτες ἓναν ἓνα, για να τους σκοτώσουν· ἐπειτα, ἐπειδὴ θυμήθηκε ἓναν νεαρό, που ξεχώριζε ἰδιαίτερα για τα νιάτα και την ομορφιά του ἀπὸ τους συνομηλίκους του, λυπήθηκε και ἀλλάξε γνώμη· και φαινόταν να στενοχωριέται, γιατί ο νεαρός θα εἶχε σκοτωθεῖ με τους πρώτους, ὡστόσο ἐστεῖλε διαταγή να τὸν ἀφήσουν ἐλεύθερο, αν τὸν ἐβρίσκαν

θείη, μεθεῖναι κελεύων· ἦν δ' ὄνομα τῷ νεανίσκῳ Βηπολιτανός. καί τις αὐτῷ τύχη θαυμαστή συνέπεσε· καλὴν γάρ ἐσθῆτα καὶ πολυτελῆ συνελήφθη φορῶν· ἦν ὁ δῆμιος ἀναίμακτος αὐτῷ καὶ καθαρὰν διαφυλάττει βουλόμενος, καὶ ἀποδύων ἀτρέμα τὸν νεανίσκον, εἶδε τοὺς παρὰ τοῦ βασιλέως προσθέντας ἅμα καὶ τοῦνομα τοῦ μειρακίου βοῶντας. τὸν μὲν οὖν Βηπολιτανὸν ἡ πολλοὺς ἀπολέσασα φιλαργυρία διέσωσεν ἀπροσδοκῆτως.

Ὁ δὲ Πορηδῶριξ κατακοπεῖς ἄταφος ἐξεβέβλητο, καὶ τῶν φίλων οὐδεὶς ἐτόλμησε προσελθεῖν· γύναιον δὲ Περγαμηνὸν ἐγνωσμένον ἀφ' ὥρας ζῶντι τῷ Γαλάτῃ παρεκινδύνευσε θάψαι καὶ περιστεῖλαι τὸν νεκρὸν· ἦσθοντο δ' οἱ φύλακες καὶ συλλαβόντες ἀνήγαγον πρὸς τὸν βασιλέα. λέγεται μὲν οὖν τι καὶ πρὸς τὴν ὄψιν αὐτῆς παθεῖν ὁ Μιθριδάτης, νέας παντάπασι καὶ ἀκάκου τῆς παιδίσκης φανείσης· ἔτι δὲ μᾶλλον ὥς ἔοικε τὴν αἰτίαν γνοὺς ἐρωτικὴν οὖσαν ἐπεκλάσθη καὶ συνεχώρησεν ἀνελεσθαι καὶ θάψαι τὸν νεκρὸν ἐσθῆτα καὶ κόσμον ἐκ τῶν ἐκείνου λαβοῦσαν.

ζωντανό· το ὄνομα του νεαροῦ ἦταν Βηπολιτανός. Ἀπὸ τύχη συνέβη σ' αὐτὸν κάτι θαυμάσιο· ὅταν τον συνέλαβαν, φορούσε ἓνα ωραῖο καὶ πολυτελές ἐνδυμα· ὁ δῆμιος, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ φυλάξει γιὰ τον εαυτό του αὐτό το ἐνδυμα καθαρὸ καὶ χωρὶς αἱματά, ἐγδυνε ἀργὰ το νεαρό· τότε εἶδε τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βασιλιά νὰ τρέχουν πρὸς το μέρος του, φωνάζοντας συγχρόνως το ὄνομα τοῦ παλικαριοῦ. Το Βηπολιτανό, λοιπόν, τον ἔσωσε ἀπροσδόκητα ἡ φιλαργυρία, που ἔκανε πολλοὺς νὰ χαθοῦν.

Τον Πορηδῶριγα, κατακρεουργημένο, τον πέταξαν ἔξω ἀταφο, καὶ κανεὶς ἀπὸ τοὺς φίλους του δεν τόλμησε νὰ πλησιάσει· μιὰ γυναίκα, ὅμως, ἀπὸ τὴν Πέργαμο, που ὁ Γαλάτης, ὅσο ζούσε, τὴν ἤξερε γιὰ τὴν ομορφιά της, διακινδύνευσε νὰ σκεπάσει το σῶμα τοῦ νεκροῦ καὶ νὰ τον θάψει· οἱ φύλακες, ὅμως, τὴν ἀντλήφθηκαν, καὶ, ἀφού τὴ συνέλαβαν, τὴν οδήγησαν μπροστά στο βασιλιά. Λένε, λοιπόν, πως ὁ Μιθριδάτης κάτι αἰσθάνθηκε μπροστά στὴν ομορφιά της, γιατί ἡ κοπέλα τοῦ φάνηκε πολὺ νέα καὶ ἀκακὴ καὶ ἐνίωσε, καθὼς φαίνεται, ἀκόμη περισσότερο οἶκτο, ὅταν ἐμαθε πως αἰτία ἦταν ὁ ἐρώτας, καὶ συμφώνησε νὰ σηκώσει ἡ κοπέλα καὶ νὰ θάψει το νεκρό, δίνοντάς της ὁ ἴδιος δικὰ του στολίδια καὶ ἐνδυμα.

ΤΙΜΟΚΛΕΙΑ

Θεαγένης ὁ Θηβαῖος, Ἐπαμεινώνδα καὶ Πελοπίδα καὶ τοῖς ἀρίστοις ἀνδράσι τὴν αὐτὴν ὑπὲρ τῆς πόλεως λαβὼν διάνοιαν, ἔπαισε περὶ τὴν κοινὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος ἐν Χαιρωνείᾳ, κρατῶν ἤδη καὶ διώκων τοὺς κατ' αὐτὸν ἀντιτεταγμένους. ἐκεῖνος γὰρ ἦν ὁ πρὸς τὸν ἐμ-
 Ε βοήσαντα "μέχρι ποῦ διώκεις;" ἀποκρινάμενος "μέχρι Μακεδονίας."

Ἀποθανόντι δ' αὐτῷ περιῆν ἀδελφὴ μαρτυροῦσα καὶ κεῖνον ἀρετῇ γένους καὶ φύσει μέγαν ἄνδρα καὶ λαμπρὸν γενέσθαι· πλὴν ταύτῃ γε καὶ χρηστὸν ἀπολαῦσαι τι τῆς ἀρετῆς ὑπῆρξεν, ὥστε κουφότερον, ὅσον τῶν κοινῶν ἀτυχημάτων εἰς αὐτὴν ἦλθεν, ἐνεγκεῖν.

Ἐπεὶ γὰρ ἐκράτησε Θηβαίων Ἀλέξανδρος, ἄλλοι δ' ἄλλα τῆς πόλεως ἐπόρθουν ἐπιόντες, ἔτυχε τῆς Τιμοκλείας τὴν οἰκίαν καταλαβὼν ἄνθρωπος οὐκ ἐπιεικῆς οὐδ' ἡμερος ἀλλ' ὕβριστῆς καὶ ἀνόητος· ἤρχε δὲ Θρακί-
 F μοιος. οὔτε γὰρ τὸ γένος οὔτε τὸν βίον αἰδεσθεῖς τῆς

24. ΤΙΜΟΚΛΕΙΑ

Ο Θεαγένης ο Θηβαίος, που είχε για το καλό της πόλης του τις ίδιες ιδέες με τον Επαμεινώνδα, τον Πελοπίδα, και τους εξοχότερους άνδρες, απέτυχε στη Χαιρωνεία, γεγονός μοιραίο για όλη την Ελλάδα, ενώ ως τότε νικούσε και καταδίωκε όσους του είχαν εναντιωθεί. Εκείνος ήταν που, όταν κάποιος φώναζε «Μέχρι πού φτάνουν οι επιδιώξεις σου;», απάντησε «Μέχρι τη Μακεδονία.»

Όταν αυτός πέθανε, έζησε μετά απ' αυτόν η αδερφή του, να μαρτυρεί πως υπήρξε κι εκείνος σπουδαίος και ένδοξος άντρας, χάρη στην ευγενική καταγωγή και το χαρακτήρα του· ωστόσο, αυτή μπόρεσε και να αποκομίσει κάποιο όφελος από τη γενναιότητά της, ώστε να υπομείνει ευκολότερα όσες από τις κοινές δυστυχίες της έτυχαν.

Γιατί, όταν ο Αλέξανδρος νίκησε τους Θηβαίους, και άλλοι από τους άντρες του πήγαιναν και λεηλατούσαν το ένα μέρος της πόλης, ενώ άλλοι το άλλο, έτυχε να καταλάβει το σπίτι της Τιμόκλειας ένας άντρας που δεν ήταν ούτε λογικός ούτε πράος, αλλά αλαζονικός και ανόητος· διοικούσε κάποιο σώμα Θρακών, και είχε το ίδιο όνομα με το βασιλιά, αλλά δεν του έμοιαζε καθόλου. Αφού, χωρίς να σεβαστεί την καταγωγή και

γυναικός, ὥς ἐνέπλησεν ἑαυτὸν οἴνου, μετὰ δεῖπνον ἐ-
 κάλει συναναπαυσομένην. καὶ τοῦτο πέρας οὐκ ἦν· ἀλ-
 λά καὶ χρυσὸν ἐζήτει καὶ ἄργυρον, εἴ τις εἴη κεχυμμέ-
 νος ὑπ' αὐτῆς, τὰ μὲν [ὥς] ἀπειλῶν τὰ δ' ὥς ἔξων διὰ
 παντός ἐν τάξει γυναικός. ἡ δὲ δεξαμένη λαβὴν αὐτοῦ
 260 διδόντος "ὠφελον μὲν" εἶπε "τεθνάναι πρὸ ταύτης ἐγὼ
 τῆς νυκτὸς ἢ ζῆν, ὥστε τὸ γοῦν σῶμα πάντων ἀπολλυ-
 μένων ἀπείρατον ὕβρεως διαφυλάξαι· πεπραγμένων δ'
 οὕτως, εἴ σε κηδεμόνα καὶ δεσπότην καὶ ἄνδρα δεῖ νο-
 μίζειν, τοῦ δαίμονος διδόντος, οὐκ ἀποστερήσω σε τῶν
 σῶν· ἑμαυτὴν γάρ, ὅ τι βούλῃ σύ, ὁρῶ γεγεννημένην. ἐ-
 μοὶ περὶ σῶμα κόσμος ἦν καὶ ἄργυρος ἐν ἐκπώμασιν, ἦν
 τι καὶ χρυσοῦ καὶ νομίσματος. ὥς δ' ἡ πόλις ἡλίσκετο,
 πάντα συλλαβεῖν κελεύσασα τὰς θεραπαινίδας ἔρριψα,
 μᾶλλον δὲ κατεθέμην εἰς φρέαρ ὕδωρ οὐκ ἔχον· οὐδ' ἔ-
 B σασιν αὐτὸ πολλοί· πῶμα γὰρ ἔπεστι καὶ κύκλῳ περι-
 πέφυκεν ὕλη σύσκιος. ταῦτα σὺ μὲν εὐτυχοίης λαβών, ἐ-
 μοὶ δ' ἔσται πρὸς σε μαρτύρια καὶ γνωρίσματα τῆς περὶ
 τὸν οἶκον εὐτυχίας καὶ λαμπρότητος."

Ἀκούσας οὖν ὁ Μακεδὼν οὐ περιέμενε τὴν ἡμέραν,
 ἀλλ' εὐθὺς ἐβάδιζεν ἐπὶ τὸν τόπον, ἡγουμένης τῆς Τι-

την κατάσταση της γυναίκας, μόλις χόρτασε να πίνει
 κρασί, της ζήτησε μετά το δείπνο να κοιμηθεῖ μαζί του.
 Και δε σταμάτησε ἐδῶ· ἀλλὰ ζητούσε χρυσάφι και α-
 σήμι, αν αυτή είχε κρύψει καθόλου, από τη μια λέγο-
 ντας πως θα τη σκοτώσει, και από την ἄλλη πως θα
 την ἔχει για πάντα γυναίκα του. Κι εκείνη ἀδραξε την
 ευκαιρία που της πρόσφερε, και εἶπε: «Μακάρι να 'χα
 πεθάνει πριν από τη νύχτα αὐτή παρά να ζω, τουλάχιστο
 για να προστατέψω το σώμα μου, και να μη δο-
 κιμάσει την ταπείνωση, την ὥρα που ὅλα χάνονται· ὁ-
 μως, αφού ἤρθαν ἔτσι τα πράγματα, αν πρέπει να σε
 θεωρῶ κηδεμόνα και κύριο και ἄντρα μου, αν δώσει ο
 θεός, δε θα σου στερήσω ὅ,τι σου ανήκει· γιατί βλέπω
 πως θα γίνει με μένα ὅ,τι εσύ θέλεις. Εἶχα στολίδια
 για το σώμα και ασημένια ποτήρια, εἶχα και λίγο χρυ-
 σό και χρήματα. Ὅταν, ὁμως, η πόλη κυριεύτηκε,
 πρόσταξα τις υπηρέτριες να τα μαζέψουν ὅλα, και τα
 ἐρίξα, ἢ μᾶλλον τα εναπόθεσα, σ' ἓνα πηγάδι που δεν
 ἔχει νερό· και δεν το γνωρίζουν αὐτὸ πολλοί· γιατί υ-
 πάρχει πάνω του ἓνα σκέπασμα, και γύρω του σε κύ-
 κλο ἔχουν φυτρώσει σκιερὰ δέντρα. Αὐτά, βέβαια, μα-
 κάρι να ἔχεις εσύ την τύχη να τα πάρεις· κι από την
 πλευρά μου, θα εἶναι για σένα αποδείξεις και σημάδια
 της ευτυχίας και της μεγαλοπρέπειας του σπιτιοῦ
 μου.»

Ὅταν, λοιπόν, ο Μακεδόνας το ἄκουσε, δεν περίμε-
 νε να ξημερώσει, ἀλλὰ αμέσως πήγε στο μέρος ἐκεῖνο,

μοκλείας· καὶ τὸν κῆπον ἀποκλείσαι κελεύσας, ὅπως αἰσθοῖτο μηδεὶς, κατέβαιναν ἐν τῷ χιτῶνι. στυγερά δ' ἡγεῖτο Κλωθὴ τιμωρὸς ὑπὲρ τῆς Τιμοκλείας ἐφεστώσης ἄνθρωπον. ὡς δ' ᾔσθετο τῇ φωνῇ κάτω γεγονότος, πολλοὺς μὲν αὐτῇ τῶν λίθων ἐπέφερε πολλοὺς δὲ καὶ μεγάλους αἱ θεραπαινίδες ἐπεκυλίνδουν, ἄχρῳ οὐ κατέκοφαν αὐτὸν καὶ κατέχωσαν. ὡς δ' ἔγνωσαν οἱ Μακεδόνες καὶ τὸν νεκρὸν ἀνείλοντο κηρύγματος ἤδη γεγονότος μηδένα κτείνειν Θηβαίων, ἤγον αὐτὴν συλλαβόντες ἐπὶ τὸν βασιλέα καὶ προσήγγειλαν τὸ τετολμημένον. ὁ δὲ καὶ τῇ καταστάσει τοῦ προσώπου καὶ τῷ σχολαίῳ τοῦ βαδίσματος ἀξιωματικόν τι καὶ γενναῖον ἐνιδὼν πρῶτον ἀνέκρινεν αὐτὴν τίς εἴη γυναικῶν. ἡ δ' ἀνεκπλήκτως πάνυ καὶ τεθαρρηκότως εἶπεν "ἐμοὶ Θεαγένης ἦν ἀδελφός, ὃς ἐν Χαιρωνείᾳ στρατηγῶν καὶ μαχόμενος πρὸς ὑμᾶς ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας ἔπεσεν, ὅπως ἡμεῖς μηδὲν τοιοῦτον πάθωμεν· ἐπεὶ δὲ πεπόνθαμεν ἀνάξια τοῦ γένους, ἀποθανεῖν οὐ φεύγομεν· οὐδὲ γὰρ ἄμεινον ἴσως ζῶσαν ἑτέρας πειρᾶσθαι νυκτός, εἰ σὺ τοῦτο μὴ κωλύσεις."

με οδηγό του την Τιμόκλεια· και αφού διέταξε να αποκλείσουν τον κήπο, για να μην τους καταλάβει κανείς, προσπάθησε να κατεβεί φορώντας το χιτώνα του. Τον οδηγούσε, όμως, η στυγερή Κλωθὴ, για να τον τιμωρήσει για χάρη της Τιμόκλειας, που στεκόταν από πάνω. Και μόλις αυτή κατάλαβε από τη φωνή του πως έφτασε κάτω, του έριξε η ίδια πολλές πέτρες, και επίσης πολλές και μεγάλες κύλισαν από πάνω οι υπηρέτριες, ώσπου τον κατακρεούργησαν και τον σκέπασαν τελείως. Όταν, όμως, το έμαθαν οι Μακεδόνες και σήκωσαν για να θάψουν τον νεκρό, ενώ ήδη υπήρχε διακήρυξη να μη σκοτώνουν κανένα Θηβαίο, συνέλαβαν την Τιμόκλεια και την οδήγησαν μπροστά στο βασιλιά, και του είπαν τι τόλμησε να κάνει. Εκείνος, επειδή διέκρινε στα χαρακτηριστικά του προσώπου της και στο αργό της βάδισμα μια ανωτερότητα και μια ευγένεια, τη ρώτησε πρώτα ποια από τις γυναίκες είναι. Κι εκείνη, χωρίς καθόλου να φοβάται και δείχνοντας θάρρος, είπε: «είχα αδελφό το Θεαγένη, που ήταν στρατηγός στη Χαιρώνεια, και, πολεμώντας εναντίον σας για την ελευθερία των Ελλήνων, έπεσε στη μάχη, για να μην πάθουμε εμείς κάτι σαν κι αυτό που πάθαμε· επειδή, όμως, έχουμε υποστεί παθήματα που δεν αρμόζουν στην οικογένειά μας, δε θέλουμε να αποφύγουμε το θάνατο· γιατί, ίσως, είναι καλύτερο να μη ζήσω να δοκιμάσω άλλη τέτοια νύχτα, εκτός αν εσύ το εμποδίσεις.»

Οἱ μὲν οὖν ἐπιεικέστατοι τῶν παρόντων ἐδάκρυσαν, Ἀλέξανδρῳ δ' οἰκτεῖρειν μὲν οὐκ ἐπῆει τὴν ἀνθρωπὸν ὡς μείζονα συγγνώμης πράξασαν, θαυμάσας δὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν λόγον εὖ μάλα καθαφάμενον αὐτοῦ, τοῖς μὲν ἡγεμόσι παρήγγειλε προσέχειν καὶ φυλάττειν, μὴ πάλιν ὕβρισμα τοιοῦτον εἰς οἰκίαν ἑνδοξὸν γένηται, τὴν δὲ Τιμόκλειαν ἀφῆκεν αὐτὴν τε καὶ πάντας, ὅσοι κατὰ γένος αὐτῇ προσήκοντες εὐρέθησαν.

Οἱ πιο ἀγαθοί, λοιπόν, ἀπὸ ὅσους ἦταν παρόντες, δάκρυσαν, ἀλλὰ ὁ Ἀλέξανδρος δε λυπήθηκε τὴ γυναῖκα, γιατί οἱ πράξεις τῆς ἦταν πολὺ σπουδαίες γιὰ κά-τι τέτοιο· ὅμως, ἐπειδὴ θαύμασε τὴ γενναιότητα καὶ τὰ λόγια τῆς, ποὺ τὸν ἀγγίξαν πολὺ, πρόσταξε τοὺς ἀρχηγούς τοῦ να τὴν προσέξουν καὶ νὰ τὴν προφυλά-ξουν, νὰ μὴ γίνεῖ πάλι τέτοια προσβολὴ σὲ ἑνδοξὸ σπί-τι· καὶ ἀφῆσε ἐλεύθερη τὴν Τιμόκλεια, καὶ ὅλους ὅσοι βρέθηκαν νὰ συγγενεύουν μαζί τῆς.

ΕΡΥΞΩ

Βάττου τοῦ ἐπικληθέντος Εὐδαίμονος υἱὸς Ἀρκεσίλα-
 Ε ος ἦν οὐδὲν ὅμοιος τῷ πατρὶ τοὺς τρόπους· καὶ γὰρ
 ζῶντος ἔτι περὶ τὴν οἰκίαν περιθεὶς ἐπάλξεις ὑπὸ τοῦ
 πατρὸς ἐζημιώθη ταλάντῳ· καὶ τελευτήσαντος ἐκείνου,
 τοῦτο μὲν φύσει χαλεπὸς ὢν (ὅπερ καὶ ἐπεκλήθη),
 τοῦτο δὲ φίλῳ πονηρῷ, Λάαρχῳ, χρώμενος ἀντὶ βασιλέ-
 ως ἐγεγόνει τύραννος. ὁ δὲ Λάαρχος ἐπιβουλευὼν τῇ
 τυραννίδι καὶ τοὺς ἀρίστους τῶν Κυρηναίων ἐξελαύνων
 ἢ φονεύων ἐπὶ τὸν Ἀρκεσίλαον τὰς αἰτίας ἔτρεπε· καὶ
 F τέλος ἐκείνον μὲν εἰς νόσον ἐμβαλὼν φθινάδα καὶ χαλε-
 πὴν λαγῶν πιόντα θαλάσσιον διέφθειρεν, αὐτὸς δὲ τὴν
 ἀρχὴν εἶχεν ὡς τῷ παιδὶ τῷ ἐκείνου Βάττῳ διαφυλάτ-
 των. ὁ μὲν οὖν παῖς καὶ διὰ τὴν χλωρότητα καὶ διὰ τὴν
 ἡλικίαν κατεφρονεῖτο, τῇ δὲ μητρὶ πολλοὶ προσεῖχον
 αὐτοῦ· σῶφρων τε γὰρ ἦν καὶ φιλόανθρωπος οἰκείους τε
 πολλοὺς καὶ δυνατοὺς εἶχε. διὸ καὶ θεραπεύων αὐτὴν ὁ
 Λάαρχος ἐμνηστεύετο καὶ τὸν Βάττον ἡξίου παῖδα θέ-
 σθαι γήμας ἐκείνην καὶ κοινωνὸν ἀποδεῖξαι τῆς ἀρχῆς·

25. ΕΡΥΞΩ

Ο Αρκεσίλαος, ο γιος του Βάττου που επονομαζόταν
 Ευτυχισμένος, δεν έμοιαζε καθόλου στο χαρακτήρα με
 τον πατέρα του· πράγματι, όταν ακόμη ζούσε ο πατέ-
 ρας του, του έβαλε τιμωρία ένα τάλαντο, επειδή τοπο-
 θέτησε επάλξεις γύρω από το σπίτι· κι όταν εκείνος πέ-
 θανε, αφενός επειδή ο Αρκεσίλαος ήταν από τη φύση
 του σκληρός (και έτσι μάλιστα τον αποκαλούσαν), α-
 φετέρου επειδή είχε έναν πανούργο φίλο, το Λάαρχο,
 αντί να γίνει βασιλιάς, έγινε τύραννος. Ο Λάαρχος, ό-
 μως, που επιθυμούσε κρυφά την τυραννίδα και εκδίω-
 κε ή σκότωνε τους πιο έξοχους Κυρηναίους, έστρεφε
 τις κατηγορίες εναντίον του Αρκεσίλαου· στο τέλος,
 τον έκανε ν' αρρωστήσει από νόσο εξαντλητική και δυ-
 σβάσταχτη, δίνοντάς του να πει θαλασσινό λαγό, και
 τον σκότωσε· και ο ίδιος πήρε την εξουσία, τάχα για
 να τη φυλάξει για το γιο του Αρκεσίλαου, το Βάττο.
 Το αγόρι, λοιπόν, επειδή ήταν ανάπηρο και μικρό σε
 ηλικία, το περιφρονούσαν· πολλοί, όμως, φρόντιζαν
 για τη μητέρα του, γιατί ήταν συνετή και ευγενική με
 τους άλλους, και είχε πολλούς και ισχυρούς συγγενείς.
 Γι' αυτό και ο Λάαρχος τη φρόντιζε και ζητούσε την
 αγάπη της, και θεωρούσε σωστό να έχει σα γιο του το
 Βάττο, αφού την παντρευτεί, και να τον κάνει συμμέ-

ἡ δ' Ἐρυξώ (τοῦτο γάρ ἦν ὄνομα τῇ γυναικί) βουλευσαμένη μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἐκέλευε τὸν Λάαρχον ἐν-
 τυγχάνειν ἐκείνοις, ὡς αὐτῆς προσιεμένης τὸν γάμον.
 ἐπεὶ δ' ὁ Λάαρχος ἐνετύγχανε τοῖς ἀδελφοῖς, ἐκείνοι δ'
 ἐπίτηδες παρήγον καὶ ἀνεβάλλοντο, πέμπει πρὸς αὐτὸν
 ἡ Ἐρυξώ θεραπαινίδα παρ' αὐτῆς παραγγέλλουσιν, ὅτι
 νῦν μὲν ἀντιλέγουσιν οἱ ἀδελφοί, γενομένης δὲ τῆς συν-
 ὁδοῦ παύσονται διαφερόμενοι καὶ συγχωρήσουσι· δεῖν
 οὖν αὐτόν, εἰ βούλεται, νύκτωρ ἀφικέσθαι πρὸς αὐτήν·
 καλῶς γὰρ ἔξειν καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἀρχῆς γενομένης.

Ἦν οὖν ταῦτα πρὸς ἡδονὴν τῷ Λαάρχῳ, καὶ παντάπα-
 σιν ἀναπτοηθεὶς πρὸς τὴν φιλοφροσύνην τῆς γυναικὸς
 B ὠμολόγησεν ἥξειν, ὅταν ἐκείνη κελεύσῃ· ταῦτα δ' ἔ-
 πραττεν ἡ Ἐρυξώ μετὰ Πολυάρχου τοῦ πρεσβυτάτου
 τῶν ἀδελφῶν. ὀρισθέντος δὲ καιροῦ πρὸς τὴν σύνοδον, ὁ
 Πολύαρχος εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ἀδελφῆς παρεισῆχθη
 κρύφα, νεανίσκους ἔχων δύο σὺν αὐτῷ ξίφηρις, φόνῳ
 πατρὸς ἐπεξιόντας, ὃν ὁ Λάαρχος ἐτύγχανεν ἀπεχτον-
 ῶς νεωστί.

Μεταπεμφαμένης δὲ τῆς Ἐρυξοῦς αὐτὸν ἄνευ δορυ-
 φόρων εἰσῆλθε, καὶ τῶν νεανίσκων αὐτῷ προσπεσόντων
 τυπτόμενος τοῖς ξίφεσιν ἀπέθανε. τὸν μὲν οὖν νεκρὸν

τοχο στην εξουσία· καὶ ἡ Ερυξώ (γιατί αὐτό ἦταν το
 ὄνομα τῆς γυναίκας), πήρε τὴν ἀπόφαση μαζί με τοὺς
 ἀδερφοὺς τῆς, καὶ προέτρεψε τὸ Λάαρχο νὰ τοὺς συνα-
 ντήσῃ, γιατί τάχα ἐκεῖνη ἀποδεχόταν τὸ γάμο. Ὅταν
 ὁ Λάαρχος συνάντησε τοὺς ἀδερφοὺς τῆς, κι ἐκεῖνοι ἐ-
 πίτηδες τὸν παραπλανοῦσαν καὶ τὸν καθυστεροῦσαν,
 ἔστειλε σ' αὐτόν ἡ Ερυξώ μιὰ υπηρέτρια, γιὰ νὰ τοῦ
 μὴνύσῃ ἀπὸ μέρους τῆς, ὅτι τώρα βέβαια διαφωνοῦν
 οἱ ἀδελφοί τῆς, ὅμως ἀν ἐφθάναν στὴν ἐνωσή τους, θὰ
 σταματοῦσαν νὰ διαφωνοῦν καὶ θὰ συμφωνοῦσαν· ἐ-
 πρεπε λοιπὸν ἐκεῖνος, ἀν ἤθελε, νὰ πάει τὴ νύχτα σ'
 αὐτήν· γιατί, ἀν γινόταν ἡ ἀρχή, θὰ πῆγαιναν καλὰ
 καὶ τὰ υπόλοιπα.

Αὐτά, λοιπόν, ἦταν εὐχάριστα στὸ Λάαρχο, καὶ ἐ-
 πειδὴ ἀναστατώθηκε ολόκληρος ἀπὸ τὴν εὐνοϊκὴ διά-
 θεση τῆς γυναίκας, συμφώνησε νὰ πάει, ὅταν ἐκεῖνη
 τὸν καλέσῃ. Αὐτά τὰ ετοίμαζε ἡ Ερυξώ μαζί με τὸν
 Πολύαρχο, τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τοὺς ἀδερφοὺς τῆς. Κι
 ὅταν ὀρίστηκε ἡ κατάλληλη ὥρα γιὰ τὴ συνάντηση, ὁ
 Πολύαρχος μῆκε κρυφά στὸ δωμάτιο τῆς ἀδελφῆς
 τοῦ, ἔχοντας μαζί τοῦ δυο νεαροὺς με ξίφη, γιὰ νὰ ἐκ-
 δικηθοῦν τὸ φόνο τοῦ πατέρα τους, ποὺ εἶχε οδηγήσει
 στὸ θάνατο ὁ Λάαρχος πρὶν ἀπὸ λίγο καιρό.

Ὅταν ἡ Ερυξώ ἔστειλε νὰ τὸν καλέσουν, ὁ Λάαρχος
 μῆκε χωρὶς σωματοφύλακες· οἱ νεαροὶ ἔπεσαν πάνω
 τοῦ, καὶ πέθανε χτυπημένος ἀπὸ τὰ ξίφη τους. Τὸν νε-
 κρό, λοιπόν, τὸν ἐρίξαν πάνω ἀπὸ τὸ τεῖχος, κι ἔφεραν

ἔρριψαν ὑπὲρ τὸ τεῖχος, τὸν δὲ Βάττον προαγαγόντες ἀνέδειξαν ἐπὶ τοῖς πατρίοις βασιλέα, καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς πολιτείαν ὁ Πολύαρχος ἀπέδωκε τοῖς Κυρηναίοις.

- C Ἐτύγχανον δ' Ἀμάσιδος τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως στρατιῶται συχνοὶ παρόντες, οἷς ὁ Λάαρχος ἐχρῆτο πιστοῖς, καὶ φοβερὸς ἦν οὐχ ἥκιστα δι' ἐκείνων τοῖς πολίταις. οὗτοι πρὸς Ἀμασιν ἔπεμψαν τοὺς κατηγορήσοντας τοῦ τε Πολυάρχου καὶ τῆς Ἐρυζοῦς. χαλεπαίνοντος δ' ἐκείνου καὶ διανοουμένου πολεμεῖν τοῖς Κυρηναίοις συνέβη τὴν μητέρα τελευτῆσαι, καὶ ταφὰς αὐτῆς ἐπιτελοῦντος τοὺς ἀπαγγέλλοντας ἐλθεῖν παρὰ τοῦ Ἀμασίδος.
- D ἔδοξεν οὖν τῷ Πολυάρχῳ βαδίζειν ἀπολογοησομένῳ τῆς δ' Ἐρυζοῦς μὴ ἀπολειπομένης, ἀλλ' ἔπεσθαι καὶ συγκινδυνεύειν βουλομένης οὐδ' ἡ μήτηρ Κριτόλα, καίπερ οὐσα πρεσβῦτις, ἀπελείπετο. μέγιστον δ' αὐτῆς ἦν ἀξίωμα, Βάττου γεγεννημένης ἀδελφῆς τοῦ Εὐδαίμονος. ὥς οὖν ἦλθον εἰς Αἴγυπτον, οἳ τ' ἄλλοι θαυμαστῶς ἀπεδέξαντο τὴν πράξιν αὐτῶν, καὶ ὁ Ἀμασις οὐ μετρίως ἀπεδέξατο τὴν τε σωφροσύνην καὶ τὴν ἀνδρείαν τῆς Ἐρυζοῦς· δώροις δὲ τιμήσας καὶ θεραπείᾳ βασιλικῇ τὸν τε Πολύαρχον καὶ τὰς γυναῖκας εἰς Κυρήνην ἀπέστειλεν.

μπροστά τους το Βάττο, που τον ανακήρυξαν βασιλιά σύμφωνα με τα κληρονομικά του δικαιώματα· ενώ ο Πολύαρχος επανέφερε στους Κυρηναίους το αρχικό πολίτευμα.

Συνέβαινε, όμως, να βρίσκονται εκεί πολλοί στρατιώτες του Ἀμασι, του βασιλιά των Αιγυπτίων, που ο Λάαρχος τους θεωρούσε ἐμπιστους, και ἐνέπνεε, με τη βοήθειά τους, μεγάλο φόβο στους πολίτες. Αυτοὶ ἐστείλαν στον Ἀμασι ἄντρες που θα κατηγορούσαν τον Πολύαρχο και την Ερυζώ. Ενώ, όμως, ἐκεῖνος οργίστηκε και σχεδίαζε να πολεμήσει τους Κυρηναίους, ἐτυχε να πεθάνει η μητέρα του· κι ὅταν ἐκεῖνος τελοῦσε την ταφή της, ἐφτάσαν στην Κυρήνη ἀγγελιοφόροι ἀπὸ τον Ἀμασι. Ο Πολύαρχος, τότε, θεώρησε καλὸ να πάει και να δώσει ἐξηγήσεις· ἐπειδὴ, όμως, η Ερυζὼ δεν ἤθελε να μείνει πίσω, ἀλλὰ ἐπιθυμοῦσε να τον ἀκολουθήσει και να διακινδυνέψει μαζί του, οὔτε η μητέρα τους η Κριτόλα ἐμεινε πίσω, ἀν και ἦταν ἡλικιωμένη. Η θέση της ἦταν πολὺ σπουδαία, γιατί ἦταν ἀδερφή του Βάττου του Εὐτυχισμένου. Ὅταν, λοιπόν, ἐφτάσαν στην Αἴγυπτο, ὅλοι δέχτηκαν με θαυμασμό την πράξη τους, και ο Ἀμασις ἐπιδοκίμασε θερμὰ τη σωφροσύνη και τη γενναιότητα της Ερυζῶς· και ἀφοῦ τους τίμησε με δῶρα και με βασιλικὴ περιποίηση, ἐστείλε τον Πολύαρχο και τις γυναῖκες πίσω στην Κυρήνη.

ΞΕΝΟΚΡΙΤΗ

Ε Οὐχ ἦττον δ' ἂν τις ἀγάσαιτο τὴν Κυμαίαν Ξενοκρί-
 την ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσι περὶ Ἀριστόδημον τὸν τύραννον,
 ᾧ τινες Μαλακὸν ἐπὶ κλήσιν οἶονται γεγονέναι, τὸ ἀλη-
 θές ἀγνοοῦντες. ἐπεκλήθη γὰρ ὑπὸ τῶν βαρβάρων Μα-
 λακός, ὅπερ ἐστὶν ἀντίπαις, ὅτι μειράκιον ὦν παντάπα-
 σι μετὰ τῶν ἡλίκων ἔτι κομώντων (οὗς κορωνιστὰς ὡς
 ἔοικεν ἀπὸ τῆς κόμης ὠνόμαζον) ἐν τοῖς πρὸς τοὺς
 βαρβάρους πολέμοις ἐπιφανής ἦν καὶ λαμπρὸς οὐ τόλμη
 μόνον οὐδὲ χειρὸς ἔργοις, ἀλλὰ καὶ συνέσει καὶ προνοίᾳ
 φανείς περιττός. ὅθεν εἰς τὰς μεγίστας προῆλθεν ἀρχὰς
 θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν πολιτῶν, καὶ Ῥωμαίοις ἐπικου-
 ρίαν ἄγων ἐπέμφθη πολεμουμένοις ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν,
 Ταρχύνιον Σούπερβον ἐπὶ τὴν βασιλείαν καταγόντων.
 ἐν ταύτῃ δὲ τῇ στρατείᾳ μακρὰ γενομένη πάντα πρὸς
 χάριν ἐνδιδοὺς τοῖς στρατευομένοις τῶν πολιτῶν καὶ
 δημαγωγῶν μᾶλλον ἢ στρατηγῶν ἔπεισεν αὐτοὺς συν-
 επιθέσθαι τῇ βουλῇ καὶ συνεκβαλεῖν τοὺς ἀρίστους καὶ
 δυνατωτάτους. ἐκ δὲ τούτου γενόμενος τύραννος ἦν μὲν

26. ΞΕΝΟΚΡΙΤΗ

Δε θα θαύμαζε κανείς λιγότερο τὴν Κυμαία Ξενοκρί-
 τη, για τὴ στάση που κράτησε ἀπέναντι στον τύραννο
 Αριστόδημο, που κάποιοι πιστεύουν πως εἶχε τὴν ε-
 πωνυμία Μαλακός, ἐπειδὴ ἀγνοοῦν τὴν ἀλήθεια.
 Πράγματι, οἱ βάρβαροι τὸν ὠνόμαζαν Μαλακό, που
 σημαίνει ὅμοιος με παιδί, γιατί ὅταν ἦταν μικρὸ παλι-
 κάρι, μαζί με τοὺς συνομηλίκους του που ἀκόμα εἶχαν
 μακριὰ μαλλιά (τοὺς οἰοῦν, καθὼς φαίνεται, ὠνόμα-
 ζαν ἀπὸ τὰ μαλλιά τοὺς «κορωνιστές»), ξεχώριζε
 στοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ ἦταν
 γνωστός, ὄχι μόνο για τὴν τόλμη καὶ τὴς πράξεις του,
 ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ φάνηκε σπουδαῖος στὴ σύνεση καὶ τὴν
 προνοητικότητα. Γι' αὐτὸ ἀνέβηκε στα μεγαλύτερα α-
 ξιώματα, κερδίζοντας τὸ θαυμασμὸ τῶν πολιτῶν, καὶ
 τὸν ἔστειλαν νὰ φέρει βοήθεια στοὺς Ῥωμαίους, που
 τοὺς πολεμοῦσαν οἱ Τυρρηνοί, προσπαθώντας νὰ ἐπα-
 ναφέρουν τὸν Ταρχύνιο Σούπερβο στὴ βασιλεία. Σ'
 αὐτὴ λοιπὸν τὴν ἐκστρατεία, που κράτησε πολὺ, φάνη-
 κε τελείως υποχωρητικὸς ἀπέναντι στοὺς πολῖτες που
 εἶχαν ἐκστρατεύσει, καὶ ἐνεργώντας περισσότερο ὡς
 δημαγωγὸς παρά ὡς στρατηγός, τοὺς ἔπεισε νὰ ἐπιτε-
 θοῦν μαζί του ἐναντίον τῆς βουλῆς, καὶ νὰ ἐξορίσουν
 τοὺς ευγενέστερους καὶ ισχυρότερους πολῖτες. Μετὰ
 ἀπ' αὐτὸ, ἐγένε τύραννος καὶ ξεπέρασε σὲ σκληρότητα

ἐν ταῖς περὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ἐλευθέρους ἀδικίαις αὐτὸς ἑαυτοῦ μοχθηρότατος. ἱστόρηται γάρ, ὅτι τοὺς μὲν ἄρρενας παῖδας ἥσκει κομᾶν καὶ χρυσοφορεῖν, τὰς δὲ θηλείας ἠνάγκαζε περιτροχάλα κείρεσθαι καὶ φορεῖν
 262 ἐφηβικάς χλαμύδας καὶ τῶν ἀνακώλων χιτωνίσκων. οὐ μὲν ἄλλ' ἐξαιρέτως ἐρασθεῖς τῆς Ξενοκρίτης εἶχεν αὐτὴν φυγάδος οὖσαν πατρός, οὐ καταγαγὼν οὐδὲ πείσας ἐκείνον, ἀλλ' ὅπως οὖν ἡγούμενος ἀγαπᾶν συνοῦσαν αὐτῷ τὴν κόρην, ἅτε δὴ ζηλουμένην καὶ μακαριζομένην ὑπὸ τῶν πολιτῶν. τὴν δὲ ταῦτα μὲν οὐκ ἐξέπληττεν· ἀχθομένη δ' ἐπὶ τῷ συνοικεῖν ἀνέχδοτος καὶ ἀνέγγυος οὐδενός ἦττον ἐπόθει τῶν μισουμένων ὑπὸ τοῦ τυράννου τὴν τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν.

Ἔτυχε δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τάφρον ἄγων κύκλῳ περὶ
 B τὴν χώραν ὁ Ἀριστόδημος, οὗτ' ἀναγκαῖον ἔργον οὔτε χρήσιμον, ἄλλως δὲ τρίβειν καὶ ἀποκναίνειν πόνοις καὶ ἀσχολίαις τοὺς πολίτας βουλόμενος· ἦν γὰρ προστεταγμένον ἐκάστω μέτρων τινῶν ἀριθμὸν ἐκφέρειν τῆς γῆς. γυνὴ δὲ τις ὡς εἶδεν ἐπιόντα τὸν Ἀριστόδημον, ἐξέκλινε καὶ παρεκαλύψατο τῷ χιτωνίσκῳ τὸ πρόσωπον. ἀπελθόντος οὖν τοῦ Ἀριστοδήμου, σκώπτοντες οἱ νεα-

τον εαυτό του, στις ἀδικίες σε βάρος των γυναικῶν καὶ των αγοριῶν που γεννήθηκαν ἐλεύθερα. Διηγούνται, μάλιστα, πως μάθαινε στα αγόρια νὰ ἀφήνουν μακριὰ μαλλιά καὶ νὰ φοροῦν χρυσὰ στολίδια, ἐνῶ ἀνάγκαζε τὰ κορίτσια νὰ κόβουν γύρω γύρω τὰ μαλλιά τους, καὶ νὰ φοροῦν χλαμύδες αγοριῶν καὶ κοντοὺς χιτῶνες. Ωστόσο, ἐπειδὴ ἀγάπησε πάρα πολὺ τὴν Ξενοκρίτη, τὴν κράτησε, παρόλο που ὁ πατέρας τῆς ἦταν ἐξόριστος, καὶ χωρὶς νὰ τὸν ἐπαναφέρει στὴν πατρίδα ἢ νὰ πάρει τὴ συγκατάθεση τοῦ ἀλλὰ πίστευε πως, κατὰ κάποιον τρόπο, ἡ κοπέλα ἦταν ευχαριστημένη νὰ ζεῖ μαζί του, ἀφοῦ τὴ ζήλευαν καὶ τὴ μακάριζαν οἱ πολῖτες. Αὐτά, βέβαια, δὲν προκαλοῦσαν ἐκπλήξη στὴν κοπέλα· ἐπειδὴ, ὁμως, θλιβόταν που ζοῦσε μαζί του, ἀνὺπαντρη καὶ δίχως ὄρκους πίστες, δὲν ἐπιθυμοῦσε λιγότερο τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδας τῆς, ἀπὸ ἐκεῖνους που μισοῦσε ὁ τύραννος.

Ἐκεῖνο τὸν καιρό, ἔτυχε νὰ κατασκευάζει ὁ Ἀριστόδημος μιὰ τάφρο γύρω ἀπὸ τὴ χώρα, ἔργο οὔτε ἀναγκαῖο οὔτε χρήσιμο, ἐπειδὴ ἤθελε προπαντός νὰ καταπονεῖ καὶ νὰ ἐξουθενῶναι τοὺς πολῖτες με κόπους καὶ ἐργασίες· γιατί καθέννας εἶχε πάρει διαταγὴ νὰ σκάψει ὀρισμένα μέτρα γῆς. Κάποια γυναῖκα, ὅταν εἶδε τὸν Ἀριστόδημο νὰ πλησιάζει, βγήκε ἀπὸ τὸ δρόμο καὶ κάλυψε με τὸ χιτωνίσκο τὸ πρόσωπό τῆς. Ὅταν, λοιπόν, ὁ Ἀριστόδημος πέρασε, οἱ νεαροί, κάνοντας ἀστεῖα καὶ περιπαίζοντάς τὴν, τὴ ρώτησαν, γιατί, βέβαια, ἀπὸ

νίσκοι καὶ παίζοντες ἡρώτων, ὅ τι δὴ μόνον ὑπ' αἰδοῦς φύγοι τὸν Ἀριστόδημον, πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους οὐδὲν πάθοι τοιοῦτον· ἡ δὲ καὶ μάλα μετὰ σπουδῆς ἀπεκρίνατο "μόνος γάρ" ἔφη "Κυμαίων Ἀριστόδημος ἀνὴρ ἐστίν."

- Τοῦτο γὰρ λεχθέν τὸ ῥῆμα πάντων μὲν ἤφατο, τοὺς δὲ
- γ) γενναίους καὶ παρώξυνεν αἰσχύνῃ τῆς ἐλευθερίας ἀντέχεσθαι. λέγεται δὲ καὶ Ξενοκρίτην ἀκούσασαν εἰπεῖν, ὡς ἐβούλετ' ἂν καὶ αὐτὴ γῆν ὑπὲρ τοῦ πατρός φέρειν παρόντος ἢ τρυφῆς συμμετέχειν Ἀριστοδήμῳ καὶ δυνάμεως τοσαύτης. ἐπέρρωσεν οὖν ταῦτα τοὺς συνισταμένους ἐπὶ τὸν Ἀριστόδημον, ὧν ἡγεῖτο Θυμοτέλης· καὶ τῆς Ξενοκρίτης εἰσόδου παρεχούσης αὐτοῖς ἄδειαν καὶ τὸν Ἀριστόδημον ἄοπλον καὶ ἀφύλακτον, οὐ χαλεπῶς παρεϊσπεσόντες διαφθείρουσιν αὐτόν. οὕτω μὲν ἡ Κυμαίων πόλις ἡλευθερώθη δυεῖν ἀρετῇ γυναικῶν, τῆς μὲν ἐπίνοϊαν αὐτοῖς καὶ ὁρμὴν ἐμβαλούσης τοῦ ἔργου, τῆς δὲ πρὸς τὸ τέλος συλλαβομένης.

- Τιμῶν δὲ καὶ δωρεῶν μεγάλων τῇ Ξενοκρίτῃ προτει-
- δ) νομένων ἐάσασα πάσας ἐν ᾗτήσατο, θάψαι τὸ σῶμα τοῦ Ἀριστοδήμου· καὶ τοῦτ' οὖν ἔδοσαν αὐτῇ καὶ Δήμητρος ἱέρειαν αὐτὴν εἴλοντο, οὐχ ἥττον οἰόμενοι τῇ θεῷ κεχαρισμένην ἢ πρέπουσαν ἐκείνῃ τιμὴν ἔσσεσθαι.

ντροπή ἀποφεύγει μόνον τὸν Ἀριστόδημο, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἄλλους δε νιώθει τίποτα τέτοιο· ἐκείνη, καὶ μάλιστα με σοβαρότητα, ἀπάντησε λέγοντας, «γιατί ἀπὸ τοὺς Κυμαίους, μόνον ὁ Ἀριστόδημος εἶναι ἀντρας».

Σαν εἰπώθησαν τὰ λόγια αὐτά, ὅλοι ἐνίωσαν τὴν προσβολή· ὅμως, παρακίνησαν τοὺς γενναίους, ἀπὸ ντροπή, νὰ ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴν ἐλευθερία. Λένε, ἐπίσης, πὼς καὶ ἡ Ξενοκρίτη, ὅταν τὰ ἀκούσε, εἶπε πὼς θὰ προτιμοῦσε κι αὐτὴ νὰ σκάψει τὴ γῆ στὴ θέση τοῦ πατέρα της, ἀν ἐκεῖνος ἦταν μαζί τους, παρά νὰ ἀπολαμβάνει μαζί με τὸν Ἀριστόδημο τόση πολυτέλεια καὶ δύναμη. Αὐτά, λοιπόν, ἔδωσαν θάρρος σὲ ὅσους συμπαρατάχτηκαν ἐναντίον τοῦ Ἀριστοδήμου, ἀρχηγὸς τῶν ὁποίων ἦταν ὁ Θυμοτέλης· κι ὅταν ἡ Ξενοκρίτη τοὺς ἐξασφάλισε τὴν εἰσοδο, καὶ τοὺς παρέδωσε τὸν Ἀριστόδημο ἀόπλο καὶ δίχως φρουρά, μπήκαν κρυφὰ χωρὶς δυσκολία καὶ τὸν σκότωσαν. Ἔτσι, λοιπόν, ἐλευθερώθηκε ἡ πόλη τῶν Κυμαίων, χάρη στὴ γενναίότητα δύο γυναικῶν, τῆς μίας ποὺ ἔβαλε στο νου τοὺς τὴν ἰδέα καὶ τὴν παρόρμηση γιὰ τὴν πράξη, καὶ τῆς ἄλλης ποὺ βοήθησε γιὰ τὴν ολοκλήρωσή της.

Ἀν καὶ προσέφεραν στὴν Ξενοκρίτη μεγάλες τιμές καὶ δώρα, τὰ ἀφῆσε ὅλα καὶ ζήτησε ἓνα πράγμα· νὰ θάψει τὸ σῶμα τοῦ Ἀριστοδήμου. Τῆς ἔκαναν, λοιπόν, αὐτὴ τὴν παραχώρηση, καὶ τὴν ἐξέλεξαν ἱέρεια τῆς Δήμητρας, θεωρώντας πὼς ἡ τιμὴ δε θὰ ευχαριστοῦσε λιγότερο τὴ θεά, ἀπ' ὅσο θὰ ταίριαζε στὴν Ξενοκρίτη.

ΠΥΘΕΩ ΓΥΝΗ

Λέγεται δὲ καὶ τὴν Πύθεω τοῦ κατὰ Ξέρξην γυναῖκα σοφὴν γενέσθαι καὶ χρηστήν. αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Πύθης ὡς ἔοικε χρυσείοις ἐντυχῶν μετάλλοις καὶ ἀγαπήσας τὸν ἐξ αὐτῶν πλοῦτον οὐ μετρίως ἀλλ' ἀπλήστως καὶ περιττῶς, αὐτὸς τε περὶ ταῦτα διέτριβε καὶ τοὺς πολίτας καταβιβάζων ἅπαντας ὁμαλῶς ὁρύττειν ἢ φορεῖν ἢ καθαίρειν ἠνάγκαζε τὸ χρυσίον, ἄλλο μὴδὲν ἐργαζομένους τὸ παράπαν μὴδὲ πράττοντας. ἀπολλυμένων δὲ πολλῶν πάντων δ' ἀπαγορευόντων αἱ γυναῖκες ἰκετηρίαν ἔθεσαν ἐπὶ τὰς θύρας ἐλθοῦσαι τῆς τοῦ Πύθεω γυναικός. ἢ δ' ἐκείνας μὲν ἀπιέναι καὶ θαρρεῖν ἐκέλευσεν, αὐτὴ δὲ τῶν περὶ τὸ χρυσίον τεχνιτῶν οἷς ἐπίστευε μάλιστα καλέσασα καὶ καθεῖρξασα, ποιεῖν ἐκέλευεν ἄρτους τε χρυσοῦς καὶ πέμματα παντοδαπὰ καὶ ὀπώρας, καὶ ὅσοις δὴ μάλιστα τὸν Πύθην ἐγίνωσκεν ἠδόμενον ὅφοις καὶ βρώμασι. ποιηθέντων δὲ πάντων ὁ μὲν Πύθης ἦκεν ἀπὸ τῆς ξένης· ἐτύγχανε γὰρ ἀποδημῶν· ἢ δὲ γυνὴ δεῖπνον αἰτοῦντι παρέθηκε χρυσῇν τράπεζαν οὐδὲν ἐδώδιμον ἔχουσιν ἀλλὰ πάντα χρυσᾶ. τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἔχαιρε

27. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ ΠΥΘΗ

Λένε ότι και η γυναίκα του Πύθη, που έζησε την εποχή του Ξέρξη, υπήρξε σοφή και καλή. Ο ίδιος ο Πύθης, καθώς φαίνεται, έτυχε να βρει μεταλλεία χρυσού, και αγάπησε τον πλούτο που έδιναν, όχι με μέτρο, αλλά άπληστα και άμετρα· ο ίδιος περνούσε τον καιρό του σ' αυτά, αλλά κατέβαζε και τους πολίτες στα ορυχεία, και, όλους εξίσου, τους ανάγκαζε να σκάβουν, να μεταφέρουν, ή να καθαρίζουν το χρυσάφι, χωρίς να ασχολούνται καθόλου, ούτε να καταγίνονται με τίποτε άλλο. Αφού πολλοί χάθηκαν, και όλοι εξαντλήθηκαν, οι γυναίκες ήρθαν στην πόρτα της γυναίκας του Πύθη, και άφησαν ένα κλαδί ελιάς ως ικεσία. Κι αυτή ζήτησε από εκείνες να φύγουν και να έχουν θάρρος, ενώ η ίδια, αφού κάλεσε και κράτησε εκείνους τους τεχνίτες του χρυσού, στους οποίους είχε τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη, τους πρόσταξε να φτιάξουν χρυσά ψωμιά και κάθε είδους γλυκίσματα και φρούτα, και προπάντων, όσα πολυτελή εδέσματα και φαγητά ήξερε πως άρεσαν πολύ στον Πύθη. Όταν τα έφτιαξαν όλα, έφτασε ο Πύθης από τα ξένα· γιατί έτυχε να βρίσκεται σε ταξίδι· και η γυναίκα του, όταν αυτός ζήτησε να δειπνήσει, του παρουσίασε ένα χρυσό τραπέζι, που δεν είχε τίποτα φαγώσιμο, αλλά τα πάντα ήταν χρυσά. Στην αρ-

Πύθης τοῖς μιμήμασιν, ἐμπλησθεὶς δὲ τῆς ὄψεως ἤτει φαγεῖν· ἡ δὲ χρυσοῦν ὃ τι τύχοι ποθήσας προσέφερε. δυσχεραίνοντος δ' αὐτοῦ καὶ πεινῆν βοῶντος, "ἀλλὰ σύ γε τούτων" εἶπεν "ἄλλου δ' οὐδενὸς εὐπορίαν πεποιήκας
 263 ἡμῖν· καὶ γὰρ ἐμπειρία καὶ τέχνη πᾶσα φροῦδος, γεωργεῖ δ' οὐδεὶς, ἀλλὰ τὰ σπειρόμενα καὶ φυτευόμενα καὶ τρέφοντα τῆς γῆς ὀπίσω καταλιπόντες ὀρύσσομεν ἄχρηστα καὶ ζητοῦμεν, ἀποκναίοντες αὐτούς καὶ τοὺς πολίτας."

Ἐκίνησε ταῦτα τὸν Πύθην, καὶ πᾶσαν μὲν οὐ κατέλυσε τὴν περὶ τὰ μέταλλα πραγματείαν, ἀνὰ μέρος δὲ τὸ πέμπτον ἐργάζεσθαι κελεύσας τῶν πολιτῶν τοὺς λοιποὺς ἐπὶ γεωργίαν καὶ τὰς τέχνας ἔτρεψε.

Ξέρξου δὲ καταβαίνοντος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα λαμπρότατος ἐν ταῖς ὑποδοχαῖς καὶ ταῖς δωρεαῖς γενόμενος χάριν ἡτήσατο παρὰ τοῦ βασιλέως, πλειόνων αὐτῶ παιδῶν ὄντων, ἕνα παρεῖναι τῆς στρατείας καὶ καταλιπεῖν αὐτῶ
 B γηροβοσκόν. ὁ δὲ Ξέρξης ὑπ' ὀργῆς τοῦτον μὲν, ὃν ἐξήτήσατο, σφάξας καὶ διατεμῶν ἐκέλευσε τὸν στρατὸν διελθεῖν, τοὺς δ' ἄλλους ἀπηγάγετο, καὶ πάντες ἀπώλοντο κατὰ τὰς μάχας.

χή, λοιπόν, ο Πύθης χάρηκε με τις απομιμήσεις· αφού όμως χόρτασε να τις βλέπει, ζήτησε να φάει· κι εκείνη, ὅ,τι ἐτύχε να επιθυμήσει, του το πρόσφερε χρυσό. Ενώ αὐτός δεν μπορούσε να το υποφέρει και φώναζε πως πεινούσε, η γυναίκα του εἶπε: «εσύ, βέβαια, μας πρόσφερες αὐτά τα πράγματα σε αφθονία, όμως τίποτε ἄλλο· γιατί κάθε γνώση και τέχνη ἔχει χαθεῖ· κανεὶς δεν καλλιεργεῖ τη γη, ἀλλὰ ἀφήσαμε πίσω αὐτά που σπέρνονται και φυτεύονται στη γη και μας τρέφουν, και σκάβουμε και ἀναζητοῦμε ἀχρηστα πράγματα, ἐξουθενώνοντας τους εαυτοὺς μας και τους πολίτες.»

Αὐτά συγκίνησαν τὸν Πύθη, και δε σταμάτησε, βέβαια, ὅλη την επίπονη εργασία στα μεταλλεία, ἀλλὰ πρόσταξε να ἐργάζεται το ἕνα πέμπτο των πολιτῶν διαδοχικά, και ἔστρεψε τους υπόλοιπους στη γεωργία και τις τέχνες.

Ὅταν ο Ξέρξης ἔκανε ἐκστρατεία ἐναντίον της Ἑλλάδας, ο Πύθης, που υπῆρξε μεγαλοπρεπέστατος στις ὑποδοχές και τα δῶρα του, ζήτησε ἀπὸ το βασιλιά τη χάρη, ἐπειδὴ εἶχε πολλοὺς γιους, να ἐξαίρεισεν ἕναν ἀπὸ την ἐκστρατεία, και να τον ἀφήσει σ' αὐτόν για να τον γηροκομίσει. Ο Ξέρξης, όμως, ἀπὸ την ὀργή του, διέταξε να σφάξουν και να κόψουν στα δυο αὐτόν ἀκριβῶς το γιο που ο Πύθης ζήτησε, και ο στρατός να περάσει ἀνάμεσα ἀπὸ τα δυο του κομμάτια· ἐνῶ τους ἄλλους τους πῆρε μαζί του, και ὅλοι χάθηκαν στις μάχες.

Ἐφ' οἷς ὁ Πύθης ἀθυμήσας ἔπαθεν ὅμοια πολλοῖς τῶν κακῶν καὶ ἀνοήτων· τὸν μὲν γὰρ θάνατον ἐφοβεῖτο, τῷ βίῳ δ' ἤχθετο. βουλόμενος δὲ μὴ ζῆν, προέσθαι δὲ τὸ ζῆν μὴ δυνάμενος, χώματος ὄντος ἐν τῇ πόλει μεγάλου καὶ ποταμοῦ διαρρέοντος, ὃν Πυθοπολίτην ὠνόμαζον, ἐν μὲν τῷ χώματι κατεσκεύασε μνημεῖον, ἐκτρέφας δὲ τὸ ρεῖθρον, ὥστε διὰ τοῦ χώματος φέρεσθαι φαύοντα τοῦ τάφου τὸν ποταμόν, ἐπὶ τούτοις συντελεσθεῖσιν αὐτὸς μὲν εἰς τὸ μνημεῖον κατῆλθε, τῇ δὲ γυναικὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πόλιν ἀναθεῖς ἅπασαν ἐκέλευσε μὴ προσιέναι, πέμπειν δὲ τὸ δεῖπνον αὐτῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς βᾶριν ἐντιθεῖσαν, ἄχρις οὗ τὸν τάφον ἢ βᾶρις παρέλθῃ τὸ δεῖπνον ἀκέραιον ἔχουσα, τότε δὲ παύσασθαι πέμπουσιν, ὡς αὐτοῦ τεθνηκότος. ἐκεῖνος μὲν οὕτω τὸν λοιπὸν βίον διῆγεν, ἡ δὲ γυνὴ τῆς ἀρχῆς καλῶς ἐπεμελήθη καὶ μεταβολὴν κακῶν τοῖς ἀνθρώποις παρέσχεν.

Γι' αὐτὰ που ἐγίναν, ὁ Πύθης ἐπεσε σε βαριά στενοχώρια, κι ἔπαθε τα ἴδια με πολλούς κακούς και ἀνόητους ἀντρες· γιατί φοβόταν τὸ θάνατο και στενοχωριόταν ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἀπὸ τὴ μια δεν ἤθελε νὰ ζήσει, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη δεν μποροῦσε νὰ ἀφήσει τὴ ζωὴ· ἔτσι, λοιπόν, καθὼς υπήρχε ἓνα μεγάλο πρόχωμα στὴν πόλη κι ἓνα ποτάμι που τὴ διέσχιζε, τὸ οὐοῖο οὐόμαζαν Πυθοπολίτη, πρῶτα κατασκεύασε στὸ πρόχωμα ἓνα ταφικό μνημεῖο, κι ἔπειτα ἀλλάξε τὴ ροὴ τοῦ ρεύματος, ὥστε τὸ ποτάμι νὰ κυλά μέσα ἀπὸ τὸ πρόχωμα ἀγγίζοντας τὸν τάφο· ὅταν αὐτὰ ολοκληρώθηκαν, κατέβηκε στὸ μνημεῖο, ἐνῶ ἀνέθεσε στὴ γυναῖκα του τὴν ἐξουσία και τὴν πόλη ολόκληρη, και τὴν πρόσταξε νὰ μὴν πλησιάζει, ἀλλὰ νὰ του στέλνει τὸ δείπνο κάθε μέρα, βάζοντάς το μέσα σ' ἓνα πλοιάριο, ὡς τὴ στιγμή που θα περάσει τὸ πλοιάριο ἀπὸ τὸν τάφο με τὸ δείπνο ἀνέγγιχτο, και τότε νὰ σταματήσει νὰ στέλνει, γιατί αὐτὸς θα ἔχει πεθάνει. Ἐκεῖνος, λοιπόν, ἔτσι πέρασε τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του, ἐνῶ ἡ γυναῖκα του φρόντισε σωστά τὴ διακυβέρνηση, και ἀπᾶλλάξε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὶς δυστυχίες.

Ιωάννης Σ. Χριστοδούλου

Η ΑΡΕΤΗ ΚΑΙ ΤΑ ΦΥΛΑ

Ο λόγος του άνδρα για τη γυναίκα έχει, πρώτα, ενδιαφέρον καθεαυτόν. Πρόκειται για την προσπάθεια του ανθρώπου να καταλάβει τον άνθρωπο, αλλά στο πρόσωπο ενός ανθρώπινου όντος το οποίο διαφοροποιείται και, με τα διακριτά του χαρακτηριστικά, προκαλεί την απορία.

Τι σημαίνει επομένως, ακριβώς, να γράφει ή να μιλά ο άνδρας για τη γυναίκα, και να διεκδικεί ένα είδος αυθεντίας σε σχέση με κάτι που χρήζει διευκρίνισης και προσδιορισμού; Η διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα, που προκαλεί τη διερώτηση του άνδρα, είναι προφανής αλλά όχι διαυγής. Δεν είναι βέβαιο, δηλαδή, ότι θα καταφέρουμε να διαυγάσουμε τη διακριτή, υποτίθεται, φύση που διέπει τη γυναικεία παρουσία, ως το διαλεκτικό άλλο της δυσπόστατης ανθρώπινης οντότητας, από τη στιγμή που ο δια-

σκελισμός ανάμεσα στο αρσενικό και το θηλυκό είναι επισφαλής, σε ό,τι αφορά την πλήρη κατανόηση του ενός από τον άλλο εκπρόσωπο του Ανθρώπου.

Στην περίπτωση του Πλουτάρχου, το «Γυναικών Αρεταί» αποτελεί εμπεριστατωμένο και στοιχειοθετημένο συστηματικά εγχείρημα αναβιβασμού των αντιλήψεων για την αξία της γυναίκας, στη βάση της απόδειξης της αρχής ότι η αρετή του άνδρα και της γυναίκας είναι μία και η αυτή: «νυν, ὡς ἡβουλήθης, τὰ ὑπόλοιπα τῶν λεγομένων εἰς τὸ μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν ἀνδρὸς τε καὶ γυναικὸς ἀρετὴν προσανέγραψά σοι,...» *Γυναικῶν ἀρεταί*, 242f5 – 243a1. Για το σκοπό αυτό, ο Πλούταρχος αναφέρεται σε συγκεκριμένες αρετές, τις οποίες αναγνωρίζει σε υπαρκτά παραδείγματα γυναικῶν¹. Δείχνει, έτσι, πως και οι γυναίκες είναι εξίσου ἐνάρετες με τους ἄνδρες², αρκεί να τους αναγνωρίσει κανείς το δικαίωμα στη φήμη: «ἡμῖν δὲ κομφότερος μὲν ὁ Γοργίας φαίνεται, κελεύων μὴ τὸ εἶδος ἀλλὰ τὴν δόξαν εἶναι πολλοῖς γνώριμον τῆς γυναικὸς» 242e6 – e8

Στην ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας η σκέψη σχετικά με τη διαφορά και τα σημεία επαφής ανάμεσα στα δύο φύλα δεν αρχίζει με τον Πλούταρχο. Στον Πλάτωνα, ἤδη, και συγκεκριμένα στον *Κρατύλο*, με αφορμή τον προσδιορισμό της αρετής της

ανδρείας, γίνεται προσπάθεια ταυτοποίησης των δύο φύλων διά της ετυμολόγησης του ἄρρενος και του θήλεος³: «Ἄκουε δὴ· ἴσως γὰρ ἂν σε καὶ τὰ ἐπιλοιπα ἐξαπατήσαιμι ὡς οὐκ ἀκηκοῦς λέγω. μετὰ γὰρ δικαιοσύνην τί ἡμῖν λείπεται; ἀνδρείαν οἶμαι οὐπω διήλθομεν. ἀδικία μὲν γὰρ δῆλον ὅτι ἐστὶν ὄντος ἐμπόδισμα τοῦ διαϊόντος, ἀνδρεία δὲ σημαίνει ὡς ἐν μάχῃ ἐπονομαζομένης τῆς ἀνδρείας μάχην δ' εἶναι ἐν τῷ ὄντι, εἴπερ ρεῖ, οὐκ ἄλλο τι ἢ τὴν ἐναντίαν ροήν· ἐάν οὖν τις ἐξέλῃ τὸ δέλτα τοῦ ὀνόματος τῆς ἀνδρείας, αὐτὸ μὲν τὸ ἔργον τὸ ὄνομα ἢ "ἀνρεία." δῆλον οὖν ὅτι οὐ πάσῃ ροῇ ἢ ἐναντία ροῇ ἀνδρεία ἐστίν, ἀλλὰ τῇ παρὰ τὸ δίκαιον ρεούσῃ· οὐ γὰρ ἂν ἐπηνεῖτο ἡ ἀνδρεία. καὶ τὸ "ἄρρεν" καὶ ὁ "ἄνῆρ" ἐπὶ παραπλησίῳ τινὶ τούτῳ ἐστί, τῇ ἄνω ροῇ. "γυνή" δὲ γονή μοι φαίνεται βούλεσθαι εἶναι. τὸ δὲ "θηλυ" ἀπὸ τῆς θηλῆς τι φαίνεται ἐπωνομάσθαι· ἢ δὲ "θηλή" ἄρά γε, ὡς Ἐρμόγενης, ὅτι τεθληέναι ποιεῖ ὥσπερ τὰ ἀρδόμενα;» *Κρατύλος*, 413d7 – 414a6

Στον *Αλκιβιάδη* το «ανδρείον» αντιδιαστέλλεται ἀπὸ το θῆλυ, και η αντιδιαστολή αυτή αντικατοπτρίζεται στη διάκριση ανάμεσα σε ανδρικά και γυναικεία «μαθήματα»· δεξιότητες, δηλαδή, που ἀρμόζουν στο κάθε φύλο κατεξοχήν, και τις οποίες τα δύο φύλα δεν ἐνδέχεται να ἀναπτύσσουν με την ίδια

επιτυχία: «ΑΛ. Ἐγὼ μὲν οἶμαι φιλίαν τε λέγειν καὶ ὁμόνοϊαν, ἣν περ πατήρ τε υἱὸν φιλῶν ὁμονοεῖ καὶ μήτηρ, καὶ ἀδελφὸς ἀδελφῷ καὶ γυνὴ ἀνδρί. ΣΩ. Οἶει ἂν οὖν, ὦ Ἀλκιβιάδῃ, ἄνδρα γυναικὶ περὶ ταλασιουργίας δύνασθαι ὁμονοεῖν, τὸν μὴ ἐπιστάμενον τῇ ἐπισταμένῃ; ΑΛ. Οὐ δῆτα. ΣΩ. Οὐδέ γε δεῖ οὐδέν· γυναικεῖον γὰρ τοῦτό γε μάθημα. ΑΛ. Ναί. ΣΩ. Τί δέ; γυνὴ ἀνδρὶ περὶ ὀπλιτικῆς δύναϊτ' ἂν ὁμονοεῖν μὴ μαθοῦσα; ΑΛ. Οὐ δῆτα. ΣΩ. Ἀνδρεῖον γὰρ τοῦτό γε ἴσως αὖ φαίης ἂν εἶναι. ΑΛ. Ἐγωγε. ΣΩ. Ἔστιν ἄρα τὰ μὲν γυναικεῖα, τὰ δὲ ἀνδρεῖα μαθήματα κατὰ τὸν σὸν λόγον. ΑΛ. Πῶς δ' οὐ; ΣΩ. Οὐκ ἄρα ἐν γε τούτοις ἐστὶν ὁμόνοια γυναιξὶ πρὸς ἄνδρας.» Αλκιβιάδης, 126e2 – 127a10

Στον Μένωνα, τώρα, στο πλαίσιο της διερεύνησης για την ταυτοποίηση της αρετής καθεαυτήν, το ζήτημα της ενδεχόμενης διάκρισης ανάμεσα σε ανδρική και γυναικεία αρετή τίθεται ευθέως, και, στο διάλογο, καθώς αναπτύσσεται, τα επιχειρήματα συνηγορούν στο ότι η αρετή είναι, για τον άνδρα και τη γυναίκα, μία και η αυτή. Αυτό, βεβαίως, καθώς η αρετή αναλύεται και συγκεκριμενοποιείται ως σωφροσύνη και δικαιοσύνη⁴: «ΣΩ. Οὕτω δὴ καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν· ἅν εἰ πολλαὶ καὶ παντοδαπαὶ εἰσιν, ἐν γέ τι εἶδος ταύτων ἅπασαι ἔχουσιν δι' ὃ εἰσὶν ἀρεταί, εἰς ὃ καλῶς που ἔχει ἀποβλέψαντα τὸν ἀποκρι-

νόμενον τῷ ἐρωτήσαντι ἐκεῖνο δηλῶσαι, ὃ τυγχάνει οὕσα ἀρετὴ· ἢ οὐ μανθάνεις ὅτι λέγω; ΜΕΝ. Δοκῶ γέ μοι μανθάνειν· οὐ μέντοι ὥς βούλομαι γέ πω κατέχω τὸ ἐρωτώμενον. ΣΩ. Πότερον δὲ περὶ ἀρετῆς μόνον σοι οὕτω δοκεῖ, ὦ Μένων, ἄλλη μὲν ἀνδρὸς εἶναι, ἄλλη δὲ γυναικὸς καὶ τῶν ἄλλων, ἢ καὶ περὶ ὑγιείας καὶ περὶ μεγέθους καὶ περὶ ἰσχύος ὡσαύτως; ἄλλη μὲν ἀνδρὸς δοκεῖ σοι εἶναι ὑγίεια, ἄλλη δὲ γυναικὸς; ἢ ταύτων πανταχοῦ εἰδός ἐστιν, εἴαν περ ὑγίεια ᾗ, εἴαντε ἐν ἀνδρὶ εἴαντε ἐν ἄλλῳ ὁτῶσιν ᾗ; ΜΕΝ. Ἡ αὐτὴ μοι δοκεῖ ὑγίειά γε εἶναι καὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς. ΣΩ. Οὐκοῦν καὶ μέγεθος καὶ ἰσχύς; εἴαν περ ἰσχυρὰ γυνὴ ᾗ, τῷ αὐτῷ εἶδει καὶ τῇ αὐτῇ ἰσχυρὰ ἰσχυρὰ ἔσται; τὸ γὰρ τῇ αὐτῇ τοῦτο λέγω· οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸ ἰσχύς εἶναι ἢ ἰσχύς, εἴαντε ἐν ἀνδρὶ ᾗ εἴαντε ἐν γυναικὶ ἢ δοκεῖ τί σοι διαφέρειν; ΜΕΝ. Οὐκ ἔμοιγε. ΣΩ. Ἡ δὲ ἀρετὴ πρὸς τὸ ἀρετὴ εἶναι διοίσει τι, εἴαντε ἐν παιδὶ ᾗ εἴαντε ἐν πρεσβύτῃ, εἴαντε ἐν γυναικὶ εἴαντε ἐν ἀνδρὶ; ΜΕΝ. Ἐμοιγέ πως δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, τοῦτο οὐκέτι ὅμοιον εἶναι τοῖς ἄλλοις τούτοις. ΣΩ. Τί δέ; οὐκ ἀνδρὸς μὲν ἀρετὴν ἔλεγες πόλιν εὖ διοικεῖν, γυναικὸς δὲ οἰκίαν; ΜΕΝ. Ἐγωγε. ΣΩ. Ἀρ' οὖν οἷόν τε εὖ διοικεῖν ἢ πόλιν ἢ οἰκίαν ἢ ἄλλο ὅτιον, μὴ σωφρόνως καὶ δικαίως διοικοῦντα; ΜΕΝ. Οὐ δῆτα. ΣΩ. Οὐκοῦν ἄν περ δικαίως καὶ σωφρόνως διοι-

κῶσιν, δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη διοικήσουσιν; ΜΕΝ. Ἀνάγκη. ΣΩ. Τῶν αὐτῶν ἄρα ἀμφοτέροι δέονται, εἴπερ μέλλουσιν ἀγαθοὶ εἶναι, καὶ ἡ γυνὴ καὶ ὁ ἀνὴρ, δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης. ΜΕΝ. Φαίνονται. ΣΩ. Τί δὲ παῖς καὶ πρεσβύτες; μῶν ἀκόλαστοι ὄντες καὶ ἄδικοι ἀγαθοὶ ἂν ποτε γένοιτο; ΜΕΝ. Οὐ δῆτα. ΣΩ. Ἀλλὰ σώφρονες καὶ δίκαιοι; ΜΕΝ. Ναί. ΣΩ. Πάντες ἄρ' ἄνθρωποι τῷ αὐτῷ τρόπῳ ἀγαθοὶ εἰσιν; τῶν αὐτῶν γὰρ τυχόντες ἀγαθοὶ γίνονται. ΜΕΝ. Ἔοικε. ΣΩ. Οὐκ ἂν δήπου, εἴ γε μὴ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἦν αὐτῶν, τῷ αὐτῷ ἂν τρόπῳ ἀγαθοὶ ἦσαν. ΜΕΝ. Οὐ δῆτα.» Μένων, 72c6 – 73c5

Στην Πολιτεία, τέλος, το ζήτημα τίθεται κεντρικά ως ζήτημα της ενδεχόμενης διάκρισης ανάμεσα σε ανδρική και γυναικεία φύση: «Λέγωμεν δὴ ὑπὲρ αὐτῶν ὅτι "Ὁ Σώκρατες τε καὶ Γλαῦκων, οὐδὲν δεῖ ὑμῖν ἄλλους ἀμφισβητεῖν· αὐτοὶ γὰρ ἐν ἀρχῇ τῆς κατοικίσεως, ἦν ὥκιζετε πόλιν, ὡμολογεῖτε δεῖν κατὰ φύσιν ἕκαστον ἓνα ἐν τῷ αὐτοῦ πράττειν." Ὁμολογήσαμεν οἶμαι· πῶς γὰρ οὐ; "Ἔστιν οὖν ὅπως οὐ πάμπλου διαφέρει γυνὴ ἀνδρὸς τὴν φύσιν;" Πῶς δ' οὐ διαφέρει; "Οὐκοῦν ἄλλο καὶ ἔργον ἑκάτέρω προσήκει προστάττειν τὸ κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν;" Τί μὴν; "Πῶς οὖν οὐχ ἀμαρτάνετε νυνὶ καὶ τάναντία ὑμῖν αὐτοῖς λέγετε φάσκοντες αὐ τοὺς

ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας δεῖν τὰ αὐτὰ πράττειν, πλείστον κεχωρισμένην φύσιν ἔχοντας;" ἔξεις τι, ὦ θαυμάσιε, πρὸς ταῦτ' ἀπολογεῖσθαι; Ὡς μὲν ἐξαίφνης, ἔφη, οὐ πάνυ ῥάδιον· ἀλλὰ σοῦ δεήσομαι τε καὶ δέομαι καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν λόγον, ὅστις ποτ' ἐστίν, ἐρμηνεύσαι. Ταῦτ' ἐστίν, ἦν δ' ἐγώ, ὦ Γλαῦκων, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα, ἃ ἐγὼ πάλαι προορῶν ἐφοβούμην τε καὶ ὥκνουν ἄπτεσθαι τοῦ νόμου τοῦ περὶ τὴν τῶν γυναικῶν καὶ παιδῶν κτῆσιν καὶ τροφήν. Οὐ μὰ τὸν Δία, ἔφη· οὐ γὰρ εὐκόλῳ ἔοικεν.» Πολιτεία, 453b2 – 453d4

Η μόνη όμως διαφορά μεταξύ των φύλων, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τη δράση του ενός και του άλλου, συνομολογείται πως είναι διαφορά ισχύος. Η γυναίκα μπορεί να κάνει ό,τι και ο άνδρας, αλλά είναι ασθενέστερη από τον άνδρα: «Ἀληθῆ, ἔφη, λέγεις, ὅτι πολὺ κρατεῖται ἐν ἅπασιν ὡς ἔπος εἰπεῖν τὸ γένος τοῦ γένους. γυναῖκες μέντοι πολλαὶ πολλῶν ἀνδρῶν βελτίους εἰς πολλὰ· τὸ δὲ ὅλον ἔχει ὡς σὺ λέγεις. Οὐδὲν ἄρα ἐστίν, ὦ φίλε, ἐπιτήδευμα τῶν πόλιν διοικούντων γυναικὸς διότι γυνή, οὐδ' ἀνδρὸς διότι ἀνὴρ, ἀλλ' ὁμοίως διεσπαρμέναι αἱ φύσεις ἐν ἀμφοῖν τοῖν ζώοιιν, καὶ πάντων μὲν μετέχει γυνὴ ἐπιτηδευμάτων κατὰ φύσιν, πάντων δὲ ἀνὴρ, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀσθενέστερον γυνὴ ἀνδρός. Πάνυ γε.» Πολιτεία, 455d2 – 455e3

Τα ίδια ζητήματα, όμως, απασχόλησαν και τον Αριστοτέλη, και μάλιστα πρωτογενέστερα, καθώς εκείνος τα διερεύνησε και με την οπτική του βιολόγου. Κάνοντας χρήση ενός συνεπέστατου ανθρωπομορφισμού, ο Αριστοτέλης αναφέρεται σε ήθη των ζώων γενικά, και αποφαινεται ότι είναι περισσότερο προφανή εκείνα των μακροβιότερων ενώ λιγότερο εκείνα των βραχύβιων ζώων: «Τὰ δ' ἦθη τῶν ζώων ἐστὶ τῶν μὲν ἀμαυροτέρων καὶ βραχυβιωτέρων ἥττον ἡμῖν ἐνδὴλα κατὰ τὴν αἴσθησιν, τῶν δὲ μακροβιωτέρων ἐνδηλότερα. Φαίνονται γὰρ ἔχοντά τινα δύναμιν περὶ ἕκαστον τῶν τῆς ψυχῆς παθημάτων φυσικῇ, περὶ τε φρόνησιν καὶ εὐήθειαν καὶ ἀνδρείαν καὶ δειλίαν, περὶ τε πραότητα καὶ χαλεπότητα καὶ τὰς ἄλλας τὰς τοιαύτας ἕξεις. Ἐνία δὲ κοινωνεῖ τινὸς ἅμα καὶ μαθήσεως καὶ διδασκαλίας, τὰ μὲν παρ' ἀλλήλων, τὰ δὲ καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ὅσαπερ ἀκοῆς μετέχει, μὴ μόνον ὅσα τῶν φύων, ἀλλ' ὅσα καὶ τῶν σημείων διαισθάνεται τὰς διαφοράς.» Των περὶ τὰ ζῷα ιστοριῶν, 608a11 – 608a21

Σε ὅτι αφορά τὰ γένη, ο Αριστοτέλης είναι κατηγορηματικός. Σε ὅλα τὰ ζῷα, στα οποία ἡ φύση διέκρινε τὸ θῆλυ ἀπὸ τὸ ἄρρεν, με τὸν ἴδιο σχεδὸν τρόπο διέκρινε καὶ τὸ ἦθος τοῦ ενός ἀπὸ τὸ ἄλλο⁶. Αυτό, τονίζει, εἶναι περισσότερο προφανές στους αν-

θρώπους καὶ στα μεγάλα ζῷα. Καὶ φέρνει σχετικὰ παραδείγματα: «Ἐν πᾶσι δ' ὅσοις ἐστὶ γένεσι τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν, σχεδὸν ἡ φύσις ὁμοίως διέστησε τὸ ἦθος τῶν θηλειῶν πρὸς τὸ τῶν ἀρρένων. Μάλιστα δὲ φανερόν ἐπὶ τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν μέγεθος ἐχόντων καὶ τῶν ζωτόκων τετραπόδων· μαλακώτερον γὰρ τὸ ἦθος ἐστὶ τῶν θηλειῶν, καὶ τιθασεύεται θᾶττον, καὶ προσίεται τὰς χεῖρας μᾶλλον, καὶ μαθητικώτερον, οἷον καὶ αἱ Λάκαιναι κύνες αἱ θήλειαι εὐφυσέστεραι τῶν ἀρρένων εἰσίν. Τὸ δ' ἐν τῇ Μολοττίᾳ γένος τῶν κυνῶν τὸ μὲν θηρευτικὸν οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸ παρὰ τοῖς ἄλλοις, τὸ δ' ἀκόλουθον τοῖς προβάτοις τῷ μεγέθει καὶ τῇ ἀνδρείᾳ τῇ πρὸς τὰ θηρία. Διαφέρουσι δ' οἱ ἐξ ἀμφοῖν ἀνδρεία καὶ φιλοπονία, οἳ τε ἐκ τῶν ἐν τῇ Μολοττίᾳ γινομένων κυνῶν καὶ ἐκ τῶν Λακωνικῶν. Ἀθυμότερα δὲ τὰ θήλεα πάντα τῶν ἀρρένων πλὴν ἄρκτου καὶ παράδαλεως· τούτων δ' ἡ θήλεια δοκεῖ εἶναι ἀνδρειότερα. Ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις γένεσι τὰ θήλεα μαλακώτερα καὶ κακουργότερα καὶ ἥττον ἀπλᾶ καὶ προπετέστερα καὶ περὶ τῶν τέκνων τροφὴν φροντιστικώτερα, τὰ δ' ἄρρενα ἐναντίως θυμωδέστερα καὶ ἀγριώτερα καὶ ἀπλούστερα καὶ ἥττον ἐπιβουλα.» Των περὶ τὰ ζῷα ιστοριῶν, 608a21 – 608b4.

Ενδιαφέρον ὅμως, ἐδῶ, παρουσιάζουν οἱ αντιθετικές ἕξεις που διαγιγνώσκει συγκριτικά, στο ἐσωτερι-

κό του ανθρώπινου είδους, ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα: «Τούτων δ' ἔχνη μὲν τῶν ἡθῶν ἐστὶν ἐν πᾶσιν ὡς εἰπεῖν, μᾶλλον δὲ φανερώτερα ἐν τοῖς ἔχουσι μᾶλλον ἦθος καὶ μάλιστα ἐν ἀνθρώπῳ· τοῦτο γὰρ ἔχει τὴν φύσιν ἀποτετελεσμένην, ὥστε καὶ ταύτας τὰς ἔξεις εἶναι φανερωτέρας ἐν αὐτοῖς. Διόπερ γυνὴ ἀνδρὸς ἐλεημονέστερον καὶ ἀριδακρυ μᾶλλον, ἔτι δὲ φθονερώτερον καὶ μεμψιμοιρότερον, καὶ φιλολοιδορὸν μᾶλλον καὶ πληκτικώτερον. Ἔστι δὲ καὶ δύσθυμον μᾶλλον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος καὶ δύσελπι, καὶ ἀναιδέστερον καὶ φευδέστερον, εὐαπατητότερον δὲ καὶ μνημονικώτερον, ἔτι δ' ἀγρυπνώτερον καὶ ὀκνηρότερον, καὶ ὅλως ἀκίνητότερον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος, καὶ τροφῆς ἐλάττωτός ἐστιν. Βοηθητικώτερον δὲ καὶ, ὥσπερ ἐλέχθη, ἀνδρειότερον τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος ἐστίν...» Των περὶ τα ζῶα ιστοριῶν, 608b4 – 608b16.

Στα Μετά τα Φυσικά, ο Αριστοτέλης διευκρινίζει εμφατικά ὅτι τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν εἶναι ἀντίθετα ἀλλὰ ἀνήκουν στὸ ἴδιο εἶδος, πράγμα που ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ ζῶα στὰ ὁποῖα ὑπάρχει τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ: «Απορήσειε δ' ἂν τις διὰ τί γυνὴ ἀνδρὸς οὐκ εἶδει διαφέρει, ἐναντίου τοῦ θήλεος καὶ τοῦ ἄρρενος ὄντος τῆς δὲ διαφορᾶς ἐναντιώσεως, οὐδὲ ζῶον θῆλυ καὶ ἄρρεν ἕτερον τῷ εἶδει· καίτοι καθ' αὐτὸ τοῦ ζώου αὕτη ἡ διαφορὰ καὶ οὐχ ὡς

λευκότης ἢ μελανία ἀλλ' ἢ ζῶον καὶ τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ὑπάρχει. ἔστι δ' ἡ ἀπορία αὕτη σχεδὸν ἡ αὐτὴ καὶ διὰ τί ἡ μὲν ποιεῖ τῷ εἶδει ἕτερα ἐναντιώσεις ἢ δ' οὐ, οἷον τὸ πεζὸν καὶ τὸ πτερωτόν, λευκότης δὲ καὶ μελανία οὐ. ἢ ὅτι τὰ μὲν οἰκεία πάθη τοῦ γένους τὰ δ' ἥττον; καὶ ἐπειδὴ ἐστὶ τὸ μὲν λόγος τὸ δ' ὕλη, ὅσαι μὲν ἐν τῷ λόγῳ εἰσὶν ἐναντιότητες εἶδει ποιοῦσι διαφορὰν, ὅσαι δ' ἐν τῷ συνειλημμένῳ τῇ ὕλῃ οὐ ποιοῦσιν. διὸ ἀνθρώπου λευκότης οὐ ποιεῖ οὐδὲ μελανία, οὐδὲ τοῦ λευκοῦ ἀνθρώπου ἔστι διαφορὰ κατ' εἶδος πρὸς μέλανα ἄνθρωπον, οὐδ' ἂν ὄνομα ἐν τεθῇ. ὡς ὕλη γὰρ ὁ ἄνθρωπος, οὐ ποιεῖ δὲ διαφορὰν ἢ ὕλη· οὐδ' ἀνθρώπου γὰρ εἶδη εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι διὰ τοῦτο, καίτοι ἕτεραι αἱ σάρκες καὶ τὰ ὅστ' ἐξ ὧν ὅδε καὶ ὅδε· ἀλλὰ τὸ σύνολον ἕτερον μὲν, εἶδει δ' οὐχ ἕτερον, ὅτι ἐν τῷ λόγῳ οὐκ ἔστιν ἐναντιώσεις. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἔσχατον ἄτομον.» Των μετὰ τα Φυσικά 1058a29 – 1058b10.

Σε ὅ,τι, πιο συγκεκριμένα, ἀφορὰ τὸ ζήτημα που μας ἐνδιαφέρει στὴν παρούσα ἐργασία, ὁ Αριστοτέλης, συνεπῆς με ὅσα εἶδαμε ὅτι ὑποστηρίζει στὰ προηγούμενα χωρία, ἀποφαίνεται ὅτι ἄλλες εἶναι ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία τοῦ ἀνδρα καὶ ἄλλες τῆς γυναίκας⁷. Αὐτό, μάλιστα, στὴ βάση τῆς διαφορᾶς στὴν «οἰκονομία» τοῦ ενός καὶ τοῦ ἄλλου⁸. Ἔργο τοῦ ἀνδρα εἶναι νὰ προσκτάται ἐνῶ τῆς γυναίκας

να διαφυλάσσει⁹: «τούτων δὲ ἀρετὴ μὲν ἑτέρα, δεῖ δὲ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν ἐπίστασθαι καὶ δύνασθαι καὶ ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν, καὶ αὕτη ἀρετὴ πολίτου, τὸ τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ἐπίστασθαι ἐπ' ἀμφοτέρα. καὶ ἀνδρὸς δὲ ἀγαθοῦ ἄμψω, καὶ εἰ ἕτερον εἶδος σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ἀρχικῆς. καὶ γὰρ ἀρχομένου μὲν ἐλευθέρου δὲ δῆλον ὅτι οὐ μίᾳ ἂν εἴῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἀρετὴ, οἷον δικαιοσύνη, ἀλλ' εἶδη ἔχουσα καθ' ἃ ἄρξει καὶ ἄρξεται, ὥσπερ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἑτέρα σωφροσύνη καὶ ἀνδρεία· δόξαι γὰρ ἂν εἶναι δειλὸς ἀνὴρ, εἰ οὕτως ἀνδρεῖος εἴη ὥσπερ γυνὴ ἀνδρεία, καὶ γυνὴ λάλος, εἰ οὕτω κοσμία εἴη ὥσπερ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀγαθός· ἐπεὶ καὶ οἰκονομία ἑτέρα ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς· τοῦ μὲν γὰρ κτᾶσθαι τῆς δὲ φυλάττειν ἔργον ἐστίν.)....» Πολιτικά, 1277b 13–25

Ο Πλούταρχος, εν προκειμένω, στο «Γυναικῶν Αρεταί» καταγράφει παραδείγματα γυναικείας αρετής που συνοφίζονται σε πέντε γενικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία αφορά στην αφοσίωση¹⁰ και τη συμπαράσταση των γυναικῶν στους άνδρες¹¹. Η δεύτερη κατηγορία αφορά στη γενναιότητα των γυναικῶν¹². Η τρίτη κατηγορία αφορά στην αιδώ¹³. Η τέταρτη κατηγορία αφορά στην αλληλεγγύη μεταξύ των γυναικῶν¹⁴. Η πέμπτη κατηγορία αφορά στη σύνεση, τις πρωτοβουλίες και την κυβερνητική ικανότητα των γυναικῶν¹⁵. Τέλος, σε κάποια κείμενα, ο

Πλούταρχος τονίζει την επιρροή των γυναικῶν πάνω στους άνδρες, όταν αποφασίζουν να προκαλέσουν τη φιλοτιμία τους¹⁶.

Χαρακτηριστική, από την ίδια άποψη, είναι η αναφορά του Πλουτάρχου στη δύναμη, πάνω στους άνδρες, της καλής διαγωγής των γυναικῶν: «κεφάλαιον δὲ τῆς εὐταξίας τῶν γυναικῶν τὸ μῆτε μοιχεῖαν μῆτε φθορὰν ἀνέγγυον ἐτῶν ἐπτακοσίων μνημονεύεσθαι παρ' αὐτοῖς γενομένην.» Γυναικῶν Αρεταί, 249d10 – d12. Αντίθετα, στο «Γυναικῶν Αρεταί», υπάρχει μία μόνο αναφορά στη «διαβρωτική» δράση μιας γυναίκας: «πολὺς δὲ λόγος ἐστὶ χρησαμένην γοητεία καὶ φαρμάκοις ἐπὶ τῇ κόρῃ τὴν Ἀρεταφίλαν χειρώσασθαι καὶ διαφθεῖραι τοῦ νεανίσκου τὸν λογισμὸν» (256e2 – e5)¹⁷.

Απ' όσα είπαμε μέχρι τώρα, φαίνεται ότι το εγχείρημα του Πλουτάρχου διακρίνεται τόσο από το πλατωνικό όσο και από το εγχείρημα του Αριστοτέλη να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά των φύλων. Στο «Γυναικῶν Αρεταί», τουλάχιστον, ο Πλούταρχος έχει a priori την πρόθεση να αναδείξει το φρόνημα των γυναικῶν, το ηθικό τους, θα λέγαμε, ανάστημα. Σε όλες σχεδόν τις ιστορίες οι αρσενικοί χαρακτήρες υποβαθμίζουν το ανδρικό πρότυπο, και, έτσι, οι αρετές των γυναικῶν υπερτερούν κατά πολύ της αρρενωπής διαγωγής και συμπερι-

φοράς. Το ενδιαφέρον, επομένως, που παρουσιάζει το συγκεκριμένο κείμενο είναι ιστορικό αλλά και στοχαστικό· ψυχογραφικό και χαρακτηρισολογικό, επίσης, καθώς αντανακλά την έντονη συμπάθεια του Πλουτάρχου για το «δεύτερο φύλο».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1) Μεθοδολογικά και ουσιαστικά, είναι σημαντική η παρατήρηση του Πλουτάρχου, σύμφωνα με την οποία η ίδια αρετή διαφοροποιείται στις εκδηλώσεις της, καθώς ενσαρκώνεται σε διαφορετικά υποκείμενα: «ἐπειδὴ διαφοράς γέ τινας ἐτέρας ὥσπερ χοιρᾶς ἰδίᾶς αἱ ἀρεταὶ διὰ τὰς φύσεις λαμβάνουσι καὶ συνεξομοιοῦνται τοῖς ὑποκειμένοις ἔθεσι καὶ κράσεσι σωμάτων καὶ τροφαῖς καὶ διαίταις» *Γυναικῶν Αρεταί* 243c 7 – c10

2) Αυτό ισχύει για την ιδιωτική, τόσο, όσο και για τη δημόσια ζωή: «ἐπεὶ δὲ πολλὰ καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ γυναιξὶν ἄξια λόγου πέπρακται, βραχέα τῶν κοινῶν οὐ χεῖρόν ἐστι προῖστορησαι.» *Γυναικῶν Αρεταί* 243d10 – e1

3) Ἄλλωστε, το εγχείρημα για την ταυτοποίηση μιας κοινῆς αρετῆς που εμπεριέχει όλες τις επιμέρους αρετές, προφαίνεται ως αδιέξοδος: «ΣΩ. Πάλιν, ὦ Μένων, ταῦτόν πεπόνθαμεν· πολλὰς αὖ ἡυρήκαμεν ἀρετὰς μίαν ζητοῦντες, ἄλλον τρόπον ἢ νυνδὴ· τὴν δὲ μίαν, ἢ διὰ πάντων τούτων ἐστίν, οὐ δυνάμεθα ἀνευρεῖν. ΜΕΝ. Οὐ γὰρ δύναμαί πω, ὦ Σώκρατες, ὥς σὺ ζητεῖς, μίαν ἀρετὴν λαβεῖν κατὰ πάντων, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις.» *Μένων*, 74a7 – 74b1

4) Βλ. και στον Μενέξενο την παραβολή της γυναίκας με τη γη: «πᾶν γὰρ τὸ τεκὸν τροφήν ἔχει ἐπιτηδείαν ὧς ἂν τέχῃ, ὧς καὶ γυνὴ δὴλη τεκοῦσά τε ἀληθῶς καὶ μὴ, ἀλλ' ὑποβαλλομένη, εἴαν μὴ ἔχῃ πηγὰς τροφῆς τῷ γεννωμένῳ. ὁ δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα γῆ τε καὶ μήτηρ ἱκανὸν τεκμήριον παρέχεται ὡς ἀνθρώπους γεννησαμένη· μόνη γὰρ ἐν τῷ τότε καὶ πρώτη τροφήν ἀνθρωπεῖαν ἤνεγκεν τὸν τῶν πυρῶν καὶ κριθῶν καρπὸν, ὧς κάλλιστα καὶ ἄριστα τρέφεται τὸ ἀνθρώπειον γένος, ὡς τῷ ὄντι τοῦτο τὸ ζῶον αὐτὴ γεννησαμένη. μᾶλλον δὲ ὑπὲρ γῆς ἢ γυναικὸς προσήκει δέχεσθαι τοιαῦτα τεκμήρια· οὐ γὰρ γῆ γυναῖκα μεμίμηται κυήσει καὶ γεννήσει, ἀλλὰ γυνὴ γῆν. τούτου δὲ τοῦ καρποῦ οὐκ ἐφθόνησεν, ἀλλ' ἔνεμμεν καὶ τοῖς ἄλλοις. μετὰ δὲ τοῦτο ἐλαίου γένεσιν, πόνων ἀρωγὴν, ἀνῆκεν τοῖς ἐχθρόνους· θρεψαμένη δὲ καὶ αὐξήσασα πρὸς ἥβην ἄρχοντας καὶ διδασκάλους αὐτῶν θεοὺς ἐπηγάγετο· ὧν τὰ μὲν ὀνόματα πρέπει ἐν τῷ τοιῷδε ἐανῖσμεν γάροι τὸν βίον ἡμῶν κατεσκευάσαν πρὸς τε τὴν καθ' ἡμέραν δαίταν, τέχνας πρώτους παιδευσάμενοι, καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ τῆς χώρας φυλακὴν ὅπλων κτησίῃ τε καὶ χρῆσιν διδασκόμενοι.» Μενέξενος 237e2 – 238b6.

5) Βλ. τον προσδιορισμό των ηθῶν στο *Των περί τα ζῶα ιστοριών*. «Τὰ δ' ἦθη τῶν ζώων, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, διαφέρει κατὰ τε δειλίαν καὶ πραότητα καὶ ἀνδρείαν καὶ ἡμερότητα καὶ νοῦν τε καὶ ἄνοιαν.» (610b20 – 22)

6) Πρωτογενής και γενικότροπος είναι και ο προβληματισμός που αναπτύσσει η Σιμόν ντε Μπουβουάρ στο «Δεύτερο φύλο», προκειμένου να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά του αρσενικού και του θηλυκού, του άνδρα και της γυναίκας. Το συμπέρασμα που εξάγει, όμως, απέχει ουσιαστικά από την

αριστοτελική προοπτική: «Η ισορροπία των παραγωγικών και αναπαραγωγικών δυνάμεων πραγματώνεται διαφορετικά στις διάφορες φάσεις της οικονομίας της ανθρώπινης ιστορίας. Αυτές οι δυνάμεις καθορίζουν τις σχέσεις του αρσενικού και του θηλυκού με τα παιδιά τους και ανάμεσά τους. Αλλά ξεφεύγουμε έτσι από τον τομέα της βιολογίας. Με τα δικά της μονάχα δεδομένα είναι αδύνατο να καθορισθεί ποιο από τα δύο φύλα παίζει πρωταρχικό ρόλο στη διαιώνιση της ζωής. Έπειτα, η κοινωνία δεν είναι είδος. Είναι δεμένη με τον κόσμο και το μέλλον. Τα ἦθη της δεν πηγάζουν από τη βιολογία. Τα άτομα δεν εγκαταλείπονται στις φυσικές τους παρορμήσεις, υπακούουν στη δεύτερη φύση τους, στη συνήθεια. Στη συνήθεια καθρεφτίζονται οι επιθυμίες και οι φόβοι που εκφράζουν την οντολογική συμπεριφορά των ατόμων.» Βλ. Σιμόν ντε Μπουβουάρ, *Το δεύτερο φύλο*, μετ. Κυριάκου Σιμόπουλου, επιμ. Απόστολος Χρυσόπουλος, Αθήνα, εκδ. Γλάρος, 1979, σελ. 49.

7) Βλ. σχετικά και στην *Ποιητική*. «Περὶ δὲ τὰ ἦθη τέτταρά ἐστιν ὧν δεῖ στοχάζεσθαι, ἐν μὲν καὶ πρῶτον, ὅπως χρηστὰ ἦ. ἔξει δὲ ἦθος μὲν εἴαν ὥσπερ ἐλέχθη ποιῇ φανερόν ὁ λόγος ἢ ἡ πρᾶξις προαίρεσίν τινα <ἢ τις ἂν> ἦ, χρηστὸν δὲ εἴαν χρηστὴν. ἔστιν δὲ ἐν ἐκάστῳ γένει· καὶ γὰρ γυνὴ ἐστὶν χρηστὴ καὶ δούλος, καίτοι γε ἴσως τούτων τὸ μὲν χειρόν, τὸ δὲ ὅλως φαῦλόν ἐστιν. δεύτερον δὲ τὸ ἀρμόττον· ἔστιν γὰρ ἀνδρείαν μὲν τὸ ἦθος, ἀλλ' οὐκ ἀρμόττον γυναικὶ οὕτως ἀνδρείαν ἢ δεινὴν εἶναι. τρίτον δὲ τὸ ὅμοιον. τοῦτο γὰρ ἕτερον τοῦ χρηστοῦ τὸ ἦθος καὶ ἀρμόττον ποιῆσαι ὡς προεῖρηται. τέταρτον δὲ τὸ ὁμαλόν. καὶ γὰρ ἀνώμαλός τις ἦ ὁ τὴν μίμησιν παρέχων καὶ τοιοῦτον ἦθος ὑποτεθῇ, ὅμως ὁμαλῶς

άνωμαλον δεῖ εἶναι. ἔστιν δὲ παράδειγμα πονηρίας μὲν ἦθους μὴ ἀναγκαίᾳς οἷον ὁ Μενέλαος ὁ ἐν τῷ Ὀρέστῃ, τοῦ δὲ ἀπρεποῦς καὶ μὴ ἀρμόττοντος ὁ τε θρήνος Ὀδυσσεῶς ἐν τῇ Σκύλλῃ καὶ ἡ τῆς Μελανίππης ῥῆσις, τοῦ δὲ ἀνωμάλου ἡ ἐν Αὐλίδι Ἰφιγένεια· οὐδὲν γὰρ ἔοικεν ἡ ἱκετεύουσα τῇ ὑστέρᾳ.» Ποιητική, 1054a16 – 33

8) Εκτενής προβληματισμός υπάρχει νωρίτερα στα Πολιτικά: «ἔοικε δὲ καὶ εἰ μὴδὲν ἕτερον, ἀλλὰ τό γε τῆς ἐπιμελείας ἐργῶδες εἶναι, τίνα δεῖ πρὸς αὐτοὺς ὁμιλῆσαι τρόπον· ἀνιέμενοι τε γὰρ ὑβρίζουσι καὶ τῶν ἴσων ἀξιοῦσιν ἑαυτοὺς τοῖς κυρίοις, καὶ κακοπαθῶς ζῶντες ἐπιβουλεύουσι καὶ μισοῦσιν. δηλον οὖν ὡς οὐκ ἐξευρίσκουσι τὸν βέλτιστον τρόπον οἷς τοῦτο συμβαίνει περὶ τὴν εἰλωτείαν. ἔτι δ' ἡ περὶ τὰς γυναῖκας ἄνεσις καὶ πρὸς τὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας βλαβερὰ καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως. ὥσπερ γὰρ οἰκίας μέρος ἀνὴρ καὶ γυνή, δηλον ὅτι καὶ πόλιν ἐγγὺς τοῦ δίχα διηρησθαι δεῖ νομίζειν εἷς τε τὸ τῶν ἀνδρῶν πλῆθος καὶ τὸ τῶν γυναικῶν, ὥστ' ἐν ὅσαις πολιτείαις φαῦλως ἔχει τὸ περὶ τὰς γυναῖκας, τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως εἶναι δεῖ νομίζειν ἀνομοθέτητον. ὅπερ ἐκεῖ συμβέβηκεν· ὅλην γὰρ τὴν πόλιν ὁ νομοθέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικήν, κατὰ μὲν τοὺς ἀνδρας φανερός ἐστι τοιοῦτος ὢν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέληκεν· ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν καὶ τρυφερῶς. ὥστ' ἀναγκαῖον ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τιμᾶσθαι τὸν πλοῦτον, ἄλλως τε καὶν τύχῃσι γυναικοκρατούμενοι, καθάπερ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω Κελτῶν ἢ καὶν εἴ τινας ἕτεροι φανερώς τετιμήκασιν τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας συνουσίαν. ἔοικε γὰρ ὁ μυθολογήσας πρῶτος οὐκ ἀλόγως συζευξαι τὸν Ἄρην πρὸς τὴν Ἀφροδίτην· ἡ γὰρ

πρὸς τὴν τῶν ἀρρένων ὁμιλίαν ἢ πρὸς τὴν τῶν γυναικῶν φαίνονται κατοκαῖχοι πάντες οἱ τοιοῦτοι. διὸ παρὰ τοῖς Λάκωσι τοῦθ' ὑπῆρχεν, καὶ πολλὰ διωκεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. καίτοι τί διαφέρει γυναῖκας ἄρχειν ἢ τοὺς ἄρχοντας ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχεσθαι; ταῦτό γὰρ συμβαίνει. χρησίμου δ' οὔσης τῆς θρασύτητος πρὸς οὐδὲν τῶν ἐγκυκλίων, ἀλλ' εἴπερ, πρὸς τὸν πόλεμον, βλαβερώταται καὶ πρὸς ταῦθ' αἱ τῶν Λακωνῶν ἦσαν. ἐδήλωσαν δ' ἐπὶ τῆς Θηβαίων ἐμβολῆς· χρησιμοὶ μὲν γὰρ οὐδὲν ἦσαν, ὥσπερ ἐν ἑτέραις πόλεσιν, θόρυβον δὲ παρείχον πλείω τῶν πολεμίων. ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν ἔοικε συμβεβηκέναι τοῖς Λάκωσιν εὐλόγως ἢ τῶν γυναικῶν ἄνεσις. ἔξω γὰρ τῆς οἰκείας διὰ τὰς στρατείας ἀπεφενοῦντο πολὺν χρόνον, πολεμοῦντες τὸν τε πρὸς Ἀργείου πόλεμον καὶ πάλιν τὸν πρὸς Ἀρκάδας καὶ Μεσσηνίους» Πολιτικά 1269b7 – 1270a3

9) Τη σχέσῃ, πιο συγκεκριμένα, του ἀνδρα καὶ τῆς γυναῖκας διέπει ἓνα εἶδος πολιτικοῦ δικαίου: «Ἀλλὰ δὴ τὸ μὲν ἐν γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ κοινωνία δίκαιόν ἐστιν ἐγγὺς τοῦ πολιτικοῦ δικαίου· χειρὸν μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ γυνή τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' οἰκειότερον, καὶ μετέχει ἰσότητός πως μᾶλλον, διότι ἐγγὺς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὁ βίος αὐτῶν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον τὸ γυναικὶ πρὸς ἀνδρα μάλιστα πως ἤδη τῶν ἄλλων πολιτικὸν ἐστίν.» Αριστοτέλους *Ηθικῶν Μεγάλων* 1,33,18,1 – 7.

10) Ενδιαφέρον, σε ὅ,τι ἀφορὰ τις διαστάσεις που μπορεῖ καὶ πρέπει, σύμφωνα με τὸν Πλούταρχο, νὰ πάρει ἡ ἀφασία τῆς γυναῖκας στὸν ἀνδρα, ἔχει ἡ παράγραφος που ἀκολουθεῖ: «Ὡς περὶ ἐσόπτρου κατεσκευασμένου χρυσῷ καὶ λίθοις ὄφελος οὐδὲν ἐστίν, εἰ μὴ δείκνυσιν τὴν μορφὴν ὁμοίαν, οὕτως οὐδὲ πλουσίας γαμετῆς ὄνησις, εἰ μὴ παρέχει τὸν βίον ὁμοιον

τῷ ἀνδρὶ καὶ σύμφωνον τὸ ἦθος. εἰ χαίροντος μὲν εἰκόνα σκυθρωπὴν ἀποδίδωσι τὸ ἔσοπτρον, ἀχθομένου δὲ καὶ σκυθρωπάζοντος ἰλαρὴν καὶ σεσηρυῖαν, ἡμαρτημένον ἐστὶ καὶ φαῦλον. οὐκοῦν καὶ γυνὴ φαῦλος καὶ ἀκαιρος ἢ παίζειν μὲν ὠρμημένου καὶ φιλοφρονεῖσθαι τοῦ ἀνδρὸς ἐσκυθρωπακυῖα, σπουδάζοντος δὲ παίζουσα καὶ γελῶσα· τὸ μὲν γὰρ ἀηδίας, τὸ δ' ὀλιγωρίας. δεῖ δέ, ὥσπερ οἱ γεωμέτραι λέγουσι τὰς γραμμὰς καὶ τὰς ἐπιφανείας οὐ κινεῖσθαι καθ' ἑαυτὰς ἀλλὰ συγκινεῖσθαι ταῖς σώμασιν, οὕτω τὴν γυναῖκα μηδὲν ἴδιον πάθος ἔχειν, ἀλλὰ κοινωνεῖν τῷ ἀνδρὶ καὶ σπουδῆς καὶ παιδίας καὶ συννοίας καὶ γέλωτος.» Πλούταρχος, Γαμικά παραγγέλματα, 139f3 – 140a6

11) Βλ. τις ιστορίες των Μηλίων, των Τυρρηνιδών, των Σαλματιδών, της Πολυκρίτης, της Κάμμας, της Στρατονίκης, της Χιομάρας και της γυναίκας της Περγάμου.

Για την ίδια «αρετή» αναφέρει παραδείγματα και ο Montaigne, στο δοκίμιό του *Περί της Αρετής*. Βλ. Michel de Montaigne, *Δοκίμια*, μετ. Φίλιππος Δρακονταειδής, Αθήνα, εκδ. Βιβλιοπωλείου της Εστίας, 1983, σελ. 464 – 466. Βλ., επίσης, το δοκίμιο που επιγράφεται «Περί τριών καλών γυναικών», ό.π. σελ. 509 – 517.

12) Βλ. σχετικά τις ιστορίες των Φωκιδών, των Αργείων, της Βαλερίας και της Κλοιλίας, της Πολυκρίτης, της Αρεταφίλας, της Τιμόκλειας και της Ερυξούς. Για την ίδια αρετή, βλ. ενδεικτικά, πάλι στον Πλούταρχο, στο έργο με τίτλο «Άγισ και Κλεομένης», 59,2,1 – 59,6,1, καθώς και στον «Κι-κέρωνα», 20,2,1 – 20,3,9.

Βλ. και στον Montaigne, στο δοκίμιο για την υπεράσπιση του *Σενέκα* και του *Πλούταρχου*, ό.π., σελ. 484.

13) Βλ. σχετικά την ιστορία των Μιλησίων, της Βαλερίας και της Κλοιλίας, της Μίχκας και της Μεγιστούς.

Για την αρετή της αιδούς βλ. χαρακτηριστικά στα «Γαμικά παραγγέλματα» του Πλουτάρχου: «Οὐκ ὀρθῶς Ἡρόδοτος εἶπεν ὅτι ἡ γυνὴ ἅμα τῷ χιτῶνι ἐκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ· τούναντίον γὰρ ἡ σώφρων ἀντενδύεται τὴν αἰδῶ, καὶ τοῦ μάλιστα φιλεῖν τῷ μάλιστα αἰδεῖσθαι συμβόλῳ χρώνται πρὸς ἀλλήλους. Ὡσπερ ἂν φθόγγοι δύο σύμφωνοι ληφθῶσι, τοῦ βαρυτέρου γίγνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πράξις ἐν οἰκίᾳ σωφρονούσῃ πράττεται μὲν ὑπ' ἀμφοτέρων ὁμονοούντων, ἐπιφαίνει δὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν καὶ προαίρεσιν.» Γαμικά παραγγέλματα 139c6 – d4.

14) Βλ. τις ιστορίες των Φωκιδών και της Μίχκας και Μεγιστούς.

15) Βλ. τις ιστορίες με τις Τρωαδίτισσες, τις Κέλτισσες, καθώς και την ιστορία της Πιερίας, της Λαμφάκης, της Αρεταφίλας και της γυναίκας του Πύθη.

16) Βλ. τις ιστορίες με τις Χίες, τις Περσίδες, τις Λύκιες, καθώς και την ιστορία της Μίχκας και της Μεγιστούς, της Αρεταφίλας και της Ξενοκρίτης.

17) Άλλο παράδειγμα για το ίδιο βλ. στον «Λυκούργο»: «ὥς δὲ ἡ γυνὴ προσέπεμπε κρύφα καὶ λόγους ἐποιεῖτο, βουλομένη διαφθεῖραι τὸ βρέφος ἐπὶ τῷ συνοικεῖν ἐκείνῳ βασιλεύοντι τῆς Σπάρτης, τὸ μὲν ἦθος αὐτῆς ἐμίσησε, πρὸς δὲ τὸν λόγον αὐτὸν οὐκ ἀντεῖπεν, ἀλλ' ἐπαινεῖν καὶ δέχεσθαι προσποιούμενος, οὐκ ἔφη δεῖν ἀμβλίσκουσαν αὐτὴν καὶ φαρμακευομένην διαλυμαίνεσθαι τὸ σῶμα καὶ κινδυνεύειν» Πλούταρχος, *Λυκούργος* 3,2,1 – 9.

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΠΛΑΤΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΡΕΤΑΙ
ΕΠΑΝΕΚΔΟΘΗΚΕ
ΤΟΝ ΙΟΥΝΙΟ ΤΟΥ 2005
ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΡΟΣ

Πλούταρχος

ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΡΕΤΑΙ
ΠΛΑΤΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ

1

**Η ΣΑΡΩΣΗ & Η ΠΡΩΤΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΥ, ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΟΝ...**

“KRASODAD”

**ΑΠΩΤΕΡΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΑΥΤΗΣ
ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝΕ ΚΟΙΝΩΝΟΙ ΤΩΝ
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΟΣΟΙ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ
ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΝΑ ΤΟ
ΑΠΟΚΤΗΣΟΥΝΕ.**

**ΕΥΕΛΠΙΣΤΩ & ΠΑΡΟΤΡΥΝΩ ΣΕ ΟΣΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ (& ΟΠΟΤΕ ΜΠΟΡΟΥΝΕ), ΝΑ ΤΟ
ΑΓΟΡΑΣΟΥΝΕ & ΝΑ ΕΝΙΣΧΥΣΟΥΝΕ ΕΤΣΙ ΤΟΝ-ΤΗΝ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ & ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΠΟΥ
ΑΝΕΛΑΒΕ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ-ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ.**

